

ЗАВОД ЗА УЧБЕНИКЕ И НАСТАВНА СРЕДСТВА, Београд
СОЛАРИС, Нови Сад

Библиотека
•ИЗБОР•

БИБЛИОТЕКА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
Име број 69519
БОРИСЛАВ ПЕКИЋ

ХОДОЧАШЋЕ АРСЕНИЈА ЊЕГОВАНА

Приредио и предговор написао
РАДИВОЈЕ МИКИЋ

ЗАВОД ЗА УЧБЕНИКЕ И НАСТАВНА СРЕДСТВА
БЕОГРАД

solaris
2002

ПРЕДГОВОР

РОМАНИ БОРИСЛАВА ПЕКИЋА ИЛИ КАКО УПОКОЛИТИ ПРОШЛОСТ

Већина објављених прозних дела Борислава Пекића омогућавају да се говори о њиховој чврстој тематској повезаности, о одређеним видовима тематског настављања, односно инсистирања на одређеним темама. До сада објављена прозна дела Борислава Пекића имају у свом средишту тему односа према прошлости, тему „ушлитања“ прошлости у садашњост.

Романима *Ходочашће Арсенија Његована* и *Злајно руно*, поред заједничких тематских (садржинских) елемената, заједнички су и неки ликови. Друга Пекићева прозна дела (*Време чуда*, *Усијење и суновраћ Икара Губелкијана*, *Одбрана и последњи дани*, *Како упокојити вампира*) чине неку врсту јединства и по карактеристикама приповедачког поступка.

То се, пре свега, односи на *Усијење и суновраћ Икара Губелкијана* и *Одбрану и последње дане*. Поред тога што се у њима јавља иста тема (проблем колаборационизма), ова дела су обликована приповедачким поступком који бисмо, најопштије одређујући, могли да назовемо поступком којим се подражава преношење туђе речи, туђег усменог казивања или писаног текста. То значи да се оваквим поступком мотивишу и одређена одступања од уобичајеног начина приповедања.

И у *Усијењу и суновраћу Икара Губелкијана* и у *Одбрани и последњим данима* Пекић је настојао да у уводним напоменама читаоцу учини живом илузију праћења исповести у необичним околностима.

Они који се исповедају (Икар Губелкијан и Андрија Гавриловић) имају изузетно снажне мотиве да испричају причу о својој судбини. Икар Губелкијан, некадашњи

шампион у уметничком клизању, после једног трагичног пада лежи у болници подомљене кичме и диктира своју исповест часној сестри. Мада ослобођен оптужби за колаборацију, Икар Губелкијан своју исповест претвара у полемику, настојећи да покаже како је био не колаборационист већ борац против фашизма.

Због тога је он своју исповест претворио и у казивање о функцији своје уметности и о могућности да она, онда кад се приближи савршенству, а касније и пародијском као сопственој супротности, преноси поруке које постају разумљиве тек кад се узме у обзир конкретна историјска ситуација. Описујући две различите етапе у свом животу, Икар Губелкијан их повезује са својим најважнијим играма – „Икаров лет“ и „Икаров пад“. Ове две игре се, стицајем по Икара неповољних околности, претачу једна у другу, једна другој замењују и допуњују смисао. Најпознатије Икарове игре омогућују и да се јасније прикаже основна линија сукоба између Икара Губелкијана и Арнима фон Саксендорфа. Сама исповест Икара Губелкијана се одвија у оквиру који образује мисао из Књиге проповједникове: „Таштина над таштинама, све је таштина“.

Ова мисао под целокупну Икарову исповест подстиже меланхоличну подлогу. Ако се исповест Икара Губелкијана одвија на подлози коју обликује мисао из Књиге проповједникове, онда се исповест Андрије Гавриловића, јунака повести *Одбрана и последњи дани* стално преплиће, како се то и из самог наслова види, са значењем Платоновог дијалога о Сократовој судбини.

И Андрија Гавриловић се, као и Икар Губелкијан, брани од оптужби за колаборацију. Његову исповест чине два дела: изјава пред судом и аутобиографија која прати изјаву. Сам Андрија Гавриловић упућује своју исповест на две адресе: немачком суду који му суди за убиство немачког грађанина, у ствари прерушеног ратног злочинца кога је у време рата спасао, и људима у својој домовини, којима жели да објасни под каквим је околностима спасао немачког официра и како је дошло до тога да буде оптужен за колаборацију. Кад се обраћа

немачком суду, Андрија Гавриловић настоји да себе прикаже као патриоту и човека који ни у једном тренутку није био слуга. Обраћајући се пак својим земљацима, Андрија Гавриловић настоји да прикаже свој животни пут, социјални положај и стицај околности које су преусмериле ток његовог живота.

У казивању Андрије Гавриловића јасно се издвајају временски планови на којима се одвијају сва збивања (у време другог светског рата и у Немачкој шездесетих година). И у другим Пекићевим делима могуће је издвојити два временска плана, јер аутор жели да прикаже везе између догађаја који се одвијају у различитим временима.

Ако између *Устојења...* и *Одбране...* постоје велике сличности садржинских (тематских) елемената и приповедачких поступака, онда је сасвим сигурно да између *Времена чуда* и *Како ујокојити вампира* таквих сличности нема. Време чуда, које је сам Пекић одредио као „повест“, чине две целине – *Време чуда* и *Време умирања*. Оно што је заједничко овим целинама јесте специфичан приступ садржинским и композиционим одликама неких библијских прича. Тај приступ карактерише прерада библијских прича, при чему се не елиминише до краја садржински и композициони праобразац, него се за њега везују нова значења.

Захваљујући том поступку, приповедање у *Времену чуда* је попут палимпсеста, јер се испод текста Пекићеве приче јасно, са довољно одређености, наслућује библијска прича, мада је измењено доста садржинских елемената, па су и сама збивања распоређена на нов начин, тако да се мења порука. Пекић је све ово учинио зато да би библијске мотиве приближио нашем времену, да би у њих унео ововремену слику света.

Због тога се у *Времену чуда* може запазити поступак сталног упућивања читаочевих асоцијација на социјално-политички контекст, што омогућава Пекићу да библијску причу прерађује и допуњује, тако да јој порука постаје актуелнија, повезујући се за ововременим искуствима. Интервенишући у текстовима библијских легенди, Пекић из њих узима само оне смисаоне елементе ко-

ји омогућавају да се порука другачије обоји. У том погледу је можда најкарактеристичније поглавље „Чудо у Витанији“, у коме Пекић, на подлози коју образује библијска легенда о васкрсењу Лазаревом, гради једну алегоричну причу о манипулацији човеком, јер Лазар из Витаније постаје жртва обрачуна између Исуса и његових противника. Заменом одређених елемената и приказивањем читаве серије Лазаревих васкрсења, Пекић је успео да поруку своје приповести о Лазару смести у један универзалнији социјално-политички контекст.

И друге библијске приче о губавцима и људима који се боре са нечистим силама су у Пекићевој преради постале приче о људима који страдају због тога што су постали средство за остварење различитих идеолошких циљева. Да би везу са садржинским, композиционим и стилским обрасцем у потребној мери сачувао и учинио живом, Пекић се трудио да подражава библијског приповедача. Због тога се *Време чуда* може посматрати као својеврстан приповедачки палимпсест са кога се читају два текста што се одликују спољним сличностима али имају различит распоред смисаоних акцената у дубљим слојевима.

Како упокојити вампира је једно од оних Пекићевих дела где су приказане везе између збивања која се одвијају на два временска плана. Због тога се приповедање у овом роману (сам Пекић је, избегавајући одредбу роман, ово своје дело назвао „сотија“) развија на два плана: синхроним и ретроспективном. Оваква организација приповедања је послужила јасном раздвајању а) боравка главног јунака Конрада Рутковског у месту Д. на јадранској обали 1965. године и доживљаја који му помажу да се сети времена рата у томе месту и б) сећања Рутковског на рат, ратне ситуације и доживљаје, рад у полицији, саслушања, припремање записника за претпостављеног пуковника Штајнбрехера.

Конрад Рутковски је историчар и због тога је посебно занимљив његов однос према успоменама и доживљајима из рата и његова анализа сопствене улоге у

свему томе. Он посебно испитује могућност да се прошлост и свест о трагичности историјских збивања и процеса некако неутралише, да се прошлост коју Рутковски претаче у слику вампира некако упокоји. Конрад Рутковски своју исповест обликује као низ писама своме пријатељу. Но, и тај пријатељ, Хилмар Вагнер, је историчар, и то историчар који проучава историју XX века, тако да Рутковски у писмима полемише са пријатељем и труди се да наслути његове реакције на поједине чињенице и да му унапред предочи аргументе који ће обеснажити полемичко дејство Вагнерових реакција.

У ту сврху Рутковски се користи различитим историјским догађајима и научном сликом о њима. Да би проширио полемичку основу својих исповести, Рутковски у писма уноси многе цитате из филозофске литературе. Пошто је казивање Конрада Рутковског полемички обојено, односно усмерено на исправљање и допуну одређених чињеница и сазнања о новијој историји, он се служи различитим типовима казивања.

Ако писма Рутковског често подсећају на стручне расправе у којима се оперише низом чињеница до којих је дошла историјска наука, она, у исто време, повремено прерастају у хуморно-ироничну причу у којој се помоћу тона и типа казивања настоји да промени значење многим чињеницама и подацима. Сама исповест Рутковског је обликована као исповест уз присећање, тако да се прича не гради линеарно, по узрочно-последичној схеми, већ приповедач слободно иде за својим успоменама, на нов начин их повезује и тумачи. Захваљујући оваквом начину приповедања, односно напору да се систематски разграђује линеарност приче, Конрад Рутковски је могао да, на сасвим особен начин, гради слику рата која је једино разумљива ако се при њеном тумачењу узму у обзир неке психолошке карактеристике Рутковског.

На тој подлози је једино разумљив и онај део приповедања у коме доминирају гротескно и фантастика. Гротескно и фантастика се везују уз успомене на Адама Трпковића, кога је Рутковски, по својој процени нехотично,

отерао у смрт. Враћање и ново проживљавање свих детаља који су у вези са Адамом Трпковићем омогућава Рутковском да у свом кошмару гради фантастичне по типу и садржају приче о кишобрану Адама Трпковића и о сусрету са Трпковићем мада је он већ одавно мртав. Ови гротескно обликовани детаљи у причи треба да покажу како вампир (прошлост) још није упокојен, како стално рађа нове слике и садржаје и утискује се у сваки нови доживљај.

Већ смо истакли да тек између романа *Ходочашће Арсенија Његована* и *Златно руно* постоје директна повезаност и настављање. Везе које се већ на први поглед могу уочити указују да је *Ходочашће Арсенија Његована* наставак оних збивања и процеса који су приказани у *Златном руно*. Ту, као и у неким другим Пекићевим делима, приказана су збивања која припадају различитим историјским и друштвеним контекстима а одвијала су се на простору од Цариграда до Словеније. Основна нит која повезује слике тих различитих збивања и чини их једном мозаичком целином јесте казивање о судбини „рода Њагоа“, о лутању једне цинцарске породице од Цариграда до Турјака, од давних времена до Божићне ноћи 1941. године.

Градећи слику тих збивања из различитих времена, Пекић ипак издваја и у први план поставља две временске равни: ону која обухвата сва збивања у току Божићне вечери 1941. године, њихов развој и социјално-политичке корене, као и везу са актуелним збивањима у Европи. Асоцијације на социјално-политичку ситуацију у Европи су и средство којим се у одређеној мери чине уверљивијим и односи у породици Његован-Турјашких, односно различити облици породичних неспоразума и сукоба који јасно показују да се „род Њагоа“ распада, да су неки чланови породице свесни како морају, у борби за свој идентитет, да се супротстављају породици, наслеђу, традицији, идеологији стицања коју оличава Симеон.

Да би приказао све видове збивања у току Божићне вечери 1941. године, приповедач се служи и материја-

лом који је дат са једне друге тачке гледишта. Она је омогућила предочавање Симеонових сећања и приче о судбини „рода Њагоа“, који се преко његових уживљавања у слике и податке о прошлости, простиру на један фантазмагоричан начин до времена кад је у Москопољу живео грнчар Симеон, предак свих Симеона. Уживљавање у слике из прошлости, у сачуване податке и успомене, омогућава приповедачу да без напора прелази преко рубова појединих епоха, да слободно „иде“ за асоцијацијама што се непрекидно умножавају и да неприметно мења начине приповедања и стилско-језичка средства којима се служи.

Ако је Симеон замишљен као нека врста нити која повезује различите делове породичне историје и њене драматичности, која је у сваком времену имала други вид, онда су сасвим разумљива Пекићева настојања да избрише, неутралише све оне компоненте које би породичну историју одвајале од породичне митологије и свих њених облика. Стога су у лику Симеона Његована спојене врло различите индивидуално-психолошке карактеристике и стога се управо преко њега указује на различите видове људске природе. Свакако да је то, до одређене мере, било условљено и потребом да се забележе и што боље прикажу различити периоди породичне историје и митологије, која је најопштији израз добила у симболици „златног руна“ као слици нечега што треба досегнути и поседовати.

Трагање за „златним руном“ и различити покушаји да се задовољи чежња за овим симболичким изразом породичне моћи приказани су кроз низ слика породичне историје. Померањем слике неких збивања са реалистичке на фантазмагоричну подлогу, Пекић је желео да избегне нека ограничења која намеће један начин приповедања. Сасвим је сигурно да је Пекић хтео да избегне и потисне у други план све оне елементе који би роман претворили у хронику, у причу која приказује одређене узрочно-последичне везе између описаних збивања. Стога је у *Златном руно* приповедање организовано као мозаик, приповедач поједина збивања повезује

помоћу асоцијација, указује на садржај који их обједињује, који им је заједнички.

Чини се да је у основи *Злаћиног руна* покушај да се изгради слика разгранате цинцарске породице која је доста дуго одржавала своју верност породичној митологији, али је с временом, због све дубљих неспоразума и сукоба, напушта. Да би истакао управо ту страну породичног живота. Пекић се послужио једним специфичним средством: приповедање је „пренео“ у драмски облик. Зато су готово сви дијалози у току Божићне вечери 1941. године дати у драмском облику. Тиме је приповедач чак и композиционим решењем хтео да укаже на карактер разговора чланова породице Његован-Турјашких.

Настојање да асоцијативност и алузивност постану средства којима се мотивише природа казивања условило је у *Злаћиним руну* и одређена стилско-језичка средства којима се приповедач служи (лексика Симеонова је истовремено и средство којим се указује на његову приврженост традицији и наслеђу). Мозаичка слика је морала да буде остварена и стилско-језичким средствима, која ће ту њену одлику наглашавати и својим склопом.

Борислав Пекић настоји да своја дела што тачније жанровски дефинише и да на тај начин уједно скрене пажњу на неке карактеристике приповедачког поступка (није случајно *Злаћино руно* одредио као „фантазмагорију“). У жељи да што тачније жанровски дефинише *Ходочашће Арсенија Његована*, Пекић га је означио као „портрет“, указујући на тај начин на доминантну позицију lika Арсенија Његована у овом роману. Пошто је *Ходочашће Арсенија Његована* замишљено и обликовано као Арсенијева исповест, сасвим је разумљиво што је за ту исповест „портрет“ адекватна одредба, мада сам Пекић, у коментарима на крају романа, истиче да би „аутопортрет“ била прецизнија.

У *Ходочашћу Арсенија Његована* употребљена су приповедачка средства и поступци као и у другим Пекићевим романима. Реч је најпре о настојању да се при-

поведач стави у улогу приређивача, некога ко сређује и објављује спис свог рођака. Није случајно што се Пекић служи овим поступком. Он на тај начин мотивише одређена композициона и стилска средства, везује их за психолошке карактеристике Арсенија Његована. Пошто је само приређивач, приповедач не може да буде одговоран ни за доста необичан распоред Арсенијевих сећања.

Мада је *Ходочашће Арсенија Његована* прича о кућевласнику и поседничкој страсти, она се смешта и остварује у оквиру три централна догађаја који образују један историјски, а за самог Арсенија Његована, и симболички низ. Та три догађаја су и једини тренуци кад се Арсеније срео са социјалном стварношћу која је за њега увек била у другом плану, потиснута кућевласничким и поседничким бригама. Онда кад се суочио са збивањима која су била израз друштвене стварности. Арсеније је покушао да дефинише свој однос према њима и да, анализом њиховог садржаја, пронађе своје место и начин учешћа у њима.

Збивања о којима је реч су: сусрет са црвеноармејцима 1919. године у Вороњежу и низ слика које су одразиле драматичност тог тренутка, сусрет са демонстрантима 27. марта 1941. године, који постаје права прекретница у Арсенијевом животу, и суочавање са студентским демонстрацијама 1968. године. Ова три догађаја се за Арсенија претварају у симболе оних, за њега тамних, сила усмерених против Поседа, против поседничке страсти, и стога му се и чини да су сви ови тако различити догађаји били један те исти напад на посед, на његове куће.

Пошто сам Арсеније у свим овим догађајима види израз једног те истог настртаја на посед, он их у својим сећањима повезује, слике из Вороњежа се преплићу са сликама из 1941. године, и том везом се још јаче истиче њихова улога и значај у Арсенијевом животу. Међутим, да би се боље разумела његова прича, треба што прецизније раздвојити временске планове: синхрони и ретроспективни. Синхрони обухвата збивања која се одвијају 3. јуна 1968. године. Тог дана је Арсеније Његован,

искористивши одсуство своје жене Катарине, после 27 година добровољног заточеништва, изашао из куће да вођен злослутним наговештајима, утврди стварно стање својих кућа и поседа. Пошто је 27 година проведених у кући било у ствари 27 година изолације од свега што се дешава напољу (у граду, у земљи, у свету), он ништа не зна о карактеру и правцима социјалних промена које су наступиле од 1945. године. Изашавши на улицу, Арсеније се, носећи слику друштвених односа негде с почетка рата, сусреће са социјалном стварношћу која се заснива на, за њега још непознатим, принципима.

Први знак промена којих Арсеније још није свестан јесте улазак у улицу Маршала Бирјузова. Пошто не зна ништа о социјалним и историјским променама, Арсеније не може ни да протумачи ко је човек по коме је улица добила име. Кад крене даље на „ходочашће“, Арсеније наслућује да ни са његовим поседом, односно кућама нешто није у реду, јер је већ из једног разговора своје жене Катарине са адвокатом Голованом сазнао да кућа коју је он назвао Симонида треба да буде срушена. Пре него што је стигао до Симониде, Арсеније је посетио место где је некад била кућа коју је назвао Нике и која је вишеструко утицала на кључне промене у његовом животу.

Долазак на место где је била кућа Нике је тренутак када се са синхроне прелази на ретроспективну тачку гледишта, да би се у сећању обновила слика 27. марта 1941. године. Тог дана је била заказана лицитација на коју је Арсеније Његован пошао да би купио Нике од свог рођака Стефана. На лицитацију никад није стигао јер су му пут препречили демонстранти. После детаљног описа самих демонстрација и Арсенијевог удела у њима, приповедач се враћа синхроним плану да би приказао одлазак Арсенија Његована у кућу трговца Мартиновића, човека који је 27. марта 1941. године купио Нике. Арсеније хоће да сазна све детаље о судбини куће-љубимице. Сусрет са трговцем Мартиновићем и његовом женом, различите слике социјалних односа које утичу на ток дијалога између Арсенија и Мартиновићеве жене, већ много јасније наговештавају Арсенију

изузетно сложене промене којих он још није свестан и стога их погрешно тумачи.

Нашавши се близу куће Симониде, Арсеније среће свог некадашњег кућепазитеља Томаша и заједно са њим обилази кућу. Мада неки Томашеви искази сведоче да је и тај припрости човек свестан промена које су наступиле од рата наовамо, ни то није довољно да Арсенија пробуди из кућевласничког сна и суочи са стварношћу. Арсеније је током дугих година свог заточеништва бацао поглед на насеље које је ницало преко Саве, на зграде чији га је изглед збуњивао, па је желео да боравак напољу искористи да и то насеље изблиза разгледа и проучи.

У томе су га спречиле студентске демонстрације, које Арсеније није разумео, али је у њима видео обнављање и акцију оних који су одувек били његови непријатељи, јер су хтели да мењају и руше, што његова градитељска и поседничка свест није прихватала. После сусрета са студентима, Арсеније се враћа кући, приступа писању свог тестаментa и успомена, које намењује синовцу Исидору, једином ближем сроднику, архитекти, градитељу, човеку који има љубави за куће. Арсеније не зна да је и Исидор мртав, да је извршио самоубиство, па му се, износећи и тумачећи своја сећања, стално обраћа.

Слике различитих збивања испреплетене су нитима приче о кућевласничкој и поседничкој страсти Арсенија Његована. И сам Арсеније је био свестан да се „његовански“ однос према стварима, посебно према ономе што постаје основни садржај живота, мора означити као страст (зато он и говори о „његованским бесомучним страстима“). Арсеније је имао само једну страст: грађење и поседовање кућа. Чак и у тренуцима кад су много значајније вредности биле доведене у питање, као приликом бомбардовања Београда 1941. године, Арсеније брине једино о својим кућама и стрепи да нека од њих не буде погођена. До сукоба са најближима (браћом Ђорђејем, женом Катарином, рођаком Стефаном) је долазило само онда кад су они рђаво говорили о ку-

ћама или чинили нешто што је за Арсенија било израз непријатељства према њима.

Ту Арсеније употребљава реч страст и настоји да што тачније одреди однос између поседника и поседа, да дефинише „идеално схватање кућевласништва“. На једном месту Арсеније и даје ту дефиницију, описујући однос свог рођака драгуљара Теодора према накиту који је израђивао: „Свака дијадема, огрлица, гривна, копчача, наушница, сваки поједини адиђар који је тај Теодор имао у својој јувелирници, поседовао је њега у истој мери у којој је он, Теодор, био његов поседник“.

Следећи овакво „идеално схватање“ поседа и поседовања, Арсеније Његован почиње о кућама да говори као о бићима и стога им наदेва женска имена. Арсеније је на једном примеру врло детаљно показао како се развија поседничка страст. Реч је о процесу „заљубљивања“ у кућу коју је Арсеније назвао Нике. Процес „заљубљивања“ је разумљивији тек кад се имају у виду четири аксиома Арсенијевог „идеалног схватања кућевласништва“:

„1. Ја немам куће; ми се, ја и моје куће, међусобно имамо.

2. Туђе куће за мене не екзистирају, кад оне и за мене постану, оне постају моје.

3. Ја узимам куће тек пошто оне узму мене; освајам их тек пошто сам освојен; запоседам их тек кад сам од њих поседнут.

4. Између мене и моје имовине важи однос реципроч-ног власништва, ми смо две стране једног бивства, бивства поседништва.“

У току овако замишљеног развијања и динамике јављања поседничке страсти и долази до заљубљивања у кућу коју је изградио рођак Стефан. После првог сусрета са том кућом, Арсеније ју је назвао „чудовиште“, јер је био изненађен архитектонским решењима која су, по његовом мишљењу, неадекватна, и стога их он ема-тра изразом једног некултивисаног односа према грађењу. Али, у исто време, сама кућа постаје за Арсенија изазов и он настоји да проникне у градитељску логику

и да необичну кућу макар донекле прихвати. Међутим, одједном све што је везано за Арсенијев однос према овој кући почиње да се одвија на необичан начин.

Кућа је својом необичношћу, због које ју је и назвао „чудовиште“ и „пашава кућа“, освојила Арсенија и он предузима кораке да је, најблаже речено, преотме свом рођаку Стефану. У покушајима да се домогне ове куће, која је, у току „заљубљивања“ и узајамног освајања, изгубила надимак чудовиште и добила име Нике, Арсеније не преза ни од врло нечасних потеза, подметања и кривотворења. И онда када је успео да изнуди продају те куће, Арсеније не успева да је се домогне. Кренувши на лицитацију, он се среће са колонама демонстраната 27. марта 1941. године и, ношен низом несрећних околности, а пре свега привучен могућношћу да коначно једном одржи свој одавно припремљени говор против банкара и банака, Арсеније овај свој подухват завршава испребијан од разгневлених демонстраната и бачен у сливник. Љубав према кући Нике и жеља да је се домогне преобратиле су се у највећу несрећу у Арсенијевом животу. Никад раније он није осетио толико страсти према грађевини и управо њу никад није успео да добије, да уврсти у свој посед.

Поражен у тој, за њега најважнијој бици живота, Арсеније се повлачи, препушта бригу о кућама другима и, под изговором да је болестан, не напушта дом пуних 27 година. За то време он се довија како би, колико-толико, сачувао „везу“ са својим кућама па прави макете и, гледајући их, стално продубљује кућевласничку страст. Кућевласничка страст га је учинила усамљеником, породичним отпадником. Арсеније је, поставши свестан своје необичне љубави, ипак био немоћан да је макар донекле обузда и да тако себи олакша положај у породици и друштву (због ове његове љубави јавља се љубомора код жене Катарине, Константин, један од његових рођака, непотребно гине на градилишту, Арсеније губи сина-јединца, долази до непријатне сцене са женом трговца Мартиновића и сл.). Продубљујући своју наклоност према кућама Арсеније продубљује и своју усамљеност.

Међутим, тај усамљенички положај му је касније омогућио да издржи двадест седам година изолације.

Само се једном за тих 27 година појавио мотив за излазак, а то је појава насеља преко Саве (Нови Београд) и Арсенијева потреба да изолаци види те куће. Међутим, и тај подухват се завршава несрећно: сусретом са студентским демонстрацијама.

Рекли смо већ да је Пекић причу о усамљеном кућевласнику Арсенију Његовану градио већ познатим поступком организовања приповедања као преношења туђе исповести. Овај поступак је, поред условљености неким композиционим и стилско-језичким захтевима, омогућио Пекићу да веома често у причу уноси полемичке тонове. Одлучујући се да причу гради као исповест, Пекић је себи омогућио да на особан начин ређа слике појединих збивања, да их врло слободно повезује, јер мотивише саму причу као казивање невестинг човека, који уз то своју исповест исписује у једном необичном тренутку, кад се, суочен са драматичним друштвеним збивањима, осетио угрожен и изазван. Тако су и сва одступања од другачијег, реалистички мотивисаног облика приповедања постала логична.

Да би у читаоцу освежавао и одржавао будном свест о невестини приповедача, Пекић стално у причу уноси напомене и коментаре о току и начину предочавања појединих збивања. Но, поступак преношења туђе исповести, поред невестине у композицији, у распоређивању појединих делова приче, омогућава и стално упозоравање читаоца на приповедачеву несигурност кад је у питању процена неког догађаја и податка. Приповедач који „није сигуран“ да ли неки догађај има или нема значаја двоуми се да ли да тај догађај унесе у причу („с почетка, док сам се предомишљао да ли о том уопште писати...“).

Међутим, Арсенијево казивање се обликује тако да је врло јасно да је све што се казује упућено синовцу Исидору („Ево где му се све чешће обраћам, иако ми с почетка није ни близу памети било писмо да пишем...“). Због тога што је исповест упућена некоме ко и сам зна

доста о збивањима о којима је реч, приповедач има потребу да збивања вреднује, да показује свој однос према њима, да би на вредност и значај неких збивања скренуо пажњу и ономе коме се обраћа.

Приповедач који причу организује бележећи своја сећања мора стално да се суочава са још једним изазовом: неочекиваним обртима у појединим ситуацијама. Описујући свој полазак према Новом Београду, где ће се сусрести са студентским демонстрацијама, Арсеније открива колико су оне на њега деловале неочекивано и збуњујуће: „Пењући се у трамвај... ни снвати нисам могао да ова тако смирујућа возња неће донети крај мојој шетњи, и да ми у њеном непланираном, али при свему томе добровољном продужетку тек предстоје најнеобичнији доживљаји...“.

Приповедање које је организовано као преношење исповести јунака има још једну одлику: у њему се јављају понављања, враћања на поједина збивања и покушај да се она осветле из другачије перспективе (Арсеније се неколико пута враћа дијалогу са „неваспитаном скоројевићком гђом Мартиновић“, показујући и на тај начин колико му је разговор са њом био непријатан). Понављања се у овом роману остварују и на један други начин. Пошто Арсеније истовремено на два врста папира исписује и свој тестамент и своју исповест, он извесне детаље уграђује и у један и у други спис, или пак поједине детаље из једног преноси и укључује у други (описујући свој сукоб са студентима код надвожњака. Арсеније посебно издваја студента који је носио заставу и самим тим био неке врсте предводник. Арсеније му је задао неколико удараца, а пошто верује да га је или усмртио или тешко повредио, он му у свом тестаменту намењује одштету).

Посебну одлику стилско-језичког слоја Арсенијевих казивања чине понављања одређених слика у описивању сличних ситуација (у опису демонстрација 27. марта 1941. године Арсеније каже да ноге газе као „пнеуматички чекићи“, ову одредбу он понавља описујући студентске демонстрације 1968. године). Приповедање као

080
L
преношење туђе исповести је омогућило приповедачу да у причу уноси врло често полемичку интонацију. Она се сасвим добро уклапа у психолошки оквир Арсенијевог лика, пошто је овај замишљен као човек обузет страхом за коју његова околина не само да нема разумевања већ јој се и супротставља. Стога је Арсеније врло често приморан да се брани, да даје одређена тумачења. У покушају да се супротстави другачијим односима према кућама, Арсеније каже: „У мојим кућама је било, руку на срце, исувише драгоценог простора буд-зашто протраћено, чак и ако не занемарим амбицију да ми припадају најнаочитије грађевине у вароши – од оних намењених становању, наравно – или урачунам грађански углед што су га и самим закупом прибављале станарима. Ако би се изнео намештај којим беху закрчене личиле би на испражњене ковчеге фараонских гробова“.

080
L
Супротстављајући се једној шићардијској логици која у кући за становање види само извор зараде, Арсеније настоји да изложи и елементе свог „идеалног схватања кућевласништва“. Излагање тог схватања је кључно место (уз напад на банке и банкаре) и у неодржаном говору за Коло српских сестара: „Кућевласништво је на сваки начин спадало у домен моје предавачке теме, али је судећи по мишљењу Председника Трговачке коморе г. Јоакима Тодоровића, преко којег сам био ангажован, заузимало његову периферију, тамо негде уз радничко питање, колонијалне радње и занатство...“.

— Свакако да су демонстрације 27. марта 1941. године преломан догађај у животу Арсенија Његована. И у писању својих успомена он се највише задржавао на том догађају. Арсеније је међу демонстранте зашао покушавајући да пређе улицу и оде на лицитацију, али се, не успевши у томе, обрео у колони. Демонстранти у својим говорима и паролама излажу један социјални и политички програм који је супротан Арсенијевом, али је, као и они, и Арсеније био незадовољан званичном политиком и стога је и прихватио могућност да ту одржи говор намењен Колу српских сестара (он иронично каже: „За-

ведени оним несрећним ускликом и твојим руинираним изгледом. они су те сматрали својим испомниљеником, компаноном тако рећи...“).

Арсенијев говор, који је припремљен за сасвим другачију прилику и један другачији скуп, унесен у контекст онога што се говорило 27. марта 1941. године, звучи гротескно. Посебно је било немогуће да полемичке алузије, и једна у суштини грађанска фразеологија, нађу пут до људи који су били огорчени политичким тренутком и социјалним стањем. Због тога је уочљиво да се никако не поклапају Арсенијев говор и демонстрантске упадице и коментари, јер је сасвим очигледно да су у питању два радикално различита погледа.

На почетку свог говора Арсеније каже: „Узимам реч, дакле, не да обазриво, и са поштовањем отопим један по један печат са срамне књиге која се зове национална привреда, већ да свих седам беспощадно и у маху здерем, укратко, да стргнем образину са једне неспособне, и домаћинске политике, која нас је, ево, коначно и до пропасти довела.“ Арсенијево незадовољство је привидно прерушено у један социјални програм и критички однос да би што лакше допрло до главног извора огорчења – банкара и банака. Сасвим је сигурно да Арсенијева склоност да се служи општим местима („књига која је запечаћена са седам печата“) долази у сукоб са демонстрантским поклицима: „Доле ненародна влада! Доле гробари Југославије!“.

Поруке које упућује Арсеније и поруке демонстраната су упућене на различите адресе. Арсеније Његован као припадник грађанског слоја изузетно држи до свог статуса и угледа, па кад као приповедач преноси туђе речи, заузима према њима иронично-пародијски однос: „Са мајстором, у прегачи од риђе усијане коже око бедара... једва сам шта могао да истерам на чистину, осим да се тек Педесете доселио из прека, из Омољице, и отворио радњу, у којој са два шегрта израђује, ако извољева, госн Његован се у то лично може уверити, при-ма обућу свију европских врсти...“.

ХОДОЧАШЋЕ АРСЕНИЈА ЊЕГОВАНА

Када уноси иронично-пародијске нијансе у туђу реч, у туђу тачку гледишта, Арсеније Његован се дистанцира од носилаца те речи и те тачке гледишта, супротставља им се. Настојећи да се што доследније користи и стилско-језичким слојем као средством за мотивацију једне сасвим необичне тачке гледишта, Борислав Пекић је у *Ходочашће Арсенија Његована* унео лексику и реченичну конструкцију која читаоцу свакако звучи архаично. Пошто је његов јунак и грађански интелектуалац, унесене су и многе реченице на француском језику, који је био *differentia specifica* једне класе и једног начина комуницирања.

Ако на крају овог разматрања неких карактеристика Пекићевих прозних дела покушамо да успоставимо и некакав њихов поредак по вредности, роману *Ходочашће Арсенија Његована* би припало прво место, јер је ван сваке сумње да је реч о најцеловитијем остварењу, у коме Пекић варира своју омиљену тему односа према прошлости. Чини се да је у *Ходочашћу Арсенија Његована* Пекић ту тему поставио у најшири могући контекст (историјских, социјалних и других компоненти једног времена).

Радобоје Микић

Свом оцу
Војиславу Д. Пекићу

„А начини себи ковчез од дрвета
џофера, и начини преграђивке у ковчезу,
и заплити га смолом, споља и изнутра...
јер, ево, пустићу поплот на земљу...”

(Прва књига Мојсијева, гл. 6)

Будући да сам сред година међу којима је крај Веку људскоме већ и по природи писан, а уза то ме ни здравље понајбоље не служи, ја, Арсеније Кирила Његован, ренџијер овдашњи, одлучио сам да, при пуној свесности и савесности, а у прилијежању свих законом предвиђених душевних моћи, сачиним овај тјеснаменај и кроза њ искажем последњу неопозиву вољу у погледу моје покрејне и нејокрејне имовине, као Год и шито се тиче сахране, и то како следи...

Будући да сам већ поодмакле доби и докрајченог здравља, ја, Арсеније Кирила Његован, кућевласник овдашњи, одлучио сам, дне 3. јуна 1968. године, да при пуној свесности и савесности, у прилијежању свих душевних моћи, а на основу права која ми по закону припадају, сачиним тјеснаменај и њиме извршим раздео покрејне и нејокрејне...

Пошито сам, узимајући у обзир све шито сам током оног ојачког приоднева искусио, суочен са озбиљном приликом да ускоро будем у положењу из Којеж по свој прилици нећу бити способан изразити шито, а особито своју легалну вољу, не лених се нишита мира себи дадох...

Кад ми се ето и перо отима да потање објасни ову хитњу са завештањем, хитњу којој су и године, ма колико да их је, и здравље, ма како нарушено, тек споредан повод, просто рећи изговор, најбоље да почнем тиме што ћу, без дволичности својствене такозваном самопосматрачком размишљању, признати да сам оног преподнева, пресудног, у то сам некако убеђен, по ток мог до тада прилично уједначеног живота, био врло узнемирен, сатрвен од узбуђења, да не кажем пометен. У таквом,

за угледног поседника и почасног потпредседника Трговачке коморе крајње недоличном стању нисам се заде-
сио још од 1941, када сам привидно напречац, стварно
међутим благодарећи мукотрпном колебању и предо-
мишљању донео и протоколисао озбиљним разлозима
изазвану па стога и неопозиву одлуку да се повучем,
боље рећи извучем из послова, јер је већ и малоумници-
ма било уочљиво да ови са трулежом монархијом о вра-
ту срљају у пропаст, и да мезалијанси супруге Катарине
и породичног опуномоћеника господина Голована
(адвоката и бившег Краљевског јавног бележника), а
под мојим врховним надзором, разуме се, поверим ру-
тинску бригу око убирања кирија и најамнина, ону по-
нижавајућу око протестовања меница приспелих услед
непоштовања закупничких уговора, чак и ону најпри-
влачнију, једину која је измеђ новчаних преимућстава
извојевала право да припише себи нешто некори-
стољубиво, страшно, градитељско, а која се тицала одр-
жавања и проширивања кућевласничког фондуза, али
ако се има на уму мој обазрив, готово аутотрофан начин
живљења и поодмакле године – било их је нажалост већ
седамдесет седам на окупу а у последњих двадесет седам
ни кућни праг нисам преступио – све што сам смерао да
предузмем одмах по женином одласку, за који се она већ
увелико припремала, и што је изискивало замашнију
жртву од давно поднете одрицањем од јавног деловања,
граничило се без икакве сумње са пустоловином ту-
гаљивом и за неко мужевније годиште. Додуше, наоко
исто неспокојство било ме је ухватило Деветнаесте када
сам у источном предграђу Вороњежа први пут сусрео
бољшевице у аветињској најезди Краснаје Конармије
Семјона Михајловича Буђонија, са шиљатим калпацима
од зелене чоје и вишеструким обручем реденика утегну-
тим кожним доламама, и схватио са непосредношћу
прирођеном соју Његована да не гајим баш никакву
вољу да их сретнем поново, ма у неком безазленијем
обличју, чак и међу безопасним попарелле извештајима
из Совјетске Уније, затим још једном – и ту би се, изу-
зимајући покора о мартовском пучу, попис мојих изред-

Kaf

них узбуђења сасвим исцрпао – године Хиљаду деветсто
двадесет четврте када сам ушао у посед прве куће за
издавање, прве од оних расних и раскошних узор-лепо-
тица којима је данас, надам се на опште задовољство,
украшена престоница.

У грозничавом очекивању да најзад останем сам, до-
вукох наслоњачу до западног прозора раније него ина-
че. На тој *осмајрачници* мада би реч *јушкарница* боље
одговарала и трбушастој баци истуреној над потавнело,
истрошено кровље Косанчићевог венца и борбеном ра-
сположењу с којим сам је запоседао – боравио бих ма-
хом од поднева па све док сумрак вејући низ реку црно
труње не би онемогућио сваки додир са видиком и но-
вим насељем, чије сам подизање уходио снабдевен дур-
бинима различите марке, величине и домета. Ономад
сам међутим већ израна био на *йоложају* (тако ос-
ловљавах омиљену наслоњачу само док би стајала при-
макнута уз прозор, у свим другим позицијама губила би
она овај почасни надимак да утоне у анонимност срод-
ног намештаја) био сам, дакле, на *положају* још од пра-
скзорја, излажући се опасности да ми Катарина опаз
узрујаност и, замењујући је за испољавањем симптома
моје бољке, одложи одлазак у бању. Стога сам се градио
да не примећујем ни *Госпођицу Mélanie Foucault*, која ми
је седела иза леђа и у металној касети искувала игле
за инјекције, или да, заокупљен пределом што сам га
обилазио уз помоћ артиљеријског догледа марке Mauger,
у најмању руку не уважавам присуство братовљеве до-
моуправитељке. У прикладној прилици распитивао бих
се за Ђорђија, ако ни због чега разумнијег, оно да, по-
винујући се узансима бесмислене игре која се терала из-
међ мене и његове дружбенице, болничарке и служав-
ке, све у истом лицу, свежим разлозима поткрепим при-
медбе које сам и иначе у изобиљу имао на *ђенералов*
начин живота, али сада сам се, признаћу, устезао: током
препирке која би безусловно узела маха могао бих да се
одам. У свакој другој прилици, такође, брига за моје по-
прилично начето здравље и као сунцокрет превртљиво
расположење била би добродошла – мада бих је ја, по

обичају, сусретао дурењем и нећкањем – дочим би сада свако претерано интересовање за моју особу лако могло да се претвори у клопку у којој би ми, авај, још на самом почетку бедно скончао план. Јер било је потребно, преко потребно да што скорије останем без надзора и самотничко преподне обезбеђено Катарининим одсуством проведем ојачао како сам наумио.

Али одолети ипак нисам могао, те кад је у вијању неке од својих загубљених коштаних укосница Катари-на опет наишла собом, нестрпљиво јој спочитнух како, ако се на пут хоће, дан раније се пакује.

– И то ми је неки пут – рекла је пре но што ће изићи.
– У Врњце идем и ти то називаш путовањем!

– Madame Катахрин путује тек сутхра, Monsieur Негован. Сад намехравамо само у куповину.

– По мени човек путује чим пређе праг. Mademoiselle Foucault. Ван куће, све је пут.

Тако сам у раздражујућем ишчекивању да се жене удаље послом који ме под овим изузетним околностима – иначе сам о свему волео да будем обавештен – ни најмање није чинио љубопитљивим, без уобичајене преданости испитивао равничарски предео, који је преполућен Савом продирао на запад и скончавао у жућкасто сумпорном усијању дуж меке ивице хоризонта. Предео је био оивичен мрким храстовим даскама које су око ваздушастог платна осушеног јунским сунцем и седефастом прашином образовале развучен паралелограм, налик једва позлаћеном инкрустрираном раму. Променљива слика у том четвороуглу, по угледу на грб сложен од четири истоветна поља, била је заштићена двоструком браном од стакла, о чијој се прозирности старих сам уз помоћ јеленске коже. Трећи стаклени зид припадао је сложену систему сочива мог најспособнијег дурбина. Звезцајући месинганим оковом пузао је овај окном, да кад год застане, из привученог рељефа изреже повећи медаљон, жигосан крстачом са мајушним подеоцима. Откако сам му се посветио, приказ се

постепено но непрекидно, могу рећи на моје очи мењао, стављајући ми дознања да се са истом истрајношћу преображава и онај у суседству, и све остало, све што ограничен оквиром прозора, домаћајем дурбина и добровољном имобилношћу нисам могао погледом да проверим. При свему томе, урастајући једна у другу природно као год у год дрвета, настављајући се неосетно попут прагова неке бесциљне пруге, мене нису биле тако нагле ни необуздане да би изазвале недоумевање, неверицу или одбојност коју осећамо кад се после дуготрајног избивања вратимо кући и своје домаће затекнемо сасвим измењене, неподношљиво различите од примамљивих ликова, који су нас на повратак пожуривали. Присуствујући тим променама, штавише издалека учествујући у њима, ипак нисам изгубио способност урођену Његовима да новине сачекују и подносе са подозрењем све док их не потчине, присвоје, тако рећи *сваре*, као што амебе-гладнице просто усисавају унаоколни живот да би га учиниле пуким састојком сопственог постојања, пошто га, разуме се, преобразе према личним својствима, а у међувремену и штетне, несварљиве остатке излуче. Напротив, моје срођавање са променама почивало је на чињеници да сам већину њих, особито постепену појаву насеобине, већ асимиловао, већ према себи прудесио.

Што се тиче самих промена, оне су се збивале на свему осим на реци. Једино је та вајкадашња вода постојаном бојом, тремошћу и сталоженим током обезбеђивала видiku сталност без које би његов преображај, ма колико иначе импозантан, био у највећој мери сумњив. Са становишта, наравно, оне породичне опрезности о којој је до малопре било речи.

Најпре кеј попличан храпавим гранитним таблама са цветним хумкама које су пресвлачиле боје сваког тромесечја, и блештаво степениште усред њега које је однекуд привлачило моју пажњу, мада на њему није било ништа изузетно, неколико бледоликих камених корака с једним застанком по средини и ништа више. Затим, она незграпна грађевина изломљених бридова налик на

бетонски слатос под троугластим стакленим капшима, пред којом се зачудо никад нису истоваривали никакви фургони са житом, необјашњива зграда, непогодна за изнајмљивање коју, иако располаже повољним положајем наспрам Ушћа и Великог ратног острва, не бих узео ни да ми је дарују. На реконструисани мост Краља Александра Ујединитеља. А изнад свега, дабоме, разметљива палата азбестног одсјаја за коју ми је речено да припада краљевској влади – те монархије баш умеју да се разбацују! – и коју је мој доглед, непристрастан у служби, магнетски привлачио, тек мало задржавао у зловољном оку, а потом напуштао да би се кроз замршене дрвореде, алеје и перивоје, на излишне паркове проћердане темеље, журно упутио новом граду, уходишту сваке моје замишљене шетње. С овог нешто косо постављеног видиковца и километарске удаљености новорођени град је имао алкав изглед недовршене макете. Подсећао ме, уз извесну чежњу, на провизорну хрпу кутијица, коцкица, картонских торњева и папирног зеленила, овлаш залепљену на дашчану плочу, фантомски град какав сам виђао у атељеу Јакова Његована кад бих пренебрежући његову творачку осетљивост свраћао да се распитам напредује ли пројектовање ове или оне најамне куће поверене мом предузимљивом рођаку. Саме зграде нису биле ни принети онима које сам зидао, најчешће посредством Јаковљевог архитектонског бироа, или одабирао за куповину махом преко адвокатске канцеларије „Голован и син“. Биле су некако тужне, уцвеле, напуштене. Као да су упркос повећем друштву парњака тек тавориле. Близначки једнолике, пусте као камени амбари, једва су давале знаке живота, а њихове преподневним сунцем упаљене мувље очи жалосно су ме сећале на колумбаријум с тињајућим кандилима. Поврх свега, а то ми је и најтеже падало, беху савршено безличне, на безизразним фасадама није било ничег што би их обележавало, телесно издвајало, душевно разликовало. Ниједан особени знак. Не, нису оне, јаднице, биле ружне у усвојеном смислу речи. Биле су само без карактера. Дрбиле су се у равници, да их је жалосно

било и гледати, стројиле се путем као погружена колона затвореника чије су индивидуалности ишчилеле у сурој робијашкој одећи. А такав се приговор ниједној мојој кући није могао ставити. Све су оне биле личне, врло независне, штавише необично свесне те своје архитектонске изузетности. Понекад, није ми зазорно рећи, и по цену разметљивости. Чак и оне намењене олошу држаје су до прилике да се макар нечим од улице издвоје, ако већ нису успеваале да се истакну у читавом кварту. Ни она са друштвеног дна, приземљуша обзидана непеченим глиненим опекама и покривена ћерамидом, испод Пашиног Брда или искрај Дунава, за коју би се рекло да, лишавајући закупце свега осим пећинског уточишта, ни не хаје за добар глас, или је већ сва исцрпљена и растрошена изгубивши самопоуздање навикла да ужива онај зао, чак и таква никаква сиротињска кућерина поседовала је, можда баш у тој неподобности, нешто својеродно, нешто непоновљиво. Новајлије с ону страну реке, међутим, нису нимало полагале на част да поглед привуку или га придобију, а немоли да га усхите и наведу да им се поново врати. Неко би се дао обманути па помислио да су за тако нешто имале сувише поноса. Ја сумњам. Нису оне биле немарне према рђавом мишљењу што га је изазивао њихов кабасти изглед, већ су се просто помириле, па већ и саживеле са сопственом неугледношћу. Из њих је избијао неки нељудски фатализам који је, онако безизгледан, морао да дотужи сваком правом кућевласнику.

Упркос томе, што сам их дуже проучавао, требало је из све више разлога признавати им да су управо с оне нарочите, тржишне тачке гледишта, која и чини древну суштину кућевласништва, биле изванредно ефикасне, ефикасније од мојих најамница. У мојим кућама било је, руку на срце, исувише скупоценог простора будзашто протраћено, чак и ако не занемарим амбицију да ми припадају најнаочитије грађевине у вароши – од оних намењених становању, наравно – или урачунам грађански углед што су га и самим закупом прибављале својим станарима. Ако би се изнео намештај којим беху закр-

чене личиле би на испражњене каверне фараонских гробова. Таванице су им биле претерано високе као кубета над црквеним лађама (просечна запремина по стану износила је 500 кубних метара), нерационалан распоред је, узаман архећи драгоцене метре на којекаква предсобља, холове, ходнике, веранде, терасе и балконе, претварао кућу у непроходан лавиринт за срце прирастао једино деци (ово велим упркос чињеници да сам и ја баш по тим тајанственим и уобразиљом преудешеним ћошковима провео детињство), излишне одаје нису успевале да сразмерно величини подигну и цену закупнине, расипничке димензије степеништа просто су прождирале корисну површину, а да и не говорим о запреминама злоупотребљеним на лифтове – и за угаљ, чак и за угаљ! – подруме, спремништа, таване, перионице и тремове. А затим грађа: најпитомији камен, најотпорније дрво, најтврђи цреп, најпостојанија боја. Венчачки мермер, па почесто и Карара! Фајанса, ламперије од махагонија, гипсане розете, керамички подови, тапети из Прага допремљени! Најзад, сви они скупи и кићени забати, лође, овалне нише у које смо покапали упечатљиве фигуре у стојећем ставу, љупки алковни, оклови, балустрада, канделабри, барелефи са митолошком садржином, орнаменти, сва она скамењена флора и фауна која је под кишом пројектантских надаћућа а на мој подстицај бујала са фасада мојих кућа. Из сваке се мирне душе могао истерати бар још један спрат, а из спрата штедњом исцедити бар још један стан. Уз просечну кирију од 500 динара сваког првог, у двокатним а четворостаним здањима, рачунајући разуме се и онај изнуђени трећи, то би, по одбитку дажбина и трошкова одржавања, износило приближно 4500 месечно, а свих 56000 за дванаест месеци. Ако би се, затим, овај рачун применио на све куће које сам издавао, могао сам сваке године да уберем неупоредно више прихода од ренте него што сам до сада зарађивао. Никад се међутим нисам упустио у сабирање чисте добити коју бих инкасирао – а затим уложио у нове градње – да сам са кућама од почетка, још од оне прве у Господар Јевремовој, посту-

пао овако безобзирно рачуницајски као што чине данашњи власници. Било би узалудно да напрежем мозак око нечег од чега не могу да имам никакве вајде. Више нисам био способан да са својим *мајтронама*, како сам их из милоште звао, нешто ваљано предузнем, не стога што би такав подухват изискивао знатна, за мене недостижна улагања, или био отежан административним препрекама – та мој је утицај, мада одавно некоришћен, још замаћан – већ што би свака адаптација, презиђивање и дозиђивање пореметило очински однос који је током моје кућевласничке каријере био успостављен између мене као татора и кућа ми питомица, док смо заједно маторили, док смо, узајамно се подупирући, у тој неизбежној регресији једно друго све боље разумевали па смо већ и као остарели брачни парови почели да се опходимо, а тај однос нисам успевао да одржим, са непотпуним изузетком Катарине, ни према једном живом бићу, и што би тај нелојалан поступак наликовао отказу дугогодишњем слуги у часу кад је овај, оданом службом сасвим исцрпљен, терет непожељан постао.

Међутим, са тим импотентним зградама у замућеном колуту дурбина још не имаћих ничег заједничког. Ја их нисам поручио ни подизање њихово финансирао. Можда сам се, не поричем, двоумио да ли једном да их прекупим. Кажем *можда*. Па и тада веровао нисам, далеко било, да ћу с њима успоставити неки *сйваран* контакт, поготову савез, мада као искусан кућевласник ни ту могућност нипошто не смедох да искључим. Јер, ако ћу по души, њих ја нисам ни познавао.

Вијугајући љубопитљивим погледом низ меандар што га је, угледајући се на дремљиву вишеглаву змију, образовала највећа од грађевина, почесто сам се питао шта то уистину ја знам о њима? Никад им се ниси примакао, никад их обишао, додирнуо, разгледао с друге стране осим фронталне која ти је одавде била доступна, никад ниси омирисао њихове зидове да осетиш и упамтиш нарочит дах што се, осим креча, бетона, малтера и боје, као неподражљив одушак живог тела, распрости-рао око сваке куће. И доиста, једино у што сам био си-

гуран беше прагматично начело по коме су пред мојим искусним очима кројене, начело које никада нисам без душевне резерве поштовао – или да што утајено не остане – нисам се само њега држао и њему наслепо угађао, а сада сам, ето, некако склон да га као руководионог узмем у обзир. Био сам срећан што сам захваљујући положају прозора окренутог реци био просто принуђен да на њих обратим пажњу и да савлађујући предрасуде посматрам размножавање њихове жилаве породице. Мислио сам: увек ћу имати времена да предузмем кораке и да их покупујем, ако ми до тога уопште буде стало. Најпре само једну, наравно. Пробао бих с оном бледуњавом, цеђоликом или оном рошавом преко пута железничке пруге. Куће су као људи. Не можеш предвидети шта ће ти пружити док их не искушаш, у душу им проникнеш, под кожу зађеш. Подбаци ли, рекох, па препродаћу је. Ако се покаже, задржавам је. Затим купујем остале. Све док читаво насеље не буде моје. О томе да их осамосталим, направим особеним, снабдем личним својствима, речју да од њих створим засебна бића која се морају именовати а не онако успут подразумевати у општем појму „насеља“, „предграђа“, „четврти“, „рејона“, „блока“ или „кварта“, мислио бих, за цело, касније, повео бих о том бригу кад буду моје, у ствари кад их у катастар уведем под Головановим именом, јер – признајем без устезања – упркос свим предностима које су ми обећавале у погледу прихода, никако нисам могао да се сродим са поседовањем куће пред коју нећу имати одважности да изведем пријатеље и клијенте, и да, додирнувши прстом њено достојанствено прочеље, гордо кажем: „Она припада мени“.

Предвиђајући да ускоро, ваљда већ идућег тренутка, нећу више моћи да обуздам нестрпљење због сталног одлагања Катарининог одласка – час јој је кончана рукавица недостајала, час би искала савет у погледу броша који ће окачити о ребрасте наборе блузе, сад је тумарала унаоколо у потрази за цегерима, па се опет не би сналазила међу сопственим шеширима, што крај тако ретких излазака баш и није било за осуду – иако сам

веровао да су се на моју недруштвеност сви већ били свикли, стрепећи поврх свега да и осорност према гошћи не буде протумачена као последица болести, званично уврштене у ред срчаних мана, са уздахом предавања одложних Mayer-а на полицу међу друге дурбине и упутних Меланији питање које је ова јамачно очекивала, јер му је већ спреман одговор имала.

– Et bien, Mademoiselle Foucault, како је данас мој брат Ђорђије?

Немилице котрљајући „р“, по грлу па га затим језиком ловећи при самом ушћу ждрела, старица оклевајући одговори да је женехрал Негован, хвала милосрдном Богу, углавном добро, те би се могло хрећи и сасвим добро да задњих дана нема une constipation, и услед тога озбиљне и свакојаке болне неприлике са вахрењем, о којима ме је усталом извештавала кад год је имала задовољство да нас посети.

При томе је гледала некуда мимо мене и са страшћу пецача извлачила игле из касете, стављала их пред тај испражњени поглед – озарене светлошћу с прозора оне су у недру собног сивила сјактале као драгуљи обрађени у облику патуљастих копаља – а затим их опет потапала у вријућу воду.

Слушајући познату и једноличну јадиковку која ме је, истини за вољу, пре дражила него дирала – јер знао је Арсеније колико од свега тога његов брат мало трпи – питао сам се зашто Меланија чим се о Ђорђију поведе разговор негде мимо саговорника гледа, као да ђенера-ла неким унутрашњим, магичним оком шпијунира, па онда само доставља све што се с њим збива, а што једино она благодарећи тајанственом чулу сличном кључаоници може да види и разуме, и о томе, узгред, како тај њен луњајући поглед, да би се објаснио, мора бити доведен у непосредну зависност од тога шта злехуди Ђорђије сада *сйварно* осећа. Зато сам срдито одговорио:

– Е па, мислим да му је што се не креће довољно, што се забио у она четири зида и не избива из њих.

Било је то, дабоме, бездушно поигравање са лојалношћу старе болничарке, али нисам имао избора. Ако сам

желео да је што пре удалим. морао сам да њену псећу приврженост брату, за коју сам био убеђен да се на самом исходништу меша са сумњивом, по свој прилици неузвраћеном нежношћу, ставим пред озбиљно искушење.

– У ствари, налазим да је нездраво, *absolument malsain*, проводити дане у оном сандуку, нездраво поготову за једног краљевског ђенерала који рачуна са извесношћу да уђе у школске читанке.

Као што сам предвиђао, Госпођица Foucault се побуни. Увучена у препиљену ампулу, штрцаљка се, треперећи у испрекиданом ритму старичиног беса већ напада жутим, зејтињавим, лековитим течностима.

– А ви, зашто ви не излазите из куће, Monsieur Негован?

– Ја сам кућевласник, локатор, Госпођице. – Кад год сам могао, избегавао сам да поређењем са трговином понижавам занимање које је за мене било вештина, дар, уметност. – *Je ne suis pas un soldat!* Моји се послови савим добро могу водити и одавде, чак бих рекао без бојазни да претерујем да се они и боље одавде воде. И све боље уколико је човек више постранце од места пословања. С оваквог растојања све вам је, уверавам вас, подједнако важно, чиме се неутралише опасност, опака тамо где се послу уз нос стоји, да ишта од оног што користити може буде занемарено или превиђено. Али војне, Mademoiselle Foucault, војне се не дају водити за столом. Можда се оне за столом седећи замишљају, не кажем, али изводе се по војишту трчећи. *Au champ de bataille!* И, претпостављам, махом друкчије него што се замишљају.

Под притиском јаким осећања госпођица Foucault проговори матерњим језиком:

– *Mais on ne fait pas la guerre, Monsieur!* Забога милог, нисмо у храту!

– Тако? – рекао сам пасивно. – Не знам. Не читам новине, а и радио не слушам. Појма немам који се рат сада води и води ли се уопште. Не подижем своје лепе

куће. Mademoiselle Foucault, да би којекакви ђенералски клипани, свака част моме марцијалном брату, на њима испробавали своје машине дробилице, али ако се негде тамо ипак води, убеђен сам да он у њему учествује премештајући по географској карти целулоидне заставице и гурајући преко гипсаних рељефа тенкове од картона. Откако је навучео униформу, Mademoiselle Foucault, радио је увек једно те исто, по замишљеним фронтловима мицао оне своје проклете оловне лутане. И сада ви мени реците како ђенерал замишља да напредује у служби?

– Monsieur le Général и не може даље да напредује – жестоко ће она. – Он је... па он је у пензији.

– *Nous y voilà!* – узвикнуо сам настојећи да привучем онај Меланијин мимоилазећи поглед.

Наравно да није могао. Тек штогод! Али не што је почем пензионисан, већ зато што је *мртв*. Већ двадесет година под земљом, две деценије у породичној костурници на Новом гробљу (парцела 17), тамо где ја, који се тако разликујем од Његована, без сумње нећу пристати да будем спуштен.

У ствари, било ми је просто непојмљиво да сви они што ме, ево биће већ двадесет седам година, из најбољих намера, претпостављам, као бодљикава палисада заграђују са свих страна, моја Катарина, ова убога Оверњанка, нека врста загубљене успомене на француско-српско братство по оружју, рођаци и пријатељи који ме посећују, онај смушени али употребљиви бележник, чак и Исидор – Исидор додуше скоро није свраћао – заиста уображавају како захваљујући њиховој наивној завери ћутања не знам шта се напољу догађа, ни за братовљеву сахрану не знам, да сам већ и тиме што не напуштам кућу, а то чиним не поради угроженог здравља него из неповерења према сутрашњици, спречен да сазнајем као и ма ко од њих, да учествујем, делујем, чак и да живим.

Руку на срце, за Ђорђијеву сам погибију чуо случајно. Речи сам једва распознавао, јер су се окрњене једва провлачиле из спаваонице, тог неприкосновеног Ката-

рининог царства, а ни мени. искрено, нису биле упућене. иако су се баш мене у највећој мери тицале, не само стога што су се односиле на бедан и недоличан крај мог брата, већ што су читовале породични договор да се мени никад ништа не казује, договор који сам прећутно легализовао, а овамо у ствари изнудио. Из тог разговора, од споредности га очистивши, закључио сам да је ђенерал погинуо а не умро, што би више пристајало његовом оригиналном начину упражњавања ратне вештине, погинуо услед још увек неразјашњеног кобног неспорузма, са којим је, опет, у некој необичној вези стајала његова страст – ах, те његованске бесомучне страсти! – према ђенералштабним играма, јединој врсти војевања која му је по моме знању била приступачна. Касније ничим нисам одао да ми је ђенералова неславна судбина позната, па сам услед тог уосталом добродошног неспорузма понекад доспевао у положај у коме сам се и сада нашао: да о умрломе бригу водим, што сам чинио с истом неумитном строгашћу и неувиђавном заједљивошћу као да ми је брат био жив, овом приликом подстицај још и жељом да се Mademoiselle Foucault што пре отарасим.

А ни иначе нисам осећао особито саучешће. Напротив, оно што сам стварно осећао, било је огорчење. При помисли на брата никакве дражесне сличице из детињства нису ми пред очи искакале, а оне праве, дагеротиције из албума у сребрном цветеликом окуву, избадио сам из полице правећи места за књиговодствене регистре. Све да сам и хтео, ниједну дирљиву сцену братске солидарности нисам могао из меморије да искамчим. А ипак, недовољно би било рећи да сам према Ђорђијеву удесу био равнодушан. Већ сам споменуо да сам осећао огорчење, готово гнев. Додајем сада томе и јетко убеђење да сам братовљевом смрћу, на начин који сам из оних стопа али поиздаље покушао да објасним накомстрешеној Госпођици Foucault, био изневерен, малтене издан. Да кажем, најзад, да је становиште са кога сам судио о ђенераловој несрећи можда и било изузетно,

али је у најмању руку одговарало мом труду да о свакој ствари ефикасно мислим, и премда је баш услед те јединствености у највећој мери било лично па с тим и једва применљиво на друге, садржало је у свом разоткривачком визионарству – не мешајмо са тим никакву пророчку позваност – врло агресиван и добро упућен инстинкт самоодбране којег би, да је среће, требало да поседују сви Његован-Турјашки.

Зато рекох, као и обично без увијања, да је мој брат, избравши каријеру на коју га уосталом нико у породици није нагонио – напротив, сви смо га једнодушно одвраћали – *ipso facto* изабрао *херојску смрт* као њен неодлучив, природни, такорекућ крунски део, и да је војничка каријера без војничке смрти добар почетак без доличног краја, јело без зачина, трик, опсена, вашарска подвала, *une tromperie, une tricherie*.

– А ви ми кажете да је он отишао у пензију?

– Захр и сами не знате да јесте! – одговори Госпођица Foucault тремо, у коштуњавај руци држећи чуперак вате и одсечно га притишћући о грлић бочице са алкохолом.

– А умро није?

– Non, Monsieur!

– Vous voyez, ако је у пензији, како се онда мој уважени брат нада умрети војничком смрћу? Знао сам да на ивици стрпљења, ма колико га тренирала за ову посету, Меланију прожима изазивачка воља да ми у лице скреше како је њен неприкосновени, *son bien-aimé et cher* *Général*, ма шта ја иначе о њему мислио, и умро војничком смрћу, без оружја у руци додуше, али зато оборен патронама из војничке пушке, као и сваки други солдат на прагу куће, као на истуреном грудобрану рова, а у заштиту оног што је несрећник сматрао часном суштином ратничке професије, и не само то, већ да ми, окрилаћена зловољом коју су овакви дуели само подјаривали, саопшти и све остало што је држала да ће по мене бити убитачно и сатируће, а што се наводно за моје добро годинама прећуткивало. Али Катарини је вероватно била обећала да ће поштовати „Арсенијево нарочито

стање", и сад је могла само да се гризе или да устане и оде.

А она, међутим као да се била залепила за столицу. Једнако је шкروпила онај чуперак вате, оштар мирис алкохола вејао је собом, те да бих прикрио збуњеност одабрах из збирке једнокраки дурбин марке Grätz, који ми је због плавичасто просењених окулара служио за посматрање при јарком летњем сунцу, и узех да му парчетом јеленске коже бришем сочива.

– Е па сад би могли да се пхрипхремите – рекла је целатски неутралним гласом.

Премда ми је већ одавно давала инјекције, обавезан сам да признам врло спретно и не наносећи ми при том прекомеран бол, ипак сам се о свакој сеанси осећао увређен, на неки начин понижен. Није то био стид што се разголићујем пред непознатом особом, исувише сам био стар – за срамежљивост – уосталом, чинио сам ја то тако спретно да сам, обрћући се на бок и служећи се одједном обема рукама, откривао јако ограничену зону коже, и трну једва доступну – било је то неподношљиво осећање зависности које је каткад и односу са Катарином давало облик отвореног непријатељства. Заузимајући са што мање покрета захтевани положај, с коленима на седишту, брадом уз наслон и рукама које су, забачене за леђа, чврсто стезале незнатно смакнуте панталоне, изразио сам наду да ће бити пажљива и да при убадању неће узимати у обзир наше пролазне неспоразуме.

Нисам је чуо, гумене потплате њених старинских ципела на шнирање спречавале су да је чујем, али сам осећао да стоји иза мене – увек сам то краткотрајно оклевање доживљавао као врхунац наших медицинских сеанси – да у левој руци држи обезглављен шприц, а у десној вату за дезинфекцију и иглу коју ће ми ринути у дебело месо.

– Давала сам ја на Солуну инјекције у тухр махршала Француске Franchet d'Esperey-a, Monsieur Негован, па се није жалио на моју хруку.

– Ни ја се не жалим – рекох помирљиво. – Нисам ништа гори од тих ваших надувених ђенерала! Ђенерала-

ла који се повлаче у пензију, ђенерала који се демобилишу, допуштају себи чак и да помру, сасвим цивилно да се погребу, а да не заслуже ни динар на њих утрошен, пошто је, разуме се, претходно од мене узет. А кад ОНИ дођу, никог неће бити да нас узме у заштиту. Опет ћу морати да клекнем, само нећу клечати у Chippendale фотелији но у јарку испред куће, а иза мене неће стајати Mademoiselle Foucault за спасоносним леком него бандит неки са Наганом.

Нека свежина прожела ми је кожу, тамо позади. Убод нисам ни осетио.

– Видео сам их ја у Русији, Mademoiselle Foucault, све те ђенерале, те преплаћене царске пауне како им првена руља чупа намирисано перје и њиховим колајнама брише тур... кад смо већ код тхура – спасоносна течност продирала ми је у тело. – Или се можда надате да ће их задржати мој брат тенковима од картона и плеханим фортификацијама?

– Побогу, Арсеније! – рече Катарина улазећи. Коначно је била одевена. – Остави Госпођицу Foucault на миру! Зашто жену једном не пустиш на миру?

– Уручила ми је поздрав од Ђорђија – рекао сам рачунајући да ће то бити довољно да објасни моје осорно опхођење. Сазнање да ће ме жене најзад оставити да приступим извршењу плана, који је по други пут за двадесет и седам година имао да ми из основа живот преокрене, готово наопако да га изврне, учинило је да живнем. Брзо сам намакао панталоне и заузео првобитан положај у наслоњачи.

– Опет има она своја чупања у стомаку. Препоручио сам му да се више креће. Све док буде дреждао међу четири зида никаквих нема изгледа да се опорави.

Овде Mlle Foucault најзад устаде. Изгледа, више није пристајала да слуша како се о вољеном ђенералу говори као да је жив – ја за то збиља нисам био одговоран, за мене је требало да буде жив, па сам се и понашао као да живи – да се спомиње као на даћи на којој би уз дужно поштовање са пакошћу биле претресане и покојни-

кове мане. Срдито је трпала инструменте у касете, а ове гурала у овешталу ручну торбу.

– Сачекаћу вас у тхрему, Madame Негован – затим изађе, мене и не погледавши.

– Опет си јој говорио о Русији и бољшевицима рече Катарина прекорно.

На једноногом банку с плочом од пругастог црнобелог оникса опрљеног мрљама кафе припремала је бочице с капљицама и пилуле, које ћу у њеној одсутности употребити, ако ми буде позлило. У непроветреној соби засићеној мирисом лекова, Катарининог оријенталног дувана, лакиране ораховине и спарушене хартије, утегнутој у златастим биљкама процвале тапете, ваздух је био густ, непомичан и сив, дајући тријумфалном лицу Светог Ђорђа и крљуштавој немани, што му се пробуражена копљем копрцала испод оклопљених ногу, болеснички изглед и боју дима. Она догура сточић до наслоњаче да ми, ако устреба, буде на домаку руке.

– Па треба да се навикне.

– Ми смо се већ навикли. Толико си причао о Русији да сам једну револуцију већ преживела.

– Шта сте ви преживели? Ништа ви још нисте преживели! У Украјини, Деветнаесте требало је бити па нешто преживети!

Био сам се загледао у огледало пред којим је намештала црн шешир сличан плоснатом енглеском шлему. Уместо љуспичавих бразготина глеђи на његовој задимљеној позадини проваљивали су се ватрени вилајети до врха претрпани избезумљеном светином која је на ме кидисала.

– А и овде ће бити ако се овако продужи! Знаш ли ти да су ОНИ свуда око нас?

– Знам, знам!

– И да чекају само на тајни знак из Москве да испужу из својих подземних лагума? Одрпани, прљави, брадати и разјарени!... Да, и разјарени!... У крвавим рукама носе српове, чекиће, маљеве, каменице, црвене барјаке, иконе својих косматих вођа и рипиде са захтевима испи-

саним црвеним руским писменима, захтевима да нам се узме све што имамо!

Моћ, мислио сам, сигурност, част, нада и наше куће, мислио сам, моје прелепе куће.

– И руски ће говорити, Катарина, да знаш, руски говорити, руске песме певати, и убијаће на руски начин куршумом у потиљак, наденуће нам нежну руску имена, па ћеш се ти звати Каћа, Каћуша, а ја ко зна како.

Осетих лако тиштање испод грудне кости, и посегох руком да пронађем скровиште бола. Док сам га тражио, Катарина је већ претурала по лековима.

– Арсен ћу се звати... Арсениј... Арсењушка...

– А што ти стално мислиш на ЊИХ кад знаш да ти штоди?

Спретно је ослободила пилулу целофанског омота. Подвукох је под језик и благо притиснух уз непца. Уста ми се испунише горчином. Настојао сам да будем непомичан. Још сам се презнојавао дишући на махове, али стрепње је било нестало. То је зато што сам имао пилулу под језиком. С том пилулом под језиком нисам се имао чега бојати.

Прилично исцрпљен муњевитим осећањем беспомоћности, потражих леђима плишани наслон и припих се уз његову млаку мекоту мислећи како би било бездушно да ми се нешто деси баш када ме је чекао тако важан и неодложан посао. Затим бацих обазрив поглед на Катарину, забринуту нагнуту над моје клонуло раме, и дочеках да чујем оно од чега сам читав дан презао, а што сам неопрезним понашањем најзад изазвао.

– Шта мислиш, Арсеније, да ја одложим тај пут? – упитала је нагло.

– Већ ми је добро – рекох усплахирено.

– Ипак ће бити боље да останем код куће. Сићи ћу само да се јавим Меланији.

Поновио сам да ми је сасвим добро.

– Јеси ли сигуран?

– Никад се нисам боље осећао. Није била убеђена.

– Изгледаш узнемирен.

– То је због времена – рекао сам. – Само ти иди.
– Како кажеш, али ћу свратити доле до Михајловића. Замолићу да те неко од њих обиђе.

Ужурбано сам трагао за јаким разлогом који ће је од тога одвратити.

– Молим те, немој! Опет ће се жалити да им је кирија висока и још ће тражити поправке у стану.

– Али они то никад нису чинили.

– Сви су закупци исти – рекао сам тврдоглаво: Ако се зрело размисли, за шта ја нисам имао времена, био је то исправан разлог за сваког другог станодавца осим за мене. За мене је био најнеуверљивији од свих на располагању ми стојећих. Будући да сам кућевласништво схватао, осећао и упражњавао као подврсту грађитељског занимања – јер како би се иначе све оне чаробне архитектонске идеје на подручју становања оствари-ле да их ја нисам финансирао – сам по себи новац за мене ништа није значио. Био је пуко признање да кућа за чији је закуп плаћан одговара његовој вредности, ма-да је у самој ствари ту вредност она најчешће премаши-вала. Новац је, дакле, у мојим пословима био пре духов-на него економска категорија, па није био редак случај да, нарочито задњих година снажно начетих кризом о којој су ме са непотребном опрезношћу извештавали Катарина и бележник Голован, опростим плаћање ки-рије оним осиромашеним или новчаним неприликама притешњеним локатарима за које сам, опет преко Ка-тарине и господина Голована као својих опуномоћени-ка, могао да утврдим да се о уступљеним кућама преда-но старају и да уз дужно поштовање с њима поступају. Сад збиља нисам им баш опраштао кирију, тол'ко пре-богат нисам био, само сам на неодређено време одло-жио њену наплату.

На срећу, Катарина је била толико заокупљена кон-тролом лекова на сточићу да није приметила вапијући несклад међу разлозима што сам их изнео противу алар-мирања суседа и мојих кућевласничких назора.

– Шта ћеш радити цело преподне? – упитала је бри-жно.

– Па не знам – рекао сам притворно. – Вероватно ћу сређивати неке старе уговоре о најамнини. Можда ћу најзад узети да читам ону Viollet-le-Duc-ову „Историју становања“ коју ми је даровао Исидор.

Она се саже и уснама ми дотаче чело. Знао сам да је хладно и науљано знојем. Капљицама зноја као јантар-ном росом. Такво је бивало увек после срчаног удара. Познавао сам и мирис тог знојења. Био је опор, слан-каст, млак. С годинама је постајао продорнији, али у сржи није се изменио. И уопште, ништа се на мени није изменило ни изопачило од оног дана када смо у порти Саборне цркве били представљени једно другом. Преко Катарининог погнутог рамена огледало ме је држало у том смирујућем уверењу. Цинцарски масиван нос био је још увек повијен између сивкастих улегнућа образа, чак би се могло рећи да се још више згрбио. Узан, ружичаст усек преко корена потицао је од цвикера. Сиву, тек ме-стимично проређену косу Катарина је сваког јутра чешљала, четкала и шкропила лавандулом. Обрве су за-чудо биле загаситије, катранасте. Мислим да сам и по-глед имао сив. Подсећао ме је на мишје крзно. Што се тиче бркова, они су без сумње имали боју пепела и то мокрог, и падали су гусларски преко горње уснице као чупав перваз. Да, сиво је била моја боја, сребрно и сиво.

Посматрао сам је како облачи мантил. Радиле је то брзо, одсечно, па ипак методично, и као увек на сасвим особен начин. Никог нисам видео да навлачи капут као Катарина. Није га за оковратник узимала, леву руку у леви рукав увлачила, на леђа га потезала, а затим десну у десни рукав смештала, да би најзад целу операцију завршила оним уједначеним мешкољењем којим се ка-пут удобно припија око тела. Напротив, она је обла-чење почињала тамо где су га други завршавали. Најпре би капут преко леђа пребацила, потом би обе руке исто-времено у рукаве угурала, и гипким га покретом, једним трзајем на рамена попела. Ето, у тој ситници, у начину облачења капута, огледала се цела Катаринина приро-да, а и заповедничка природа Турјашких, којима је по

рођењу припадала, агресивна, мутног дива, од оне околне врсте која би да учини, ако што чини, све одједном.

Изненада ме проже сажаљење, не кажем кајање, већ нежно саучешће према њеном незавидном положају у овој кући. Бојао сам се да нисам био у праву што сам дозволио да ме штите, у првом реду да ме Катарина заштићује, у ствари да верује како ме заштићује на начин који ми је неприродан, штавише монструозан у својој коначности и свеобухватности, творио овако усахлим, беспомоћним, овако зависним, и да би можда исправније поступио да сам их навео – као што је кришом од мене предлагао њен старији девер викарни Епископ Господин Емилијан – да пусте нек све тече од Бога упућеним правцем, на који бих се и ја једном ипак био кадар да свикнем, као што се како-тако најзад навикла и она, сви Његован-Турјашки и сав њихов свет. Знао сам, и то је понајвише изазивало моје жаљење, да је раздире страх од опасности да нека продорна чињеница, неопрезни наговештај – баш као овај који ће ме одвести ван куће чим се она удаљи – сумњива околност или непредвиђени догађај пробије и расколи заштитни оклоп што су ми га са толико напрезања сковали, и да се, према њиховом мишљењу савршено неприпремљен, суочим са стварношћу која би ме, опет према њиховом мишљењу (јер би по своје ускраћено право дошла уједном и одједном), сасвим поуздано уништила. Знао сам такође да су, исувише већ том мучном игром заведени, приморани да од мене крију поражавајући обим економске кризе која хара напољу и коју, између осталог, доказују јавни радови с оне стране реке, заборављајући при том – толика је била њихова наивност – да ја својим искусним оком ту рецесију могу препознати и у безначајним споредностима, као што је чињеница да ме иначе избирљиви другобратучед Максимилијан већ годинама обилази у једном истом оделу, да смо се, штедљивости мојој тобоже угађајући, одавно лишили испомоћи послуге, да већ дуго не славимо Светог Ђорђа изговарајући се мојим стањем, а понајпре што су готово све моје кираџије, с необјашњивим изузетком Михајловића испод нас, већ одав-

но у таквом финансијском шкрипцу да сам на све морао применити онај исекада изузетан принцип по коме под сличним условима привремено не плаћајуем кирију онима који су те речесе надокнађивали домаћинским односом према кућама.

– Е па, Арсеније, ја сада идем – рекла је Катарина – и гледаћу да се вратим до три.

– Због мене се не мораш журити.

– Па радње су ми до три отворене, а морам и да се спакујем.

Пре него што је затворила врата за собом, усправио сам се у столицу и предложио јој да обиђе Симониду.

Застала је, у светлој сени врата личила је на дечије фигурине од блата.

– Нисам имала намеру.

Затечен сопственом смелошћу, казао сам, повлачећи се, да сам то предложио тек онако, јер дуго немам никаквих вести о Симониди.

– Дуго ниси била тамо, Катарина. Још од зимус.

– Па Голован је одлазио.

– Не знам – рекао сам зурећи у лелујав процеп између дрвених крила који се неприметно сужавао. – Није ми ништа рекао. Мислио сам само да свратиш ако те пут наведе онуда.

– Добро – казала је – отићи ћу ако будем стигла.

Затим је затворила врата и ја сам чуо како два пута, на онај свој брз, одсечан, методичан начин, окреће кључ у брави.

Ослушкујући удаљавање Катарининих корака, удвостручених ударима поткованог штапа, питао сам се нисам ли починио несмотреност, најизлишнију од оних којима је обиловало ово тек начето преподне. Катарина је рецимо могла претпоставити да сам начуо нешто што се тицало Симонидине будућности, можда да ми са штићеницом ствари рђаво стоје, па да се врати забринута за моје расположење које је оваквим погоршавањем редовно доводило до лакших или тежих срчаних удара.

Појма немам шта ми беше да је поменем. Можда сам смерао Катарини ставити до знања да сам још увек ин-
депендентан, да не зависим искључиво од ње, акопрем
сам кућевласничке послове препустио њеном старању,
а можда сам не рачунајући на последице једноставно
пренаглио. И сада уместо да без оклевања пређем на
извршење одавно припремљеног и у појединости за-
мишљеног плана, морао сам да чекам и послушајем.
Иначе би она, ако јој на ум падне да се врати, могла да
ме затекне у работи која би безусловно изискивала муч-
на објашњења.

Ово принудно одлагање међутим допуштало ми је да
се приберем. Разуме се да сам га утрошио на раз-
мишљање о Симониди, јер шта би могло пресудније да
ме подстакне на деловање до невоља која је по свему
ценећи претила том племенитом и нежном бићу. За са-
му опасност чуо сам доиста сасвим случајно из разгово-
ра што су га бележник Голован и Катарина у пола гласа
водили иза врата женине собе. Били су заборавили да
их притворе па сам чуо где помињу Симонидино име са
згражањем које није наговештавало ништа добро, и чи-
ју је злослутност само потврђивала молба моје жене да
се о свему „Арсенију ништа не говори“. Био сам се оба-
зриво привукао вратима у нади да ћу и неке подробно-
сти сазнати, па сам шћућурен онамо уз кључаоницу, као
уз ледена уста каквог доушника, и спреман да, ако оно
двоје напречац изиђу, журно променим положај те се
наоружан дурбином опет нађем крај прозора, с препа-
шћу, с очајем, с бесом разумео да ће моја Симонида би-
ти уклоњена и по свој прилици замењена, и још да је
одлука о томе на надлежном месту већ била потписана.

Моја мезимица, љупка Гркињица Симонида, с та-
мним отменим лицем, млечним погледом испод модрих
капака, с уснама боје згрушане крви пробушеним брон-
заном алком на афрички начин. Симонида са стари-
ским мирисима, продорним, тешким и влажним као мо-
шус, обасута накитом који јој је подарио њен духовни
отац инжењер Министарства војног, господин арх. Да-
нило Владисављевић, и са беличастим мрљама по телу

својствених бубрежним реконвалесцентима и старим
кућама. Године Деветсто двадесет пете била је, без вла-
стичког претеривања, најизгледнија грађевина у близи-
ни Калемегдана, права породична кућа са пространим,
удобним, тамним и топлим, а особито чудесно непре-
двидљивим просторијама и забитим коморама, те онако
распусна нимало није личила на ову данашњу термитску
архитектуру, на решеткасте камене кошнице које сам
надгледао с прозора. А драга ми беше посебице јер ме
управо она, Симонида, научила да је између поседника
и поседа, па био покретан или ти непокретан, мимо ра-
чунског, могућан и један дубљи па с' тиме и племенити-
ји одношај, коме је науку, позније дабоме, придодато и
на искуству фундирано убеђење да је само он обома, по-
седнику и поседу, кадар обезбедити стваран и равнопра-
ван профит, онако ваљда као год што тек узајамно пре-
давање, подавање без премисли, љубави прибавља трај-
ност и уносност. Симониди, дакле, дугујем што сам оду-
стао да будем кућевласник у распрострањеном и омра-
женом значењу те речи, и што сам, уместо господар-
ског, изабљивачког и мародерског, успео да са својим
кућама за издавање успоставим узајамно поседнички
однос сличан полигамији, настран са меркантилног гле-
дишта али једино прихватљив за обраћеника који је у
њима престао да гледа само контролисана врела прихо-
да. Са Симонидом, уосталом, и почех кућама да надевам
имена. Најпре имена, а потом и надимке, Ваљало их је
разликовати као што се жива бића разликују, *до ствар-
ним особинама*, а не по улицама у којима су биле сази-
дане (мада сам им и те како помно бирао друштво), по
кирајцијама који су их настањивали (мада сам се упињао
да добију укућане какве заслужују), или по висини нај-
мнине што је за њих била исплаћивана. При томе сам
редовно изабирао женска имена. Нисам то чинио зато
што су речи „кућа“, „зграда“, „палата“, „вила“, „рези-
денција“, па чак и „брвнара“, „колиба“, „изба“ и „соје-
ница“ биле женског рода – „дом“, „летњиковац“ и
„стан“ биле су, напротив, мушког – већ стога што према
њима не бих могао да испољим нежност и безмало

љубавничку присност ако би којим случајем носиле груба мушка имена. Грађевинама које сам лично финансирао налазио бих одговарајућа имена још док бих с пројектантом проучавао нацрте, премда ми се често дешавало да брзоплето смишљена имена мењам кад се зграде заврше те испоље одлике које се у скицама нису могле ни наслутити. Када бих готове куповао, бацао бих се у брижљиве анализе њихових својстава – на по свему други начин и у плодовавнију сврху од професионалних колега – због чега сам био изложен многим оговарањима и подсмеху. Тада би оне бивале крштене још пре но што сам их исплаћивао, књижио на име Његован и уцртавао у кућевласничку карту која је висила на зиду моје радне собе. А то је значило да сам се на куповину дефинитивно одлучио, јер сам у понуђеним кућама разазнао оно лично, посебно, изузетно, без чега за мене не би имале ама баш никакву вредност. Ето на тај начин могао сам на њих да гледам, да се о њима бринем, да са њима саобраћам као да су живе. А оне и јесу биле живе. Током времена се преображаваху доградњама или преправкама којима су одстрањивани њихови недостаци или множене и овако бројне предности. Мењале су се такође под дејством година, старећи као и ја сам. Оне су, осим тога, са архитектонског становишта, и без обзира на способност својих градитеља, који су, нека узгред буде речено, тек оживљавали моје замисли, биле само видљива пројекција оних неизмерљивих душевних, на лични или друштвени начин никада неизражених ме на кроз које сам пролазио. У неку руку, мислим, а ни зазор ми није признати, да су оне биле мој животопис, моја једина аутентична историја.

И сада једну од њих хтели су да ми сруше. Уместо Симониде, на сучељу Париске и Кнез Михајлове, зацело су смерали да устубоче једну од оних плеханих канти за ђубре по узору на суморне грађевине са западне обале Саве.

О, кадри су они то да учине, мислио сам, ајмане су то, немају ти савести ни поштовања према лепоти. Као да су бољшевици. Сам јад и чемер. А можда и јесу, можда

су потајни бољшевици који само вребају на знак из Кремља да се баци у грабеж. Ако нешто не предузмен, они ће дићи руку на моју Симониду. У то нишомто нисам сумњао. Тридесет прве већ су покушали такву ујдурму да изведу. Ламартинову улицу на Котеж Неимару требало је регулисати. У њој, у броју 7а, становао је Ђорђеје. На удару се нашло неколико истурених кућа. Међу њима и она коју сам назвао „Катарина“. Носила је то име не да би овој правој Катарини било одато признање већ што су се неке особине те уске, мршаве, оловном бојом премазане куће – и Катарина је уосталом била уска, мршава и оловолика – у првом реду једноставност и рационалност, подударале са карактером моје жене. Али оно што сам тим поводом предузео, учинио бих и за сваку другу кућу која би мени припадала. Не само за Катарину. У Општину сам једноставно отишао и опозивање акта о рушењу изнудио. Нека друга улица била је изабрана за проширење, и срушене беху неке друге куће, а моја је Катарина остала на свом месту све до данас.

Они су се јамачно надали да сам исувише оматорео за пружање отпора, или да сам почем изгубио интерес за послове откако их лично не водим. Али преварили су се! Неће Арсеније Његован седети скрштених руку и гледати како се сатиру његове лепе кућице, никоме допустити неће ни да их додирне. Још имам утицаја, ретко га, истина, користим, у последње време готово никако, али га имам. И те како имам. Нисам ја макар ко. С једним Његованом не може се у овом граду поступати као с безначајним, с' брда сишлим дошљаком. Поготову ако се има у виду, а ја се уздам да ће се тога опоменути, да сам ја, на свој начин, један од неимара Београда, један од оних по којима у цивилизованим државама улице имена добијају.

Не, мислио сам, неће они ништа нажао учинити мојој Симониди. Већ ћу ја наћи пута и начина да их обуздам, а њихово рушилачко око упутим тако да падне на неку од кућа које не заслужују да живе.

Наравно, најпре ћу у Париску отићи. Проверићу шта се тамо *сћварно* збива. Судећи по разговору између Катарине и Гелована рушењу се још није приступило, но бојати се да ће га предузети скоро, врло скоро. Одовуд-одонуд мораће користити суво време да би своју плехану канту за ђубре под поклопац ставили пре јесењих киша. Знао сам ја како се то ради. У градитељској бранши није било тог мајчиног сина коме би се посрећило за нос да ме вуче. Нису то умели ни незаситни пројектанти, ни крадљиви предузимачи, па ни промућурни црнотравски зидари, а нектоли којекакви надобудни чиновнички. Решио сам, дакле, да надлежне потражим тек пошто се на лицу места уверим да пречег пута за Симонидино очување нема. А с те стране, ако до ње и дође, са стране власти, никаквих неприлика нисам очекивао. Тамо где су се овакви спорови решавали, на Општини мислим, имао сам људе који су ме памтили још из времена када сам, купујући земљишта за градњу, пред њих долазио да озаконим склопљене уговоре.

Ни виших инстанција нисам се имао бојати. Тамо је наместо мене довољно било и име ми.

Нажалост, неприлике нису дошле одотуда. И није само о Симониди била реч. Али, писање да се не збрка, редом ћу ићи.

Споро сам се, у навратима усправљао. Душеваља, онај пробад испод грудне кости давно је био уминуо, али је за собом у мишићима и тетивама оставио малаксалост коју је покрет по покрет ваљало савлађивати да би се тело потпуно усправило. Чинило ми се да при том подижем на плећима претешку врећу песка. Међутим, кад се најзад исправих и протегах, терет као да се сроза. Био сам прилично бодар, и да није било извесне непокретљивости у ножним зглобовима проузроковане дуготрајном имобилношћу, смео бих да кажем да сам осећао неку врсту полета, обновљеног младалачког елана. То ме је обрадовало, јер је авантура – нема погодније речи за све што ми је било чинити – захтевала бољу телесну кондицију од оне која је преостала једном, ме-

тежним животом изможденом седамдесетседмогодишњаку.

Најпре сам проверио јесу ли спољна врата добро закључана и за сваки случај намакао ланчић. Затим сам се упутио у спаваћу собу да изаберем одело у коме ћу изаћи. Размичући *шкрипећа крила шифоњера* од масне ораховине, требало је да се нађем пред нејасним контурама седамнаест могућих Арсенија Његована обешених о гвоздену шипку. Са обесхрабрено опуштених глатких и чупавих рамена испод којих ће се назирати чврст скелет вешалица требало је да светлуцају прозрачни кристалчићи нафталина, нежни као иње, и носнице да ми задрашка пецкав задах, па да кашљући некол'ко пута разманем крилима ормана не бих ли мирис растерао, унапред помирен да ништа не постигнем, јер је сигурно да се већ био у дрво увукао. Аветињски stroj тканине подрхтаваће после оног жустрог размахивања вратима, и ја се јамачно нећу усуђивати да га дирнем, јер ће, под дејством неминовности да једно од њих обучем, одела изгледати нестварно као сасушене људске коже из којих је истресено месо. Опет ће ме подсетити на фотографију из Ђорђијевог ратног албума. Једнокрака вешала беху спојена кланфама у облику гломазног слова П, и о тако развучену пречагу аустроугарски војници су вешали српске сељаке. Опуштена тела беху збијена као одела на вешалици. Онда ме тај приказ није нарочито узбудио, тамо одакле сам се враћао видео сам на некој забаченој украјинској станици – Соловкино се звала, како ли? – грозд од пет људи који је, јамачно ради уштеде, био обешен о једну омчу са пет жичаних петљи за вратове.

Сада ћу се међутим осећати као да бирам између седамнаест мртвих двојника од којих је сваки био лес по једном делићу мог живота. За понеко ћу још и умети казати која је година од ових седамдесет и седам у њему погребена, већина ме међутим ни на шта неће враћати. Ни кад, ни где сам их шио, нећу умети да кажем. Разуме се, боја и дебљина предива опомињаће ме на годишње доба, али јесам ли се венчао у фрак у репом који ће из

шипље ормана палацати као расечени змијски језик, или у героку са гуштерастим затком, то нећу моћи да докучим. Маренго сам користио за преподневне службене посете, за ову приватну шетњу било би исувише озбиљно. Па ипак, нисам хтео да оденем макар шта. Био је то мој први излазак на улицу после двадесет и седам година. Ишао сам у походе Симониди, морао сам о изгледу водити рачуна, а времена што се тиче, слободно сам могао мантила да се одрекнем и да се оденем у дво-редно плаво продевено белим кончићима, мада бих у светлосмеђем Ulsteru био неупадљивији. Међутим, плашио сам се да ће тренчкот висити са мене. Откако ме срце мучи, био сам се прилично усукао.

Али, није ми се дало да бирам, кад сам шифоњер откључао, о шипки је заогрнуто платном и засуто нафталином висило само једно одело — оно црно, оно што сам га за погребе узимао и не без празноверних предрасуда у свим другим церемонијалним приликама избегавао. Нисам имао кад да смишљам шта је Катарина с оних шеснаест преосталих урадила — на чишћење биће да их је дала — обукао сам црне пролетње танкоткане панталоне, црно прслуче и црни капутић с дугметима пресвученим мрком свилом. Могао сам додуше да понесем и неко од она једина два која сам уз домаћи капут употребљавао и држао у орману са регистрима, али она су била исувише походна за ову прилику. А ни Катарини нисам могао замерити што ме је без одела оставила, да излазим није знала, за кућу и ова два су ми била довољна, а о одбаченим, бившим оделима она се бринула: с пролећа и јесени проветравала би их на прозору, четкала, посипала снежним нафталинским прашком па опет враћала у орман, с извесним пијететом, рекао бих, као да их спушта у гробницу. А сада их је и на чишћење у пуцерај дала. Добра моја Катарина! Премда ме је њена акуратност приморала да Симониди идем у оделу које на зло слуги, ипак сам јој био благодаран за то прећутно уверење да ћу и ја једном из куће изаћи.

Извадио сам из фиоке белу пуплинску кошуљу са уздужним пругама боје јоргована, а тврдом и сјајном кра-

гном од каучука и манжетнама. Уз то се изврсно слагала пепељаста кравата од свиле са златном прибадачком која се завршавања као ноћ тамним атем каменом врсте александрит. Из скринице за Катаринин накит извадио сам пар позлаћених шупљикавих гомби налик на изрешетане тенис лопте. По ковчежићу беху растурене још неке моје драгоцености, али Катарининог накита није било. Наједаред ме обузе зла слутња. Избегавајући је понадах се да је накит из опрезности пренела у зидни сеф испод иконе Светог Ђорђа. Ни тамо га није било. Нисам га нашао ни у њеном секретеру. Више нисам имао чему да се надам, Катарина је, сасвим извесно, накит депоновала у банку. Не обзирући се на моје искуством фундирано огорчење према банкама и банкарском лоповском пословању, а оно јој је морало бити знано већ и из мојих јавних филипика противу све видљивије банократије у Краљевини, она је, ваљда из нерасудног женског страха од провале, накит, наш накит, нашу имовину, имовину Арсенија Његована поверила људима којима ја не бих ни свој, ето, па ни свој измет на чување оставио! Е па, мислио сам наједанпут, имаћемо о чему да поразговарамо кад се из вароши врати.

Остао сам у вешу у коме сам и био, али сам назуо црне кончане чарапе и преко шпицастих Bally ципела, да сакријем од стајања малко испуцале капне, навучао сиве гамашне са танком загаситом бордуром. Свему томе сам додао два марамчета обрубљена чипком, од којих сам мање угурао у цепчић капута, рукавице голубље боје с местимичним мрљама плесни, лак штап с дршком у облику сребрне њушке хрта, и после краћег предомисљања, панама шешир чији ми је широк бурски обод давао изглед боема, те бањском неусиљеношћу потирао туробно значење мог одела.

Подразумевајући старачку кахексију и одвиклост од оних споредних радњи које употпуњују вештину одевача — кравату је ваљало везати у складан чвор, прибости је на пластрон као што се лептир учвршћује уз картонску подлогу, провући дугмад кроз неупотребљавањем закре-нене рупице на манжетнама, ушнирати пертле у ципеле

и намаћи гамашне – подразумевајући разуме се и страх да не будем затечен. облачио сам се прилично брзо и спретно. При том се ниједном нисам ни осврнуо на огледало, решен да се видим тек пошто све издвојено за посету Симониди буде на свом месту. Покупивши најзад рукавице, штап и шешир, пришао сам његовој косо обешеној и жиличастом паром пропадања обложеној површини да оценим како изгледам у оделу које сам, по свој прилици, последњи пут носио на погребу Константина Његована.

У погребном осмопрегу мој парњак је Јаков Његован, син наследник преминулог. Иза-нас се, једва чувајући достојанство, под полиједарским храстовим ковчегом савија Тимон, заменик покојниковог одсутног брата Клеонта, и предузимачев прворођени син Данило Његован. Масиван задак леса два Константинова зидарска предрадника гурају са тако неодољивом жестином, да се, док поскакујемо низ степениште капеле, заклаћени сандук колеба, претећи да се утаман с почасним носачима као усов стровали међу најмљене музиканте који без жара свирају *Marcia Funebre* и ћутљиву пратњу збијену око сребрноцрних кочија у које су упрегнута четири коња мркова с коротним перјаним челенкама учвршћеним о кожни оглав.

Чујем где Тимон, накомстрешени орнамент поклопца болно му таре браду, поручује ревносним зидарима да успоре: „Не носате цигле по градилишту, бога му!“ Притисак са зачеља попушта, лес опет сносимо спорије, мада се при сваком кораку још увек тетурамо по црном тепиху као, ношена крменим ветром, осмојарболна лађа на црном таласу.

Не осећам ништа осим опасно растуће тежине сандука, ништа не опажа осим византијски раскошан, октобарском маглом овлажен оков. Са бочних зидова висе му осам бронзаних рукуница око којих су змијски увијене дебеле позлаћене гране, што само одмаже изношењу ковчега, јер шака је исувише мала да их честито обухвати. Раван заклопца боје пржене кафе као понорнице продевају сребрне жиле са палметима – памти не-

имар Константин наше москопољско порекло – а између њих се блистају оточи троугластим ромбоидних плоча од бронзе сменеју са посребреним преплетима, картушима, медаљонима и озлаћеним нимбусима из којих као са замрачених прозора сјаје метална лишица анђела, све тамо до запонаца одакле укочено пада набрана сребрна чипка тек местимично учворена у петље оперважене жутиим зрневљем величине зрелог грашка. Ножице уврнуте у облику волуте не могу да видим, али о прву од њих, ону испод моје ручке, при сваком кораку ударам савијеним коленом.

Окрећемо се постранице, вртимо у месту, као заглибљена запрега, па лес полажемо на ниски катафалк сучељен разјапљеној стакленој утроби погребних кола. Затим леваци, предвођени Јаковом, прелазе на нашу страну, те се постројавамо уз десну ивицу ковчега, да бисмо се одмах после орације рукуница опет прихватили и сандук у кочије попели. Рупцем бришем зној смешан с кишом која не дажди већ стоји усред замућеног ваздуха, полеже по њему као покров оловних капљица. Свирачи у жалобним мантилима уз црна прса притискују мокре инструменте, умртвљене покрете од злата с којих погде лепрша смочен, згужван, жичаном куком закачен нотни лист. У затамњеној дубини капеле сличној унутрашњости самере *obscure* нечија, биће Катарина методична рука намешта зарозану драперију којом је прекривен празан одар. Пуше се, цврче, у воску гуше масне тамножуте, смеђе и алаунасте лојанице кресане маказама гробљанских послужитеља. Из те нејасне, амeboидним пламичцима засењене провалије, креће на мене воштана поворка љубичастог цвећа, овални венци са устрепталиим кожастим зеленилом око цветних круна, и гломазна бакром опточена крстача на чијем водоравном краку пише: **КОНСТАНТИН СИМЕОНА ЊЕГОВАН 1867 – 1936.**

За црну покретну катедру пење се Виши саветник Министарства грађевина Г. К., на сквашен пулт меће пресавијен табак хартије, врши дискретну замену наочара, нестрпљиво привлачи кишобран који му се држи

над главом, шумно хрчући чисти грло и почиње надгробно слово. Једва шта чујем. Млади Федор Његован, онај Георгијев неурачунљиви изданак стоји иза мене и шапуће: „И начини себи ковчег од дрвета гофера, и начини преградке у ковчегу, и затопи га смолом изнутра и споља...“ Молим га нека престане, међутим он с удвојеном срибом наставља да декламује: „Јер ево, пустићу потоп на земљу да истријеби свако тијело у којем има жива душа под небом, и што је год на земљи све ће изгинути...“ Покушавам да се одмакнем од његовог свиленог, густог, готово женског алта, али ми спровод сабијен око катафалка не допушта ни да се померим. „И рече Господ: хоћу да истријебим са земље људе које сам створио, од човјека до стоке и од ситне животиње до птица небеских...“ Одмерене постхумне похвале господина Г. К-а добијају на самом улазу у моје ухо свој изопачени одјек „...јер се кајем што сам их створио“. Окрећем се према дрзнику колико ми скучен простор допушта: „Можеш ли да ућутиш једном?“ Он ме разгледа као случајно нађен предмет, сталожено, зналачки: „Могу, ујаче Арсеније“, каже, „али то неће помоћи. Бог је имао у виду и Његоване, у ствари, мислим да је *нарочито* њих и имао у виду.“ „Мене се нимало не тиче шта ти мислиш.“ „Жао ми је, ујаче“, одговара подсмешљиво, „али сад ниси у положају да бираш саговорника.“ „Најрадије бих ти опалио шамар!“ Раздражен сам, и то га, на моју невољу, инспирише: „Не, нећеш“, тврди церећи се, „а и не можеш, руку не можеш да извучеш. Осим тога, ујаче, ниси баш сигуран како ћу се ја држати, нећу ли можда да узвратим? У ствари, одавно желим да испребијам једног аутентичног Његована. Можда ти и ниси онај прави, онај о коме сањам, али би ипак послужио.“ „Зашто си ти уопште дошао на овај погреб?“ „Из задовољства.“ „Да нас видиш како умиremo?“ „Да“, признаје он једноставно, затим кашље: „али ми мени се, ако ти то нешто чини, не пише добро. Зар не мислиш да би саветнички хвалоспевац могао мало да пожуре са том прдњавом? Шта почивајући Константин има од тога ако навучемо назеб?“ Дубећи на вршцима прстију, он

настоји да спречи продирање влаге кроз рашчепљену кожу на шипелама. „Па имаш гамашне“, кажем зловољно. Не жалим га, добровољна беда једног Његована, који се такорећи програмски изопћио из породице и постао анахорета само да нас понижава пред светом, може једино да ме срдџи, али за њега је и то довољно. Федор и жели да ме насекира. „Немам их више, Софија је од њих скројила папуче.“ Опет га чујем где кашље. „Себи, наравно“, додаје. „То је сасвим у складу са њеним именом.“ Задовољан сам што ми се пружа прилика да га увредим. Он се, међутим, тихо и са упадљивим уживањем слаже: „Да, она је кучка, рођена куја. И то је оно што ме привлачи. Са Софијом се осећаш као да спаваш са кантом за ђубре.“

С улазних врата одјекнули су *adagio* тактови мекане мелодије која је замењивала продорно циликање звонцета, не доприносећи иначе ништа мојој спремности да посетиоце примим с више добродошлице. Овако спреман за излазак двоумио сам се да ли уопште да се одазовем. Нисам се на то одважио. Знало се да због мог стања у кући увек има неког, па би нејављање, бојати се, било протумачено као да се са мном нешто дешава, особито ако је то пред вратима стајао и звонио господин Михајловић, онај предусретљиви комшија којег је Катарина ангажовала да ме у њеном одсуству обилази.

Доиста, то је он испред прага стајао. Провиривао сам кроз стаклену бушу као кроз окулар неког од својих дурбина незнатне привлачности, не усуђујући се да га пустим у предсобље, јер би га моја одевеност збунила и навела на размишљање, а опет, још мање је било за препоруку да га грубо удалим. Морао сам, дакле, наћи погодан начин да га умирим, и ако могу склоним да више не навраћа. Зато сам му заблагодарио на пажњи и на питање како се осећам – он је наиме од госпође Катарине био обавештен да ми је током преподнева позлило – одговорио да ми је сасвим добро, и да је његова љубазна брига излишна, јер исцрпљен нападом намеравам да мало прилегнем и женин повратак у постељи дочекам. Додао сам, већ свестан да што дуже говорим извесније

долазим у опасност да онај с друге стране врата, онај смеђи, подбули, неочешљани човек у пругастој пижами навученој преко отрцане мајице, дође до уверења да са мношћом ипак није све потаман. У првом реду због гласа ми који је током ових преговора почео да дрхти, у невреме да се слама, речи да бира, све замршеније синониме за већ казано, а затим и због мешкољења с ове стране врата – са зебњом сам установио да прстима нервозно куцкам по дрвету – али понајпре због раздражености, јер се ова издајнички увукла у привидну предусретљивост са којом сам га поздравио, рекао сам, дакле, да ћу сместа у кревет, да сам већ свучен, да сам у ствари већ био легао када је звонило, натеравши га најзад да се извињава што ме је узнемирио, и да тим усрдним извињењима заустави моја компликована објашњења којима више нисам могао да се одупрем.

Када је најзад отишао, а ја са олакшањем спустио месингани капак преко буше, био сам заморен као да сам доживео још једно стезање срца.

У буђелар сам сложио документа помоћу којих ћу кирајџијама у Симониди доказати поседничко право – све до сада они су имали посла само са Катаринином и бележником Голованом – цвикере сам, сомотском пантљиком закачио за цепчић прслука, у целофански фишек спаковао сам злу не требало две пилуле, рачунајући да ћу после тако строге изолације свакако нечим бити изненађен, узнемирен, можда чак и револтиран, и потражио свој цепни сат, не Longines којим сам се свакодневно служио, већ онај златни са угравираним троструком кулом од сафира, симолом кућевласништва.

Остало је још само да изаберем доглед погодан за ношење испод капута. Мауер којим сам се због лакоће у руковању најчешће служио – и те каква је издржљивост била нужна да се доглед неучвршћен за сталак минути-ма, шта кажем, часовима држи управљен на неку тачку с оне стране реке, или да се, придржаван обема рукама, без дрхтања помера дуж више таквих тачака! – тај Мауер није долазио у обзир јер је био, премда лагашан као перо, исувише гломазан. Мањи Мауер, онај 6 × 30,

био је опет претежак, а његов артиљеријски рођак носио је око себе читав гвоздени оклоп. Zeis-ов призматични дурбин 8×80 одговарао је и по обиму и по тежини, али му је рачунар био покварен. Разуме се да у овој нарочитој прилици ниједан од једнокраких није могао да послужи. Неки су од њих додуше били згодни за преносење, умели су чак и да се склапају, колуту би им се увлачили једни у друге као нежни чланци гусенице, најжалост они би својим извештаченим изгледом привлачили пажњу, па бих од њих видео више штете него вајде. Претурајући по збирци, сетио сам се да Катарина има баш оно што мени треба. Позоришни дурбин којег смо купили у Пешти беше љупка справа од слоноваче или неке њене загаситије имитације, с прстенастим оковом од хрома око коштаног тела окулара и објектива, и, што је најпресудније, белокошном дршком која се, иначе склопљена као столарски метар, могла по вољи монтирати на осовину између цеви и тако олакшати манипулацију читавом направом. Тај пигмејски дурбин, наравно, није био нарочито јак, пре би се могло рећи да је услед ограничене намене био кратковид, али будући да ће предмети које сам желео да приближим бити удаљени од мене једва колико је ложка на галерији позоришта удаљена од просценијума, далековидији ми и не би користио, особито ако додам томе и предност да је барабар са држачем могао да се стрпа у обичну платнену врећу.

Извесна разлика почивала је једино у томе што ће ложка бити улица, можда и нека клупа на Калемегдану, ако буде постављена довољно близу Париској, и ако, разуме се, буде довољно усамљена за овај нежни сусрет, а на бини преко пута играће само једна хероина – моја Симонида.

Зато је и било промућурно што сам одлучио да понесем доглед. Кад већ будем тамо, пред њу кад будем изашао, зажељећу да је осмотрим изблиза, онако како ми очи, измучене отужним грађевинама с леве обале Саве, никад не би допустиле, сасвим интимно да јој се приближим и да је разгледам, не гледам већ разгледа-

вим, као што се у првом виђењу после расанка женно
лице узима међу дланове па се нагенане испитује и по-
редн са колебљивим љубавним споменима.

Међутим, шта ћу стварно затећи нисам унапред био
кадар да предвидим. Мада сам се искрено упињао да
обављајући последње припреме за излазак, не мислим
на Симониду, ипак сам се на махове препуштао нага-
ђањима, ређајући недовршене, понекад једва назначене
претпоставке, као да из чаробне сликовнице исецам
оштећене фотографије што су само овлаш реализовале
све могућности које су ми пролазиле кроз мозак. Шта
знам, можда ћу њено чврсто и једро тело затећи оронуло,
лице смежурано и расечено борама, можда је изгубила
полет и свежину? Добро, стари се, и куће имају свој век,
и никаква, ни најбоља нега не може да их сачува од про-
падања, али Симонида још никако не може да буде у
том стању. Симониди још није ни педесета. Идућег но-
вембра напуниће тек четрдесет три. За куће то није ста-
рост. За куће је то мужевно доба. У тим годинама куће
не умиру.

Зашто је онда руше?

То је оно што сам морао да установим. Најчешће се
– на то ме је привикло искуство са двоспратном Ката-
рином – оне руше из разлога који не леже у њима. Као
што се људи ни криви ни дужни тамане само стога што
нечему сметају, тако се и куће истребљују јер сметају
неком изгледу, тргу неком будућем, улици која би да се
размахне, саобраћајници или каквој новој кући. Да,
иако невине, још држеће, почесто, авај, у пуној зрело-
сти, куће се егзекуцији подвргавају и зато што сметају
некој угледнијој грађевини, згради са јачим залеђем,
згради која рефлектује на њихово место, њихов плац.
Симонида, дакле, није морала да буде ни сувише стара,
ни смртно, неизлечиво болесна па да се донесе одлука
о њеном смакнућу.

А шта ако је била? Ако је безизгледно болесна била,
јер стара није могла бити, па се то од Арсенија Његова-
на крило? Арсенију се говорило: добро је Симонида, да
је видиш само како се крепко држи, како се надмоћно

понаша међу оном млађаријом, оним шупљоглавим ско-
ројевићима од бетона, челика и стакла. Модерна здања
је надвисују. Арсеније, али не могу да је надмаше. Ка-
квом ли је само смесом била префарбана да тако ретко
мора обнављати боју? Од чега ли је саздана да је тако
отпорна? А овамо, начета неком тајанственом бољком,
она пропада, камен јој шупљикави и осипа се, греде вен-
чанице пуцају, зидови се круне, малтер љушти као ошу-
рена кожа, дрво у срцу распада, већ одавно у њој више
нико не станује – људе су морали иселити да их не би
затрпала – а Арсенију се говорило, јер он види да Си-
монидине кирије не притичу, како су јој закупци у фи-
нансијским неприликама па од њих новац још задуго не
треба очекивати, а теби новац и не треба, зар не Арсе-
није, ти не скупљаш новац него куће, ти си кућепосед-
ник, а не зеленаш.

И, наједаред, све је постало могуће. Кад су Катарина
и Голован смерали да од мене – нека буде и за моје до-
бро – сакрију судбину која се била над Симонидом на-
двила, зашто са још више разлога нису могли да ме го-
динама држе у заблуди у погледу њеног правог стања?
И правог стања оних осталих о којима у том судбоно-
сном смислу није било говора?

Зашто је новац од кућа напречац престао да прити-
че? Па криза је, Арсеније, говорило ми се. Кризе никад
све не погађају, Катарина. Издаци за поправке, Арсени-
је. Поправке се никад одједном не врше, Катарина.

Једном изгубивши поверење у Катарину, нисам више
био кадар да будем спокојан ни у погледу других инфор-
мација које ми је пружала кад би се повела реч о мојим
кућама, о мојим љубљеним кућама.

Са стрепњом прићох Кућевласничкој карти. То је
био, у ствари, вишеструко увеличан план града Београда,
рађен црним тушем на подлози снежно белог хамера, на
коме су имена улица, тргова, четврти и насеља била убе-
лежена црвеним мастилом, остали географски појмови
зеленим, а легенда одштампана писаћом машином па
прилепљена преко горњег левог угла, тамо где се мапа
губила према Умки. За основу је био послужио „Азбучни

именик састављен по званичним подацима општинског катастра Т. Д. Бр. 25728/33“, којег је 1934. године издао и уредно господин Ст. Ј. Сушић, и „Београдски извештељ, вођа са планом“ из 1933. године од истог састављача. Измене у називима улица, док сам се пословно за њих занимао, биле су уношене обичном оловком, али читко. На сваком месту на коме сам поседовао кућу била је пободена заставица са картончићем, лимунжуним или азурноплавим, у зависности од тога да ли је кућа била купљена или грађена у мојој режији. Сваки картончић садржао је податке о имену куће, четврти и улици у којој се налазила, броју што га је носила, години грађења, именима пројектанта и извођача, величини парцеле, спратности објекта, стилу грађевине, њеној инвестиционој вредности, стамбеној површини, броју и категоријацији станова, и најзад, разуме се, висини кирије.

Оклевао сам испред те живописне карте као забринути војсковођа пред сликом својих нападнутих положаја, пред картом која је личила на ђенералштабне секције брата ми Ђорђија, оне ничим неслужеће копије ратова, само на овој нису крстарице аветињске тенковске колоне, нису се сударале аветињске чете, нити су аветињски бомбардери сатирали градове, на овој се карти није рушило и руинирало већ градило и одржавало изграђено, ово је била слика стварања а не разарања, и ја сам стајао пред тим угроженим моделом Поседа обузет ужасом да стижем касно, да су се за време мог пустињаштва тамо напољу већ збиле опаке и неправљиве несреће Софији, Евгенији, Христини, Емилији, Серафини, Катарини, Наталији, Варвари, Дафини, Анастасији, Јулијани, Теодори, Ирини, Ксенији, Евдокији, Ангелини и васцелом њиховом породици, као што је то већ снашло најлепшу међу њима, добру моју Симониду.

Ту, пред једним обичним цртежом, уличним планом у бамбусовом раму, као пред неким домаћим олтаром осетио сам кајање што сам све, за шта сам стварно живео, препустио бризи других (мада сам у оно време, у нередима који ми замало нису дошли главе, имао за то јаке разлоге), што сам кукавички поверовао да ћу се са-

чувати од опасности ако јој се лукаво изгубим из видокруга као да сам већ мртав, уместо бика за рогање да ухватим да се као и сви прави, живи Његовани одупрем, хрвем, одступам али и наступам, све док не победим или паднем.

На срећу, сада сам опет био млад и одлучан као онда када сам се спремао да изађем у варош и са дунђерима погађам своју прву кућу. Откинуо сам лист на црквеном календару, био је – јуниј 1968. године, и, не поклонивши више ниједан поглед соби у којој су, као оштећене лађе, насукане остале отворене кутије за ципеле, изашао сам напоље.

И опет сам се, тамо у гонгу испред кућних врата, нашао у једној од својих растужујућих прошлости.

Ево их, већ падају прве бомбе. Бомбе падају косимиче. Као да притичу ниоткуда, волшебно да се роје из белог небесног саћа. Црне се рупе отварају у ваздуху без облака. Аероплани се не виде. Нема ни њихових сребрних путања, станиолских пантљика налик искиданом репу дечијег змаја. Без сумње су заклоњени горњим луком источног прозора преко кога се надвијам. Експлозије не допуштају ни да их чујем. Ја на то и не полажем. Њих остављам Ђорђију. Убеђен сам да, заштићен стрехом алтана у Ламартиновој као каквим каменим кишобраном, мој брат с истим оваквим догледом у рукама, дабоме, ако га Mademoiselle Foucault већ није одвукла у склопиште, посматра савезничке ескадриле, поразној критици подвргавајући неозбиљан систем њихових нападачких формација, рђаво изабране правце надлетања и бедну ефикасност.

Мене, међутим, привлаче бомбе. Округло, помично и дрхтаво азурно вело у догледу изрешетано је пројектилима као лебдећим пегамма, као луњајућим латицама дивовског гвозденог цвета који се распао високо изнад кровова, па се сад у спором, оклевајућем мрвљењу просипа земљом и веје семење по сувим, као помада густим димним браздама. Катарина ме одвлачи од прозора – у подрум треба саћи, Арсеније – али ја се не дам. Не могу

да оставим своје куће. Покушавам да предвидим у који ће крај бомбе пасти, која ми је кућа у опасности. То је напорно поготову што ме жена једнако омета преклињањем да се склоним са прозора. Најпре ми изгледа да све висе изнад Трећег и Четвртог кварта, над главама Агате, Јулијане и Варваре, онда да су се, занете ветром, све окомиле на Софију, Христину, Симониду, а затим, кршење налик на цепање циновских сувих пањева допире здесна, из правца железничке станице, из правца који ми је једва доступан, иако сам сад, праћен Катарином која ме непрестано гони да сиђемо у подрум, нагнут преко даске западног прозора, са кога могу да назрем решеткасту балустраду на Ангелинином крову. Срећом, Ангелини није ништа. Опкољена је ватреном измаглицом, али на први поглед неоштећена. Нажалост, с ове удаљености нисам кадар да установим је ли озлеђена по леђима. Иза ње детонације се муњевито крећу дуж реке, као да обалом између сечива железничке пруге у грчевитим скоковима измиче неко невидљиво звере чије црвене шапе подижу облаке гараве прашине. Пре но што јој успева да се успење Сењачком косом, немам малксава, и ја умирен, имам времена да објасним Катарини зашто не смем у склониште док су моје куће у опасности, зашто морам остати на месту са којег могу да их бодрим ако већ не могу да их спасем, али да немам наравно ништа против ако она сиђе, ево, уз обећање да ћу и ја одмах за њом. У међувремену се друга невидљива немам ричући упућује задимљеним трагом прве, баш тамо где на хрпту Сењака Евгенија стоји сасвим усамљена и незаштићена. Трећа се строваљује десно, у прштећим замасима препливава реку и зарива се у Савски насип.

Поред мене је мајор Helgar, Brunno Helgar из приземља: „Um Gottes Willen, Herr Negovan, das ist ein Wahnsicht! Hören Sie nicht den Luftalarm? Man muss in den Keller hinabsteigen!“ „Најлакше је ићи у подрум, а зашто их не зауставите!“, урлам: „Они ће уништити куће! Зар немате начина да их приморате да престану с тим крвопролићем!?“ „Наша противавионска артиљерија дејствује, Herr Negovan“, каже он. „Чинимо све што можемо.“ Уз

Катаринину нежну подршку Helgar ме одвлачи од прозора: „То нема смисла. Herr Negovan. С својим кућама тако не можете помоћи. Можете само и ви да страдате.“ „Зар сам ја важан?“ „А ко ће се онда старати о преживелима?“ пита Катарина. „Ко ће оправити оштећене?“ У томе има истине, *fato sensu*, нечег чему морам да се покорим. Допуштам да ме поведу низ степенице које трепере као да је плитко испод камена закопан моћан мотор, помахнитала динамо машина која се отета из људских руку уз потмули прасак сваки час квари па затим удвострученом жестином опет наставља да бубња, да ме уведу у вешерницу, са лучне ивице бетонског корита једва осветљену притуљеном петролејском лампом, у којој ми се овако посађеном на изврнут сандук за рубље, наједном чини да она сулуда машина ради сада свуда око нас, око буђавих зидова чије цигле, стресајући са себе малтер и креч, дрхте као да их је ухватила грозница. Мајор Helgar вади из цепа уску металну плjosку – бомбардовање га затиче у купатилу па му је официрски копоран само пребачен преко ружичастог трупа обраслог скврчаном чекињом боје кукурузовине, а образи скупљени испод белог, сасушеног слоја пасте за бријање као код кловна прекинутог у шминкању – нуди ме ракијом, признајући да за овакве прилике, *für diese besondere Gelegenheit*, има спремљено туце сличних посуда, од неког војничког лека за реуматизам уосталом, посуда које су чврсте и лаке за ношење.

Одбијам да пијем.

„Мој муж не пије, господине мајоре!“ објашњава Катарина и огрће ме ћебетом које је, опазио сам, понела још док смо се препирали, још док се није знало хоћу ли уопште пристати да сиђем, као да је очекивала да ће на крају ипак бити по њеној вољи, по свој прилици већ онда када сам ја још увек био сигуран да се са осматрачнице нећу маћи све док се аларм не заврши и не будем убеђен да су ми куће у безбедности.

„Нећу да пијем са вама, мајоре.“

„Смем ли да знам зашто?“

„Можете и сами да погодите.“ Мотор око нас поустaje, а затим опет брекће.

„Претпостављам зато што сам окупатор? Ein einfacher Eroberer, nicht war?“

„Не“, кажем, „зато што сте војник. Због вашег рата, а не због ваше окупације, мајоре.“

„Па тај рат је мој колико и ваш, Herr Негован!“ брани се он. „Ми смо само две стране истог курвинског рата.“

„Варате се“, поричем одлучно. „Овај рат није мој!“ Вичем да бих надјачао детонације које су сада сливене у један непрекидан тутањ: „Човек који гради куће или их поседује не може имати свој *рај*. За њега су сви ратови туђи.“

Не знам шта мој станар одговара, одговара ли уопште – уста му се додуше у кратким трзајима растварају као да говори, али се изгледа не обраћа мени већ Катарину тера да се одмакне од спољњег зида и склони под бетонско корито – бринем једино како да у тој алабуци од једног лива, од једног непорозног комада звука који као да звучи одасвуд, усред акустичне коцке у коју сам заточен, препознајем јаук с којим се руше моје куће, ропец Теодоре са Дедиња како да разликујем од Александринае агоније на Врачару.

Питама мајора Helgaa – ратник, освајач, рушитељ морао би то да зна – умиру ли куће свака на свој начин као што живе, или и ту сличне људима, смрћу престају да се разликују, губитком облика неповратно остајући без индивидуалности?

Уместо одговора, он ме без имало поштовања гура под корито, а потом се и сам поребарке под њега завлачи.

Ето, никад се ти тог цумбуса не би сетио – у ствари, ја сам већ сутрадан, одмах после ускршњег напада, док ми је подношен исцрпан извештај о штети која је хвала богу била далеко испод мог паничног предвиђања, почео некако да то злосрећно бомбардовање одстрањујем из свести, боље рећи да га сажимам у нека прилично неодређена језгра меморије, чахуре које су се тек под изузетним притиском изузетних повода могле разбити,

све док га нисам сабио у једну једину чврсту и несаломљиву, па премда се бомбардовање у лакшем облику поновило, а и само било тек понављање оног тежег из четрдесет прве, од свих је, захваљујући непрестаном мешању, преметању и прожимању чињеница, остао само учахурени утисак у коме је нејасно осећање ужаса преовладало над његовим упечатљивим сценама – никад га, дакле, не би обновио у тако застрашујућим појединоцима да опет ниси силазио истим степеништем и да се онај непожељни разбијачки притисак најзад није реализовао. Овог пута, наравски, нисам продужио у подрум него изашао на улицу, мислећи на шарке капије које је што пре ваљало подмазати.

Шалони приземља били су раскриљени, четири зелене сенке шкрипале су на промаји, па сам морао што пре да се удаљим да не бих пао у очи добром господину Михајловићу, кога сам, надам се, оставио у уверењу да се одмарам у кревету. Похитао сам да зађем за ћошак Сребрничке, да бих одатле криомице и на миру осмотрио кућу у којој сам живео, и коју сам с прозора могао да гледам само искоса, кућу која једина од свих мојих питомица није имала ни имена ни надимка.

Тамо је била инсталирана бензинска станица фирме INA. С обе стране монтажне баракe, у чијем су излогу биле изложене шарене конзерве са чудним натписима, беху укопане четири здепасте плавобеле бензинске пумпе обмотане дебелим цревима. Зачудо латиницом, на њима је писало: ULJE, VODA, ZRAK; LOŽ ULJE; SUPERIOR 98; BENZIN 86. Надвисивали су их витки чункасти канделабри под сребрнкастим премазом. О сваки стуб била је као саобраћајни знак обешена жута табла са прецртаним жарким пламеном шибице и упозорењем; „Zabranjeno pušenje i pristup sa otvorenom vatrom.“ Између пумпи у правој линији беху положени црвени плехани сандучићи слични касетама за муницију, на којима је било одштампано обавештење да је у њима смештен противпожарни песак. Купасти, такође нацрвњени апарати за суво гашење, слични боцама за соду, стајали су нешто подаље од тротоара.

Сва је прилика да ни сада нећу моћи на задовољавајући начин објаснити зашто никад нисам осећао потребу да Косанчићевом венцу 17 наденем име. Кућа посматрана с улице стварно није имала изузетан изглед – на ситнозрнастој, смеђој, у три вертикална поља издељеној равни, изнад пропете сокле са два водоравно избушена подрумска прозора, уздизало се приземље и спрат, одвојени помоћу два медаљона у облику рељефних камених печата, а на трећем пољу отварала се дрвена, кованим гвозђем опточена капија са полукружним светларником, и све се то завршавало на безмало равном крову оперваженом балустрадом са густо постројеним пречагама у виду камених кегли – па је природно што ме својим хабитусом није могла инспирисати онако како је то успевало Симониди, или раскалашној, да не кажем ласцивној Теодори. Међутим, она је упркос неугледности поседовала нешто што је било инокосно од свих осталих са којима сам пословао, и то инокосно чинило је њен *карактер*. Будући да се то није као код других кућа читовало у спољашњости, није се ни дало назрети одовуд с улице, било је потребно заобићи је, саћи на кеј, па са реке уочити шта је посреди. Тек одонуда би се сазнало да она запоседа најлепши положај на платоу Косанчићевог венца, и да се за њених окана, оних бршљаном обраслих и управљених према западу, пружа јединствен поглед на сремску равницу. Могао сам и неке још скровитије особине исцрпсти из њеног духа, па их узети за повод надимку, могао сам, рецимо, истаћи њену осведочену дволичност, одлику да прочељем ништа не казује, и да се тек зачељем испољава у свој својој љубопитљивој природи. Од свега тога, међутим, ја ништа нисам предузео, и сад ми изгледа да је пресудан разлог био у томе што сам у њој станао, што сам је захваљујући томе познавао преко мере неопходне да се очува бар нешто од загонетности и тајновитости, на којој се махом и заснива оно што зовемо персоналитет и код људи и код кућа.

Сагао сам се над целулоидом пресвучен бројчаник једне од пумпи да видим шта тамо пише. Испод колоне

цифара, на разнобојним четвртастим плочицама, које су се по свему судећи приликом рада пумпе смењивале као збирови у регистар-каси, писало је опет латиницом: "Ne smiju se mjeriti količine manje od 3 litre, cijena dinara za 1 litar – 0.58. Prije početka isticanja provjeriti da li je brojilo na početnom položaju".

Ако се изузме бензинска станица, ништа се у Сребрничкој није променило. Са прозора ти се све чинило ново, у сваком случају *друкчије*, кад си сишао, кад си најзад у све ово ушао; видиш наједаред да је све у ствари остало исто, све ишло по старом, и да ни турску калдрму нису заменили макадамским коцкама за шта си се залагао још пре рата, а стрепео си да ће ти бити тужно као странцу на пропутовању, и кад год би размишљао о изласку – премда је он донедавно био само идеална могућност – увек би затицао себе како се на неком непознатом ћошку беспомоћно осврћеш као слепац који белим штапом куцка предмете око себе не би ли пронашао испревртане белеге прошлости према којима би се могао оријентисати. Било је, признаћу, нешто детињасто у мом понашању у тим замишљеним околностима, одрастао човек није могао да осећа онакву мору какву сам ја себи приписивао у својим маштањима. Био сам начисто да нема ништа природније од тога што се једна варош из године у годину преображава, гради и разграђује – нисам ли сам доприносио њеним метаморфозама, нисам ли и сам безобзирно рушио потлеушице да бих уместо њих зидао своје куће? – па ипак, кад год бих овај разуман став покушао да применим на ситуације створене замишљеним изласком, увек бих се, пре или касније, пошто извесно време без сметњи лутам преображеним али још увек препознатљивим улицама, сукобио са оним неизбежним и пресудним углом (био је саграђен од црвенкасте опеке јасно издвојених тела и закречених ивица, ушће плочника испред угла било је ограђено гвозденим ланцем који је био исплетен од крупних зарђалих алки, а са наспрамне стране, чија ми је позадина увек остајала неиспуњена, пружао се некакав сквер са елипсоидним асфалтним шеталиштем), са ћошком на

коме би ми наједном све постало непознато, страно, мрско.

Нећу да кажем да је зебња од тог бруталног угла ишчезла већ после ово неколико корака – преко ниске бензинске станице још сам видео кров куће – али је сад била некако уравнотежена помоћу убеђења да чак и ако на њега набасам, ако он стварно постоји, што већ и по законима вероватноће није било искључено, неће моћи да делује онако запрепашћујуће као што је деловао сазидањем у уобразиљи. Узимајући к знању могућност да то буде сваки ћошак коме се током шетње приближим, и да ће опасност од сусрета са њим само расти уколико ме дуже буде мимоилазио, морао сам да смислим нешто ефикасно да бих потро, или бар умањио његово дејство, које ће јамачно бити поразно ако иоле буде подсећало на све што сам преживљавао док сам замишљао да на њему стојим и беспомоћно се, као што већ рекох, осврћем за нечим познатим према чему бих се управљао. Да ништа не опадам, да једноставно не обраћам пажњу на све оно непознато са чиме ћу долазити у додир, било би неумесно. Само бих му на руку ишао, дозволивши да ме изненади као што ме је изненађивао у сањарењима. Како бих био кадар да му се супротставим већ заштићен извесним искуством, требало је да применим обрнут поступак. Премда сам знао да ће ме та шетња отворених очију задржавати, и да ћу Симониди стићи касније него што сам рачунао, али баш стога да јој дођем у стању у коме ћу владати свим својим способностима и с неокрњеним самопоуздањем, морао сам да, током овог путешествија сличног побожном ходочашћу, нарочиту пажњу обраћам на све што се буде ма и незнатно разликовало од слике коју сам из града изнео када сам се дефинитивно повукао из јавности, на све што је за мојег одсуствовања било изграђено, дограђено, постављено, промењено, уклоњено, и дабome, не само на куће, мада ће оне, зна се, доминирати мојим интересовањем, већ и на фирме, рекламе, саобраћајне знаке, киоске, радње, аутомобиле, па можда – зашто да не? – и на људе.

Стога сам, зашавши у Задарску, застао да на издржном калкану једне учерине прочитам искривљеним кречним словима исписану објаву: „Извиђачки одред Тоза Драговић“. Узео сам је искључиво као нешто што раније није постојало – куће сам се сећао, али натписа извесно да није било – а не као, иначе разумљив, разлог да се побуним што ни толико година после рата ова инфантилна посетница неке извиђачке чете Краљевске војске није избрисана, него је остала да кућу унакарајуће.

Још увек у делти Сребрничке и Задарске, нека клупа беше утиснута између зида и смежураног кестена тако снажно, да су јој главатим чавлима оковане летве сасвим урасле у стабло, па је изгледало да, пошто јој је дојадило да служи за седење, једним крајем поново узима свој изворни облик, или да то из дрвета по, ћудима наопаког метаболизма ниско ничу црвоточне, плоснате гране које пародирају људску рукотворину. И та монструм-клуба ми је била позната, само је пређе била у загрљају баштице, која је сада, корак по корак бранећи приступ кући, ишчезла потискивана улицом.

А кућа ме је грубо сетила – не изгледом, још доста очуваним и чврстим, нити неком злослутном пукотином, већ надутотошћу карактеристичном за туберкулозне болеснике, за болеснике који труле изнутра, испод лажне једрине – подсетила ме је, кажем, на Агатино трагедију. Агата је увела у озбиљну кризу моје односе са мајором Brunnom Helgatom, јединим Немцем којег сам, будући да је становао у реквирираном стану приземља, био принуђен чешће да виђам. Имајући у виду непријатељско држање мојих суграђана према окупацији, сношљивост тих односа не би се могла разумети, а немоли одобрити без познавања чињенице да, иначе жаљења достојан, улазак Немаца у Београд мене пословно није погодио у мери која би захтевала да противу њих ангажујем и осећања, до тада посвећена искључиво кућама. Ја сам, разуме се, жалио што је до њега дошло (упркос томе што сам осуђивао владу због пркосног држања, а нарочито због изазивачких уличних метежа који су ме дефинитивно навели да у свом дому потра-

жим безбедан азил). и ја сам, дабоме, делио ону општу nelaгодност са којом се дочекује администрација чији је правни механизам непознат и чији се управљачки кораци не могу предвидети, али ако се изузме изумирање грађевинске делатности (у међувремену ја сам већ и по сопственој вољи куповину и зидање кућа скоро сасвим обуставио) и реквизирање станова, које ме такође није забрињавало, јер су Немци, по исељењу бивших станара, о мојој имовини водили бригу са заиста германском сериозношћу, а при таквом опхођењу са кућама питање новчане надокнаде, иако важно, никад за мене није било одлучујуће. Једини конфликт између нас настао је поводом шестоаприлског бомбардовања у коме је страдала недужна Агата. Остале куће су се провукле са незнатним оштећењем, неке чак сасвим читаве, али Агата је заглавила, иако јој положај није био нимало истакнут, нити је у близини имала било какве примамљиве војничке суседе. Међутим, оно што је у њеном удесу – кад ћу довољно моћи да га оплачем – било најнеобичније и што је чињаше претечом задригле куће у врху Сребрничке пред којом сам стајао, била је невероватна чињеница да смртоносна рана, априла задата, уопште није била примећена – истини за вољу, ране у проносираном смислу речи није било – да је након тога Агата пуне три године, баш када је изгледало да пуца од здравља, у ствари умирала, издисала ћутке, без иједног знака немоћи, без иједног вапаја – оног потмулог крчкања, шкрипања и пуккетања којима се одају иструлеле грађевине – све док се на Ускрс четрдесет четврте, није срушила и недотакнута бомбом, распала се такорећи сама од себе као нестабилан торањ од карата. Седам кирација било је спрштено под њеним рушевинама, па је на тужбу рођака против мене отворена истрага која је полазила од оне лаичке, гнусне и, дабоме, погрешне претпоставке да кућевласници у трци за зарадом под кирају издају чак и сасвим трошне, паду склоне куће. Истрага ме је категорички опрала од те одвратне сумње. Вештаци су утврдили да је Агата, израније сасвим здрава и очувана настамба, још у првом, оном немачком

бомбардовању задобила не приметне али озбиљне унутрашње повреде сличне висцералном крварењу код људи, да је пре то што ће се онако изнебуха срушити доиста била изнутра сва разрована, раздешена, раздрузгана, што власник ни у ком случају није могао знати, те да је године четрдесет четврте био довољан само један удаљени потрес па да је обори. Није било никакве сумње да ће на исти начин скончати и кућа пред којом сам стајао, већ спреман да се Задарском улицом упутим према Топличином венцу.

Тамо где је закатранисани шав спајао калдрму са асфалтном траком размотаном у неколико радијалних праваца, излазећи из хлада на сунце, имао сам узнемирујући утисак да напуштам неки забачени вилајет у коме краљује вечно затишје, тек кадикад узурпирано звуком непознатог порекла, неким неразговетним гласом, густим шумом криоца неке узбуђене птице, пригушеном шкрипом неких врата препуштених промаји, или бродском сиреном, да је простор који сам до сада превалио само анекс, необичан продужетак моје собе, овај сокак са прибијеним зидовима само излазни ходник моје куће, а онај осунчани отвор на његовом крају, обележен металним ромбом са упозорењем да се улази у плаву зону, тек врата кроз која ћу изаћи, и да први корак према Симониди још нисам ни начинио.

Одмах ми је рећи да овај унеспокојавајући утисак никако није потицао од мноштва с којим сам се суочио пошто сам искорачио из потпуно пусте улице. Ови су људи мирно и предано за својим пословима ишли, већина их је и по мојим квартирима могла становати а да не изгубим самопоштовање, али ја се више нисам усред њих, међу својом клијентелом налазио, наједаред сам био зашао међу сасвим друге људе, опет је по ко зна који пут и по ко зна коју цену био Двадесет седми март Четрдесет прве, опет сам журио на Стефанову лицитацију, и опет наишао на руљу.

Људи су се кретали у свим правцима, сударајући се и одбијајући једни од других као рђаво упућене билијарске кугле. Морао сам да им се уклањам с пута, јер већина

као да и није марила куда иде, него су после међусобних судара мењали првобитне правце: па се са истом жустрином упућивали онамо где их је случајни судар одбацивао. А и тамо не би стизали, као да ударају о жилаве гумене струњаче и оданде су били дивље потискивани, те су се опшамућено вртели у еластичном кавезу склопљеном од невидљивих опруга, а ипак су се, онако сви заједно и густо, све гушће уколико је мноштво одозго пристизало, спуштали према Бранковој улици и бетонском перону испред моста краља Александра, где их је чекао троструки кордон жандармерије. Чак ни изгредници, које је вулкански притисак матице просто утеривао у моју улицу као у празну цев, нису по свему судећи били захвални случају што их је истиснуо из бестијалног млина, чији су их жрвњи окретани витлом мржње гњечили, дробили и млели, већ су се видовњачки слепо поново суновраћали у њ, и утискујући се у текуће месо као у пластичну иловачу стапали са њим у ритуалном заносу који им је одузимао власт над удовима – о некој присебности и разумној иницијативи није ту могло бити ни речи – па тако стопљени, обезличени, деперсонализовани хрлили према мосту, мада лишени сопствених покрета и личног учешћа у избору правца који је узимала поворка. Као да је све раздвојене моћи њихових дотад самосталних тела сабрало једно свепрожимајуће надтело или светело које, ослобођено појединачних обзира и устезања, у њихово растерећено име ништи и разара. Са преданошћу се повинујући овој ујединитељској сили, што је у раздирућим електричним пражњењима сличним електро-шоковима струјала редовима демонстраната, осећајући да се само њој захваљујући умногостручују, ипак задржавши извесну неповредивост, у савршеној безличности неку врсту имунитета, избезумљени бубачи које сам посматрао завучен у испуст на излазу Задарске, и сами су под условима сасвим скучене могућности иницијативе настојали да јој припомогну: чврстим преплетом шака хватаху се за руке и надираху као да кипе из неког усијаног лонца незадовољства и очајања. Учесници ових демонских кола стално су се одмећива-

ли, бочни су трусови раскидали њине једноструке ланце, чупали им карике и замењивали их издржљивијим и чвршћим, а оне откнуте, пошто су извесно време биле мрцварене наплазећим редовима, квачиле би се за друге ниске, за које је изгледа достајало мање снаге, јер су биле ван непосредног домашаја брахијалне уставе, ниже на прилазима мосту. Изнад руље су се пропињале мотке са југословенским и српским тробојкама (једна од њих је била *црвена*, јесте – сасвим црвена као тек испуштена крв, и премда сам, чим у теснацу Задарске најпре зачух, а одмах затим и угледах гомилу, поуздано знао да је и *она* ту негде, кад сам је најзад опазио – била је, дабоме највећа, толико широка да је развешана измеђ два јарбола личила на крвав завој смакнут са неког дивовског чела – кад сам је, дакле, најзад угледао, опет сам се обрео у источном предграђу Вороњежа, у пасјем метежу као ћумур црних и мокрих чатрља, била је Деветнаеста, бели генерал Мамонтов се већ био повукао из Дона, под заштитом стрелаца 6-те коњичке дивизије Буђонија, који су згомилани у омање, ваљда и случајне водове, с висока, онако с коња, ратнички равнодушно, кроз дремеж посматрали, руља је из капицика извлачила унезверене људе, у халатима, кафтанима, крзненим бундама, у пелеринама од сукна, походним доламама, гумираним кабаницама и капутима са оковратницима од самуровине, по изгледу добростојеће мештане а и кућевласнике бојим се, за које ми је касније објашњено да су контрареволуционари, дењикиновци, цриностотинаши и црноберзијанци, батинама их гонила да пузе до јарка испред кућног фронта, што су ови и чинили врло предано, тако рећи ангажовано, у житкој јесењој каши умлаћивала их тим истим мочугама, пијучима, чекићима и брадвама, а затим се упућивала другим домовима, где их је лелек као неко подивљало пашче већ очекивао), и транспарентима од пакпапира, картона и платна са црним и црвеним уљем исписаним крилатицама:

„Доле ненародни пакт!“

„Живела војска!“

„Доле издајничка влада!“

„Доле фашизам!“

„Смрт немичким плаћеницима!“

„Боље гроб – него роб!“

„Боље рат – него пакт!“

што сам још и могао да појмим – не и да оправдам. разуме се – јер се у тим разметљивим осећањима више испољавао национални, славјански, косовски, солунски дух него превратничка премисао, али међу протестима, а поготово међу захтевима, беху и такви који су ме својим болшевичким радикализмом правце враћали у Вороњеж и на ону макабрескну железничку постају Соловкино. Смутљивци, без сумње московски лижисахановићи, витлали су таблама, на којима сам са пренеражењем могао да прочитам:

„Доле продана буржоазија!“

„Хоћемо народни фронт!“

„Демократске слободе за народне масе!“

„Живела братска Русија!“

„Радници, остварујте чврсто јединство у борби за нашу заједничку ствар!“

„Савез са СССР!“

„Сва власт народу!“ што је, опет, био само лукавији начин да се каже: сва власт совјетима, сва имовина нерадничком олошу!

Ако би се сад помислило да сам, сопственог мира ради, за посету Симониди могао да изаберем и неку заобилазну релацију, странпутицу неку на којој нећу бити пресретнут од ове урлајуће процесије истеривача ђавола, која се, збрда-здона сакупљена по подне 27. марта 1941. године, просто устубочила дуж Поп-Лукине, па се спушта надоле све до дана данашњег, као да баш мене очекује, као да би опет преда ме да се испречи – плашио сам се једног тек сновићеног ћошка, а ево где ме уставља познати камени рогољ са испустом у који сам се био увукао да избегнем гажење – да сам, рецимо, до Симониде могао да стигнем и проходнијом Париском, и Краља Петра улицом, и Карађорђево, кејом па преко Калемегдана, одмах морам рећи да је то било немогуће,

као што је било и при првом, *оном стварном* сусрету. Шта све нисам чинио да јој измакнем! Обишао сам све углове на вертикали која је спајала Калемегдан са Немањиним проспектом. На поворку бих, међутим, увек натрапао. Покушавао сам и да је заобиђем, држећи се паралелних улица. Узалуд! Она се нигде није прекидала, текла је густа, непорозна, непропустљива, као вакуолама и мехурима слободног простора раскрчена протоплазма, која се храни преко коже, читавом површином којом належе на куће и тротоаре. При томе сам непрекидно био у опасности да ме та пихтијаста, прождрљива маса, избаченим рукавцем, неком од својих покретљивих, у побочне сокаке продирућих лажних ножица, упије као млаз желатина кад клизи стаклом те уз пут и ода свуд сакупља прсле капљице. То је све у свему био разлог са којег ни сада није имало смисла тражити неки други тобоже безбеднији пут до Симониде. Између мене и моје угрожене куће још увек су пролазили чврсто слеplени редови башибозука који ништа није могло растурити, јер га у ствари и није било осим у мом насртљивом сећању, и јер његовом аветињском поворком више нису управљали реални закони притиска и потиска, већ нека врста *laissez-fair-a* под окриљем памћења, над којим сам, дабоме, само ја имао извештан утицај. Само ја сам је, дакле, могао опозвати, мада израз „опозвати“ никако не сме бити схваћен буквално, јер ми циљ није био да *свој случај*, лоциран на овом иначе прометном месту, избришем из сећања – та како бих крај његових живих последица то и могао! – него да га, узимајући у обзир предстојеће виђење са Симонидом, на чији је несигуран положај тај случај имао можда пресудну моћ, натенане, непристрасно, такорећи *изван себе самога*, реконструишем у преображавајућој светлости скорашњег сазнања, да је њиме непосредно изазвана одлука о повлачењу из јавности, из света, из мог града-јајета, била у најмању руку преурањена, недомишљена, неоснована, укратко погрешна, и да бих без ње данас био ослобођен нужде да браним своје нападнуто власништво.

Зато ће, верујем, бити корисно ако се обазрем мало унатраг, и објасним зашто се нисам вратио кући чим сам

се са демонстрацијама свочио, уместо што сам магарећи тврдоглаво пробао да пронађем, па богоми и провртим неку буџотину у живој палисади пободеној од Калемегдана до раскрснице са којом Немањина увире у пилићак Вилсоновог трга. Можда би моји разлози за понеке били недовољни, за друге опет неразумни, па и неурачунљиви, сумњам, штавише, да би им онако без искреног одупирања (уз сву нелагодност пред пучином и њеном необузданошћу, неоспорно, али ипак без стварног отпора) попустили ни рентијери, у бранши да останем, којима су куће такође лежале на срцу. Лежале, дабоме, само како лежале? Смело тврдим да међу кућепоседницима није било ниједног – а све сам их у душу познавао, одржавајући са најугледнијима и професионалне односе – коме сигурност сопствене му гузице не би била преча од посла, и то посла у оном *вишем смислу*, који није зависио од величине дохотка ни индекса његовог раста, већ од кова, обима и снаге осећања што су у стицању била ангажована. Такви су своја имања увећавали или по инерцији или само стога да би били безбеднији под старост, да би ојачали, окоштали своју личну или друштвену неповредивост, а не да би оснажили ПОСЕД КАО ТАКАВ, нипошто да би се поистоветили са стварима које им припадају, да би се са тим објектима трговачког руковања стопили у неразлучиву целину прожету заједничким лимфним системом за протицање и претицање капитала, осећања, воље, ренте, идеја, нагона, профита, наде, лепоте, прихода, страсти и осталих облика живљења, заједницу два иначе опречна бића у којој, као у идеалној љубави, неће више бити могуће разликовати поседујућег од поседованог, имаоца од иманог, и где ће сам чин поседовања бити до те мере реципрочно узајаман да ће се једном, можда, у неком завршеном свету, изједначити са чином самоосећања. (Ја, наиме, претпостављам да ће тек потом наш особни живот, а и све што се под видом историје сматра општим животом, бити рентабилан, усуђујем се да кажем, чак и веома рентабилан. Наиме, међу предметима стварности, или ако хоћемо, међу *стварним* предметима, живот више неће морати да се креће као сабласт која у неком измишљеном

свету тражи своје корене, па чак и разлоге, живог ће најзад у таласу ствари да се нађе као у свом изворном мору, као *стивар* да се спозна, и да са предметима, без обзира јесу ли или нису његове рукотворине, којима се до тада само варварски служио, равноправно измењује своје биће.) По себи се разуме да су моји пословни пријатељи – пошто их се у дубини душе стидим, израз „пријатељи“ не бих употребио да га ипак не рачунам мање компромитујућим од израза „судеоници“, поготову „судеоници у послу“, јер би овај други значио да се, ма и на различите начине, бавимо истом делатношћу: трговинном некретнинама и примитивном купопродајом кућа – елем, разуме се да су они били далеко од идеалног схватања кућевласништва, схватања које би подразумевало и „власништво над кућама“ и „власништво кућа“. Изузетак, али у сасвим другој струци, можда је чинио Теодор, усвојеник почившег Теодора Х. Његована, оног што је драгуљарске школе завршио у Амстердаму. Свака дијадема, огрлица, гривна, копча, наушница, сваки поједини адићар који је тај Теодор имао у својој јувелирници, поседовао је њега у истој мери у којој је он, Теодор, био његов поседник. Чак и више од тога, јер је Теодор био способан да свој, уосталом добровољно узет субалтеран положај, испољи брижним старањем, очинском негом, нежном љубављу, па и обожавањем поседованог накита (упоредити са мојим односом према кућама), док је овај (опет мојим кућама слично) сву ту преданост могао да узвраћа само равнодушним сјајем којим је у свим бојама искрио тамо иза дебелог биљурног излога, у удобним постељицама од скерлетног и модрога сатена. Поготову за тако што неће бити способни они поседници – смем ли их тим часним именом назвати? – који су се од сопственог поседа толико отуђили да га, већ и тиме што их не вежу никакве непосредне ни личне споне, уопште више и не поседују у људском смислу те речи, а немоли да он, посед, на њих полаже икакво право, јер више не оперишћу стварним предметима својине него њиховим нејасним, одрођеним сенима, као што су новчане пројекције поседа у сфери ефектних берзи (они на робним још и којекако су под спрегом

имена неког продукта и његове варијабилне цене подра-
зумевали артикал којим су трговали), на којима се ин-
дустријски и аграрни производи, некретнине, земља, ми-
нерална блага, руде, речју сво благо ове планете, пре-
топљено у вредносне папире једва назирало у појмови-
ма ренте, дивиденде, деонице, пролонгације, каса и тер-
минских послова, репорта и депорта (као што се из пој-
ма кирије ама баш ништа не може сазнати о мојим ку-
ћама, о њиховом изгледу, души и нашем међусобном од-
носу), да се и тај запуштени траг материјалности изгуби
код власника – ове је тек неумесно звати власницима,
јер су својатали још само одјеке оних сена, у ствари
њихове бестелесне покрете горе-доле, покрете које је
одређивао берзански течај – код поседника, велим, који
су спекулишући à la hausse, на пораст акција, или à la ba-
isse, на њихов пад, поседовали заправо још једино обес-
предмећене разлике између променљивих, такође обес-
предмећених сума, нијансе које су и саме биле крајње
несталне и превртљиве. Укратко, између њиховог и мог
поимања поседништва дошло је било, постепено разуме
се, до раскорака, који би се, сликовитости ради, могао
упоредити са суштинском разликом између теолошке
представе бога као безличног појма свеможности, и
стварног, утелотвореног осећања тог истог Бога што га
у души гаје верници. Из те опречности ја сам и црпео
неоспорно право на сумњу да би сви ти моји вајни „по-
словни пријатељи“, кад би се неким opakим случајем на-
шли у мом положају, узмакли пред уличним метежом, и
то под вероватним изговором да се све због чега треба
проћи кроз онај пандемонијум, кроз онај изливени па-
као, као кроз непријатељски редут, може одложити и за
какву повољнију прилику, или ако не може, ако је
збиља у питању јединствена шанса којом понекад уме
да изненади тржиште, да је ипак препоручљивије добит-
ка се одрећи него због њега росну главу изгубити.

Да речем одмах, уза сав страх пред ребелском руљом,
ја ни у једној фази свог оклевања на ушћу Задарске у
Поп-Лукину нисам мислио да је већ и до тога дошло –
губљење главе имам у виду – и да се, in genere узевши,

излажем било каквој опасности. Уосталом, ни нелагод-
ност коју сам хотимице претерујући назвао страхом (јер
сам у њој антиципирао једно будуће осећање), није се,
бар у часу суочења са олошем, а ни при каснијим уза-
лудним покушајима пробоја, односила на ту, нити на не-
ку *одређену руљу*, већ заобилазним посредством оне
хиљаду деветсто деветнаестогодишње руске вороње-
шке жгадије, *на руљу уопштине*, или што би казао мој
Преосвештени брат Емилијан – „на руљу као такву“.

(Пошто ми искључиви циљ задржавања на овом у не-
ку руку историјском месту није био да своја *ондашња*
осећања реконструишем у контексту *ондашњих* услова
и њихових *ондашњих* значења за мене – то би било пуко
и некорисно сећање налик оном што ме је противу моје
воље поново одвело на сахрану Константина Његована
или у вешерницу, под камено корито – него да их под-
вргнем критичком суду са *данашње* прилично из-
мењеног гледишта, како бих открио погрешке у мом
понашању које су замало учиниле да настрадам, морао
сам да их коментаришем, да са њима, тим некадашњим
осећањима, полемишем, као да нису припадала Арсенију
Његовану већ некој њему равнодушној особи.)

Затим, премда нисам био тврдоглав у простачком
смислу речи, красила ме је – ако је то украс, а ја насу-
прот Катарини мислим да јесте – красила ме је, по-
нављам, она освајачка, номадска, *џорбарска* упорност
која ми је претке, још под гркоцинцарским презименом
Њаго, извела из забити Јегејске Маћедоније, из чаме би-
ографске анонимности, и испела до разликовања нај-
пре, а потом и до данашње завидне друштвене моћи, и
не знам јој ближег поређења до страсне истрајности са-
времених трговачких путника.

Најпосле, по реду који сам при реконструкцији узео,
понајпре, међутим, у дејству на моје ондашње пона-
шање, била је ту и моја „поседничка философија“, мој
пословни Credo. Уопште не мислим да је синтагма пре-
терана зато што би њен други део наводно био резерви-
сан за некакве општије и тобоже више погледе на живот,
погледе, уосталом, који, уколико су „општији и виши“,

имају све благе изгледе да се примене. Напротив, ако је игде умесна, онда је то у оваквом споју, јер јој само он може осигурати делотворност, свакојак, под условом да као у мом случају не буде само теорија пословних поступака, него и начин живота, сам живот у свом оживљавању.

Ја је, разуме се, никада не бих записао – будући да сам је већ спонтано примењивао, живео у ствари, чему би служило још и да је нормирам – да поводом јубилеја Кола српских сестара нисам био замољен за једно предавање пред кружком чланица. Према замисли дама из организационог одбора то је требало да буде серија предавања о многоструким облицима испољавања урбаног живота, под заједничким насловом „Београд – његово лице и наличје“, и одржавала би се једном недељно у дворници Коларчеве задужбине. Господин Б. П., професор упоредне књижевности на Универзитету, био је одређен да женама, угледним и жедним знања, каже реч-две о уметничкој екзистенцији престолнице (ни сада ми није јасно зашто је сматрао да ће обавези најбоље удовољити ако им том приликом, на свој иначе неодољив начин, прозбори коју о „Француској жени XVIII века!“), господин Н. Н., врсни градитељ Управе фондова, изложиће им архитектонски садржај опште теме, и тако редом по областима беху ангажована све сама Имена, па сам и ја као ондашњи Саветник трговачке коморе био почашћен избором да амбициозне слушатељке обавестим о једном нажалост мање романтичном виду београдског живота, о механизмима његовог економског развоја, наиме, чиме је судећи по свему имао да буде задовољен и онај део општег наслова серије који је обећавао увид у наличје града. Требало је, дакле, да предајем о монетарном систему, берзанским спекулацијама, експорту и импорту, индустријским перспективама, трговини и тржишту, о роби, клирингу, ренти, акцијама, купонима, меницама, банкроту (правом и оном фиктивном), дажбинама, акумулацији, профиту и надницама (сећам се да ми је поводом надница било сугерирано да узгред, *in passu* ликвидирам радничко питање), али све, наравно, на начин који би нашим госпођама био и

забаван и приступачан. Морам одмах да упозорим: пре ове понуде никад нисам наступао на јавним скуповима – јасно, изузимам седнице Коморе, лицитације и пословне конференције – ово искуство било је за мене сасвим ново и био бих га се, ма колико било ласкаво, без икакве сумње одрекао, да нисам имао у виду корист коју би моји сопствени послови могли имати од овако блиског, по кову интелектуалног додира, са супругама наших најуваженијих и најутицајнијих индустријалаца, трговаца, банкара, поседника, државника и политичара. Поврх свега, нисам баш био ни јак на језику, премда сам се – пасивно преносим туђе мишљење – кад бих говорио о својим кућама или нечему што је са њима било у непосредној вези знао успети и до песничке инспирације. Овде међутим није било речи о кућама, поготову не о мојим. Кућевласништво је на сваки начин спадало у домен моје предавачке теме, али је судећи по мишљењу Председника Трговачке коморе Г. Јоакима Теодоровића, преко којег сам био ангажован, заузимало његову периферију, тамо негде уз радничко питање, колонијалне радње, и занатство, уз бок бојаџијама, кројачима, кожарима, лимарима, воскарима, ћурчијама, пекарима, кујунџијама, стаклоресцима и посластичарима, а ја сам имао да говорим о такозваним великим пословима, о механизму економских подухвата, за које се наивно веровало да ће утемељити просперитет наше вашљиве, гејачке, левантинске заједнице, и што је најжалосније, од мене се очекивало да излажући суштину банкарског позива, рецимо, славим управо тип поседништва који се највећма одалечио од самог поседа, претварајући његове живе облике у вампирски карусел бездушних и безличних цифара на курсним листама берзе! Близу је памети да Арсеније Његован на такво светогрђе није могао пристати. Зато сам доконао да прилику за себе искористим и да, због мужева будућих слушатељки у нешто увијенијој речи, изнесем пред скуп сопствено мишљење о томе, наиме, своје назирање по нацију пресудне разлике између наопаког фаворизовања *једносипраног* власништва и корисног унапређивања оног *двосипраног*, паритетног, реципрочног (мој термин за чињеницу да је право

власништво само оно у коме се субјект и објект поседовања имају међусобно, и то до консеквенција у којима се свака разлика између њих брише, па што Поседује постаје и Поседнуто, не губећи при том архаичну функцију Поседовања, а што је Посед, постаје Поседник, не губећи нипошто ни својства Поседованог), у једну реч, да објавим своју философију Поседништва. Понет овом просветарском могућношћу, бацио сам се на посао и убрзо сам зготовио нацрт предавања. Не, то још није био мој говор, био је то тек његов скелет, низ зглобним премисама овлаш учвршћених опаски, али из њих се већ могло назрети будуће предавање у свој својој револуционарној, хоћу рећи новотарској отворености. Мени се лично чинило да сам био на најбољем путу да нашим љубопитљивим госпођама прегледно изложим све тајне трговине, а и својим идејама да крила дам, међутим, водећи рачуна о ораторском неискуству, сматрао сам за мудро да свој повољан утисак проверим код неког вичнијег говорника. Не желећи да свом успутном, такорећи аматерском солилоквију – јер то је ипак на неки начин био разговор са собом, коме ће, ето сасвим случајно, присуствовати и матроне нашег града – не хотећи, дакле, да му унапред створим публицитет, однео сам га, машином писаћом прекуцаног, господину Теодоровићу Јоакиму, преко којег сам и иначе саобраћао са Колом као иницијатором приредбе. Не могу да кажем, био бих неправичан ако бих се тужио да г. Теодоровић Јоаким није за мој рад показао упадљиво занимање – можда је „занимање“ скроман синоним за напрегнут израз лица с којим је просто летео преко редова, по којима су крупна Remington слова била нанизана као зрна, као оловне куглице на жицама дечије рачуналке – и да је шкртарио у похвалама, премда су оне за мој сталожен укус биле мало преплаховите, мало „с неба“, нарочито кад је истицао „у потпуности аутохтон угао из кога сам разматрао тему од општенационалног значаја“. Упркос обећавајућем пријему, ја се са својим „у потпуности аутохтоним углом“ никад нисам појавио за катедром Коларца, а ни дан дањи нисам паметан зашто је до тога

дошло, и зашто је уместо мене предавање одржао сам господин Теодоровић – лично и персонално, покорно и неинтелигентно следећи све устаљене заблуде које су харале овим неограђеним подручјем. У ствари, претпостављам да их је следио, јер се по себи разуме да му на предавање нисам имао част отићи. Но, то за мене сада није било важно, *invidia virtutis*, или како се већ каже, да, comes – *Invidia virtutis comes*, завист је пратилац врлине, што би узвикнули Латини, нечег сасвим другог хтео сам да се тим поводом сетим. Наиме, састављајући нацрт за несуђено предавање, ја сам на маргинама арака бележио, онако како ми на ум падаху, неке сажете дефиниције, неке парадигматичне примедбе, које су додуше биле исувише ексклузивне да би ушле у сам састав – њих је требало да прочита онај магарац од Теодоровића, Јоакима Теодоровића, па да види шта је то „у потпуности аутохтон угао!“ – али које су у ствари биле сасвим разголићена срж онога што сам смерао да у тананијој обради саопштим својим српским сестрама из Кола. А те би се примедбе могле, онако по сећању, свести на неколико аксиома:

1. Ја немам куће; ми се, ја и моје куће међусобно имамо.
2. Туђе куће за мене не екзистирају; кад оне и за мене постану, оне постају моје.
3. Ја узимам куће тек пошто оне узму мене; освајам их тек пошто сам освојен; запоседам их тек када сам од њих поседнут.
4. Између мене и моје имовине важи однос реципроч-
ног власништва; ми смо две стране једног бивства, бивства поседништва.

Било их је још неколико (вероватно су отпочињале разраду ових начела у неким посебним подручјима власништва), али, оклевајући на асфалтном прагу Поп-Лукине, гледајући у светле, неравно клесане усеке улица с оне стране замишљене поворке, нисам био кадар да их се опоменем. Било је, у ствари, излишно трудити се. И ове беху довољне да ми врате поколебану поверење у одлуку коју сам онда био донео: морало се преко, таква

је решеност произишла, што ни се вели, право из мог поседничког срца, па је самим тим и била правоснажна.

Ту, дабومه, не може да се скрива непромишљени корак који ме је „на многаја лџета“ у кућу затворио, можда је погрешка учињена касније, не поричем могућност да сам нешто и превидео, штошта забрљао приликом пробијања кроз масу, или још касније током инцидента, то свакако допуштам, та тек сам на почетку реконструкције, али је изван сваке сумње да на зачељу Задарске и Поп-Лукине нисам могао да поступим другојачије него што сам поступио.

А то срце, поседничко моје срце, куцало је у оно доба за кућу коју је у Космајској, под уличном нумером 41, сазидао мој брат од стрица Стефана – Стефан Његован, „шашаву кућу“ како су ову слободну, на сваки начин лакшу и душевнију копију Dietrich-ове и Eizenhofer-ове Академије наука у Бечу, звали суседи и сви мимопролазници здраве памети. Њен изглед, формиран угледањем на барокни племићки Hôtel particulier, уз неке зачете па занемарене обресе кинеске пагоде, деловао је као спољашњост правога само патуљастог замка усред вароши, са лептирастим лименим крилима кровова из чијих је препона пупело побуђавело бакарно кубе, као гнојан чир, као дојка опасана кружном лантерном, са тимпаном сред фасаде – слепим троугластим киклопским оком са чијег су рубца висила по два, у свему четири, коринтска стуба слична сталактитним сузама са тространом шупљином алтана између њих и дођама лево и десно, са француским прозорима и раскошно обрађеним порталом уместо улазних врата, а ни ентеријер ни најмање није заостајао за прочељем, био је сав обложен скупоценим ламперијама, алабастерним таваницама, лакираним храстовим подовима уз витороба степеништа и подесте од мермера, тако да је изнутра, чак и без обзира на неуједначен намештај, у коме се на путу до сношљивог компромиса сукобљавао сваштарски укус Стефанове Јелене и патријархално наслеђе њене омрзнуте свекрве, подсећао на јастучасто постављену скрињу у којој се саку-

пљају драге успомене. И ето, десило се да је та „шашава кућа“ на мене бацила оно своје слепо киклопско око.

Не одмах, разуме се, ниопшто чим је била саграђена. Када сам је угледао – уједанпут, јер сам у сезони њеног стављања под кров боравио ван земље – био сам запањен, а и то је мало рећи, био сам, у ствари, ужаснут. У смиреној, једноставној, у неку руку неимарски скромној средини ондашње Космајске, у којој је, две парцеле од ње, у броју 45, столовала моја Аспазија, дотада најкуражнија међу кућама, а преко пута приземница Клеонта Његована, чије је набусито лице било змијски глатко и тек на четири места предвојено јонским пиластри-ма као окомитим борама. Стефанова је палата деловала одистински енервантно, изазивачки пркосно и разметљиво, као ерата, груба штампарска грешка у прегледном контексту улице, као извештачена странкиња у пониженом и смркнутом друштву српских матрона, или, да останем ближи суштини, као наступ лудила што га је до ње спутавао, уразумљиван, фрустриран камен наједном добио, па сада хистерично, уживајући у слободи самообликовања, производи сопствене, као рак малигне токове, отеклине, чворове, туморе, гукe, израслине, чворуге, лезије, грбе, кврге, подливе, сву ту метастазу изопачених камених форми, и ја бих могао да набрајам упоређења колико ме је воља, а да једва начнем недовољан утисак што га је на мене у првом виђењу оставила Стефанова новоградња. У почетку, на самом прагу наших односа, мислим, мада је могуће, ту претпоставку никако не смем да искључим, да је већ у мојој порицатељној зачућености било посејано прасеме доцније необуздане наклоности, и да смо се ја и Стефанова кућа – и сад се снебивам да је сматрам Стефановом – као два створа, раздвојена антипатијом на први поглед, почели прећутно зближавати далеко пре него што је та антипатија била надвладана и одбачена пред светом, при чему је, неоспорно, иницијатива припадала њој или њеној неодољивој необичности, како се узме. Сећам се да сам по повратку са тог првог састанка, заправо површног реконосцирања, јер се Стефан још увек није био уселио,

стигавши дома, на Косанчићев венац, био изван себе (чему, рецимо, тај бес, кад кућа није била моја, те није имала зашто да ме се тиче, а што један Његован пред чаршијом прави од себе мајмуна, то је са мношвом лично имало само утолико везе уколико би неупућени, заведени презименом, могли да нас замене), и да сам Катарини лармајући саопштио како је „онај неурачунљиви Стефан сазидао једно чудовиште, тамо уз образ Аспазии, један неумесни камени пркос, une sépulture présomptueuse des pharaons, nécropole dans la petite version primitive balkanique, и да без обзира на његове намере, у којима је, 'ајмо у по нешто, отровног удела имала и она његова покондирена георгијевићевска тиква од Јелене, никако није ни пословно, ни људски, а поготову није рођачки, онаквом кућом контаминирати улицу, покварити, ма шта говорим, просто упропастити читав крај као да је Београд његова очевина, прђија, његов феудални домен, а не јавно добро подложно признатим законима, да урбанистичка начела и не спомињем. „Уосталом“, рекао, сам још, „мора да је негде издашно подмазао кад му је допуштено да онако махната, без обзира што у Космајској има, хвала богу, још људи са најамним кућама, али је сад, разуме се, крај Стефановог страшила велико питање хоће ли их уопште моћи издати, или ће им чак и рента одонуд на нос изаћи.“

„Мислила сам да палата као што је Стефанова свакој улици подиже цену“, рекла је Катарина.

„А кад сам то ја за новац марио?“

Увиђајући колико ме озлоједило већ и пуко нагађање да бих цепу пристао подредити приврженост грађитељству као својој правој делатности, којој је кућевласништво било тек грађански алиби, оно узбудљиво и опојно осећање да се и мојим рукама (јер најзад средства обезбеђујем ја) од природе као од каквог зеленашког поседника отимљу земље и руде, камен и дрво, да би се то сирово благо, тај камен и то дрво обликовали и мојим рукама (јер, зар и овде средства ја не обезбеђујем?) за цртачким таблама и мојих пројектаната у велелепне визије преобраћали, те уграђивали најзад у људски

посед, посед који је само по имену и накратко мој, увиђајући, дакле, да ме је за срце ујела, жена ми помишљиво објасни да уопште није циљала на зараду, на богатство, да није мислила већ да је углед, престиж, la renommée bourgeoise имала на уму, а да је уз реч тај la renommée bourgeoise спомињући њиме невестито додуше само репетирала моје у више наврата заступано мњење по којем се углед кућа и њихових укућана у реципрочно повратном одношају налазе – што 'но рекох, као огледало и лик који се у њем огледа – укућани од важности локацији подижу реноме као год што кућа од положаја, од локације, закупцима својим важност зајемчује.

„Да људима до адресе није стало зар би се гурали по Дедињу, Топчидеру и Неимару. Под добрим кровом и на Душановцу би им било добро.“

Е па, на то јој прилично жустро скренух пажњу на чињеницу да су баш *моје куће* све те периферијске насеобине уздигле до онога што је она подразумевала *дог адресом*, а обрнуто да није било, или једва да је било. Без обзира на неоспорно повољан статус ових четврти, а ја га ни у ком случају нити потцењујем нити му одричем извесне заслуге за сталан успон вредности мојих локалума, да није било мене, и подвижника налик мени, наше предузетности, срчаности, пословног дара, упорности и видовитости па богме и дипломатске вештине (духа у првом реду, а онда и новаца разуме се, јер шта може *сам* дух, шта би дух без средстава?), ђаволску би матер на брду било икаквих адреса, а поготову не оних о које би се имало рашта отимати, било би касарнских штала и топовских шупа, на дедињским и топчидерским лединама још би се патиле гуске и сеоски би се цукци сербез олакшавали на капицицима оно неколико неопрезно устрчалих летњиковаца.

„Па то и ја велим, Арсеније, ништа друго ја и не кажем. Ако су твоје куће подигле Дедиње, што Стефанова да не подигне Космајску, Космајску и Аспазiju, наравно.“

„Зато што нико не треба Арсенијевом добру цену да подиже, а поготову онај мангуп Стефан, и његове мангупске куће!“

„Сад хтео нл' не хтео. Аспазиину закупнину мора-
ћеш да повећаш.“

„Знам“. признадох, „само онда ћу морати и фасаду
да јој обновим, да је омалам, а можда и централно гре-
јање да уведем.“

„Па ти бар не мариш за новац.“

„Дабоме да не марим!“

И без те закупачке принуде намеравао сам ја Аспа-
зију да реновирам. Извесно је да ни труда ни новца не
бих жалио у долично стање да је доведем, ади да и динар
страшим на њено надметање са комцилуком, е то богме
нисам хтео. Обнова је била нужна њој. Аспазии, а не
моме рентиијерском поносу, и нужна би јој била чак и да
је циганским учерицама окружена.)

„Не марим за новац, Катарина, али он ми је потребан
за нове градње.“

„Увек те нове градње“, рекла је потиштено.

„Јесте“, казао сам без горчине. „Увек те нове градње.“

Није користило једити се. Она, сиротица, то једно-
ставно није разумевала. Није могла да појми да посед
као и ма која жива ствар на овом свету, као љубав, на
пример, љубав или слава, моћ или способност, порок
или врлина, мора да се храни, расте, плоди и размножа-
ва ако жели да траје.

Стога понешено кренух да јој тумачим благотворни
значај овог нагона за репродукцијом по привредни па и
друштвени просперитет народа, непрестанце се позива-
јући на природу и у њој изналазећи његове већ уходане
версије, кад се она наједаред даде у плач, те се ја, јаду
се досетивши, оканих доказивања. (Наш лични допри-
нос том универсалном нагону за репродукцијом био је,
захваљујући разграђивању мојих рентиијерских послова,
у то доба прилично траљав, а усуд нашег јединца који
је имао тек да се роди показаше да је на тој немарности
ваљало и остати.)

„За име бога, Арсеније, мани се већ једаред те куће!“

Те вечери, сећам се, дуго смо бдели, што од спарине,
коју је блискост наших прегрејаних тела у брачној по-

стели несносно увећавала, што од бриге, а ову је опет,
бар за мене – шта је Катарина тим поводом осећала не
знам – до праве море увећавала блискост Стефанове
новоградње.

„Како да се манем кад ми је целу улицу упропастила?“

„Понекад ми дође да је потпалим!“

„А шта мислиш како је тек мени?“

„И њу и све те проклете куће!“

„Целу улицу је ђаволу дала!“

„Цео проклети град!“

„Целу улицу!“

Јер, стварно, што се тиче поштовања којег је Стефан
указао конвенцијама као што су јединство објекта са ур-
баним простором и његовим духом, слободно је могао
да у Четрдесет један попери китајску цунку или неки
мамутски полинезијски кумир, па да, ако је то већ хтео,
произведе исти недоличан утисак.

„Сад шта му је – ту му је. Више се ништа не може
учинити.“

Можда сам и могао некако да потерам ствар преко
Општине, од кућевласника из Космајске јамачно бих
био потпомогнут, уосталом, нешто у том смислу нату-
кнуо ми је, уважавајући моје породичне односе са Сте-
фаном, и господин Мартиновић, онај велетрговац жи-
том с ћошка Космајске и Топличиног венца, с којим сам
имао сумњиво задовољство да учиним своје прво подво-
рење „чудовишту“, али до рушења се не би ишло, ру-
шење се не би извојштило, а то би било једино исправно
и логично решење. Бог свети зна какав би се админис-
тративни карусел заопшијао – докази и противдокази,
комисије и поткомисије, жалбе, притужбе, поднесци, ве-
штачења, затезања и натезања без икаквог диспозитив-
ног исхода, осим што бих се са Стефаном завадио, а
Његован-Турјашкима пружио прилику да ме још једар-
ед окриве за источни грех породичне нелојалности.

„Испао бих нелојалан, а поврх свега још и завидљив,
а на своје ипак не бих дошао.“

„Мислим да ћу да спавам“, рекла је Катарина.

„Ти то не разумеш.“

„Јесте, ја то не разумем“, рекла је.

„Оно Стефаново чудовиште од куће би остало где је, мада опет не кажем да се баш ништа не би постигло, у најмању руку би се удесило да се ове свињарије спрече бар за убудуће, можда оснивањем неког већа које би се о граду старало, јер ми још увек немамо никакво, па ни конзилијарно тело, које би било меродавно да наше градове штити од самовоље дилетаната и нувориша, у Европу хоћемо, Антанта и Албанија, једини небодер од армираног бетона у Европи, и којешта, а кад ти пригусте на улици, као мени ономад, мораш стегнутог чмара трчати пријатељу, ако имаш среће да је близу, где опет не можеш одмах с врата, љубећи руку домаћици, ствар да доведеш до своје муке, иначе ти преостаје само какав споменик у парку, бандера као и сваком керу, а овамо мој нас господин брат од стрица не сматра довољно еманципованим у европском, ја бих рекао I. G. Farbenindustrie смислу, о ученој му Хелени-Јелени да и не говорим, па нам продаје бечке, сецесионистичке рогове за архитектонске свеће, тобоже је Космајска провинцијски мртва па је ваља раздрмати, као да су улице шљиве које треба дрмусати, да би нам дале плода, и као да Аспазија, рецимо, није била довољно оживљавајућа, ти се сећаш, молим те, колико сам, у обиму здравог разума разуме се, водио рачуна да не буде досадна за гледање, неке наше грађевине су нема збора заиста гњаваторске, и ту бих се са Стефаном сагласио, али да је Аспазија са својим босираним каменом и притајеном орнаментиком – уосталом, нема ли она мраморне скале и француске балконе баш као и његова? – да је моја Аспазија, застареела, како се пред људима изволео изразити, да је једноставно убожничка, то ћемо истерати на чистац првом приликом, а што је Стефан уобразио да је зидањем оног свог „чудовишта“ пронашао најефикаснији начин да васкрсне улицу, то је, бојим се, испољавање бордељског смисла за живот, кад будеш сишла у варош и сама ћеш чути шта се мисли, јер како год окренули ствар, она улица

није неки замрли кутлерај коме недостаје предузимљиви менаџер да га изведе из беле, па сам господину Мартиновићу морао да захвалим на поверењу, и да одбијем сваку интервенцију, из разлога које сам ти већ изнео, мада сам се чувао да обесхрабрим његова размишљања о томе да ко други, свако само не ја, поведе поступак, због будућности, ако не због оног што је већ било ван наше моћи, а што се тиче мене лично, све што могу да учиним је да више не пролазим Космајском одоздо како сам навикао, већ да, избегавајући „чудовиште“, Аспазију посећујем одозго, са Топличиног венца...“

Нажалост, моје калкулације нису те вечери имале у Катарини никакву потпору – других вечери, иначе, беше присебнија и пријемчивија – спавала је, сумњао сам, већ поодавно, спавала чврсто као да се ништа наопако није збило, а ја, какав сам пажљив, нисам имао срца да је пробудим те своју одлуку с њом још једаред испретресем, а и доцније, када год би се повела реч о Стефановој кући, Катарина би према њој испољавала неку жестоку, сасвим нерасудну пизму коју никад нисам био кадар да образложим.

Дан касније, пошто сам се био свечано зарекао да „чудовиште“ игноришем, опет сам пред њим стајао. Будући да сам према утаначеном распореду сваког датума осим недеље и празника обилазио по једну од изнајмљених кућа, сутрадан сам пошао у госте Аспазији, већ у ходу посрамљено свестан куда заправо идем, јер ми је на програму, у подсетнику од сафијана смештеном у цепу одмах изнад срца, била записана Стефанија са Врачара, и јер, као што је понекад збиља и бивало, није постојао никакав озбиљан разлог за измену моје инспекционе маршруте, и наравно, када сам се већ нашао тамо, нисам могао, а по свој прилици ни хтео да одолим искушењу, и тако сам, бесан на своју недоличну попустљивост, учинио оних неколико корака наниже, и опет се нашао пред Стефановом кућом. Прекаљен првим застрашујућим утиском, сад сам могао да је посматрам као кућу за себе, одолевајући примамљивом искушењу да о њој судим по наслућеним неприликама,

које ће приредити Аспизији својом настраном доминацијом над улицом. Са неприликама ћу се носити касније. сад ме је копкала она. Са пипавим задржавањем урањао сам у њене издашне облике, њен лептираст кров са посувраћеним ивицама испод кога се лим умотавао у олук (морао сам да признам да тај сиви жлеб није као код многих неугледних кућа био клепетава плехана скангала прикачена уз симс, па у виду зарђалих лула спуштена до земље на све стране, он је овде био рођени део здања, граната вена која, тек мало набубрела, пулсира испод кућне коже), бакарну куполу која ме зачудо више није подсећала на чир већ само на у небо вапијући тешку дојку, онај тимпанон подупрт стубовима коринтске замршености (он је, додуше, могао и горе изгледати да је пројектант, смирено поље између архитрава и главног венца, у облику гневом уздигнутих па у вршак састављених камених већа, претрпао фигурама славних голаћа, који са овим хладним потпанонским поднебљем немају баш никакве везе, или што је још горе, да је све те богове, полубогове и четвртбогове натерао на смешне радње, као што су мародерска клања бикова, или у оне жалосне гужве облика што су не знам зашто назване борбама Кентаура и Лапита, Грка и Амазонки, Богова и Гиганата), затим портал, посебну причу ове шенуте куће, који као да није имао да уводи у грађански стан него у светилиште, шта ли, светилиште Новцу, ваљда, и у коме сам, тек када му се сасвим примакох, препознао једну смушену варијацију врата тробродне приправе Краља Милутина на Саборној цркви Светог Ваведенја Богородице у Хилендару (а неподударности са узором биле су евидентан допринос Ј-Хелене Његован Георгијевић овом чуду од куће: оквир је био хилендарски, од белог мрамора, можда нешто мрљавијег, сивљег, али је био профилисан Дрветом Добра и Зла – није, међутим, било јасно да ли је то једно Дрво, чије се Добро и Зло распоредило лево и десно од улаза, или су посреди два Рајска дрвета, која, оба Добра и Зла, стражаре на вратима – венац је, такође подобно Хилендару, био подупрт са три конзоле, мада овде у питању нису

биле маске и оптерећено голо телце међу њима, већ три дорске киме у облику полусавијеног листа са извученим жилицама, које су неупућеног имале да наведу на помињао да је реч о породичном грбу, иако га ниједан рођени Његован никад није имао, а на плочи иза кима није у шару сличну коптској клинастој азбуци био утрвен тучани угљен помешан са малтером, него, авај, срча од бојеног стакла, па је изгледало да је неко, у оправданом бесу, о довратак разбио пивску флашу, што ме, ако се све узме у обзир, не би зачуло, и најзад сама врата бејаху потпуно самостална од светогорског узора, храстова, крстаста, двокрилна, и из њих је, као са смркнутог лица, испадао жут и дебео језик цизелиране кваке), и најпосле лођије, које, срећом нису испољавале неку нарочиту слободу у обликовању, па се поводом њих нисам морао ждрати. Већ при другом виђењу, дакле, ја сам ублажио суд о Стефановој кући, и даље сам је звао „чудовиштем“, али више ни помена није било о томе да је заобилазим, а њен олук сам, штавише, истицао као успео пример слагања лепог и корисног. Опредељивање за дојку, а одбацивање чира из слике куполе, говорило је само за себе. Једноставност тимпанона већ јој је била призната. Ако изузем споредности, портал је био оно што нипошто нисам могао да сварим, а затим, поштено говорећи, била је лична преко сваке мере. У принципу, разуме се, ја сам такве, снажне и упечатљиве куће волео, у ствари само њих сам волео, међу мојим кућама, дословно узевши, није било ниједне која се не би могла подићи не само неком особеношћу – јер то може бити сваки неурођени, донетнути украс – него особеношћу узетом као утисак што га она читава оставља, ја према томе, у начелу наравно, нисам могао да имам ишта противу куће која је тако рекућ сабрала све мени миле градитељске особине, међутим, ова је то чинила незасито, без пробирања, купећи све с реда, ипак не прекорачујући демаркациону линију преко које би, поставши прелична, остала безлична, тако да ме је том својом преситом личношћу просто-напросто гушила.

Сад овако или онако, тек ја сам је све чешће обилазио, више ни изговори са Аспазијом нису били потребни да на њу наврнем, а кубе, забашурени чир на њеном лименом темену, сваким сусретом је, уместо дојке, постајало пупољак коме је оксидација успешно замењивала пролећње зеленило, и оне четири скамењене сузе склизнуле са тимпанона сад су изврсно пристајале њеном иначе узбуђеном лицу, касније ћу веровати да тим сузама она за мном тугује, док је само портал куће – већ давно више ни „чудовиште“ није била, тек штогод! – једино портал остао упоран у својој отрежњујућој улози, те је тако деловао као једина поражавајућа појединост на нечијем привлачном лику, појединост која нас по сили неке посувраћене логике придобија више него све особине које нас стварно привлаче.

Право чувство спрам куће спознао сам, међутим, тек на дан Стефановог усељења. Био сам на повратку са једне од својих пословних шетњи, и пролазећи као обично Космајском, одозго са Топличиног венца, затекао сам пред Стефановом кућом неколико шпедитерских кола. Амали су управо уносили намештај под нервозним и ситничарским надзором Хелене, наречене госпође Georgyevicz – како је оно ћирилично „и“ постало ипсилоном, а оно се славјанско „ћ“ изметнуло у угарско „cz“ ни дандањи ми није сасвим јасно – амали су, као што рекох, улазили са стварима, а излазили празних руку, образујући тако елиптичан ланац, сличан оном на велосипеду, чији се удаљени крај обртао у руменосунчаној минијумској перспективи портика, а други, мени ближи, трљао о корпе шпедитерских кола, каросерије сивозелене као да су обојене кадмијумом за мостове, а по пречнику тог кружења, као неки педал неуморно, окретала се госпођа Георгијевић, разбацајући лево и десно своја хистерична и противуречна упутства. Све сам упамтио што се тиче тог, могао бих рећи, револуционарног преокрета у односима између мене и Стефанове куће, као да ми је мозак био растопљена бакарна легура у коју калуп овог усељења треба да утисне трајан бакротисак, циркуси су вешали беле, кудељасте, вунене

увојке о небо, тек начето сенком са истока, у ваздуху се навештавала киша свежином која је у предасима галила препечени камен, асфалт, стакло и цреп, брнчила су брнца на звонима Саборне цркве, било је време вечерња, тужно време свођења боја, обриса и звукова, а ја сам стајао тамо, преко пута насељаване куће, као пуж завучен у капију Клеонтове, да не будем виђен, препознат и ословљен у часу када ми се, незахвално је, бојим се, овај посвећени израз применити кад су у питању куће и уопште, за већину људи мртве ствари – као удар грома, епифанијски објавила љубав према здању које сам такорећи још до јуче називао чудовиштем, па сам чак, у извесном смислу, и сасвим из позадине, агитовао да се посредством општине руши, али које ме је, по свему изгледа, врло ефикасно заводио при сваком сусрету, све док ме, ево, није довело у понижавајуће смешан положај рогоње, који из прикрајка присуствује венчању вољене са другим човеком, или, с обзиром на околност да ја те наклоности нисам био свестан све до Стефановог усељења, у болну позицију будале која је открила да воли у часу кад предмет његове тек спознате страсти други олтару приводи. *Nota bene*, ово поређење са своје смелости и није можда најсрећније, али ако не наведе на помисао да сам луд (јер штети се венчањем са једном кућом, ипак није баш тако распрострањено хтење) помоћи ће да и сам, макар накнадно, одмерим обим и снагу својих осећања, а поврх свега, онај мастодонтски улаз сличан олтару у чијој су сакристији биле запаљене воштанице – изгледа да су неке свеће тамо у дубини одистински и гореле – онај церемонијални шпалир амала, мистична сумрачност улице, у којој сам се осећао као у црквеној лађи, она упорна обредна звоњава, све је то чинило да се у каверни капије осећам као изиграни љубавник, скривен иза стуба, у смислу „Дана њеног венчања“:

*И срушиће се леги снови моји,
Јер главу твоју венац сад покрива,
Крај тебе дружи пред олтаром сијоји –
Просија ти била моја љубав жива!*

С том разликом, пресудном за убудуће, што сам ја био Арсеније Његован, кућевласник, а не плачљиви песник, што једном зачету страст нисам могао да опростим онако великодушно као песник, и што нисам, већ онда у капији, био спреман да се предам, и као господин Рајић обећам да:

*... нећу клећи ни њега ни тебе,
Ни зорку судбу ништо сам тебе срео;
Да нећу клећи чак ни самог себе,
Јер ја бих тише своју љубав клео.*

Тек штогод! Па разуме се да никог нећу клети, од анатема и онако нема никакве вајде, од раскида још мање, оно што ћу предузети биће много ближе здравој него песничкој памети; једноставно ћу покушати да кућу преотмем.

(Одмах да кажем, извесно време сам размишљао о могућности да на Дедињу или Неимару саградим *исти* такву кућу, без оног портала наравно, али сам одустао: у првом реду, ма колико јој био веран, ипак то не би била *она* кућа, а затим, била ми је неподношљива помисао да живим са једном копијом, са једним мртвим отиском.)

Први корак у правцу освајања куће био је да Стефану, месец дана касније, на свечаности насеља, поводом којег је приређен пријем, поклоним у слоновачи обрађену минијатуру Микеланђеловог Мојсија, чијем је лицу резбар на мој захтев придао, врло дискретно разуме се, неке моје црте (а рогови су се већ по себи слагали са мојим положајем), и да захтевам, а то ми опет с обзиром на скупоценост и племенитост рада није нимало било тешко, да мој дар буде постављен у самом срцу куће, у централном холу сличном галерији, и то на велелепном камину од светлосмеђег карарског мермера, у коме су полуугљенисане главње са вешто инсталираним пурпурним лампицама при врху инсценирале лагано гашење огњишта, и на чијој је пространој плочи, следећи доследно свој убоги укус, госпођа Његован – Georguevicz поређала алаунбеле тепсије, ћасе, пехаре, лонце, кондире, посуде и крчаге од мајолике, а између њих као

адску стражу нафракане сподобе, које су, рекло би се, биле испечене пре од вапшарског марширана но од Meissen порцелана. На тај начин сам, непрекидно уз Нике (Нике је било потајно име које сам дао кући чим смо се загледали), готово озаконио наш прељубнички однос, јер све што се приликом мојих све чешћих посета Стефану догађало између мене и његове куће не може да се опише друкчије него као прељуба, и то, будући да се вршила под окриљем домаћиновог безазленог гостопримства, прељуба у најсрамнијим околностима. Али када су велике страсти марице за мале обзире? И јесу ли о тим трицама мислили Абслар и Хелоиза! Тако смо ја и Нике извесно време преступнички, па према томе и доста несрећно животарили, премда је, не кажем, у нашем помном скривању, уза сву напетост, било неке завереничке дражи и достојне накнаде у обиљу оних муњевитих измена осећања којима смо се препуштали, обично кад смо у очекивању домаћина или домаћице остајали сами у некојем од салона, у холу, на стубама или другде. Ту се могу прибројати и романтични сусрети на улици, јер сам ја, наставивши са пословним шетњама – према Програму у сафијанској бележници – сваког дана у договорено време пролазио поред ње, а она би се тада, сва нагла и скоро изасула преко својих раскошних еркера и балкона, сва унела у мој задивљени поглед, испуштајући низ лице, које се упињало да сачува нашу грешну тајну, оне четири круте коринтске сузе, које сам ја, опет, могао да тумачим само као очајнички израз незадовољене жудње за мном.

Респективе на будућност, међутим, Нике је било изазивачки неопрезно изабрано име за кућу са којом сам снимио да будем срећан. Површно гледано, име је кући одговарало, у мом животу, наиме, давно пре Катарине, постојала је једна Нике (ако ћу право, ни она се није баш тако звала, крсно јој је име у ствари било Госпава, а ја сам је прозвао Нике, нипошто из оних разлога из којих је госпођа Његован-Георгијевић пермутирала гејачка слова свог девојачког презимена, већ због сличности те моћне, зреле жене са Пеонијевом Нике из Олимпије, вештицом и заштитницом ратних, гимнастичких, па онда,

зашто не, и љубавних победа, у свим случајевима осим, свакојако, у мом), и та Нике је била разметљива, неукучна, најзад зашто крити, и ружна, па ипак сам са њом одржавао односе које нико није могао да разуме, укључујући и оног који им се са највећом насладом предавао. Док је, дакле, имајући на уму прељубнички карактер наших односа – додајем да је и та прворођена Нике, Госпава-Нике, била несрећно удата за неког перовођу у Јадранско-подунавској банци – одабрано име савршено одговарало Стефановој палати, дотле је у смислу перспективе тих односа било више него злослутно, јер као да је на сва звона оглашавало инфаустан завршетак и ове моје пустиловине.

Она жеља, међутим, коју сам при сваком виђењу, у све неопрезнијем облику, разабиром код Нике – ни пред светом се више није ни снечивала ни устручавала – жеља која је већ и по законима узајамности само крепила и онако грозничаву потребу да је имам у међувремену је толико нарасла да се више ничим није могла камуфлирати, а осим тога, претила је да обостраном патњом сасвим раструге наше односе, а о неповољном дејству на послове и уопште на мој душевни живот, да и не говорим.

Дошло се, дакле, до краја, ваљало је дејствовати, и мада се с ондашњим поступањем својим баш и не гордим, записујем га да би коме остало шта је све за правду Арсеније Његован био кадар учинити – права кућа у праве руке да дође – уздајући се да племенита сврха може тим мојим странпуташким дејствима зајемчити бар минимум опроштења које се уосталом и то капом и шаком и другим себичнијим човечанским подухватањима, у историји а и иначе, даје. Јер, не служе ли се књиге преувеличавањем или умањењима, па и преудешавањем штавише, да би узвишени циљ свој уметнички постигле те нас на душевност, кротко саосећање или користан револт навеле; не служи ли се медаина и наношењем бола да би коју опаснију муку из нас изагнала; не обмањује ли матер дете да би га од искушења разних сачувала; најзад, не маневришемо ли у биткама зарад по-

беде, не подваљујемо ли у политици зарад народног добра – па што би се онда једина трговина либила да упрља руке, кад већ може да их у чистоти циља опере?

Већ сам казао да од зидања друге Нике, копије неке, никакве хасне не би било. Закупати на Никина врата као купац такође није обећавало успеха, ни то воде не би пило. Та Стефан се још честито ни заситио није свих предности што их у једној доскорањој турској паланци има власник европејског дворца, а зна се добро какви су новопечени кућепоседници кад се почну наплаћивати и обештетовати за муке у којима су своју градњу крову догурали. Поврх тога, поштовање које би јој већ и својом куповном понудом указао доајен београдских рентијера Стефану би у главу ударило, те би какав је могао још са градњама и да продужи – уместо Нике стекао бих конкурента.

Да се дакле Стефан намери мојој не досети, нашао сам, боље речено, унајмио посредатеља чији је нарочит положај – био је Министар на располагању – природним чинио његову жељу да станује у тако отменој кући као што је била Нике, али како сам још увек морао озбиљно да рачунам са кућевласничком неиживљеношћу брата од стрица, морао се свакојако том посредатељу преговарачки терен утрти: понајпре, смицалицама и ујдурмама административним отежати Стефану поседовање куће, па, ако се икако могаде, и само пребивање у њој, а затим му, онако с бока, из чаршије, отежати и власничко уживање: обуздати му, дакле, преко куће стечено самопоштовање, а изоколце, да ми се смер не опази, разорити његово и Јеленино убеђење да су с Нике профитирали, да су њоме свом грађанском угледу на најсјајнији начин придонели.

Та моја припрема, „артиљеријска баража пред фронтални атак“, што би рекао брат Ђорђије, трајала је доста, биће и годину дана, и докле му преко Општине нисам успео отежати руковање имовином – јер се о изгледу престонице сасвим балкански нико није старао, па је Стефан уз инат незваничним интервенцијама унакарадио Нике новим, уосталом лако уклоњивим доградњама

— дотле сам му жену успео окружити режимом несносних подбадања противу куће и њених тобожњих недостатака, те је у процену још млађане кућевласничке сујете и већ зрелог кућевласничког стида у који је почела да грезне, потпуно главу изгубила и најзад се мени поверила, од мене као рођака и експерта савет занскала.

Опрезно дадох крила њеној сумњи у укус с којим је кућа пројектована, нарочито у погледу смештаја. Дедињу, рекох, још би и доликовала, али усред трговачког центра, у суседству радњи на велико и робних магазина делује као извештачени сајамски павиљон којег су, додадох ради појачања утиска, градили мајстори са свих континената и из свих градитељских традиција. А на страну то, рекох, што без оклевања уважавам њена уверавања — била су то, у ствари, моја уверавања која је она као анонимна само здраво за готово примала — да је кућа и са становишта коришћења сасвим промашена, те да личи пре на коњушницу са мермерним мањежом него на дом једног индустријалца. Налазио сам ја, разумем се, зарад равнотеже у Нике и неке одлике, али сам се строго чувао да међу њима одаберем оне у које би скромна памет домаћице могла поверовати и које олако, чак и као лаик, не би могла обеснажити. Напоследку донесох јој и грађевинске журнале и показавши јој рекламиране пројекте љубазно је наведох да пожели имати сваки од њих наместо куће коју је већ имала, пазећи свакојако да се не определи ни за један до којег би Нике и јефтиним адаптацијама могла да буде доведена.

И када је Господин К. Л., Министар на располагању и заступник мог инкогнита, обзнанио Космајској своју понуду није био одбијен што би га без оноликих духовних препарација госпође Његован Георгијевић неизоставно задесило, већ је узето време за размишљање да би убрзо после тога — и мом анонимном утицају благодаречи — био дат и начелан пристанак на купопродају. Дотле је све ишло као подмазано. Чак су се и преговори око уступнине повољно за мене одвијали, јер сам преко Господина К. Л., под разним изговорима цену стално снижавао, повећавајући једновременно преко других по-

средника, без њихове свесне колаборације наравно, бојазан мојих рођака да им становањем у оваквој кући, кући на злу гласу, господска репутација у вароши стално опада, толико опада да је онај приглупи Стефан почео озбиљно уображавати како му због те куће а не његове неспособности и послови трпе.

А онда је Господин К. Л., очигледно само министар али не и магарац на располагању, на вечери теревенки којом је Стефан прослављао привођење купопродаје крају, уочи потписивања контракта, пијан ваљда, пијан или пуст, оданде, из хола, бодро и узнесено као да му је провизија већ у џепу, телефонирао Арсенију Његовану да је постао власник палате у улици Космајској 41, допустивши — а још је залуду некада у Министарству унутрашњих дела радио — да га Стефан преко двојног апарата прислушкује.

Шта више о томе да кажем? Није се имало куд, тада сам се већ и ја морао обелоданити као купац, и наравно, наједном су се сви онако опаки и неиздржљиви Никини недостаци, у светлу открића да сам за кућу и ја заинтересован, преобразили у врлине којих се Стефан ни по коју цену није усуђивао одрећи.

(Господин К. Л. је приликом прве реконструкције кабинета преузео ресор спољних дела те је, кол'ко сам онако из прикрајка пратио политику, националне послове повео с истом оном лежерношћу с којом је водио и моје.)

Међутим, ја се нисам предавао. Под изговором да се имућнији свет ван града, на брдо преселио, снизио сам закуп свим кућама у Никином суседству, а кирије за Аспазију свео на сиротињске могућности, јер тиме би и Никина цена била оборена. И док сам се некако још и могао носити са рентијерима који су ме, с правом, оптуживали за стамбени дампинг, па чак и за большевизам (за шта им је добродошао мој боравак у Русији), дотле ми је било немогуће да Аспазијине житеље убедим — иако им се новац баш и није кроз прозоре пресицао — да их снижењем добити на њима не деградирам, него да је то мој трговачки, професионални одговор на мигра-

цију богатства, моћи и угледа с једног на други крај варијација.

Намислио сам, у очајању разумљиво, да закупим и друге слободне куће у Космајској плативши за њих вишу цену од тржишне, па да их онда населим најцрњом циганијом чија би близина и ђавола из пакла отерала, али сам одустао – ни за Никину љубав нисам куће смео изложити оваквој најезди. Осим тога, то би одбијајуће деловало и на оне клијенте који су ми закупе плаћали у другим четвртима града.

Најпосле ме и бес обузме, будзашто купим плац нешто постранце од Нике, *vis à vis* али довољно близу да би градилиште на њему пребивање у Стефановој кући учинило неподношљивим, станем довлачити грађу, небодер као да ћу а не што друго зидати, у погон пустим булдожере и кранове, иако још никакав пројекат па чак ни идеју о грађевини нисам имао, тамо-овамо низ улицу потерам камионе, и уопште дам се у радиност која би и глувог у суседству уверила да му предстојећи дани неће бити лаки, а онда сабравши се једне ноћи над трошковником ове моје страсти, ове жудње, помислим да јој се и на јефтинији начин може удовољити, удовољити стрпљивошћу, чекањем, лукавством, речју, а не разбацавањем новаца на који су рачунали моји грандиозни планови, моја градитељска визија будућег Београда, обуставим радове, плац препродам уз профит – и у чамотињу снова западнем. Стефанове куће никако да се отресем, премда, пишем то сасвим присебан, данас знам да посреди није била Нике већ моја његованска несвишклост на одступање.

Криза је већ била на помолу, кад сам се наканио да ствар изведем на чистину овако или онако, премда, несрећник, ни појма нисам имао како бих поднео да се она реши „онако“, како је изгледало да ће се решити после мог *tête-à-tête* објашњења са Стефаном. Ја сам, наиме, заискао од рођака да ми кућу уступи, да ми је препусти уз накнаду коју ће сам одредити. Први пут у трговачкој каријери ја сам се једном пословном партнеру предао, дословно речено у руке положио признањем да ми се

предмет трговине допада толико да се одричем права на учествовање у утврђивању његове цене, што чак ни веродостојно није било, јер ми се Нике ни близу није допадала у оном смислу у коме сам волео своје старе куће. Рекао сам затим да, с обзиром на ту околност, околност тако рећи изван памети (јер да се мој интерес креће у границама добрих пословних обичаја, ја му се свакојак не бих обраћао овако непосредно, трговачки неупутно, овако инфантилно), *кућу по сваку цену морам откупили*, и да имајући у виду моја, признању, неразборита осећања према њој, немам никаквог другог избора него да изађем пред власника са апелом на наше родбинство, па ма оно било и запуштено, а кад је већ тако како јесте, а јесте и неумесно и недолично, тога сам покајнички свестан, немам права да питам за цену, за цену и не питам, о цени не желим ни да расправљам. Нека каже било коју цифру, нека је сам напише на чеку, ево, ту је моја чековна књижица, ни да гледам нећу, чак не намеравам да се користим ни оном последњом оградом, уобичајеном код купопродајних преговора, надом да ће се предложени износ држати неке логике или мојих финансијских могућности. Ако ипак буде ван тих могућности или ван те логике, ништа и зато, продаћу неке друге куће, на сваки начин Нике – да, баш „Нике“ сам казао, на шта тај мајмун није реаговао, мислећи ваљда да је пречуо прави облик речи, и да сам рекао „ником“ или „никад“ – Нике пошто-пото морам да имам. У први мах Стефан је био толико изненађен да ми на понуду и није одговорио, није рекао ни да ни не, само је тврдоглаво захтевао да сазна шта ми је наспело сад наједном, сад пошто је прошло готово две сезоне од када је кућа у Космајској сазидана, нарочито ако се томе дода општепозната чињеница да о њој никад нисам имао нарочито мишљење, да ми се према малопређашњем овде датом и ничим неизазваном признању она ни сада не свиђа, па ако свој тој меласи од противуречја буде припојена још и информација којом располаже, а она је по пореклу изван сваке сумње, јер јој је сама Катарина извор, да сам, у своје време додуше, ту исту кућу називао чудовиштем.

„Не знам како си се француски изразио, али је отприлике она за тебе била – архитектонски монструм изведен из рђавих снова оног мегаломана Стефана!“, наказом, дакле, коју ваља по хитном административном поступку и у јавном интересу ликвидирати, што ће рећи разрушити, крановима раздробити па булдожерима поваљати, онда он збиља није паметан, шта уистину хоћу пошто сам ионако исцрпао сва нитковска, људождерска, па и криминална средства да га из сопствене куће истерам!

„Не знам, уосталом, куда ти се део образ да предложиш тако нешто гнусно, као да мене нема, као да бих ја равнодушно посматрао како ти насрћеш на моју имовину, и то по деспотски натуреним начелима сопственог сомнамбулног укуса, у граду који, надам се, упркос свим тим силним кућама што их поседујеш, још увек није твој нити ће то икад бити, а то је још онда, знај, било свињски и говнарски са твоје стране, лепо ме је Јелена опомињала, само сам ја за љубав породичног мира, из чедне рођачке солидарности такорећи, био онако трпелив, па ти до овог несрећног изјашњења ништа нисам спомињао, него сам те, обрнуто од поступка који си оговарањем обилато заслужио, са поштовањем примао у кућу, премда ми ниси нарочито прирастао за срце, а ни ја теби по свој прилици, па смо и ту на равној ноzi“ и он ако све то сад лепо сабере, па без мојих пренемагања и запомагања, на која ни пет гроша не даје, између нас двојице салдира *сonto a metà*, просто, онако како су то чинили наши куцовлашки, цинцарски, царскосински, москопољски чукундедови, на прсте, танад, рабош, везујући чворове на махрами, улару или коњском репу, не може а да у мојој неодмереној, хистеричној понуди не види неку задњу намеру, рецимо пут заобилазни да се ова кућа ипак сруши, или у најмању руку тако темељно преудеси да је ни рођени градитељ више не би могао познати – „Јер чему, иначе, молим те фино, она сулуда прича о порталу“ – у ватри преговора, ја сам заиста поменуо могућност да изменим улазна врата, мада ми се чини да сам се ограничио на оне проклете стаклиће

изнад довратка – „чему уопште да се ти бринеш о вратима кроз која улазим ја, а ти не мораш, јер кроз њих пролазиш само као гост, припуштено, стране лице, које нико не тера да ме посећује, а немоли да их преправља, макар и у својим месечарским кућепоседничким размишљањима!“ – па стога свега је и његов одговор на сву моју јеремијаду једно просто, српско, дефинитивно НЕ.

„А што се тиче тог твог невиђеног начина да о кућама говориш као о живим бићима, и то женског пола, углавном“, додао је он са поспрдном забринутошћу, „најзад, јеси ли или ниси поводом овог несрећног портала рекао како мушкарац до цркве допушта да га жена мења, али од цркве он мења жену, што се тиче те и сличних изјава, ја ти онако рођачки искрено саветујем да се прегледаш, на Губеревцу.“

Искрено речено, то што ме је назвао лудаком ни најмање ме није дирало, нисам ја него је Стефан био лудчим није увиђао изузетност своје куће – па је самим тим и незаслужено поседовао – оно што ме је забрињавало била је његова сељачка упорност да јој не да развод. Јер, овај се мучан разговор био поновио у још неколико наврата са истим негативним исходом по моју и Никину ствар. Штавише, изгледало је да га моја све бешња упорност само инспирише на све жешћи отпор, па и да се од дана мог онако скрушеног признања његова индиферентност према кући, у којој из почетка није видео ништа до ограђеног простора за становање, преобразила у мржњу (а зар то не сведочи да су куће ипак жива бића са којима је могућ само жив однос); у мржњу која ће временом узети драстичне облике, али која се већ и израније могла препознати у грубом понашању са Нике, као са прељубницом и Домом испод достојанства једног Његована. Да је казни а мене наједи, дао је да се њено величанствено кубе обоји јарко црвеном бојом, па је под оштрим сунчаним жаокама изгледало као да крвари, што је оно, осрамоћено, свакојако и чинило, дубоко испод своје бакарне коре, а претио је, посредством заједничких познаника, јер сам престао да га посећујем, да ће исто тако брутално поступити и са стубовима, у једну

реч да ће читаву кућу „премазати говњима ако треба, само да је оглади оном сулудом Арсенију“.

Међутим, то неваљалство није доспео да ми приреди, јер ми је некако у време кад сам већ од Нике руке готово био дигао до ушију допрло да је Стефан зарад покрића неких својих мућкања са немачком индустријом боја и анилина емитовао знатан број меница испостављених на високе суме и чији су рокови сада баш доспевали, а одгодити их ни исплатити није могао јер му је прво већ виšekратно било допуштено, а за друго, будући да су му сва средства до гуше била ангажована у његовим грабежљивим плановима, ни изблиза није био способан. Одмах сам знао да ми је најзад под ноге дошао и да ме више ништа од Нике не може раздвојити. Преко Голованове канцеларије откупио сам његове менице од свих ремитената који су били вољни да их на мене индисонују – а ко за тако штогод није вољан? – па су му, управо кад је смишљао изговоре да их још једаред пролонгира, оне биле поднешене окренуте на полеђину да би са ње могао да прочита и коме сада припадају и одговор на његове неумесне наде. Под претњом протеста, који би без сумње наудио његовим немачким комбинацијама, Стефан се предао, али ни тада мушки и часно, отворено како би доликовало рођацима и пословним људима: ваљда да се подсмехне мојој навици да о кућама и мислим и говорим као о живим бићима, наместо да ми Нике једноставно прода, уз нешто скромнију цену додуше од оне која је првобитно била у промету, он се одлучио на лицитацију па ми је поводом тога од његове стране уручено једно писмо, које с његовог беспримерног безобразлука и дан-дањи чувам. Изнад нечитке, нестрпљиве, сасвим полегле сигнатуре писало је:

„По свему судећи, твоје лудило најзад је заразило и мене. Дошао сам до убеђења – располажем и чињеницама које ти ако хоћеш могу саопштити, насамо, разуме се, јер не бих желео да ме затворе у лудницу – да ме ова кућа, коју ти зовеш Нике, *не ђирји*. После оног што се десило када је покушала да ме *убије*, сваливши на мене једну од својих проклетих греда подупирача, о чему си

вероватно читао у новинама“ (ако ово није на мене одацета стрела, онда су то јамачно биле Стефанове манијачке фантазије. Нике је била искувише господствена да би се чак и у име сопствене слободе служила овако простачким средством као што је ударац тупим предметом по темену; да јој је уопште пало на памет убиство, она би Стефана, у складу са својом компликованом природом, вероватно отровала, испуштајући из премаза на зидовима отровну пару иначе мирољубиве боје) „ваш заједнички живот је постао немогућ. 27. марта 1941. год., у 19 часова приређујем затворену лицитацију. Скрећем ти пажњу, мада на то нисам обавезан, нарочито ако имам у виду да си нас баш ти раздвојио и довео доде, да ћу кућу продати без обзира на цену коју будем могао да изборим, па чак и ако она буде испод трошкова грађења. Не баш сасвим срдечно, Стефан.“

Разуме се да је наводна опасност која му је од Нике претила била само неозбиљнија половина стварног разлога за продају, као власник Ј.У.Б-а (Југослованске Удружбе Барв), он је у то доба улазио у значајне пословне аранжмане са I. G. Farbenindustrie, па му је безусловно требало и кредита и готовине, и то је била она друга, озбиљнија половина тих разлога, најпосле и та идеја да приреди затворено надметање за кућу није имала разборитији циљ него да наједи мене, јер он је свакојакно знао да се са мном и мојом вољом да Нике добијем нико неће моћи надметати.

Међутим, у часу кад сам примио Стефаново писмено обавештење о лицитацији, било ми је до Косова равно како је до ње дошло, био сам на циљу трогодишње мучне војне, Нике ми је, мила моја Нике, била на дохвату руке, и све остало, Стефанова очигледна намера да ме овим вулгарним надметањем увреди, његово безочно писмо, његов анационални програм сарадње са немачком индустријом анилинских боја, све је имало да уступке пред добрим изгледима да Нике већ сутра буде моја, и ја, разуме се, њен. Тако сам се, што се каже, пуна срца, упутио у Космајску, носећи у сафијанској бележници све личне податке о кући (њен архитектонски *carte*

d'identité) у нехришћанској намери да се Стефану осветим за нелојалност и спрема мене и спрема Нике – није ли та сензалска уштва могла да ми телефонира, и тиме великодушно ослободи Нике понижења да као каква афричка одалиска на тржници за робове буде разгледана и опипавана прљавим прстима кућетрговаца, а мене, свакојако, још грђег понижења да томе присуствујем, беспомоћно, уосталом, јер је према устаљеним обичајима свакој продаји морало да претходи исцрпно упознавање са предметом изложеним лицитацији – да му се, дакле, осветим обелодањењем и таквих појединости о особинама куће, за које ни њени вајни градитељи нису знали, и које свакојако неће бити забележене у лицитационом елаборату мог брата од стрица.

Између мене и Нике, међутим, авај, испречила се она несрећна руља.

И шта си осетио кад си је угледао, Арсеније?

Страх.

Страх? Од чега страх? Од руље, фукаре, светине?

Тек штогод! Ако је до истине, то и није био страх, него више као нека узнемиреност због могућности да задоцним на лицитацију. Па ваљда нисам могао рачунати са тим да ћу тамо бити чекан, или да ће Стефан одложити продају куће ако ја не дођем!?

А зашто те је онда уопште звао, зашто обавестио, и то званично, писмом? Зар није могао да Нике отуђи мимо тебе? Ако је као што сумњаш хтео да те понизи, не би ли то најефикасније постигао тиме што би те заобишао, једноставно искључио из надметања и, на основу неограниченог права законитог власника, кућу продао неком другом?

Мислим да за то имам да захвалим извесном осећању лојалности. Наравно, немам права, а ни бог зна каквих разлога за тврђење да је породична солидарност икад била јака страна наше пасмине, махом се нисмо трпели, само смо се сносили (а да се ни на једном нивоу угрожености та међусобна сношљивост није успела до само-

прегорне чврстине и отпорности клана), али, упркос конфликтима, у неколико изузетних случаја чак и судским, ипак се подразумевала граница коју су газили само одроди, Георгијев син Федор, на пример. Из такве пасивне лојалности ни ја се у своје време нисам баш упињао да преко Општине изнудим одлуку о рушењу куће.

Али меницама да га притиснеш, то си, наравно, могао? У кредитни ћорсокак као шинтер псето да га утераш – то си могао?

То је био посао. Нико му није бранио да их исплати!

Али ти си знао да он нема чиме да их исплати, ниси ли?

Наравно да сам знао. И чему све сада то води? Чему сада размишљања о лојалности међу Његованима?

Добро, ти, дакле, верујеш да учеснике те у сваком погледу обеспокојавајуће поворке ниси мрзео?

Можда сам их мрзео, али само у смислу препреке, као што бих био енервиран неким јарком, непредвиђеним бедемом који би ми се испречио на путу. Та ја сам тачно у одређено време морао да будем код Стефана! Не бих поднео да ме задржава ни рођени отац Кирило!

А успомене из Вороњежа? А Соловкино?

Само фосфоресценција, искре које у мени ништа нису успевале да потпале. Не, нипошто, Русија је већ пука интерполација. Вороњеж и Соловкино, све се то умешало много касније.

С почетка, међутим, деловала је само воља да се пробије баријера?

У први мах ми се чинило да је немогуће продрети, ти су створови били слепљени једни уз друге као тесто, проценио сам да би ми уз нешто среће и доста напора – био сам тада додуше у доброј кондицији – требало најмање двеста метара улице да, ушавши међу њих и провлачећи се укосом ка наспрамном тротоару, стигнем преко, а то је значило набасати право на кордон жандармерије, који је Поп-Лукину затварао са савске стране.

Па зар управо то и није било решење? Жандарми би те пропустили, ти си био угледна личност, Потпредседник

Трг. коморе, porte-parole наше славне Трговине, био си поврх свега Његован, једно презиме које је фигурирало на свакој кабинетској листи од Уједињења, а и пре њега, и за владе Обреновића, па ако уз то утицајно презиме никад и није стајало баш твоје име, оно које је имало част да стоји увек му је било у крвном сродству, ти би им објаснио како је дошло до ове деликатне ситуације и они би те свакојако пропустили, па би ти, нема збора, свесни одговорности, придодали оружану патролу која би те унаоколо, преко Топличиног венца, спровела до Стефанове куће.

Е, није ми се баш тако извесним чинило да би тамо доле било много времена за објашњења.

Соловкино?

У неку руку – да, Соловкино.

Зато си покушао поворку да заобиђеш?

Да.

И ниси успео?

Не.

Шта је онда било? Вратио си се најпре на ћошак Поп-Лукине и Задарске, добро, а затим?

Затим? Па затим сам прешао преко.

Хајде, неће бити баш тако?

Прикључио сам се гомили у намери да пређем преко улице.

Дакле, прикључили смо се гомили у намери да пређемо преко улице. Али, у тој руљи, окружени разјареном светином, нисмо се баш најпријатније осећали, зар не?

Чему те излишне и неумесне појединости?

Па водимо ли истрагу или не, вршимо ли или не вршимо реконструкцију? Зар нисмо одлучили да безусловно откријемо кључ којим смо толике године били забрављени, тамо на Косанчићевом венцу, уз онај бршљаном овенчани прозор усмерен западу, уз све оне догледе који су нам колико су могли приближавали свет демаркиран парапетом и дрвеним оквиром од храстовине, уз Катарину и њену поштовања достојну трезвеност, кућевласничку карту рађену по господину Ст. Ј. Сушићу

из које су, као пелуд жути и азурни плодови, пуцале главнице чинода, поред регистара и кожних фолијаната са уредно сложеним carte d'identité наших кућа, њиховим разностраним фотографијама увеличаним до размере 30×30, и неколико уљаних портрета оних најмаркантнијих међу њима, како најзад да сазнамо истину ако будемо забашуривали све што нам је било непријатно или што нас је понижавало?

Биће заиста непријатних згода, згода испод достојанства, о којима нисам оран да размишљам.

Али ако се поштено и без конфабулирања буде опет са њима суочило, можда ће те омражене згоде окренути и неку другу страну, страну у густој сенци, замрачену полутку коју онерасположени дух никада није ни начео да обасјава.

И каква је корист од тога, шта ћу од тога имати?

Можда се после овог ходочашћа, на Косанчићев венац нећеш успети као разочарани бегунац у свој заточенички чардак, можда ћеш своје послове опет повести сам, без посредника, најпосле не сметни са ума да ти Симонида данас свакојако не би очајавала пред будацима и ђускијама да ти ниси одступио, такорећи дезертирао, и да си још пре непуног сата, седећи крај западног прозора, са Mayerom на премореним очима, сањарио о томе како ћеш свој посед проширити и на насеље с оне стране Саве, разуме се, ако ти се буде примило срцу и кад буде гледано сасвим изблиза?

У самом почетку, пошто сам се препустио стихији, збиља се и није збивало нешто нарочито. Стајао сам ту, чини ми се на самом искрзаном шаву макадама и асфалта, онда је туда још била калдрма, поред мене је гмизала галванизирана трупина масе, чуо сам како дише хучно као препотопска неман која се на трбуху спушта према мочвари, према својој мезозојској постојбини, ни једну једину реч нисам могао разабрати од онога што се урлало, јер у томе није било никакве слоге, већи део транспарената већ је био пронешен, и сад су ми изнад вреве окретали своја бела, празна и одрпана леђа, а црвени је барјак већ одавно крварио доле, као рана, као пурпурна

бразготина на јасном камену Бранкове улице, оклевао сам још мада сам знао да се ускоро морам одлучити, и онда сам наједном био просто усисан у масу, наиме, притиском надолazeћих таласа десетак демонстраната беше из ње истиснуто, те је шикнуло у Задарску као прштав млаз истеран из неке дивовске тубе, па кад је тај клатеж кидисао натраг, и мене је за собом повукао.

А ти, јеси ли се одупирао, противио?

Противио? Зашто бих се противио? Па ја сам и хтео да пређем преко!

Ипак?

Ипак – да. Зачудо, премда још малопре и сам бејаш хтео да се у поворку умешам, јер ми је то био једини доступан начин да продрем до Стефанове куће, ипак не могу да кажем да сам се сасвим пасивно препустио притиску који ме је заносио према матици. Опирало сам се на неки начин – нагонски, забацио сам се био на леђа, на која се за сваким суспрегнутим кораком обарала све већа тежина, ноге нисам ни подизао, пуштао сам да се суљају по тлу као две витоперне, црне кочнице, а рукама у јеленским рукавицама голубије боје био сам се опро о нека леђа у шињелу од чекињавог сукна, са шињела је била истргнута лева нараменица па је њена трака са месинганим дугметом низ плећке висила као зелена одрана кожа пробушена жутом хируршком копчом, створење на које сам наваљивао, међутим, није било војничко, из разгриженог оковратника, који ми је гребао чело као тестера, у белошлавим наборима је вирио шал као завој попрскан модром галицом, а по њему су као уплетене ресе на репу сватовског коња попали струкови сиве, масне, труле косе на темену притиснуте конфекцијским качкетом, и у том, мора бити, сасвим кратком рвању, док су ме невидљиво тело отпозади и ово усмрдело спреда гњечили као зрно – два воденичка жрвња, у ништавном тренутку који ме је још одвајао од стрмог тока поворке – уз више прибраности један нагао корак у страну можда би ме и сачувао – осетио сам ужас, брз као пуцањ, снажан као срчани удар, и тако неподношљив у својој акцелерацији, да сам, без икаквог

изгледа, паравно, да будем саслушан, почео да запомажем...

Зар не изгледа невероватно да се сталожени Арсеније Његован препусти паници само зато што је упао у метеж који, уосталом, ако се изузме узрок, није био нимало несноснији од гужве у париском метроу?

Може бити, не знам, знам једино да ми никаква жовијална поређења са Паризом, онда, у оној кризи, свакојачко нису падала на памет. Био бих поносан да јесу, али нису. И шта ту има ваздан да се прича – дерао сам се, запомагао као да ме кољу!

А шта си викао?

То већ не бих умео да кажем.

У том случају, можда, ипак и ниси...

Не, да сам викао то је изван сваке сумње, међутим, то што сам из грла испуштао нису биле речи – стога ваљда и нисам кадар да их се сетим – него нешто неодређено, неартикулирано...

Нешто исконско...

Исконско, нажалост...

Па лепо, лепо богоми, понашали смо се као права правцата дивља животиња. Почасни Потпредседник Трговачке коморе, најугледнији београдски кућевлашник, носилац свих редова ордена „Светог Саве“ за грађанске заслуге, а изнад свега један Његован, чије је славно презиме фигурирало, и тако даље, у том смислу, понаша се курјачки...

На станици Соловкино, Деветнаесте...

Међутим, изгледа да је баш такво, у најмању руку, неконвенционално понашање...

Баш тада ми је и шешир спао!

Међутим...

Ти мангупи су ми га оборили са главе, шешир је неко време поскакивао по раменима као преплашена сива птица по стењару – био је то нешто крући Borsalino са лучним ободом и широком црном пантљиком око клобука – као сива птица са црном перјаном гушом, а затим је ишчезао.

Пустимо, мајку му, сад тај шешир био он или не био Borsalino! Стално се задржавамо на неким неважњим ситницама.

Нисмо ли казали да се унапред не може знати шта је важно или неважно?

Е па шешир, заиста! Ту те малтене газе као какву балегу, а ти, шешир па шешир!

Сиви Borsalino за крутим клобуком, дебелим усеком сврх темена, уврнутим ободом и црном пантљиком од свиле. Добио сам га за рођендан од Константина.

Међутим, изгледа да је баш такво, свакојако неконвенционално понашање, неузорито у друштвеном смислу, довело до тога да су те људи из наилазећег реда, ухваћени у неку врсту народног кола – ти си онда већ био без шешира, насилно такорећи лишен основног грађанског атрибута – прихватили као свог, јер ти не само да си усрдно млатарао рукама, што су и они чинили, него си се, према сопственом признању, драо, брате, што су они чинили такође, а ко је при онаквој алабуци могао да разабере шта ти тамо вичеш и шта у ствари хоћеш?! И зар је онда чудно што су те, обманути твојим борбеним еланом, зграбили испод руку, увукли у своје коло, и повели низ стрмину...

Понели.

У ствари, понели, однели као врећу на пазар, однели као богаља, као беспомоћног паралитичара.

Истини за љубав, ја сам онда и био нека врста паралитичара, одузетог не само у телесном смислу, јер све се тако брзо одвијало, и све је у толикој мери било невероватно, сурово инкопатибилно са кућом из које сам управо био изашао, са тихим, плутом обложеним и лавандом пошкропљеним кабинетом, у коме сам под памучним завесама, разблаженим оштрим мартовским осветљењем, последњи пут пред наступајућу лицитацију прелиставао сафијанску бележницу са Никиним *carte d'identité*, са Régence-салонем у коме сам се опростио од Катарине и њених гошћи на поподневном чају (Боже мој, како сам само био срдчан, како приступачан, могло би се рећи чак и несташан, а свакојако расположен,

кад тај израз не би био савршено неспојив са мојим обичајима: Кажу да се за нас лицитира. За моју Нике се лицитира, госпођо, а ми на доброту идемо. Кажу да је војска једино што имамо да валја. Не знам, госпођо, нисам војни лиферант. Али кажу да ћемо ако се зарати за три дана бити у Бечу. Можда, госпођо, али с рукама на леђима. Мој муж каже да ће се Енглези искрцати. Ах, госпођо, Енглези се одувек негде искрцавају. Он каже да ово и није пуч него национална револуција. Ово је, госпођо, официрска игранка. А шта каже Ђенерал Његован? Ђенерал Његован је клинчан, госпођо (...), са тим, међ тврђавске зидове Косанчићевог венца 17, ушанченим светом, по коме се све, почев од намештаја до људи, њихових мисли и осећања, од акције до конверзације, кретало, па и више од тога, сигурно, предвидљиво, бешумно клизило, као вагонети по давнашњим, заувек трасираним и добро подмазаним шинама, а овде, на улици, све је било тако неизрециво неприродно, да с почетка нисам ни био свестан шта се са мном збива, те ми је пажња, ако се икаквом концентрацијом може прозвати оно слепачки безразложно припањање уз крајње споредности положаја, као што су мој шешир са сивим клобуком усеченим по средини, крутим уврнутим ободом и црном петсантиметарском свиленом пантљиком, или полупрозрачна леђа преда мном ношеног плаката, са којег сам, будући да се натпис могао читати једино отпозади, упорно и будаласто срицао једне те исте речи: „Ељоб тар оген ткап, ељоб борг оген бор!“, пажња ми се, колико памтим, без компаса, попустљиво, превртљиво хватала за сваку ситницу која би ми се у кошмарној смени призора наметнула, али неки трезвени преглед ситуације уопште нисам имао, и не само то, но сам потпуно заборавио зашто сам ја овде, шта тражим ја у тој бесловесној тевабији, и зашто ношен од ње као цак срљам низ улицу неумитно као каменица при слободном паду.

При томе не треба заборавити да је све то трајало необично кратко...

Збиља не знам колико је трајало.

Кратко мора да је трајало, јер си, опет онако стрели-мице, опазио да се коло у које си ухваћен котрља у рав-ној линији са левим ћошком Космајске, углом на коме се сада налази Амбуланта неког Дома здравља.

И можда ме је баш поглед на тај ћошак освестио. Арсеније, побогу, мислио сам, па тебе код Стефана че-кају, лицитацију имаш. Нике је у питању, шта се то, по-богу, дешава са тобом?!

А десило се да си био ухваћен у урлајуће коло, ис-пред тебе ваљало се друго које си потискивао, а иза опет коло које је притискало тебе, и носећи те испод руку сложено скандирало „Боље рат него пакт, боље гроб него роб!“, а твоје су се ноге у лакованим ципела-ма, сада већ бог зна у каквом стању, једва тло додирују-ћи, копрцале у ваздуху као да возиш велосипед, јер су те с обе стране испод руке држале две дебеле жене у сифражетској црнини, чије су мишице, преплетене са твојим, личиле на црна љускава клешта ракова при ко-мадању плена. Жене демонстранткиње су дисале као два набрекла балона препуњена експлозивним гасом, истерујући ти ваздух из плућа и засипајући те пљувач-ком као пенастом кашом.

„Боље рат него пакт, боље гроб него роб!“

Био сам без шешира, и врскапут ми је већ скоро био смакнут, требало је хитно нешто предузети, безусловно је требало нешто учинити.

„Моје даме...“

„Рат гроб рат гроб!“

„Ја апелујем...“

„Гроб рат гроб рат!“

„Лицитација коју имам, одмах ту, нема ни...“

„Рат гроб рат гроб!“

„Налазим да све то заједно, ипак...“

„Гробрат гробрат!“

„Али госпођо, молим вас!...“

„Ратгробгробратратгробгробрат!...“

Веома недостојна, усудио бих се рећи, смешна ситу-ација, да све то истодобно није било и тако жалосно, и

да нисам био виолентно муван, груван, ударан, гребан, тегљен, развлачен без икаквог поштовања и обзира према мом негативном расположењу, у том таласу о чи-јем сам запенушаном језику висео као љуска коју тре-скају о хридине.

Рекао си ти, чини ми се, још нешто, оној госпођи с лева?

Та госпођа је имала хајдучке бркове као старац Ву-јадин, а глас као дробилица камена у пуном погону, то није била жена него теретна дизалица!

И шта си јој рекао?

Па да жалим, али да се сада растајемо, да ми је мило што смо се упознали, и да се зовем Арсеније Његован, кућепоседник овдашњи...

Немам утисак да те је уопште слушала.

У сваком случају казао сам јој да ми је сада збиља крајње време да се опростим...

То си говорио оној здесна.

Тамо више и није завијала жена у црнини него неки инвалид, који ми је своју куку био протурио испод ми-шице, па је закачио за подлактицу тако спретно да сам, кад год бих доле погледао, имао утисак да ми је рука телеграфски стуб, патуљаст телеграфски стуб по коме се на патуљастим гвозденим квачилима пење нека ко-жна патуљаста сподоба – била је то његова рука у ко-жном рукаву и са гвозденом куком уместо шаке.

„Колико је сати?“

Да, питао сам га колико је сати, пошто руку до пр-слука нисам могао да померим, а он је одговорио да не зна, али да мисли како ће друг Н. Н. за који тренутак отворити митинг, тако је, наиме, обавештен у „активу“.

Реч „актив“, мада употребљена у неком непознатом значењу, алармантно нас је подсетила на Космајску, на Стефана, Нике и лицитацију, и ми смо, нисмо ли, учи-нили још један лавовски напор да се ишчупамо из срљајуће гомиле, овог пута ником ништа не помињући.

У међувремену су се редови демонстраната затресли, као кад се услед наглог кочења сударе тендери вагона.

и ја сам жестоко заронио нос међу нечије негостопримне плећке, а на леђа ми се испело нешто замашно, обухвативши ми главу чупавим, мокрым рукавима!

Е, то је сад већ превршило сваку подношљиву меру, било би мартирско понижење дреждати у неواسпитаној гомили, тамо наспред улице, као факин, без шешира, са рашивеним рукавом на врскапуту, са одваљеним дугмадима, и носом у мокрој, дуваном и влагом натопљеној гужви тканине (већ и сама помисао да ћу се код Стефана, пред Нике, у онако свечаном часу појавити испрљан, згужван, поцепан, у једној речи, демолиран као да долазим испод рушевина, била је довољна да ме разјари), а на скршеним леђима носити *нешто*, што очигледно са своје стране не хаје да притисак, чак и ако за њега није лично криво, јер и само је гурнуто, смањи или се за њега ма како извини, био је, дакле, дванаести час да се нешто категорично и ефикасно предузме.

Нешто се без сумње догађало, стубоком смо били заустављени; и кад се одједном остало без оног унисоног покрета који је већ самим кретањем допуштао бар извесну слободу, концентричан притисак постао је још несноснији –

а твоји изгледи да се одавде искобелаш, зар не, још неизвеснији –

као да са обзиданих ивица поворке делује нека невидљива кружна преса која нас поступно сабија са намером да нас стопи у меснату кашу, а затим, као из кухињске машине за млевење, исцеди у Бранкову, они транспаренти су ми опет окренули пепељава нашарана лица, крваво црвени знамен опет се устремио узбрдо, с руке на руку враћао се из тунела улице све док се није осовио сасвим близу, скоро изнад мене, и клепећући моткама поново раширио као пурпурно небо о Богојављењу, као отворена рана у тамном прозеблом ваздуху (био је сашивен од дотрајалог *crêpe de chine* од кога се праве сукње, једва прозиран, крут као даска о коју се слама ветар), у међувремену урлање је јењавало у сординантном *decrescendu*, сред којег би овде-онде удвојеном жестином али уз друге речи опет започињало да

јечи, да би се убрзо и тамо гасило, препуштајући одморним изворима буке хорску мелодију, у којој су се мотиви и њихови инструментарни носници смењивали као у каквом фантастичном *Concerto Grosso*.

а тада је она глава почела да се диже,

да, можда на десетак метара од места на коме сам стајао, из масе је почела да израђа једна јајаста глава, месната и плавичаста од мраза. Као купач из мора, човек је лагано растао преда мном, добијајући најпре уздигнуте, у песнице стегнуте руке, које позивају на мир –

„Другови и грађани!“

а затим здепаост труп, утемељен на савијеним коленима испалим из процепа каишем стегнутог излизаног тренкота.

Пошто се промешкољио и учврстио на раменима-носачима, ти си помислио да је то Н. Н. чији се говор очекивао.

Закључио сам то углавном захваљујући узбуђењу инвалида закаченог куком за моју подлактицу, који је готово плачно вичући „Тишина, чујмо!“ настојао да успостави какву-такву тишину да би се разумео говорник што је тамо изнад поворке, као кип ношен у литији, дишао небу упесничене руке.

Најзад се разуларена дружба утишала да се чуло како крто пукца пак-папир на транспарентима и шуште заставе као тробојна крила тек слетелих чапљи.

„Другови грађани!“

Друзја, мислио си, друзја, и срце су ти као четири оштра, од кише сјајна сечива пробиле шине двоструког колосека у Соловкину.

„Послије дугих и тешких година које је наша земља проживјела под диктаторском чизмом ненароднијех режима, дошао је најзад дан да видимо под петама радних маса срушен тај поредак терора, пријеваре, безакоња и свакојаке корупције, који је, мимо свих зала што их је нанио нашем слободарскоме народу, хтио да нам доминантну изручи страховлади њемачких фашистичких банди, тијем крвницима слободе, мира и напретка!“

Један би викнуо: „Доле крвави Хитлер!“, а други би сложено одговарали „Доле!“, па те је то подсетило на појање свештеника и отпојавање министраната у цркви, али с обзиром да је било и оних који су узвикивали: „Живела војска!“ па на то добијало такође сложан одговор „Живела!“, све је више личило на богомољу под отвореним небом, у којој неколико конфесија богослуже истовремено.

„Другови и грађани, народи Југославије данас су смјело спирали љагу са свог чистог тијела. Збацивање издајника Кнеза Павла и његовог крвопије Драгише Цветковића последица је свјесне народне борбе која се већ дуго води за мир и независност наше земље у овим данима судбоносним по цио свијет.“

„Доле издајничка влада!“ „Доле!“ „Доле немачки плаћеници!“ „Доле!“

Најзад си некако успео да извучеш сат из прслука и да га расклопиш: било је петнаест до седам. А лицитација је била заказана за седам. Надао си се, међутим, да ће скуп бар још пола часа морати да утроши на разгледање куће, чак и ако се претпостави да лицитанти неће желети да прегледају Никине планове и финансијске предрачуне.

„Још 1935. године почиње организовани отпор...“

Тридесет пете сам купио Агату и Христину, а био сам у преговорима и за Стефанију, али сам је узео тек Четрдесете...

„Ви памтите, другови, нашу борбу и јавне демонстрације око петомажских избора! Затим због грађанског рата у Шпанији.“

Мада је мој тад већ почивши рођак Константин, преузимајач и једина особа са којом сам, без опасности да будем исмејан, о кућама могао да говорим на начин који та необична створења заслужују, имао другојачије мишљење, ја лично волео сам шпанску архитектуру, поготову њихов платареск (кад бих се опредељивао, увек бих Enrica de Egasa претпостављао славнијем Juanu de Hergei), јер ми се чинило да би без те ношње, за коју се држи да је извештачена, одежде чији крупни везови

умотавају кућу од главе до пете на понекад подсећа на четворостране рељефне географске карте, грађевине биле и непристојно голе и ружне...

...приликом аншлуса Аустрије, а посебно када је срамно и без пријеке потребе нападнута и окупирана нација братска Чехословачка!“

Срећом, Немци нису бомбардовали Праг као што су то учинили са Варшавом – мада истини за вољу најлепше куће и у пољској престоници беху поштеђене – а то је са становишта будућности најпресудније за један град...

Кад си снова обратио пажњу на говорника, овај је, јашући главе као мека кожом пресвучена седла, у заносу ширио руке па их у одушевљеним завеслајима прибијао уз груди: „Другови омладинци и радници! Доживјели смо најзад тај срећни дан... ријечи ме, ево, гуще... дан у коме можемо смјело и препунијех груди да изразимо своју бескрајну љубав и неугасиву оданост нашем моћном брату великом Совјетском Савезу, непобједивој земљи радника и сељака...“

„И војника!“

„Дабоме, и војника... И зато захтијевајмо са овог мјеста пакт о узајамној помоћи са Совјетским Савезом који једино може да обезбједи мир и независност земље. И зато кличимо из све снаге: живио Совјетски Савез, једина наша нада и узданица, тврђава мира и независности малијех народа!“

Досад се угледне званице већ окупиле, јамачно се краве у оном предњем ампир-салону приземља, пре но што ће доћи у обилазак, Јон их (Јон је Јеленина ерделска варијанта батлера Johna) служи пићем из купатих чаша од чешког кристала које аветињски бешумно дистрибуира на озлаћеном послужавнику као на црквеном тасу за хазну, тек измакла прохладној ветрометини господа могу да бирају између нежних ароматичних ликера и жестоких загрејавајућих напитака, већина је до овог слепоподнева Нике видела само споља те је свако на себи доступан начин замишљао њену унутрашњост, па сада покуњено увиђају да су се сви одреда преварили,

38/11/1912
нема сумње да је Нике посрамила њихову размажену машту, тајанствена Нике која им још није отворила ни све своје двери, ни разоткрила своје чудествене мермерне перспективе и лакираним ламперијама затамњене изгледе, in sordine се измеђују први обазриви утисци, конкурентски неповерљиви и тако густо намазани заштитним мимикричним бојама полуистина да се према њима не можеш оријентисати у погледу ма чијег понашања за време предстојеће лицитације, ено тамо, у оној сеновитој прозорској ниши избегава се малтене и помен на профане, тако рекућ пазарне разлоге који су сабрали овај скуп, гости се код аквизитерски разговорног Стефана свесрдно распитују где се дела кућедомаћица Његован-Георгијевић, и дознају да је ова, искусно предвиђајући чуђење, замолила мужа да њену одсутност оправда, „она је, наиме, толико волела овај дом, да једноставно није могла храброст да присуствује његовој продаји“, и разуме се, потенцијални купци дома схватају, апел увелене власнице, све је то ђаволски замршено, трговина је уопште узев нешто непријатно чиме се разборит човек не би бавио да се њоме, како то дефинише социологија, не потпомаже развитак производних снага, а изнад свега, да се трговањем не врши изванредно корисна размена добара без које би човечанство угинуло као човек без измене материја, а погледи у међувремену плутају унаоколо, као влажни пипци октопода лепе се уз нежну Никину утробу, истраживачке сонде проверавају чврстину зидова, врсност грађе, самосвојност орнаментике, између уходарског ока и мозга, који као какав труо плод плива на крајњој периферији конверзације, пребачени су понтони којима у оба правца живахно струје колоне цифара, мера, питања, импресија и података, оцењује се и процењује, али ништа не саопштава, на изглед сви су равнодушни, лењи, немарни, а овамо, сви нестрпљиво ишчекују лицитацију, прећуткујући да Стефаново оклевање прекорачује границе увиђавности (јер најзад, они су овде да тргују, а не да размењују рафиниране примедбе о положају у који трговина може да стави свачије осећање савести), а овамо чекају са такмичарским огњем у трбуху, огњем што ће га надметање у

новцу, моћи и вештини потпалљивати са сваким звонким ударом лицитаторовог чекића о банк нампровизован у вестибилу, па зато нерасположење одлагањем само расте, и цео се укрућени скуп неосетно претвара у минирано подручје у коме сваки неопрезан корак може довести до експлозије, до које, наравно, не долази, јер их Стефан ипак на време позива да га следе како би им као што налажу обичаји, показао кућу, „учинићу то, моја господо, без улепшавања и дотеривања!“, не, ниједном опаском неће на купце лицитанте утицати – све и да хоће, зна он добро да успео не би, курјаци су то престолничке пијаце – него ће им служити као чичероне, као непристрастан водич кроз ~~престижно~~ царство коме су, као што им је вероватно познато, узором били планови Dietrich-ове и Eizenhofer-ове Академије наука у Бечу из године 1755, царства од којег се, уосталом, чак и мимо обзира на женину приврженост, никад не би растао да га не присиљавају извесне пословне околности без икаквог интереса за њихов данашњи сусрет, међутим, сасвим си сигуран да ће читаво време тог уочљивог одуговлачења криомице пиљити у сат, оно жуто сунчано лице изнад довратка, и ослушкујући улазно звоно чекати на тебе, најпре зачуђен што те нема, а потом можда и увређен, двоумећи се да ли да сломивши сопствену охолост телефонира на Косанчићев венац те из прве руке сазна зашто се ниси одазвао његовом лојалном позиву да узмеш учешћа у надметању за кућу кад ти је срцу била тако прирасла да си због ње ризиковао породични скандал, али за слушалицу се ипак неће машити – о, познавао си Стефана толико да си ту могућност без предомишљања могао одбацити – не стога што би присутни могли посумњати да је између нас рођака углављен неки договор услед којег услови лицитације неће бити равноправни, јер телефонирати се могло и из неке споредне просторије, него стога што је после зрелог размишљања морао да увиди колико му изостанак Арсенија Његована иде на руку, колико погодује његовој дволичној намери да ми кућу не уступи – била је то обична његованска пакост – а опет да пред светом испадне коректан, пренебрегавајући при том чак и извесност да би

моја страст Никину откупнину попела до вртоглавих висина, и тако ће тамо сви они, осим мене, разуме се, јер ја сам очајавао потопљен овде у масу као у лепљиво тесто, достојанствено кренути за домаћином да према његовим саветима тек у холу изабери најјефикаснији правац којим ће кућу што брже обићи, и у глави као у рачунској машини што прегледније средити успут сакупљене бројеве, мере и утиске, док си ти са завишћу замишљао како, заобилазећи централно јеленог степениште и камин са Мојсијевим попрсјем у чије је осветничко лице поткупљени вајар интерполирао твоје црте, одлазе некуда лево, тамо где не можеш да их следиш ни позајмљеним очима статуе, јер је ова окренута на супротну страну од оне где се међу опнастомленим селенским одразима лоптастих зидних лампи безосећајна кавалкада кућетрговца губи у потрази за ценом твоје Нике, твојом мезимицом на коју си месецима чекао, а нетом ти се пружила прилика да је узмеш, пошто си је већ давно освојио, ти, уместо да цело то недостојно позориште прекинеш објављивањем једне ненадмашне цене, дрхтиш на калдрми без шешира, поцепаног капута, поплуван, изблаћен, згужван, намрцварен, окован врелим телима и грубим гласовима одобравања, из чијег си замршеног честара опет био почео да разабираш баритон оног говорника који је, испет на погружена рамена, одиста личио на простачки обојен кип свеца, под Небом црвене заставе, у литији распонамљених верника:

„Обаљена влада била је оличење крвавог безакоња, неограничене корупције и свјесне издаје. Радни народ је данас њој и њеној пакленској работи изрекао свој непорједиви суд и ставио свима до знања да се тако више не може и не смије управљати земљом. Зато са овога мјеста позивамо грађане, омладину, сељаке и поштenu интелигенцију да се удруже са радницима у борби за народна права! Позивамо војнике, подофицире и поштене официре да се придруже народу! Захтијевамо укидање концентрационих логора! Захтијевамо слободу штампе, општу амнестију и беспошtedно чишћење државног апарата од свих који су окрвавили руке крвљу радног

човјека! Захтијевамо демократске слободе за народне масе!

Опет се огласио хор са вишекратним „Тако је!“, неком врстом литургијског Великог Амина, у коме се изгубио говорников елан, да би убрзо потом поново раскрчио пут до тебе:

„Захтијевамо да се укине власт капитала над људским радом, да се изврши аграрна реформа и земља на коришћење преда онима који је обрађују, захтијевамо да се подржаве, у друштвени посјед да пређу фабрике, жељезнице и рудници...”

„И банке, банке, свакојакo и банке!“ као јасан прасак одјекнуо је соноран глас, чија се кристална срча расула кроз тишину, у којој је распаљено слушање хватало дах за нове акламације.

А чији је био, коме је тај глас припадао, коме служио? Ко је тако, не бојмо се рећи, агитаторски ревносно, индустрији, транспорту и рудницима, тим рац-ранама домаће привреде, додао и ону најмалитнију – банкарство? Или се поседник тог одлучног гласа одриче права на њега – та отада је двадесет седам година минуло – можда се почем стиди да о њему размишља, или увиђа да би тај глас, нека буде и случајан, махиналан, из грла умакао као непослушан одрод једног унутрашњег солилоквија, могао да буде онај први, заразни, иницијални покрет у погрешном кораку за којим се овде трага, па би власник тог злосрећног гласа најрадије прекинуо ову опасну реконструкцију и похитао својој Симониди која га жељно ишчекује, тамо на сучељу Париске и Кнез Михајлове.

Најзад, то би и било најумесније.

А после би се попео на Косанчићев венац, у свој ковчег од дрвета гофера, затопио би се смолом изнутра и споља, док би, изван тих непропустљивих зидина, твоје куће-миљенице, под очевидно недовољном и неумешном контролом Катарине и адвоката Голована, и даље пропадале?

А, не, нипошто, са тим је заувек свршено.

Ако је тако, а надајмо се да јесте, ако заиста мислиш да упркос поодмаклих година (зар их већ немаш седам-десет седам и на броју?) и твог срца (јер поред срца имаш и срчану ману), ако заиста мислиш да послове поново узмеш у своје руке, зашто се онда са таквим устезањем сећаш околности под којима си се из тих послова повукао, а нарочито оне међу њима која је кључ свих познијих?

Зато што ми се то о банкама, оно СВАКОЈАКО И БАНКЕ, просто било отело па ми се чинило као да то и није био мој узвик...

А био је.

Био је, нажалост.

Па добро, Арсеније, зар у тако критичном тренутку занемаримо чак и неприличне околности од којих си био задржаван наред улице – у одсудном тренутку респективе чињенице да је према твом сопственом сату кога си сваки час консултовао седам већ било прошло, и да ти је да правовремено стигнеш на лицитацију остао још некоји минут, и то под непоузданом претпоставком да ће се послужење одужити подстицано Стефановом лојалном жељом да и ти учествујеш у надметању око Нике, зар ти је баш тада наспело да интервенишеш?

Мрзео сам банке, мрзео банкарство и банкаре, мрзео сам чак и банкноте, презирао из дна власничке душе све што се смишљено истављало између Поседа и Поседника, све што је стварно поседовање претварало у власт над празним, шупљим и усуканим бројкама, у аветијску игру берзанских симбола.

Један Арсеније Његован, Потпредседник Трговачке коморе, доајен престолничких кућевласника, носилац свих редова грађанског ордена „Светог Саве“, спушта се тако ниско да са руљом, усталом сасвим некомпетентном у питањима банкарства, расправља о банкама, као да је на седници неког конзорцијума, а не на калдрми Поп-Лукине улице, и уместо да се, кад је већ, рецимо понесен узбуђењем, изрекао оно глупо „Банке, банке, свакојако и банке!“ освести и повуче, гледајући од сада само како би се што пре извукао из срамног по-

логаја у који је сопственом непажњом био упао, наставља да виче:

„За све су криве чивутске банке!“

толико непромишљено и неспојиво са икаквим достојанством – та зар није видео шта се чини унаоколо? – да се пажња пријемчивог аудиторијума као руком премештена сва нашла на њему, да је одасвуд громко зајечао министрантски одјек његове неопрезне екскламације (викало се: „Тако је!“ и „Доле зеленашке банке!“ и „Чујмо га!“), а да су га они најближи, од којих су краволика сифражеткиња у црнини и инвалид са куком у зглобу највише придонели даљем неочекиваном и свакојако неповољном развоју ситуације, почели са свих страна обухватати рукама као кожним сајлама и, упркос његовом несналажљивом и прилично задоцнелом опирању, подизати увис, све док се није нашао посађен на нечијем рамену као у седлу, са ригидним ногама око нечијег врата, са несигурним прстима уплетеним у нечију косурину, високо изнад успенушане масе, а наспрам предговорника у тренчкоту, који га је очекивао са неком врстом охрабрујућег одобравања, оданде из сенке крвавоцрвеног неба.

Чудно је, у неку руку и смешно, али чим сам се горе како-тако стабилизовао, помислио сам на свој шешир, понадао сам се да ћу оданде бар видети где ми је шешир. Разуме се, није га било нигде, дрипци су га већ били смотали.

А зар ниси осетио ургентну потребу да им објасниш заблуду, јер овде се без икакве сумње радило о крупној па и опасној забуни? Заведени оним несрећним ускликом и твојим руинираним изгледом, они су те сматрали својим истомислијеником, компањоном такорећи, и пошто их ти ничим ниси разуверио, сад су с правом очекивали да им кажеш нешто у духу тог усклика, а једино што си ти као Арсеније К. Његован, лично и на своју одговорност, смео да им кажеш било је да њима немаш шта рећи, осим да ни *in genere* ни у појединостима, од којих си неке најнесносније и сам искусио, не одобраваш њихово варварско понашање, и да енергично захтеваш

не само да сместа будеш враћен на земљу са те главе која ти се као дрвени колац углавила између бутина, него да ти се без одлагања ослободи пут до Космајске, где те очекују важнији, а свакојако и часнији послови од вуцарања улицама под бољшевичким стеговима.

Из перспективе ове променаде улицама, мање-више пустим, уснулим под мрежом косе зеленкасте светлости као под комарником, под свиластим прекривачем нежне боје берила, испрекрштаним тек понегде тримим повратком домаћице из куповине, или журбом господе чиновника у канцеларију, из те спокојне мирнодопске перспективе, то је доиста и било све што би „Арсеније К. Његован, лично и на своју одговорност“, а по мери сопственог грађанског достојанства, смео да саопшти људима окупљеним испод њега, и нема места сумњи да бих ја у оваквим околностима тако и поступио, али у контексту бундијског расположења које је господарило ондашњом улицом, подразумевајући затим жалосно искуство са ишчезлим шеширом, откинутим дугмадима, оним набуситим транспарентима, а нарочито крваво црвеном заставом под којом је, као под краљевским балдахиним, столовао мој предговорник, о спомену на Соловкино да и не говорим, свако објашњење предложене врсте било би у најмању руку лишено осећања за реалност, а тим смислом, ако ничим другим, одувек су се одликовали и мој живот и моји послови. А све и да сам покушао са неким тумачењем, шта би користило, не би ме ни чули, нико ме не би чуо, све је то ђаво већ био понео.

Ма, да ипак нешто друго није било посреди? Безусловно, било је и трезвеног оцењивања положаја, али није ли се још нешто крило у прећутном пристајању на улогу уличног говорника?

А шта би се крило? Шта би се то крило?

Полако, станимо, размислимо мало. Саслушали смо цео говор, је л' тако?

Саслушао! Саслушао, али како! Та читаво време сам гледао у сат, надајући се да ће се свет после првог говора растурити, и да ћу се најзад докопати Космајске, чи-

таво сам време у ствари замишљао шта се догађа у Нике. како Стефан дочекује лицитанте, како их служи пићем, како размишља о разлозима мог демонстративног недоласка, па их, кад је већ моје одустајање постало извесно, предводи у обиласку куће...

Чуо си га ти ипак, чуо си га толико добро да си и сад, после толико година, био кадар да га готово у влас веродостојно поновиш.

Ко зна да ли је уопште све то било баш тако речено!

Узмимо да јесте. Као што и све чега се сећаш без поговора узимамо. Међутим, ни на једном другом месту ниси се осетио позваним да се умешаш до на оном на коме реч беше о новчаним спекулацијама. Зашто? Зашто Арсеније?

Па, било је нешто истине у ономе што је тај Н. Н. говорио. Свакојако, приче о чизмама, крвницима мира, петама радног народа, братској Чехословачкој, биле су обична уличарска казуистика, агитаторско кресиво за суву луч народне наивности, али оно што се казало поводом наше економске политике било је у ствари истина, примитивно објашњена, додуше, али сушта истина, коју сам и сам пропагирао, и којој сам, уосталом, био посветио и своје предавање у Колу српских сестара.

Неодржано предавање.

Да, неодржано предавање.

И наједном си уочио своју шансу, Арсеније, предавање ти је још увек чекало у глави, читко и штампарском слогу подобно сложено, као пред одложени наступ на Коларцу, пред тобом је била публика, и захвална и неупућена, као што би биле и српске сестре да су имале прилике, није несрећом била онако отмена, али је зауврат била пријемчивија, а тема, па тема је задржала у саму срж твоје философије поседовања,

реч је била о распадању система својине, о супсумацији тог реалног, људског система под један нови, нестварни, нељудски, о претварању предмета у симболе, ствари у бројеве, и односа у салдаконтне операције,

(и ти си одбацио сваку обазривост, свако осећање грађанског достојанства, које је у последњих пола сата понако преко сваке мере било малтретирано, заборавио си на поодмакло време, своје обавезе, лиценцију која је, упркос свим предрадњама, сваког трена могла да отпочне, заборавио си чак и на твоју љубљену Нике, а немоли на крајње несолидне околности под којима се спремаш да говориш, онако као последњи плаћени бучкач, наспред улице, и то без шешира и са поцепаним капутном, и што је још горе, више ти изгледа није било стало пред ким то чиниш, него си се, необјашњиво индолентан према чињеницама које ти нису могле остати непознате – та о њима си стално мислио – упустио у потанка објашњења правог стања ствари у нашој економици и узроцима који су нас до пропасти довели.

„Поштована госпођо председниковице! Моје поштоване даме! Господо!...“

неко се зацерекао,

али ефикасно био ућуткан од грађана који су имали више поште за неоспорну озбиљност тренутка.

„Узимам реч да вам према програму...“

„Живео Програм Капеје!“

„Да вам, као што рекох, изложим економски живот Београда, његово мање-више познато и часно лице, али и оно скровито и гнусно налицје, а у обиму, нека ми организатори ту слободу опросте, који ће срчано прекорачити скучене међе наше природне окућнице, јер ће настојати, колико допуштају скромне способности предавача, да обухвате економске прилике читаве земље, па и васцелог Континента, чији је она, авај, само забачени део, таванкут тако рећи, узимам реч дакле не да обазриво, и са поштовањем отопим један по један печат са срамне књиге која се зове национална привреда, него да свих седам беспопштедно и у маху здерем, укратко, да стргнем образину са једне неспособне и домаћинске политике, која нас је, ево, коначно и до пропасти довела!“

„Тако је! Доле ненародна влада! Доле гробари Југославије!“

Дижеш руку да слушатеље стиснеш, потребна ти је концентрација, а унапце те ометају.

„Цењене слушатељке, господо! Откуцала је дванаест ура да се без суспрезања и околишења са једног вишег становишта прозбори о најпресуднијим питањима народне економике, од које зависи не само политичка стабилност државе, него и њена, ја то отворено истичем, морална екзистенција...“

„Боље рат него пакт, боље гроб него роб!“

„...а нарочито екзистенција *ordre de propriétaire*, оног радног соја људи који, као Антеј на својим моћним плећима, већ столећима носи сав терет друштвеног прогреса!“

„Живео радни народ!“

„А питамо се ми шта личније може да изрази способност једне нације за опстанак него виталност њене поседничке класе, и одмах смело одговарамо *rien, rien, du tout, absolument rien...*!“

„Гласније!“

„...за шта сам имао част да се заузимам још пре неколико година пред највиђенијим скупом из КСС, али ме онда, ако ћемо право, нису хтели ни да саслушају, били су глуви и слепи за опомене Арсенија Његована, наивно узвишени над истином, која је, и сама слепа и глува за њине саможиве разлоге, са термитском снагом и упорношћу пчеле разарала саме фундаменте поседништва, па смо данас, даме моје и господо, поново приморани да се питамо – хоћемо ли допустити да поседничка класа, та со друштва, изгуби своју репродуктивну снагу? – и да опет смело одговоримо – нећемо, никада нећемо на ту инфамију пристати!“

Сад је потребно да будеш врло сериозан у присећању, Арсеније, догађаји су наједаред почели да се мешају као да теже емулзији, као да потањају у анонимност општег утиска, из кога би се јасно издвајало само твоје оштро слово. Тамо, са стране, можда на неколико метара од тебе, група младића се гласно смејала.

Да, те јуноше. Ведро лица. Изванредно повољан знамен. Опште расположење је добро, људи се краве, нестаје

срдитости која је многим давала хајдучки, душмански изглед. Чини ми се да сам их, што се каже, напоследку ухватио.

„Шта је ово, људи?!“

„Ама, чујмо, чујмо!“

„А ти га носи кући, па га слушај!“

„Пустите човека нека говори!“

„Па тај је луд!“

„Само ти терај, матори!“

„Пацина тамо, бога му!“

„Бацимо ли само летимичан поглед на стање наше националне економије, шта ћемо видети? Указаће нам се поразна слика беде; наићи ћемо на затворене мајдане камена, несолидне спекулације са дрвеном грађом, и резаном и облом, и боровом, буковом и чамовом, циновски концерн синтетичких боја који ће нам диктирати цене, а који се у заједници са I. G. Farbenindustrie из Рајха већ образује под окриљем владе, а науштрб домаћих произвођача, па тиме и кућевласника као најбољих купаца боја и лакова, опадање пословне савести код зидарских радника, чак и код Црнотраваца, који су некад били појам у зидарству, ничим неоправдано покупљење занатско грађевинских услуга, вршљање неспособних епигона у нашим архитектонским бироима...“

„Ово је превршило сваку меру!“

„...потпуно одсуство регулационих планова и ма какве урбанистичке идеје, а са друге стране...“

„Свуците га доле!“

„...а са друге стране...“

„Оно што ти се дадне!“

„...са беспомоћним осећањима добромислених поседника видимо пауперизоване грађане, који нису у могућности да дечици својој приуште честите кровове над главом, домове, а не учерице, а најбољи нам квартири зврје празни, јер су куће, цењене даме, као и душе човечије, не населимо ли их – пропадају, па ево, на све стране куће нам се руинирају, балдишу просто услед немара

и погубљеног недостатка генералне оријентације, а понајвише, моје даме и господо...“

„Бала те господа!“

„...што је непосредан систем поседовања поседа замењен посредним...“

„Уклоните тог кретена!“

„Ово је слобода! Свако може да прича што хоће!“

„Каква слобода, ово је циркус!“

„Ето ти га сад!“

Ако се изузме неколико букача, аудиторијумом влада, усудио бих се рећи, нека врста раздраганости, коју нипошто не смем да пропустим:

„Док је негда поседовање било средство да се између материје и њезиних произведених облика, и духа и његове моћи произвођења, успостави узајаман корективан однос, у том смислу што је рад над материјом вршен по духу (смех)...бивао уравнотежаван реципрочним радом што га је материја вршила над духом (смех)... тако да смо имали стално међусобно једначење улога измеђ духа и материје (громки смех)... а и иначе, при чему су се у најидеалнијим случајевима границе потирале, јер је посед саздавао поседника у истој дози у којој је поседник саздавао посед (урнебесан смех, аплауз)... дочим се данас сваки однос између власника и власништва нетрагом изгубио, па има људи, добар вам стојим за ово што ћу рећи, газда који себе називају поседницима, а не знају ни шта имају!“

Одобравање и срдчан смех чине да по први пут осећаш према руљи неку очинску, патронску благонаклоност, па те спорадични протести заведених мангупа не могу поколебати, нити угулити фитиљ твог говорничког елана.

Мој предговорник се нагиње, живо се објашњава са својим носачима, а затим ми маше рукама, као да жели да наставим, да до краја искористим пријемчивост слушалаца.

„Bremmer, Brevit, Brickhouse, F'de, Brick Invest, Bristol St. Grp., Britisch aluminium, Britisch Cotton, Britisch Terno,

Broom. Wade. Cable Covers. Calor Gas. Copper Pass. Allied Brick. Allied Insulators. Allied R. Trades. Allied Textile – шта њихови власници и сувласници. њихови необавештени деоничари могу да сазнају о свом поседу из процената и разломака које им нуде берзански течајеви, из математичких симбола, у које су банке претошле нашу имовину!“

На твоје згражање, онај обојени кип под црвеним Небом, нагнут напред, као да ће по главама допузати до тебе, довикује:

„Ма, уклоните већ једном тог лудака!“

Нашао си се увређен. Протестујеш, у име обичне пристojности устајеш противу оваквог дифамантног поступка.

„Та уклоните га, свуците га доље!“

У таквој ситуацији најбоље је било држати се као да те ова безочна упадица ни најмање не дира, бити узвишено далек од свега тога што се дешавало испод тебе.

„Господо! Да је француски клијент рођеним очима могао да види...“

„Уа, доле говорник!“

„...понављам, да је могао да види Луизијану на основу чијег је тобожњег природног богатства господин Low из Горње Шкотске...“ (смех, аплауз, звиждање)... емитовао своје асињате, зар би ико од њих превари насео и банкротирао?“

„Тај ни српски не зна!“

„Доле империјалистички провокатори!“

„Прелазим преко недостојних инвектива господина од преко пута, и за доказ добре воље износим свој лични пример, пример једног кућевласника *in personam*. Ја своју Христину или Стефанију не знам преко сензалских кота, знам их у душу... а Нике...“ (негодовање, акламација, смех, звиждање)... Ја се повлачим, демонстративно се повлачим са говорнице. Молим да будем спуштен...!“

„Под ноге провокатора!“

„Ја сам овде изгубио свој Borsalino шешир са црном панталомом. молим нека ми се најпре врати мој шешир!“

„Бем ти тај бурзалино, бем ја теби матер господску, да ти бем!“

То је последња примедба за коју с прилично сигурности претпостављам да се тиче мене, савлађујући се питама с ким то имам част, а затим, затим се све меша, мути, распада у кипућој емулзији боја, покрета и крикова.

„Живела Компартија! Доле большевици! Хеј, Словени! Савез са Русијом! Јебала вас Русија! Доле крвава буржоазија! Удри комунце! Москва-Београд! Москва-Београд! Црвени гадови! Боже, правде! Грађани! Другови! Марво! Ми смо делегација из Мачве! Смрт провокаторима! Живео млади Краљ! Доле батинаши! Браћо, не дајте! Спремте се, спремите четници! Демократске слободе за... аух! Мајку вам бандитску! Агенти! Агенти! Доле Хитлер! Доле Стаљин! Живела Интернационала! Војска са народом! Све је то срање! Удри издајнике! Ви сте издајници! Доле гробари Југославије! За мном ко је Србин! Устајте несретни на свету! Московске лижисахане! Њега, њега!... које мори глад! Извалише ми око, курве! Жандари, жандари! Ево је коњица!...“

И ето, после двадесет и седам година опет сам на оном ћошку, само не лежим, стојим као да сам се тек мало пре подигао, као да сам то непознато време, то као бунар дубоко време провео у плитком сливнику који се, сув и прашњав, спушта низ улицу. Трзање личног мишића осетио сам некако напречац, увијао се као гуја у процепу коже, прожет све оштријим муњама *Parageze facialis dextri* (увек кад бих се узбудио и мишић би, разуме се, затреперио), тако да сам био принуђен да на самом домаку Космајске леђа окренем улици а лице усијаном излогу Амбуланте, и да, узевши мускул између палца и кажипрста десне руке, нежно но крепко масирам његово гипко гумено тело, све док се под олакшавајућим притиском није смирило, и тек пошто се то унутрашње кидање повукло негде у своје болне изворе, усудио сам се да се обазрем око себе.

На модрој плочи притврђеној уз наборано pročеље Амбуланта, одмах изнад висине ока, писало је крупним словима од белог емајла:

УЛИЦА МАРШАЛА БИРЈУЗОВА

Космајску су, дакле, прекрстили. Али ко беше тај Бирјузов? Једаред већ био је руски царски официр Главнокомандујући српске војске, али то је било за Обреновића, за Кнеза Милана, и звао се Черњајев, а не Бирјузов, Михаил Григоријевич Черњајев. Поврх свега, није био маршал него ђенерал. Ђенерал, као мој Ђорђе, само, свакојачко, из неке више ђенералске феле, по свој прилици армијске, а Ђорђе се био заглибио у бригади, па ни макак. Сетио сам се још једног ђенерала (и Буђони ми се, наравно, мотао по памети, мада је било неурачунљиво замислити да би једна краљевска улица могла без зазора понети име тог краљоубице, па су из Деветнаесте у обзир долазили само Мамонтов, Дењикин, Врангел, Јуденич или други бели команданти, а међу њима није било никаквог Бирјузова!) звао се Куроглаткин, Куросаткин – како ли? – међутим, тај је од Јапанаца бранио Порт-Артур, и са нашим крајевима није имао ништа, а Бирјузов је морао имати, чим су по њему прозвали читаву улицу, поготово улицу у центру. Стојећи испод табле коју је лаштило косо сунце, размишљао сам ко би све могао да буде овај маршал, док најзад нисам доконао да је то, највероватније, један од оних ратничких умова, оних војсковођа, са којима се Ђорђе, приликом својих редовних, у неку руку собноприватних ђенералштабних конференција посвећених другом светском рату, онако оштро и бескомпромисно разилазио у погледу стратегије и вишег руковођења фронтovima, и чије је операције називао „инфантилним маневрима замисленим на још инфантилнијој претпоставци, да с друге стране борбене линије командују – чисти идиоти!“ Било је, ипак, неке неправде у чињеници да свакојаки Бирјузови који су те инфантилне операције смишљали, у почаст добијају најугледније престолничке улице, а да човеку који их је са толико професионалне надмоћи критиковао, па у некоју руку и исправљао, једини пос-

тхумни спомен буде позлаћени натпис на гробљанском крсту. А и Општини се најозбиљније имало рашта замерити што поводом ове деномизације грађане није консултовала – ја ту деномизацију уосталом не признајем – а поготову што је за административним нехајем пренебрегла мишљење њених житеља, о власницима кућа да и не говорим, па премда у Космајској нисам становао, ипак сам преко куће у 45 (Аспазije), био сувлашник улице, и њеног имена, разуме се, те тако стекао туторско право да се питам у свим стварима њене јавне судбине, међу којима име баш и није било најспоредније. Продужујући према Нике, закључио сам не без извесне раздражености, да је повраћај старог имена улици, једно од пречих питања које неизоставно ваља покренути чим се будем мало снашао у пословима.

Већ сам могао да назрем строго правоугаони, табернаклу или ђивоту подобан, обрис Клеонтове куће, нешто постранце додуше, јер сам корачао десном, Никином страном улице, али довољно јасно да са несобичним задовољством установим како се ни најмање није изменила од нашег последњег виђења. Свакојачко нешто је тамнија, сурија, као што то већ бива код времешнијих али здравих особа и кућа, при чему се мора повести рачуна и о хладнијем преподневном осветљењу, које додаје године, или их, боље речено, издаје. (Махом се мисли да то постиже јарко, подневно осветљење. Овај неумесни антропоморфизам одаје власничку жељу да своје особине натуримо предметима који нам припадају. Можда се тако што код људи, а понајвише код жена и догађа. Куће, међутим, под пуним, једрим, управним светлом сунца у зениту откривају само своја физичка оштећења, под њим грађевине не старе већ се подмлађују, постају живахније, сјајније, пожељније. Тек оно касно поподневно или рано преподневно светло које као да кроз свилени филтер пада са застакљеног светларника, те за разлику од подневног, што озарује и обасјава, само бистри лице кућа, мада се нама чини да га сенчи, може да нам одброји њене праве, испод шминке сакривене године.) Строге боре пиластра још увек су се окомито спуштале према попречној каменој греди као према хрпту чела, које је

обележавало границу између стана и подрумских просторија. (Захваљујући искошености фасаде (због правца из којег сам јој прилазио) изгледало је да кућа уопште нема улаза, што би, уосталом, сасвим одговарало Клеонтовој неприступачној нарави, и да нисам по сећању знао где јој је капија – двориште је бејше увукло, тамо дуж бочног зида суседне зграде – помислио бих да је мој рођак најзад спознао сопствену природу и демонстративно се приклонио њеној асоцијалности. У ствари, кућа је била Клеонт Његован, уобличен у камену. Са три штркљаста приземна прозора, испод којих су се као њихов пород скутрила три четвртаста, подрумска, у *fêr-forgé* образинама сличним мрежастим штитницима мачевалаца, гледана овако споља, она је пружала погрешну представу о свом пространству. Нико јој не би дао ни четири собе, а она их је имала више од четрнаест, четрнаест је одаја било сакривено иза те притворно скупчане фасаде, четрнаест ограда поређано по дубини, управо онако како је био конструисан и власников карактер: ако би посетилац уопште био припуштен, и ако се за њим не би општило преко локалног телефона који је спајао микрофон на капији са комором за служинчад, одакле је само под нарочитим околностима, ако се, на-име, аудијенција тичала Клеонта више него госта, могао бити стављен у још увек бестелесну и наравно условну везу са власниковим кабинетом, где је разлог посете ваљало у перо издиктирати такође бестелесном господину секретару, па онда, свеједнако чекајући испред капије, чути преко минијатурног, у рагастов завученог мегафона, који је из црвоточног дрвета зујао као термит на послу разарања, да се може притиснути без унутрашње интервенције иначе непомична квака и ући, у ређим приликама, разуме се, а у чешћим, међутим, да се посетилац може удаљити, јер га, услед тренутне индиспозиције, у погледу здравља или у погледу времена, господин Клеонт Његован, уз највеће жаљење, не може примити – срећни, што значи већ припуштени посетилац би дакле ступио у прву просторију, не знајући да иза ње вреба још једна (све су Клеонтове собе биле не-како коначне, завршене, самодовољне) као што не би

сумњао да се иза мисли коју му мој кузен саопштава (а све су оне такође биле коначне, завршене, и самодовољне до божанске искључивости) притајила још једна, па ако му и та буде откривена, упркос стеченом искуству са Клеонтовим начином размишљања, он неће веровати да она само уводи у трећу, као што ушавши у другу просторију ове минотаурске куће, посетилац неће ни сањати да је тек на почетку пута, и да се овде и одаје и мисли настављају као олуци неког зачараног рудника, у коме силазите из окна у окно, без изгледа да допрете до руде, до истине, до краја. Треба ли после свега рећи да је Клеонт, премда без икакве стручне предсепреме, лично изradio нацрт за ову кућу, коју је касније унајмљени архитекта само довео у склад са техничким могућностима и естетским конвенцијама оног времена, а Константин Његован извео?

Како сам се примицао броју 41, још увек заклоњеном истуреним фронтом претходних нумера, моје узбуђење је расло. Размишљања о Клеонту и његовој кући *avec le caractère de Cleont* било је, свакојако, само изговор да се избегне замишљање предстојећег сусрета са Нике, сусрета, који ће, без сумње, услед несрећно уракљених околности у свему личити на отрежњујуће састанке насилно раздвојених љубавника, који, будући годинама без икаквог додира, са зебњом прилазе једно другом, питајући се да ли ће њихова некадашња страст – желе они вечно да је начине – бити кадра да издржи искушење свих промена што су их обоје током времена претрпели, или ће и њима изгледати необјашњива, *post factum* очи у очи са својим олињалим, посусталим, до зла бога преиначеним предметима, тим пре што сам ја Нике приступио са извесном грижом, јер премда до мене није било кривнице што на лицитацију нисам стигао – а опет и било је, кад сам онај злосрећни говор, свакојако и притешњен, ипак својевољно држао, па чак у њему уживао сразмерно неповољним околностима, не мислећи да ће ми он, а не задржавање на улици, већ управо беседа својим последицама дефинитивно одузети Нике – опет се могло из необавештености поверовати да сам се ја заситио

Стефанове куће, да према њој ништа не осећам, штавише да би ми њена продаја трећем лицу добродошла да нашу ионако бесперспективну везу и моје обавезе које би из ње произишле дефинитивно онемогући.

Био сам се толико узрујао да сам поново морао застати – а овамо све ме је гонило да корак убрзам – зауставио сам се да бих смирио онај мој фацијални мускул, попречнопругасту неман испод десног образа, која је жарећим и смрзавајућим трептајима наговештавала да ће се опет бацити у грч. Пошто сам масажом постигао да се врати у лежиште, те ми уста више нису поскакивала као да су концем везана за чеону кост, без одуговлачења сам направио последњи корак. Прешао сам преко пута, Клеонтовој кући, ка месту одакле ћу Нике једним погледом моћи да обухватим – прозори Клеонтове куће посматрали су моје енергично приближавање у складу са вишеструким карактером власника: са дрвеним штитником избаченим у виду сунчаног заклона, први је безочно зурио у мене, други ме је очекивао иза полупуштене ролетне као испод смакнутих трепавица, а трећи је, са затвореним капком као превезом слепца, потпуно игнорисао мој долазак – и ступивши на тротоар нагло се окренуо:

немогуће ми је да истовремено опишем оно што сам видео и оно што сам при том осећао, а опет ми се чинило да ништа од тога уистини не видим, него из ко зна каквих мартироманских побуда замишљах утешно свестан способности да ову гнусну пројекцију нечисте савести прекинем кад год нађем да се задовољила моја жудња за казном као равнотежом, и да тада на другој страни улице угледам своју Нике, онако како сам је оставио кад ме је, нагнута преко тананих еркера и балкона, испраћала са очима пуним љубичастог сева сунца. За сада, међутим, ја је нисам видео, још је ваљда самокажњавање било у дејству, те се над њеним поравнатим темељима као над гробом запуштеним и зараслим у бусен, бурјан и драч, простирао четвртаст сквер са три унутрашње стране заграђен каменим мравињацима као зидовима казамата, сквер са плочастим пистама укрштеним

у облику слова Х, чије су кракове међиле троугаоне трактине са трновитим жбуњем посутим чађу и прашином као неким црносивим пелудом, а у хијазми ових надгробних путељака кружио је земљом испуњен прстен од цигле. Око њега беху постављене по две црвене и две зелене свеже обојене клупе. А куће у залеђу сквера, ако се ти степеничасти сандуци уопште смеју назвати часним именом људских обитавалишта, биле су некако све изломљене, преклопљених обриса и вишеструких бридова, као да је на истој траци безбојног хоризонта дрхтави фотографски апарат снимио неколико слика грађевине, једне преко других.

Моја Нике више није постојала, моја чаробна Нике била је мртва, мртва и погребена испод увредљиво ружне стелле у облику пучког шеталишта, и не само она, брутално искорењена беше и њена најближа породица – по неком нечовечном принципу саучесништва, ваљда – и све је на њеном месту изгледало толико нестварно да сам сасвим поремећен месечарским призором помислио, шта говорим, понадао се, у ствари, да сам забасао, погрешно улицу (та ово и није Космајска, ово је улица некаквог Бирјузова!) и да ћу чим се саберем и снађем пронаћи ону праву, у којој ће ме Нике сачекати са очима љубичастим од падајућег сунца, али ме је свесност да се наслањам на кућу Клеонта Његована и да ми разочарани поглед може да се дотакне Аспазije кад год хоће грубо стављала до знања да је оно што гледам стварност, да Нике више нема, и да могу, ако се усуђујем, обихи још једино њену гробницу.

А ти си, Арсеније мој, био убеђен да све знаш о спољњем свету само зато што си сазнао да ти је брат мртав, а нестале су у међувремену и друге ствари, Нике твоја, на пример, и још ко зна шта, што ти тек имаш да установиш. Оне би бар за тебе остале живе да их ниси видео мртве, а овако су мртве неопозиво и дефинитивно.

Упутио сам се према скверу као да приступам одру, одру без мртваца, бетонском и травнатом катафалку са кога су давно уклонили лес. Тамо где је некада стајао раскошан камин са Мојсијевим и мојим хибридниим ликом

биле су поређане црвене и зелене клупе, сува, прашњава трава никла је из вестибила, на првом степенику портала, који ми је задавао толике бриге, рђао је сада поклопац хидранта, сред салона у коме сам замишљао сакупљене лицитанте била је постављена конзола за цвеће од гримизног шинског железа, а изнад свега тога дизали су се празни спратови ужеглог јунског ваздуха. Ништа није остало од Нике. Ни кадаверичан дах гробља. Чак и од најбезначајније стрвине под капом небеском остаје костур, наши нам мртви из земље дају неразумљиве фосфоресцентне знаке, руине грађевина опире се уништењу па се повлаче дубоко под земљу да у једва уочљивом обрису бившег темеља сачувају спомен на себе, разбијене звезде још и сада севају, а од Нике ни трага, ни белега, ни успомене – тек крстаста алеја утиснута у јалову земљу као сраман жиг. И разуме се, слика Нике у китајски изрезбареном раму од слоноваче на мом радном столу.

Ништа ме више није овде задржавало. Продужио сам према Аспазии, осећајући ипак да сам у нечему остао дужан Никиној успомени. Било би заиста бездушно отићи, а не направити чак ни покушај да се сазна под каквим је околностима уништена. Свакојако, најприродније би било свратити до Клеонтових. То би, међутим, изискивало објашњење за које у оном коротном тренутку ни најмање нисам био приправан. А обијати прагове оног кртичњака било би узалудно, староседелаца тамо јамачно није било, а поврх свега, упркос извесној кућевласничкоградитељској радозналости, још увек нисам био спреман да се са новим грађевинама упустим у друге до „дурбинске“ односе.

Тада сам опазио фирму извешану поред Аспазииног улаза. Крај невестито нацртане, као креда беле ципеле, било је написано: ОБУЋАР СОФРОНИЈЕ ЖИВИЋ – У ДВОРИШТУ ДЕСНО. Софроније Живић, обућар? Не, тај није био ни у једном списку мојих кираџија. Ни Голован ми није говорио о неком обућару који би требало да у Аспазии станује. Уосталом, било је јасно зашто га је прећутао. Знао је он добро да не допуштам

инсталирање радионица у мојим кућама, а још мање вешање простачких плеханих значки о њихове довратке. Није више било сумње да ме је мој адвокат, свакојако у доброј намери и уз Катаринино одобравање, лагао у многим појединостима које су се тичале кућа, и да је то био разлог што у нашем пословању није трпео никакве посреднике. У тој светлости његово је услужно држање постајало разумљиво, а његова претерана савесност добијала сасвим други значај. Стојећи тамо испод оне кредасте ципеле сетио сам се једног упадљивог случаја. Када сам, наиме, једном приликом, не знам више поводом чега, мислим у жељи да прегледам пословне књиге, замолио да ми се оне донесу, а напољу је било невреме и преко десет ступњева испод нуле, Голован је лично дошао, аутомобилом додуше, да ми те књиге уручи. Са осећањем кривице што сам га деранжирао, запитао сам га зашто, за име света, књиге није послао по неком од својих конципијената, на шта је он одговорио да их је лично допремио да би ми пружио допунска објашњења ако ми приликом увида затребају. Онда ми је то објашњење изгледало разумно, и у њему сам, одобрљив, назирао ону професионалну солидарност, која као да је из трговачких, а и других послова, после ратова ишчезла. У самој ствари Голован није хтео да ризикује, једноставно ми није препуштао прилику да његове конципијенте испитујем, и тако сазнам све што се од мене бесрамно крило. Зато сам одлучио да ми рашчишћавање ове загонетне ситуације буде прва брига кад се вратим на Косанчићев венац.

Као што сам и страховао, обућар Софроније Живић израђивао је своје гнусне ципеле у радионици од ћерпица и шиндре, која је паразитски била приљубљена уз Аспазиина незаштићена леђа. Радионица је личила на гадну крпељ која сву снагу што је поседује готовански црпи из тела куће домаћина. Разуме се, под таквим условима Аспазиина башта више није била узорити рујичњак већ запуштени, циглама поплочани полигон, који се колебао између сметлишта и стоваришта.

Са мајстором, у прегачи од риђе усијане коже око бедара, коме – узгред буди речено – моје име ништа није говорило, једва сам шта могао да истерам на чисти-ну, осим да се тек Педесете доселио из прека, из банатске Омољице, и отворио радњу, у којој са два шегрта израђује, ако извољева гос'н Његован се у то лично може уверити, прима обућу свију европских врсти, од чизама и сандала до салонских ципела и папуча, а од свих сорти коже, у шта се гос'н Његован, ако у радионицу сврне, такође може уверити, али што се оте куће тиче, за коју се вели да је стајала на плацу и била касти не-обична, ништа не зна насигурно, осим што су му комшије приповедале да је крај био здраво бомбардован, и да су рушевине још пре његове селидбе отуд однели и на њеном месту оправили паркић.

Шта сам могао да учиним? Заблагодарио сам обућару на љубазном, мада оскудном обавештењу, журбом се изговорио што не могу да уживам у његовој роби, за коју нисам сумњао да савршено одговара свом рекламном анаграму, оном кредоликом назувку на фирми, и пошто сам, замајан потресним новостима о Нике, одустао да у овој неприкладној прилици покренем питање пречанинове паразитске радње, напустио сам кућу. Тек дубоко у Царице Милице сетио сам се да Аспазију нисам честито ни погледао.

Моје књиговодство је било одувек беспрекорно акуратно, у њему није било необјашњивих шупљина и хотимичних нејасноћа; накнадни ретуши, кривотворства и „штимовања“, својствена наопако схваћеном трговању, била су незамислива у пословању Арсенија Његована, јер он је – не бојим се нескромности – подједнако поштовао и себе и своје куће, а понајвише професију кућевласничку, која је између тог двога успостављала, уместо користољубивог, однос поверења, оданости и љубави. (Због тога су ми изрази „кућевласник“ и „кућепоседник“ били не само недовољни већ и увредљиво неистинити, па сам, онако за себе, за личну употребу, а да бих што прикладније обележио нека нарочита својства у том иначе непопуларном занимању, сковао погодније,

међу којима најчешће беше „кућебрижник“.) Свака ставка је, као што рекох, на време и дословно била унесена у одговарајуће рачунске колоне, ниједан расход или приход није био затајен, или боже саклони, преиначен, а салдаконто је био чист као детиња суза и спокојан пред сваком финансијском контролом. Поврх тога, за сваку поједину кућу уредно сам водио неку врсту протокола или дневника, у који сам, као поносан отац што на маргинама Св. писма нотира све значајне датуме из живота породице, уписивао све иоле важније моменте из биографије мојих кућа, почев од зачећа, оне праидеје ужгане у судару моје још сасвим безобличне жеље и пројектантове визије, преко свих стадијума развића на хартији, и бурног рађања на градилишту као на мученичкој постељи труднице, преко њиховог кратког детињства, безбрижног доба у коме још нису биле насељене, њихових бракова, како сам називао пролазне везе са закушцима, преко повремених болести или удеса, све до старости и смрти. Нак и оне које сам из свакојак-ких разлога отуђио, увек нерадо, увек са осећањем стида, и даље су у том тефтеру биле вођене, као да су моје, као да се о њима још бринем, што сам у ствари потајно и чинио: био сам над њима успоставио дискретан надзор, и на посредан начин, о коме на овом месту нема смисла говорити, утицао на њихову судбину, премда је она наоко била у туђим рукама.

Књиговодствена колона посвећена Нике, међутим, била је полупразна. Последње белешке односиле су се на Стефаново писмо (позив на дражбу), затим је под 27. мартom 1941. године био остављен простор, у који сам смерао да убележим цену за коју сам кућу купио, и под знатно каснијим датумом обавештење да је она још оне вечери, по свој прилици, док су мене преносили на Косанчићев венац, продата господину Јовану Мартиновићу, житарском трговцу, са којим сам у своје време тражио начин да издејствујемо њено уклањање. Под Нике црта није била подвучена, рачун са њом није био сведен.

Да ли стога што сам био крив за њену несрећу?

А јесам ли био?

И ако сам био, у чему, и у ком обиму?
Јесам ли био кривац или само сукривац?
Кривац из нехата, или са предумишљајем.

Са предумишљајем? Зашто са предумишљајем?

Па ја сам Нике желео, ниједну другу кућу нисам толико желео као Нике. Предумишљаја ту не може бити. Само нехата, можда. Губитка самоконтроле услед које је изговорена она мартовска беседа – мада сам што се тиче њене садржине без поговора био у праву – а после се већ све одвијало противу моје воље, па и без мог утицаја, а камо среће да то могу и за своје учешће да кажем. Alors, узмимо да на манифестанте нисам наишао, или да сам успео да се кроз руљу пробијем, да сам, дакле, у лиценцији учествовао и Нике купио. Шта би се променило да сам у време бомбардовања у коме је страдала полагао на њу право власника? Сачувати је од бомби нисам могао. Погођена би била, те погођена.

Не, Арсеније, не можеш дати прави одговор све док не сазнаш како је погођена, до које мере оштећена. Можда се уз нешто труда и издатака могла оправити, па и рестаурирати ако је било нужно. Њени су планови још увек негде постојали, ако их нису сачували у Општини, могли су се добавити од аутора – Нике се дакле могла поновити у истом облику, све до најспореднијег детаља. (Да ли би, међутим, то била истина кућа, кућа коју сам волео? Била би несумњиво сазидана од исте врсте грађе, скројена у истом барокном облику, снабдевена истим избирљивим украсима – чак би јој и погрешке верно биле поновљене – па ипак да ли би та нова, васкрсла Нике била моја Нике, или њена успела имитација, утвара њених раскошних облика без Никине душе?) Господину Мартиновићу се тај труд, можда, није чинио ни уносним ни корисним. За господина Мартиновића је то била рушевина као и свака друга, за њега то нису били Никини посмртни остаци. Али да се налазила у твојој поседи, могао си да је сачуваш и она би се опорављена још увек охоло дизала, тамо на месту оне простачке бетонске утрине.

Није било друге, морао се посетити господин Мартиновић. Само би он умео да ме извести о обиму штете коју је Нике претрпела, и да тим обавештењем домери правичну меру мога учешћа у њеној пропасти: ако бејаше срушена до темеља, није у њеном прераном крају било моје виности, ако је пак била преостала и најмања могућност да се поправи, обнови, оживи, на души је носи искључиво Арсеније Његован.

Мартиновићи су становали на Топличиним венцу, па ми није било тешко да их пронађем. О, за куће сам имао непогрешиво памћење. Нема здања које не бих у танчине могао да опишем, само ако ми је неким необичним својством привукло пажњу. Мартиновића сам се једва сећао, али кућу сам му добро упамтио. Канда поради боје, јер других упадљивих обележја није имала. Била је, наиме, некакве мртве, хладне боје, као да је истрљана влажним пепелом. Личила је на леш из којег се управо била повукла топлина. У грађевинском смислу ни прерата није била бог зна шта, спадала је у онај тако распрострањен сој безличних здања која, будући да помоћу зидова, кровова, врата и прозора располажу привидном сличношћу са одисејским кућама, немају никакав лични живот, већ оно мало нејаке, фантомске живости позајмљују од својих станара, па се, мењајући закупце, према њиховим својствима мењају и саме, у једну реч била је без карактера. А опет, не могу да кажем да и онаква каква је била, није одржавана у складу са реномеем што га је Мартиновићев житарски контоар уживао у чаршији. Сада се, међутим, једва држала на темељима, толико беше рушевна и занемоћала. Боја, када верична додуше, али ипак некаква, беше сљутена као да су јој зидови прележали кожној инфекцији, па сада, покривени безбојном покожицом од песковитог малтера, чекају да им израсте млада кожа: стакла су јој местимично била попуцала, дрво олињало као на старим њивотима, подрум свакојако заслуживао честиту дренажу, искривљен и зарђао олук спуштао се као плехано црево само до приземља и завршавао у слупаном патрљку из којег, за киша, мора да је кишница прскала пролазнике,

а фасада, та фасада више и није личила на чело куће него на корњачину кору, карстни предео изровашен шкрапама, вртачама, усецима и пукотинама. Мада Јован Мартиновић није био кућегазда у професионалном смислу речи – мој суд о њему био је зарад тога толерантнији него иначе – ипак није био способан за овакав безочан нехат и према кући и према сопственом угледу, па је њено дерутно стање могло да значи само да се одатле иселио, или да је, не дај боже, банкротирао, што ме баш и не би запрепастило, будући да се упркос мојим упозорењима и добронамерним опоменама лакоумислено упустиао у берзанске спекулације, чији сам срамни смисао *in extenso* описао и демаскирао у свом говору о банкама и банкарству. Нажалост, обистинила се гора претпоставка. Чим су ми врата на мезанину била отворена, те се топао, таман, риблии задах предсобља измешао са полумраком подеста, који је заударао на хладну, неопрану мермерну пепелару, било је близу памети даје господин Мартиновић доживео проречени крах. Не треба, међутим, нипошто помислити да сам као профета, чија су се злослутна привиђења обистинила, био поносан на своју јасновидост, да сам био кадар да уживам у иначе заслуженој велетрговчевој невољи, невољи коју ће даљи ток ове посете, авај, не само потврдити, него јој и чудовишне размере дати. Нека оне послуже уместо извињења за мени несвојствену несналажљивост, са којом ћу визи-ту описати.

Елем, на вратима се из задимљене сенке, као из језгра сна изазваног поквареним стомаком, ишчашило не-обично створење, валовит облик налик белој усправљеној ларви. Створење, чији се род није могао одредити, беше умотано у чупави фротир.

Савлађујући неспокојство проузроковано немогућношћу да установим кога имам пред собом, рекао сам да бих желео, ако се може, наравно, да говорим са господином Мартиновићем, господином Јованом Мартиновићем.

– Зар сте ћорави? Лепо вам пише: За Мартиновиће звони двапут кратко и једанпут дуго.

Збиља, тамо је, на хартијици прикаченој о довратак, писало: дваред кратко и једаред дуго.

– Опростите, нисам обратио пажњу. У ствари, ја не видим најбоље, а овде вам је као у рогу...

– 'ајде, упадај, чилагер, и не држи ми митинг! С тим речима – а шта се данас све „речима“ не зове! – карневалско створење је свратило у страну и одсечно ударило шаком по импрегнираном картону који је замењивао стакло на унутрашњим вратима, и чије су смеђе ауре укосо биле просечене крупним словима UNRRA:

– Мартиновићи, посета!

Мом пријему је претходила стрка с оне стране закартонисаних врата, ужурбано стругање као да се помера намештај, и та ме је пригушена узбуна још за времена упозорила на постиђујућу чињеницу да сам био непажљив, и да сам у најмању руку ван добрих обичаја поступио кад сам наишао овако изнебуха, овако без писмене или бар телефонске најаве, те је скрушено оправдање складно уплетено у поздрав и изразе задовољства што се после свега, ето, опет срећемо, била прва мисао коју сам изрекао, чим су се врата најзад отворила, и у њиховом се грацијном раму, као из шупљине тек расклопљеног Унриног поклонпакета, указала оронула жена у пењоару од љубичастог порхета, у којој сам, без зазора признајем, више по месту појаве него по сећању – трговчеву сам супругу уосталом знао само из виђења – са неверицом препознао госпођу Мартиновић, или оно што је претекло од њеног предратног дионизијског изгледа. На срећу, њено је памћење било крепкије па ме је познала чим сам се представио. Истини за вољу, међутим, ни при руковању, ни док ме је уводила у стан, па ни у току конверсације, никако је не беше напуштао узрујан, готово забринут израз лица, који сам приписивао неконвенционалној изненадности моје посете, и домаћичиној неспремности да ме прими како доликује – упркос свему, скоројевићком – угледу куће Мартиновић.

Боже, како се не би сећала? Уосталом, све што још има, управо је то ус... памћење, акопрем јој ни оно више не треба, јер нема чему да служи, као што и сам могу да

се уверим. па узевши све у обзир. боље би било да ни њега није. Кад више ништа немају, од какве је вајде и то ус... памћење? Ман' да их поваздан ждере.

(Ја сам, ако не бркам, већ наговестио могућност да госпођа Мартиновић проговори једним непосредним и економичним речником – у мом препричавању он је, уз румен, замењен одговарајућим бројем тачкица – чим сам углед породице назвао „скорашњим“, али до сада нисам имао разлога споменути да је њен отац, господин Јован, alias-Јошка, одгајивач коња, по злобницима, џамбас из Бачке Паланке – џамбас, кажем, а не коњокрадица – и да се господин Мартиновић, навод, иначе, Двадесетих тек у пословном успону, са Јошкином јединицом замиловао приликом једне од својих сезонских турнеја, на којима је уз провизију од 1,5% за велике контоаре уговарао откуп житарица, све док није сакупио готовину да региструје сопствени.)

Сагласан сам. Искрено саучествујем. Наравно да све видим. Муњевитим процењивачким погледом, чију сам ефикасност стекао у општењу са кућама, а усавршио на лицитацијама, уочавам, збегу налик собу, у коју су Мартиновићи као погорелци склонили остатке опустошене имовине, платнене ролетне кроз које зеленкасто прашњава светлост једва напипава искрзане и крњаве површине канцеларијског отомана, стола прекривеног просењеном мушомом, трокрилног Altdeutsch креденца, што потресно крцка на сваки корак, трошних дуvara са којих као спарушени дувански листови висе ребра тапета, и најзад, тамо у углу просторије, по свему бивше кухиње, маварски параван на склапање, који под разређеним сјајем са прозора подражава ледину обраслу пољским цвећем и дивљим чкаљем. Осећам, такође, отужногорак задах устајалих медикамената, улежане коже, непроветрених перина, сатруле одеће, пергаменизираних докумената, и остале споменситнежи у распадању, у једној речи: некротичан мирис беде, а професионално искуство, дабогме, помаже ми да у њему идентификујем састојак којим се *пропадање*, тај трећи ропец проћерданог богатства, разликује од мириса, што га, у свему осталом иначе истоветно, испушта трајно, рођено, на-

следно сиромаштво. са којим сам се, узгред нека је записано, давно, врло давно сусретао у својим приградским и периферијским кућама за издавање, пре но што сам их, притеран стидом и приврженошћу теорији такозваног обостраног поседовања, све без претераног губитка а неке и са профитом распродао. Без поговора. бејаш у самом епицентру пустоши коју је за собом оставила Шпекулација, на охлађеном пепелишту Поседа сагорелог у пожару коцкарске трке за лаким добитком, на јетко зеленој чоји берзанског рулета, у измењарској служби божанству Новца, и било ми је, али шта вреди, неизрециво криво што сам уопште овамо свраћао – та, још сам испред ове издишуће куће морао да знам шта ћу у њој затећи! – а поготову што сам се, заслепљен Никином несрећом, мада је она заиста изискивала објашњење, ставио у недостојан положај пророка на рушевинама Содоме којој је, с правом, обећавао пропаст.

– Како да се не сећам. Господин је пуковник?

– То ви имате на уму мог брата – ђенерала, а ја се бавим углавном кућама, милостива госпођо.

– Тако? – рекла је подозриво. Био сам се преварио. Памћење јој ипак није било онако крепко као што сам у први пар закључио. Поред тога, свеједнако је, с неком потиштеностом, готово потресном концентрацијом, пратила моје речи и покрете, мада ових последњих једва и да беше, уз сву скученост простора у коме је разговор вођен.

– Да ви нисте из ОЗНЕ?

– Ама не!

– Хоћу рећи, из УДБЕ?

– Не припадам ниједној фирми, нити Друштву са ограниченим јемством, госпођо. Бавим се кућама на један, ако тако могу да кажем, нарочит начин, за свој рачун, из страсти тако рећи...

– Немамо ми више кућа, господине.

– Па, да, разумем... Шпекулације. Уложено на скок при паду, на пад пре скока... Укратко...

На то је госпођа Мартиновић, са уплахишеношћу која је била у несразмери са сврхом мојих утеха, изјавила како она о свим тим шпекулацијама – рекла је заправо

ус.... мућкама – појма о појму није имала, да је њен муж није упућивао у своје ус.... послове, да је о њима дознала тек на суду (који је, уосталом, то изричито наглашава, био у свему регуларан), и да ништа више нема да дода ономе што је већ раније тим поводом изговорила под заклетвом.

– А не једном сам му говорила да се кани тога!

– И ја сам му говорио, госпођо.

Наједном сам осетио да би даље инсистирање на овој, у неку руку породичној теми било неумесно, тим пре што смо обоје били сложни гледе осуде лакомислених новчаних махинација господина Мартиновића, па сам, смештајући се у понуђену столицу, журно изјавио да се оно што ме је навело да овако у невреме навратим, за шта се још једном најпокорније и уз рукољуб извињавам, не тиче никакве њихове куће, односно куће њихове се тиче, али не неке постојеће, већ једне, могло би се рећи слободно, њихове *бивше* куће.

– Али све је то већ одавно у записницима, господине. Шта се, за име света, још хоће?!

Са разумевањем прелазећи преко жестине са којом се огорчена жена позивала на судске записнике, а у њима је према Стечајном закону, у неравноправном огледању пасиве и активе, као у каквој скаредној историји, под поглављима: „Дугови стечајне масе“, „Повериоци првога реда“, „Јавне тражбине“ и „Дуговања трећег реда“, са поразно празним епизодама „Потраживања“ и „Права од имовинске вредности“ и срећно небележеним „Најнужнијим издацима за погреб стечајног дужника који је умро после отварања стечаја“ неоповратно заједно са ликвидационом масом било покопано њено (на срце руку, новопечено) господство, покушао сам да јој лаичким речима објасним како кућа о којој је реч, та *њихова* кућа, услед извесних околности, због којих сам овде и, ето, злоупотребљавам њено стрпљење, није ушла ни у један Записник, Инвентар или Протокол, од оних у којима је, на моје искрено и поновљено жаљење, пописана сва Мартиновићева некретнина и покретнина – кад се све оно с њим збило.

– Уосталом – додао сам опрезно – далеко да ми до вашег мишљења није стало, о томе, милостива госпођо, говора нема, али ја бих са вашим допуштењем о томе ипак радије са господином супругом... ако је код куће, дабоме.

Не окрећући се, преко рамена је показала на маварски параван.

– А где би био? Код куће је, наравно. Ено вам га тамо.

Излазећи потом у сусрет мојој недоумици, љубазно ми је објаснила да је господин Мартиновић већ поодавно болестан, парализован, укратко, једва жив.

– Ипак, дакле, жив?

– Па кажем, једва. Цела му лева страна не ради.

– Жао ми је, искрено ми је жао. Код мене је била отказала десна. Међутим, значи ли то, милостива госпођо, да се са њим уопште не може...

– По неки пут и може, како кад, али најчешће... Уосталом, могу да видим.

Замакла је за параван, кретонско цвеће је нагло потавнело, чуо сам стругање и спазио како испод доње пречаге заклона пузећи нестаје метална „гуска“ – као корњача под белим емајлираним оклопом. Затим се чуло шкрипање кревета и мадраца, па шиштав звук који је подсећао на струјање гаса, а у интервалима и на онај клокотав, кркљајући писак са којим нечистоћа пробија запушене канализационе цеви, најзад се огласила и госпођа Мартиновић:

– Ту је онај Његован, сећаш ли га се?

Пошто нисам чуо болесников одговор, сматрао сам корисним да додам:

– Арсеније Кирила Његован, са Косанчићевог венца!

– Арсеније Кирила Његован, са Косанчићевог венца!

– поновила је жена разговетно. Тешкоћа је изгледа лежала у томе да се одузети наведе на разумевање онога, што је, опет изгледа, добро чуо: – Ту је, иза паравана. Има, каже, нешто да те пита...

Напрегнуто ослушкујући скоро нељудске сигнале који су се пробијали кроз крстонску опну, био сам свестан бездушних околности под којима приступам испитивању, и то је најмање што се о мојој неувидљивости може рећи, али више нисам имао куд. На домаку одговора зар је било упућно одступити? Зато сам се опет умешао и отресито нагласио да је посреди једна необична кућа која је припадала господину Мартиновићу.

Кад се појавила иза паравана, жена је у руци држала „гуску“.

– Покушајте сами. – рекла је одсутно – само параван да не уклањам. А ви приђите, столицу примакните... Ево овако. Он добро чује, само тешко изговара. Нарочито кад је узбуђен. А ја ћу вас оставити, око њега увек има посла.

Пре него што је изашла, поново се окренула и рекла:

– Он је много пропатио, господине, а ви чините своје.

Не схватајући у потпуности шта је смрала овим упозорењем, а и немајући кад да се у његов смисао упуштам, привукао сам столицу сасвим близу паравана, једва одолевши искушењу да га склопим и ступим у непосредан додир са болесником из цветне пољане од крстона.

– Господине Мартиновићу? Чујете ли ме?

Заштићен шпањолским зидом – знао сам ту мору из искуства – мој се параплектични сабеседник, боље речено сашаптач, ако и то буде био, мучио да савлада згрчену брану уста. Са образом уз смеђе иштампану тканину, готово сам видео како му се као две крте и прозрачне жице бескрвне усне увијају здравим крајцима, док им се, не учествујући у том титанском напору, ободели руб спушта низ чекињаву браду, испуњен шупљикавом пеном у којој се, тражећи речи, као у ружичастој сапуници купа узнемирени језик, па најзад и сам почех уснице да покрећем, као да ћемо тек удруженим запињањем из његових зарђалих чељусту истиснути глас. Глас се напослетку пробио, додуше унакажен неприродним положајем мишића лица, али упркос томе прилично разговетан:

– Ја сам своје одлежао.

Сада се без оклевања морала искористити болесникова пролазна присебност и спремност његових скочањених усана да са њом сарађују, спремност за коју сам опет из искуства знао да је привремена и ћудљива.

Подстакнут Мартиновићевим малодушним уверењем да је „своје одлежао“, што је у потресном контексту његове болке могло да значи једино да не гаји никакве наде у оздрављење, прегао сам да му, како сам умео, објасним колико је опоравак у његовим рукама. Његово здравствено стање је само телесно налиције његове воље, у овом случају, очевидно, сасвим дезоријентисане. А са несрећом се нипошто човек не сме помирити. Медицински су лекови палијативни, стварно се излечење отпочиње одупирањем. Као што му је по чувењу познато, и сам беjah у његовом положају. А богме и у тежем, јер су апоплексији претходили преломи костију, па и *contusio cerebri*, о чему постоје клиничке сведоцбе. Па ме ево, хвала Богу и својој упорности – упорности, не отпорности – опет на ногама, и опет сам се прихватио посла, а и ту би ствари по мене наопако пошле да сам се, кад сам чуо за Симониду, препустио ма и најмањој колебљивости или апатији, која у склопу мог до-тадашњег начина живота, да право речем, и не би била баш тако изненађујућа, па ако се све то сабере, нема разлога за сумњу да ће се и са њим исто збити, под условом, дабоме, да и са своје стране подупре оздрављење коме већ по природи својој тежи угрожени организам.

– Још ћете ви, драги мој пријатељу, нас прехранивати – рекао сам, имајући на уму његово трговање житом, а још више потребу да га охрабрим, па ако ћемо искрено, и одобривољим за разговор. При томе нисам ни слушао да ће се његов допринос овом сусрету састојати у понављању једне једине мисли.

Нажалост, он баш њу понови:

– Мени су казали да сам своје одлежао.

– Наравно – рекао сам – ускоро ћете и устати.

– Зашто кад сам своје одлежао?

– Па управо зато. Устаћете зато што сте дуго лежали.

– Али ја немам за шта више... ја сам своје...

– Ето видите – казао сам – треба само мало добре воље. Не ваља инсубординирати, драги пријатељу. Никако није за препоруку инсубординирати.

Уплашен да ми се опет не изгуби, или да му уста на једаред не откажу послушност, без икакве припреме сам га запитао да ли памти кућу мог рођака Стефана Његована, ону грађевину у Космајској Четрдесет један, коју смо у своје време називали „чудовиштем“?

– Надам се да ће вам бити од помоћи ако вас подсетим да је поводом Нике, хоћу рећи поводом продаје те, уосталом врло атрактивне куће, 27. марта 1941. године, у 19 часова, била заказана ексклузивна лицитација, на коју сам ја, нажалост, одоцнио, па сте Нике, то јест ту кућу, купили ви.

Није било одговора. Предосећајући да се господин Мартиновић постепено враћа у летаргију, из које је једва био извучен, и не бих ли га бар силином гласа претукао и задржао, усплахирено сам узвикнуо:

– Драги, драги господине Мартиновићу, најпонижније вас молим да ми дате неки знак да ме разумете, не мари какав ће бити, можете било шта учинити, закашљати се рецимо, само да будем сигуран у ваше присуство!

– Ја сам своје одлежао... Шта још хоћете? Одахнуо сам. Додуше, још увек је терао своје, али је бар био ту.

– Bon, excellent, господине Мартиновићу, све ће бити како ваља, tout va être très bien. Вама, међутим, држим, није било познато да сам ја, како да се изразим, извесним интимним обавезама био спојен за ту кућу, о томе сад не вреди говорити, било па прошло, у сваком случају ја вам ништа не замерам, молим да то примите срцу, потпуно вас ослобађам утиска да сте према мени поступили нелојално... Најзад, Трговина је трговина. N'est pas?... Е сад, иако Нике, наиме она кућа, мени никад није припадала, осим по једном сасвим изванправном, тако-рећи душевном начелу, ја сам, због нарочитих односа које сам са њом одржавао, одувек, још од утемељења искрено

био заинтересован за њен развој, за све што се тичало њене судбине, док се нису стекле околности које су ме задуго спречавале да ту бригу лично водим, а она коју сам водио преко својих заступника, шта да вам кажем, показала се сасвим недовољна, и тако укратко, остао сам неинформисан... у погледу те куће у Космајској, мислим... Шта сте са њом учинили?

Грехота је признати, али моје се стрпљење примицало измаку, а и прибојавао сам се да трговац и није сасвим при себи, па да ни обавештења која бих од њега добио, ако их буде, наравно, неће бити поуздана. Ипак сам се још једаред савладао, те изразио искрено саучешће због пропасти којој је био изложен али, управо док сам најутешнијим речима изражавао жаљење, на које ми је преко паравана било одговорено муклим стењањем и оном апатичном формулом по којој је господин Мартиновић „своје одлежао“ (и сам после свега бејаш склон да му дам за право), док сам се истовремено предомишљао не бих ли у одсуству жене му ја лепо онај параван уклонио па болесника малчице и попритегао, десило се нешто што ме је сасвим избацило из равнотеже, авај, не само оне душевне.

Наиме, госпођа Мартиновић, коју сам до тада сматрао трезвеном особом, нарочито ако се има у виду мужевљев банкрот, та госпођа Мартиновић за коју сам, ништа ми није противуречило, веровао да својим срчанним реализмом чини последњи преостали тег равнотеже према безнадежној, „већ својеодлежаној“ судбини породице, док сам био заокупљен разговором, неопажено ми се пришуњала иза леђа, и из све снаге опаучила по ионако раздешеној столици на којој сам седео те сам се уједаред напиао на патосу, јесте, на под се стровалио, умало не оборивши параван преко болесника. Док сам се придизао, за своју доб доста чило, домаћица је грубо развејала моје обзирно убеђење да је до акцидента дошло нехотично, јер се била нада мном превила у намери да ме обори чим се поново будем усправио:

– Криво вам је, је л'? Жалите нас, је л'? А овамо би још? Никада доста 'алама незаситним. Све би да нам

поузимае, новац, имање, душу! Али шипак! – овде га је, замислите, in vivo демонстрирала. – Ништа више нема за одузимање и деобу. Све сте нам већ покупили. И децу сте ми у емигранте отерали. Сад одузимајте једни од других, пропалитети белосветски! Пљачкајте мало једни друге!

– Oh, mon Dieu! Та приберите се, Madame, за бога милог!

– Каква мадам, мајку ли вам вашу отимачку! Мадам у цицаној хаљини, мадам која једе с' мене на уштап, мадам која ус... самцима пере ус... гаће! Арамије! Паликуће! Лопухе! Некрсти!

– Mais voyons, Madame! Permettez moi de me justifier... Il s'agit ici d'une erreur fatale!

– Убице! Безбожници!

– Moi, je ne comprends rien, parole d'honneur... Je suis un homme d'une grande renommée.

– КОЊОКРАДИЦЕ!

– Pardon, pardon! Vous avez eu la bonté de vous rappeler moi ... Арсеније Кирила Његован, rentier de la rue Косанчићев венац, numero dix-sept !

Иако сам власан да ову недоличну сцену in pleno изоставим (не знам јесам ли споменуо да пишем на полећни образаца за порез и признаница за наплату кирије), поготово што су ове белешке нека врста тестаментa, а и иначе, по моју би успомену и по (скоројевићки уосталом) углед Мартиновића било корисније да је прећутим, нећу се заклонити иза тог права, у првом реду стога што ће овај инцидент тек у збиру будућих догађаја, оних који су ме очекивали у наставку шетње, заслужити јасно, да не кажем накнадно пророчанско обележје, јер ће у њима зао удес поседника господина Јована Мартиновића добити, ако ништа друго, оно бар потпуну сатисфакцију у злом удесу, који се управо у оном часу, управо док сам узалудно смиривао помахниталу домаћицу, тамо на другој обали Саве, приправљао и за нас, остале поседнике, па зато, са извесним устезањем додуше, устезањем које се тиче више избора речника него саме суштине збивања,

записујем, ево, како сам праћен жениним џамбаским посовкама смотрено одступао према вратима, снујући при том да ако се нема куд и штап употребим. За сада се, међутим, хвала милостивом богу, расрђена жена ограничавала на простачке кетве, чији смисао никако нисам разумевао а, поштено говорећи, нисам био ни при расположењу да га одгонетам.

– Ама, зашто га једном не пустите на миру, куга вас изела?! Па зар, зликовци, не видите да човек умире!? Зар баш начисто хоћете да га докрајчите? Мој муж је одлежао своје? Петнаест година је робијао невин да би се којекаква копилад, под врбом зачета, товила на нашој очевини!...

– Madame!

– Марш напоље!

– Молим, ја ћу објаснити...

– Шта ти има мени да објашњаваш? Што сте имали објаснили сте нам Четрдесет четврте! А ти ми бежи са очију, и поручи онима који су те послали да Мартиновићи ништа више немају за ваше конфискације, експропријације и национализације, ништа! Можете још ово – био је то њен истурени лакат – да добијете! А њега, види га, преобукао се, кравату и шешир метнуо! Мој отац је, бре, ајгире на километар препознавао, а ја да не прозрем једног ус..... удбаша!

Нема шта, свако је објашњење овде било излишно. Поврх свега претила је опасност да необуздана галама алармира комшилук па да се нађем у средишту скандала. А нипошто нисам смео да са ума сметнем Симониду, као што сам већ једном заборавио Нике, па су се отуд изродиле неприлике по обоје.

Елем, једва се докопах степеништа. Док сам силазио, настојећи да свом повлачењу сачувам изглед пословне журбе, ћерка се џамбаса Јошке нагла преко дрвене ограде и продужила да ме обасипа погрдама:

– А ону кућу, која вам је за око запала, нисте, крвопије, ни могли да узмете! Црнци су је срушили, хвала милосрдном Богу, до фундаментума је сравнили. Само

сте камење могли да покупиш, и покупили сте га, јашта! И рушевине сте нам одузели, камење однели! Дабогда вам за гробове послужило! А ти се слободно врати са милицијом, мени пуца прслук! Пуца ми прслук за вашу ус... милицију! Пуца ми прслук за овај ус... живот!

У стрепњи да понесена бесом не истрчи на улицу, дао сам себи труда да малко похитам са силаском – о, не, нисам трчао, зато и не бих био способан, само сам корак убрзао до темпа који је био на ивици бега – поставши тек негде на Топличином венцу свестан да се женин суманути испад још на врху степеништа завршио ропцем, јецајем, криком – ђаво ће га сад знати – у сваком случају схватио сам да сам изван опасности и да сам, уза све, ову посету ипак са добитком привео крају.

Моја Нике је, дакле, била згођена у време савезничког бомбардовања, и није се дала поправити све да је и била у мојим рукама, па према свим тим диспозицијама, ја нисам могао да будем ни кривац ни сукривац за њену пропаст. Нажалост, стечено сам олакшање морао да платим стидом што сам га тако оберучке пригрлио. Зар ми до те куће толико мало беше стало да сам преферирао да буде са земљом сравњена, само да ја сачувам душевни спокој?

И јеси, Арсеније, јеси! Даје Нике повређена, могао би да је излечиш, а да би на то имао законско право било је, опет, преко потребно да је поседујеш, да присуствујеш лицитацији, да поворку заобиђеш. А да си поворку *сйварно* желео да заобиђеш, узео би аутомобил, па јој Булеваром Војводе Мишића, око Калемегдана и Зоолошке баште, а затим улицом Маршала Пилсудског, преко Топличиног венца, зашао за леђа.

Никаква се кола под онаквим околностима нису могла извести са Венца на Булевар!

Тада си телефонски морао да заиштеш одлагање лицитације.

Нипошто! То је било потпуно изван добрих пословних регула! Уосталом, Стефан никада не би пристао да их прекрши због особе чије му је одсуство савршено конвенирало.

А зашто ниси захтевао да лицитираш преко телефона? Имао си право да наименујеш заступника, ма ко је то могао да буде, чак и Стефанов послужитељ Јон. Јон би ти из Космајске, преко телефона, саопштавао кретање Никине цене, а ти би је са Косанчићевог венца подизао, све док се беспомоћан пред вртоглавим скоковима твојих понуда и последњи конкурент посрамљено не би повукао.

Збиља, то се могло, али се нисам сетио, тога се просто нисам сетио!

Ама, да се ти ниси препао? Дешава се тако, међу људима се дешава, прибогу чезну, рекао би све ће да жртвују, а овамо се кад дође до дувара све некако устезу, двоуме, прибојавају, као да негде у запретеној дубини и не желе да им чежњи буде удовољено. Можда си страховао да ће моћна Нике из тебе истиснути све остале куће – она је, јамачно, и била томе склона, саможива, егосцентрична, љубоморна на сваку мисао коју сам притешњен разгранатим пословима морао да посвећујем зградама супарницама – па да ће те одмамити преко увек отворене и слободне границе која демаркира приврженост од опсесије, страст од маније, јер ти, ваљда, ниси желео да будеш **ЛУДИ КУЋЕВЛАСНИК**?

Размишљајући о свему подробно, најзад сам се одважио да изрекнем реч *предумишљај*, имајући пред очима, јакако, не хтење са којим се оперише у правосуђу, већ ону тајанствену, понорну, несвесну хотимичност помоћу које, задржавајући недужност у сопственим очима, постижемо своје чак и нама незнате циљеве. Лицемерна је била нада да ће ме Никино рушење, над којим доиста нисам имао утицаја, ослободити осећања кривице, јер та кућа је умрла пре него што су је пронашле бомбе, Нике је преминула 27. марта 1941. године у 19 часова, онда када је већ свима у Космајској било јасно да Арсеније Његован неће доћи на лицитацију. И то сам био ја, ја сам убио Нике. Изневерио сам је, издао, лишио воље за животом, убио сам бесмртну душу грађевине, бесмртну душу уметничког дела, а то је грех који, и кад се међу људима почини, слови као једини за који нема опроштаја.

Оне су бомбе, дакле, рушиле нешто што би се, нема сумње, убрзо срушило и само од себе.

(Одговоран сам био за Нике, за уништење које је претило Симониди, крив сам био што се уз Аспазиина нежна леђа крвопијски припила она несита обућарска радионица. И ко зна за шта још крив. Откуда сам могао предвидети шта све имам да доживим кад сутра или преко сутра будем обилазио своје поседе и сабрао резултате Головановог и Катарининог „старања“. Пребацивао сам Ђорђију да је дезертирао. А ја, шта сам ја учинио? И какве је разлике било између мојег затварања на Косанчићевом венцу 17, и његовог полагања у новогробљанску парцелу 17? Чак је и случајна подударност бројева од којих смо потражили заштиту указивала на сродност нашег кукавичлука. (Ово бележим само стога да бих објаснио кукавно расположење са којим сам свео рачуне са Нике, а и стога што сам, зачудо, баш захваљујући том депресивном стању, поново био стекао младалачко самопоуздање, а преко њега и право да кројим амбициозне планове у погледу кућевласничке каријере. Али о томе касније, на другим обрасцима и признаницама!)

У међувремену осетих тиштање у препонама. Био сам се одвикао од хода, а некада сам знао сате и сате да проводим у обиласку својих или разгледању туђих кућа и градилишта, па да малаксалост не осетим. Додуше, и спарно је било – врео ваздух ме је омотавао као масна трака муволовке – али пре ће бити да су ми мојих седамдесет седам година поткопали свежину и издржљивост, те ме нагнале да потражим клупу на којој бих одморио ноге.

Тог поподнева било је прилично пусто у парку. Као пауци по блиставим нитима, уз металне пењалице милела су деца, продорношћу неподмазаних шарки шкрипале су љуљашке и клацкалице, изнад изједене ивице бетонског басена за песак клатиле су се дечије главе. Као ружичасти локвањи.

(Грехота је признати, али ја децу нисам марио. Колико сам пута одмах после окончања молерских радова

затицао сок својих кућа унакараћене њиховим цртежима у различитој техници, јер су се с подједнаком неувиђавношћу служила бојицама, оловкама, кредама, угљеном и оштрим камењем – цртежима које је мој кузен Леонид Његован проглашавао „непосредним изразом примитивног алтамирског генија“, што му није падало тешко, јер куће никад нису биле његове, а ја, опет, јер су често биле моје, неваспитањем за које треба казнити родитеље. Колико се пута нетом обојено pročеље морало поново фарбати на оним местима које је „примитивни алтамирски геније“ изабрао да се изрази, а свакоме ко је икада предузео да местимично упропашћени зид дотера знано је колико је тешко постићи уједначеност боје и избећи да после поправке зид не изгледа као лепрозан.)

Свих тих справа и скангала раније није било, али је споменик Вуку још увек доминирао парком. Дурбином сам из густог зеленила привукао гвоздену нападачку фигуру:

ВОЈВОДА ВУК 1880 – 1916.

ЈАДАР

КОНАТИЦА

БЕОГРАД

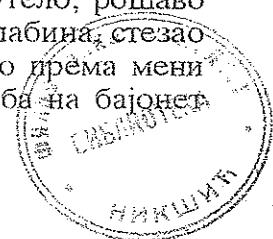
ВЛАСИНА

КАЛМАКЧАЛАН

СИВА СТЕНА

ГРУНИШТЕ

Као да је у тај пар истрчао из шуме, из бусије, из чисте оних неколико кестенова који су му расли у залеђу, Војвода је у необузданом налету, прса у прса, снажно био закорачио десном ногом, савијеном у колену, испод којег се гвозђе умотавало у војничке увијаче, лева му је под оштрим углом била упрта у пожутело, рошаво постоље, у левој је руци, одмакнутој од слабине, стезао карабин, а десну беше потпуно испружио према мени као према душманину кога у јуришу треба на бајонет разнети.

Као овај комитски војвода, отприлике, срљао је на мене и пандур кога сам угледао пре него што сам се онамо на калдрми Поп-Лукине улице начисто изгубио: већ бејаш оборен, а цвикери смрскани, али још сам, хвала Богу, руковао покретима, мада с њима ништа нисам успевао да постигнем доли да заштитим лице по коме се петама газило; пете су гацале унаоколо као да муљају грождје у каци, дизале су се и спуштале брзином и уједначеношћу пнеуматичних чекића, али се не бих усудио заклети да сам осећао икакав бол, ни чуо галаму каква је владала за време збора и касније у тучи, док сам се још држао на ногама; напротив, чим ме свалише, све је наједаред омутавело, продужујући да се ковитла, премеће и ошја у утварној тишини, као да је домалопређашња бука доспела до јачине с које се више и не чује, премда свакојако још бучи; међутим, далеко сам од убеђења да је све било баш тако безболно и мртво као што се мени причињавало, бићс да је свесност да бола има, само га још не осећам, и мук да је бука коју привремено не чујем, да је, мислим, та претпоставка припадала мом расвешћивању, доцније у постељи, а не поступном губљењу свести на калдрми Поп-Лукине, свести која је – добро памтим – пре но што се сасвим помрачила, стигла да оком као засенченим објективом неподешеног дурбина фиксира верну копију Вуковог споменика: жандарма који је витлајући пендреком срљао на мене.

Кад су ме привели свести а трајало је то, богме, по дуже, јер сам је у више наврата губио и враћао, иако наравски не бих умео да поменем ниједну појединост из тог испретураног раздобља, осим расплинута Катариново лице, лелујаве рубинске силуете које су пре личиле на прозирне језике распиреног пламена него на жива бића, поготову не на моје неговатеље, и зачудо ону зелену руку са гвозденим квачилом у зглобу која се, ослобођена тела, фијучући заривала у намештај – око се најзад расенило као сочиво дурбина што се, најпоследешен према удаљеностима, наканио да разликује стварне предмете од огњених таласа, који су задуго после прибирања надирали однекуда и потпаљивали ћошкове

просторије у којој сам се опорављао. Била је то наша спаваћа соба на Венцу. По свему судећи, свлачили су ме, настојећи да ми из утрнутих прстију ишчупају некакав предмет – чупкав, тврд, изломљен.

А баш ми је тај предмет, срастао са шаком, да ми га једвице отеше, припомогао да се освестим: био је то, наиме, мој изгубљени шешир, Borsalino за усеченим клобуком, по ивици уврнутим крутим штитником и црном свиластом траком. Истина, у оронулом стању, али сам га ипак препознао. (Уосталом, на постави је било извезено моје име.) Како сам до њега дошао не бих умео да кажем, а још мање је о томе ништа знала жандармеријска патрола која ме је била пронашла и после идентификације, унајмивши фијакер, са поштовањем пренела на Косанчићев венац. Једино је жандармеријски наредник са службеним поуздањем могао да извести „да су господина Његована, растуривши црвену гомилу, извадили из сливника, са опроштењем, онамо на окуци, где одводни канал нечистоћу заноси у Космајску, али да не умеју да кажу како је међу говна доспео, осим ако није учествовао у метежу, што узимајући у обзир господинов углед нипошто не верују, мада се никад не зна, да је био у рђавом, дапаче врло рђавом стању, намртво испребитан што се каже, и такорећи за причест, а да је у левој руци стезао речени шешир од којег су без успеха покушавали да га одвоје, док су га товарили на фијакер да га уруче госпођи Његован, на адресу нађену у његовом буђелару...”

Дијагнозу је поставио породични лекар, др мед. Симеоновић, уз конзилијарну сарадњу хирурга Георгија Његована (испомоћ коју не бих допустио да сам се питао). Мада далеко од инфаустне, она није прорицала брзо оздрављење. У дијагнози коју чувам међу документима пише: *Fractura tibiae et fibulae dextre, Fractura costarum II lat. sin. et III, IV lat. dex., Contusio cerebri et Haematoma faciae et corporis*, што је упућенима поверавало срамну чињеницу да су ми пребијене обе кости десне потколенице, скрцкана три ребра, друго на левој, а треће и четврто на десној поли грудног коша, да сам

претрпео потрес мозга (чије ће се последице испољити у привременој одузетости десног образа), и да сам, најзад, сав био нашаран масницама и подливима, печатима буботака које сам примио током инцидента, и које су својим ружним изгледом доприносиле општем утиску да је са мном, тамо на улици одакле сам добротом полиције био донешен, окрутчо – шта велим? – варварски поступљено. Али на праве последице тог недостојног чина вратићу се за времена.

Касније, кад су ми снимили гипс, и кад сам остао у гуменом мидеру на шпираре, какав су носиле наше матере, Катарина ме је обавестила да сам извесно време био у бунилу, подгрејаваном температуром и до 40 С, и да сам, бунцајући о свему и свачему, најчешће учествовао у некаквој лицитацији за коју би да се при том нисам надметао са необичним конкурентима држала да је приређена поводом Никине продаје. Први је био некакав човек по имену „Грабуља“, други Н. Н., а помињао сам и Христину. У „Грабуљи“ сам лако идентификовао инвалида са куком уместо шаке, Н. Н. ми је био предговорник на збору, једино са Христином имађах муке све док ми не сину да се под тим именом скрива гојазна сифражеткиња о чијој сам руци висео док смо марширали према Бранковој.

(Христина је сестра мог архитекте Јакова Његована, особа сасвим изван домаћаја памети, и мада је њена шенутост позната и призната, неће бити на одмет да јој се и на овим признаницама лудости забележе: била је, наиме, социјалисткиња, и то лева – не беше јој дакле доста да буде социјалист, што је већ по себи за сваку осуду, морала је поврх свега да буде и леви – затим цокеј, сифражеткиња, велосипедист, кореспондент из Шпаније године 1937, прва Српкиња која је летела балоном, заговорник промискуитета, мада је, записујем ово уз дужну злобу, сама морала да се задовољи часном улогом девице, челист, троцкист, и шта ти га знам каква још све лакомислена занимања није упражњавала, из начела је учила кинески, носила демонстративну црнину, са црвеном ружом о Првом мају, и следећи ваљда George Sand,

своју духовну прабабу, пушила на копчату и вретенасту муштиклу сличну чибуку, са мном је, дабогме, као са „реакционером“, одавно, а на моје олакшање, раскрстила, те се предала ишчекивању светске револуције са жаром хајдука који чека ноћ па да крене у отимачину, револуција међутим у инат никако да дође, пуштајући је да вене и да се усавршава у гађању из пиштоља на гуменим луткама које су, претпостављам, биле кројене по узору на сеоске гуликоже из основачких читанки. Ето откуда у мојој несвестици Христина: њено име беше узела она демонстранткиња у црнини.)

За спорог опоравка саставио сам некако – то ми је дошло и као забава – растурену парчад кошмара, из којег су се, према Катаринином извештају, на јаву отргла само она три необична имена. Одсањана лицитација се одржавала у мермерном холу Стефанове куће, на рачви Космајске и Поп-Лукине и предграђу Вороњеза, али никако нисам био кадар да тај преображај околине на делу ухватим, па ни сада, исписујући овај легат, не могу да докучим како је до преинаке долазило: хоћу да кажем, не знам да ли се сценографија бунила, као на ротационом механизму какве бине, смењивала по сопственом манускрипту, или је промена декора била изазвана неким епизодама сна које су из необјашњивих побуда разбијале његов регуларан ток. А и када је долазило до промене, у новој средини увек би заостало нешто од претходне, као да су сценски радници, у журби између чинова, заборављали да уклоне све предмете исслуженог ентеријера: преко читавог источног зида Никиног предворја, од ивице бордуре до пода, била је крвавим писменима исписана крилатица: „Боље рат него пакт! Боље гроб него роб!“, пред теснацом Космајске, постаментом углављена у четворострани сливник, стајала је Мојсијева рогата глава са прокријумчареним мојим цртама лица, куће из ове улице, међутим, беху увучене у црни фронт вороњешких чатрља и измешане са њима, и још много штошта беше испретурано, мада сам обично знао где се када налазим. Нешто се ипак није преображавало. Главни лицитатор је увек био онај инвалид, само

му је у ручни зглоб, уместо куке сличне касапској вешалици, била учвршћена чешљаста глава грабуље којом је ударао по лицитаторском банку смештеном час у холу, час наспред улице, која се, опет, сад пружала кроз Вороњеж, сад кроз Београд. Изнад једноруког Стефановог заступника беше разапета црвена застава са задивљујућом склоношћу да се преобличије у брокатне Никине завесе, и обратно наравно, без обзира да ли се лицитација одвијала на паркету, калдрми, или у блату. Међу лицитантима сам препознао грлате учеснике мартовске манифестације, руске трговце у бундама, кафтанима и кабаницама, и многе престоничке кућевласнике са којима сам пословао. Били су прилично стеињени те су приликом надметања једва успевали руке да дигну. Само надметање, међутим, беше некако збркано, канда грозницом дезорганизовано. Сећам се да су Руси наступали заједно, збијени у чупаву групу на коленима, скандирали би цифре уместо да их свако за себе извикује. Своје понуде Н. Н. је саопштавао јашући нечија повијена рамена. Ни тада није напуштао позу свеца који благосиља. Жандарми су, ако се не варам, у ваздух пуцали, а ја сам те хице примао као бројке које су пењале Никину вредност и биле уперене противу мог душевног права на кућу. Стефан, који је однекуд и сам учествовао у лицитацији (као да се био покајао што је кућу уопште изложио продаји), непрестано је викао: „Могу ако треба телефонирати на Губеревац!“, и сваки такав бесмислени усклик богаљ је, зачудо, ударцем грабуље о пулт означавао као нови скок Никине цене – мада не беше сасвим јасно шта се овде продаје, изгледало је, наиме, да само ја купујем Нике, а да сви остали имају нешто друго на уму. А најопаснији конкурент ми је била Христина. Одржавао се скуп под сумрачним небом или рељефном Никином таваницом, свеједно, Христина је изнад нас летела у пругастом балону, и нагнута преко ивице корпе, као врећа песка припремљена за избацивање, расипала летке на којима су, по узусима оферталних лицитација, биле исписане њене понуде у бројевима.

Што се тиче моје улоге, она је била некако прећутна, у ствари муку сам мучио да цифру довикнем. Био сам у самртном страху да ћу закаснити, да цифру на време нећу изговорити, те да ће Нике припасти коме другом, и мада, доиста, ниједном у току бунила нисам успео да је објавим – глас ми је једноставно био отказао, а претучена се рука у немоћним таласима дизала да никад не доспе до прописане висине – једноруки лицитатор је толерисао моју опчињеност, а ни остали се такмичари нису бунили, као да су и они били свесни понуда које сам тек замишљао. Па ипак, стрепео сам да им ова неуобичајена добротивост не дојадн, те да ме позивајући се на Закон, једноставно не дисквалификују. У међувремену, заправо током читаве дражбе, свраћали би међу нас некакви наоружани људи, и млатећи их тојагама, одвлачили лицитанте у споредне улице или нуспросторије куће, већ према томе где смо стајали. Лицитанти би се касније однекуд опет појављивали, затицао бих одведене на месту на које је трговачки скуп ђудима бунила бивао пресељен.

Све ово, на линч мислим, на моје боловање и неспоразум са Нике, не би било пресудно да некако у то доба, посредством опорављања које је трајало... па око пола године богами, нисам почео да се заносим мишљу да и пословни и приватни живот, или оно мало што се од личног под жрвњем рада било сачувало, преуредим на неки нов, још недомишљен начин. Није било друге, Арсеније, времену се ваљало прилагодити, времену подићи. Не кажем приклонити ни покорити, већ саобразити. Наћи у њему погодније лежиште. Избећи да се о његове јогунасте мене тареш као мула о гоничев улар. Све у свему, предузети нешто коренито, неки од оних спасоносних заокрета, који су, још од синова москопољског грччара Симеона Њаго-а, разделивши их по вишој праведности на све четири части света, њихове крвне и полукрвне потомке одржавали на сунчаној површини друштвеног живота. А време је, нема сумње, узело да се мења. Рекао бих чак и изопачује, да нисам обема ногама стајао на земљи. Узело је да испољава наопака својства

и проузрокује махните ситуације међу којима ми је, признају, све теже било да се сналазим, и као поседник и као грађанин, па и као човек. По свој прилици, изопачења је било и раније, да споменем принудни бег из заробљеништва Седamnaесте, боравак у Русији, станицу Соловкино, бахато или поспрдно неразумевање на које је код овдашњих рентијера наилазио мој очински однос према кућама, инцидент поводом Стефанове Нике, па и размирице са братом Ђорђијем. Преображај времена је, дакле, претходио мом осећању да и мени прети, да је можда баш противу мене и мојих начела уперен. Али, тек ме је препад коме сам био подвргнут, ма колико га пред јавношћу називао неспоразумом – а зар он то ипак није? – па чак и приправан био да део кривице за њ на себе преузмем, или да га раздужим својом несналажљивошћу, тек ме је премлаћивање опоменуло да је крајње време за узмак, за одступање, за привремено повлачење у склониште.

(А није било време, Арсеније, није било! Време тек долази!)

Осећању несигурности припомогао је и окупатор који је у данима моје реконвалесценције већ увелико претурао редуте нашег устаљеног начина живота. Ја лично, разуме се, нисам имао нешто особито да замерим Немцима. Обустављање грађевинске делатности добро је дошло да ми заузда страст за зидањем, јер је ова озбиљно претила да поткопа моје кредитне способности – треба се у трговини покад зауставити и пребројати! – Немци су ми додуше реквирирали неке куће, али су о њима, нема збора, домаћински водили рачуна, чиме су ми плаћали више него да су их уз достојну накнаду упропашћавали, а што се тиче оних бомбардовања, а сва уписујем њима у радост, јер су прва извели, а друга присуством изазвали, па – како је изволео говорити мој станар мајор Helgar: „Das ist ein Krieg, Herr Negovan!“, био је то Рат, нешто натприродно, нешто елементарно, што се као кратер без ичије доказане кривице отворило испод неких од мојих кућа, да их прогута и врати земљи из које су потекле. И Немци су, уосталом, сачињавали промену

чију сам суштину настојао себи да растумачим, почивајући у гипсаном кориту које је смрдјело на знојаву прапину од креде. И мајор Helgar Blunno, и кузен Стефан, и зелени човек са гвозденом оством уместо шаке, и Н. Н. – беседник који је наговештавао Револуцију, и руски трговци у бундама, на коленима, солонкинска житчана петоврата омча. Fractura tibiae et Fibulae dextre, Ђорђијева невојничка погибија, Федор Г. Његован, који је долазио да гледа како нас у гроб полажу, што су ми Катарицу у Ламартиновој покушали да сруше, Агатино поткопано здравље, разлог с којег ми није било допуштено да у Колу српских сестара одржим предавање о банкама и банкарству, и Исидор, мој Исидор...

И још пуно којешта, Исидоре, кад погледаш трезвено све саме ситнице и тричарије, а овамо, свака је од тих ситница и тричарија била свежа мрља на сочиву кроз које сам посматрао и мој град, и моје суграђане, па понекад и тебе, синко. Нечистоћа се била сакупила у нашем међупростору, гадна нека нечистоћа. Али ти немој мислити да су моје болесничке калкулације одмах уродиле одлуком, исувише сам био искусан да бих насео тим раним импулсима. Они су у први мах само однеговали погодно расположење за каснију одлуку, избор коме још нисам знао ни врсту, ни смер, ни обим.

Међутим, некако ретроактивно, будућа одлука већ је била у дејству. Опорављање је добро напредовало, трагови насиља већ поодавно беху ишчезли, а кости сустопице на преломима срасле, све ређе су се обнављале мучне последице контузије, па је озбиљно ваљало помишљати и на скоро напуштање постеље. Лекари су установили да би даље задржавање у кревету могло имати фаталне последице по моју способност кретања, те да би се левој нози вратила гипкост, а труп савитљивост, беху ми препоручене собне вежбе, уз умерене шетње на ваздуху. Ја сам, међутим, лукавим изговорима одлагао устајање – од бележника Голована, који је привремено а под мојим надзором преузео вођење канцеларије, примао сам редовне извештаје о кућама, па сам са те битне стране могао да будем спокојан – одлагао

сам устајање све док ми не предочише блиску опасност од пнеумоније, ако и даље останем овако физички инертан.

Добро, устао сам, вршио и прописане вежбе, али напоље нисам излазио, никако нисам, осим наравно на прозор, са којег сам поседовао изванредан поглед на Ушће, сиву водену петљу усред панонске равнице. И даље сам контролисао Голованову сналажљивост у вршењу пуномоћства, стално имајући у виду жалосну чињеницу да он *куће не воли* (а ни оне њега свакојако), да се њима бави силом околности, као мој универсални правни заступник, заступник моје воље и страсти, подједнако пасивно и равнодушно – не кажем нелојално – као што би према исцрпним упутствима, и њима потпуно ограничен, вршио размену непознатих раритета у име каквог колекционара чија му је преданост сачувању старудије сасвим необјашњива. Услед разгранатости кућевласничког пословања убрзо је морала да му се придружи и Катарина, премда сам је до тада увек држао по страни од својих брига. У оба случаја бејаш строг и непопустљив, јер је од њихове способности да ме замене, очи и уши моје да буду, зависило хоћу ли се смети определити за неку врсту еремитства, половичног пустињаштва, у коме сам прикљештен околностима назирао револуционаран облик поседничког статуса. Резултати су били задовољавајући, тим пре што сам могао да рачунам са њиховим постепеним усавршавањем. Уз моје старање, надао сам се, послови ће се одвијати као да их води сам Арсеније Његован.

Све не би било речено ако се не би записало како ме је мучила бојазан да ово на шта сам се спремао не буде напуштање па и порицање оне философије власништва за коју сам се залагао током читаве кућевласничке каријере; да не дође до раскидања *личног* односа са поседом, његовог апстраховања и преношења у анонимне цифре са којима ћу имати дотицаја само преко књиговодства, рачуна, признаница и Голован-Катарининих реферата. А зар то тада не би наликовало банкарском, или, сачувај боже, берзанском мешетарењу, у коме би

бројеви као авет-симболи замењивали живе куће, а стварне историје грађевина биле сведене на замршене математичке операције? Не бих ли тако најзад и ја постао кућевласник у оном смислу с којег сам се срамио тог ружног израза, чак и када је одговарао живинском односу мојих суграђана према кућама?

Е, да се то не би догодило, мој Исидоре, наложио сам да се израде увеличане фотографије мојих кућа снимљених из разноврсних позиција – а планове, пројекте и инвестиционе елаборате већ сам чувао – и да се према најлепшим примерцима искују макете од ебановине или палисандра (за шта је, у оскудици племените грађе на тржишту, упркос Катаринином противљењу, било употребљено нешто тананог намештаја њене баке Турјашки). Тако сам овековечио њихов изглед у тренутку у коме сам их напуштао. Привидно напуштао, разуме се. У ствари, одозго са Косанчићевог венца као са осматрачког торња, из прикрајка а не запећка како би се могло помислити, ја сам продужио над њима нежно да бдим. Намеравао сам, такође, да фотографисање уведем као обавезан поступак у новом начину пословања: у одређеним размацима, квартално рецимо, куће би поново биле уснимљене, и ја бих упоређивањем тих слика са старим серијама стицао јасну представу о њиховом стању, као да пред собом имам успеле рендгенске налазе. По себи је разумљиво да би се спољашњем проверавању у будућности придружила и дубинска испитивања. Моји би експерти научењачким методама утврђивали све промене које су у поменутим интервалима настале на кућама услед дејства: атмосферских прилика (од којих је поред инсолације и падавина нарочито био важан мраз, јер је на ниским температурама понекад долазило до опадања или разарања механичких особина грађевинског материјала); померања или слегања подлоге захваљујући стишљивости тла (поготову на клизним теренима крај Саве и Дунава), па чак и оних наоко нејаких земљотреса, које нико не осећа осим сеизмографа и, наравно, грађевина сраслих за земљу; неодржавања, абања, неодговарајуће употребе – махом на периферији

у дошљака из унутрашњости – или физичког оштећења под утицајем више силе; најзад промена које ничим особитим неће бити условљене те ће се дешавати и да су куће неким чудом заштићене од ђудљивости тла, климе и људи. неизбежних промена услед старости и природне истрошености.

(Закорачићу мало унапред да забележим како сам, док су прве експертизе у току године 1942. пуниле моју Картотеку, са олакшањем установио да се куће за време мог боловања нису од мене одметнуле, и да су, путем снимака, анкета, извештаја и комисијских налаза, биле према мени исто онако поверљиво отворене и без тајни као кад сам њима лично управљао. Растрошан утицај поднебља, ако га је било, препознавао сам у опадању малтера налик перутању коже људи изложених наглим преокретима климе, рахитичном сушењу дрвенарије, разједеном бледилу фарбе, која је чилила са зидова као боја с лица особа нагрижених опаком унутрашњом болом, и влажним мрљама којима су се росиле таванице као чела у грозници. Чак и узнемирености земље имађаху неизбежне трагове у зевовима камена, чије су врсте а особито правци непогрешиво именовали динамичке силе које су, супротстављајући се статичким прорачунима, нападале овај стуб потпорањ или онај зид у настојању да га извитопере и оборе. Не могу одолети искушењу – најзад тестамент пишем – а да не нотирам лични допринос овим грађевинским пробама, допринос који је под именом „Арсенијевог стакла“ или „Арсенијевог стакленог листића“ ушао у општу примену. Наиме, моји су се стручњаци непрестано вајкали како не располажу поузданим средством помоћу кога би установили да ли је нека пукотина мртва или жива, „ради ли или не ради“, јер је од тога зависило њено порекло, па и лечење: уколико пукотина „ради“, што ће рећи да се шири, изазива је константна делатност тла коју ваља предупредити, ако пак „мирује“, заостала је последица каквог прохујалог потреса, па се може једноставно премазати и занемарити. Али, осим посматрањем, практичан начин да се њено понашање утврди није постојао.

Они то просто нису умели. Разуме се да сам ја то умео још мање. Та кућевласник сам био, а не градитељ. А бани је мене срећа послужила. Nota bene, као Исака Њутна она његова јабука. У више наврата, наиме, мени је са зида спадала Кућевласничка мапа, а да ни њеној скромној тежини ни каквоћи летила, којим је била учвршћена, нисам могао да припишем кривицу. Све што сам опажао беше танушна пукотина да се, као усукани фитиљ, укосо пробија кроз боју, а кад сам идући пут, одбацивши лепак, усхтео мапу да прикуцам на зид, приметих да се пукотина проширила. Закључих да се малтер, боја, па и моја карта према зиду понашају као кожа према месу, те да трпе све промене које задесе подлогу, отприлике као што се и наша кожа тањи и пуца кад испод ње мишић оболу. Намах ми би јасно да сам сасвим случајно открио начин помоћу кога се може пратити понашање пукотина. Прва проба даде одличне резултате: танки стаклени листић залепљен унакрст преко напрслине спаде већ после недељу дана – напрслина се, дакле, ширила, „радила је“. Упркос издацима којима ме је ово откриће изложило – зид се због склиског терена морао осигуравати – био сам задовољан. „Арсенијево стакло“ ушло је у историју грађевинарства. Али, прича да се обрнем! Шта сам оно хтео да запишем? Да, за промене на кућама! Многе од њих беху и голим оком уочљиве. Нарочито оштећења која су била изазвана вапијућом небригом станара. Јер, зар је Арсенију Његовану, верном пријатељу кућа, неки уображени инжењер требало да каже да рупичасте озледе на паркету потичу од поткованих ципела, а засеци на бетону степеништа од секире која је, мимо сваког Кућног реда, цепала дрва тамо где им није место? Највеће бриге, међутим, задавало ми је увиђање оних метаморфоза грађе које су биле изазване природним старењем материјала и њиховим лучењем од пролазних чиниоца климе, тла и коришћења. Томе, међутим, није било помоћи. Морао сам да се помирим, мада и сада то једва постижем, са извесношћу да ће понеки видови живота кућа и за мене остати вечна тајна.)

Уз Катаринино непосредно старање и Голованове реферате, ово што сам предузео било је довољно да нашим односима – моје куће и мене имам у виду – обезбеди ону меру личног додира и међузависности без којих нема правог поседовања.

На Венцу још нисам отворено објавио намеру да се повучем, премда се нисам устезао од заобилазних наговештаја да бих у скорој будућности, можда већ наступајућих месеци, пословање са издавањем и купопродајом кућа могао да пренесем на Голованову заступничку канцеларију, ништа не говорећи чему бих се ја посветио. Као што се могло предвидети, Катарину је обрадовала идеја о мојој делимичној демисији. Катарина је одувек била љубоморна на моје куће. Нећу душу да грешим и да тврдим како их је мрзела, али да је у Симониди, Софији, Аспазии, Теодори, Агати, у читавом мом непокретном поседу са плиткоумном безазленошћу експлоататора гледала само обзидане, окречене па офарбане крлетке за издавање и убирање локаријума и да је мој приватни однос с њима сматрала у најмању руку особљачким, у то нема сумње. Кад смо се упознали, проглашавала је моју страст само „малко необичном, апаратном“ и не би се рекло да је ишта противу ње имала, чак сам налазио повода за уверење да ме је управо та приврженост архитектури и способност да трговину преданошћу колекционара узвисим до уметности издвојила између других просаца, касније јој је – а већ смо били у браку – моје понашање додуше још увек било само необично, али је све чешће налазила да у њему претерујем, и већ је кадикад умела да ми своје примедбе са загрижљивом оштрином стави до знања; затим је, пред сам рат, можда и поводом Нике, поверовала да сам болестан, те је била развила живу активност да се приволим на одмор; најзад се за стањем ствари помирила, али мојим кућама, као да су то њене претходнице или чак супарнице, никад није опростила место које су заузимале у мом срцу.

Катарина је, дакле, оберучке примила вест о повлачењу. Отпочела је сиротица и неке планове да прави.

Говорила је да бисмо бар под старост – мени је тада била педесета, а она је узела четрдесет пету – могли да проживимо ослобођени брига. После рата дали бисмо се у путовања. Ми смо додуше и пре рата путовали, али никад сасвим за свој грош. Обично би та наша трансконтинентална крстарења, и иначе половична, јер се нисам усуђивао да прекорачим Керсонову линију, била садружена с некојим од мојих пословних аранжмана, било да је требало обићи нова дела стамбене архитектуре, или неки конгрес посвећен становању, било да је са иностраним снабдевачима ваљало склопити уговоре, па је изгледало као да своје куће и тамо носим са собом. И ако ћу право, носио сам их.

Тад још ни речи није било о мојој потајној намери да се до краја рата изолијем. То је некако дошло само по себи. У ствари, ја сам излазак из куће одлагао све док ме једног дана Катарина није запитала:

„Је ли, бре, богати, Арсеније, мислиш ли ти излазити из куће?“

„Па не знам“, рекао сам и то је била истина, ништа још нисам знао.

„Како то не знаш?“

„Па лепо, Катарина, не знам.“

„Ама, човече, прибери се, остаћеш богаљ!“

„Којешта! Ја се сасвим добро осећам. Никад се боље нисам осећао.“ То није било баш у свему тачно, али нисам имао кад да се исповедам. А и вредело не би.

Катарина по обичају није попустила:

„Речено ти је да сваког дана шеташ најмање један сат.“

„А зар не шетам?“

Управо сам био изводио своју редовну собну шетњу. Био сам поотварао сва врата између просторија и тако образовао писту, довољно дугачку да се сваког часа не морам окретати, јер ми је промена правца хода, оно грубље ослањање на озлеђену десну ногу, приликом окрета још увек задавало бол.

„И ти то зовеш шетњом на ваздуху?“

„Отворио сам прозоре“, рекао сам корачајући жустро. Катарина је хигала поред мене. „А за излазак још ћу видети.“

Ни касније ја нисам баш изричито рекао да до краја рата нећу напуштати кућу. Једноставно је нисам напустио. Нисам био диспониран, или је време било непогодно, понекад се ни добро нисам осећао, последице повреда још су биле активне, најпосле био ми је при руци и најверљивији разлог, једини у коме зацело није било ни трунке изговора: све више сам морао да радим. Из дана у дан било је потребно прочитавати Голованове извештаје и комисијске експертизе, сортирати признанице за станарине, одобравати склапања или раскиде закупничких уговора, сигнирати документа за која нису важила заступникова пуномоћја, ажурирати кореспонденцију, заводити у архив акта, водити контролне књиге финансијског пословања, сређивати картотеку, проучавати снимке који су већ увелико пристизали, и уопште својим се кућама бавити још интензивније него када сам их непрестано имао пред очима.

Осим тога – бележим ово са посебним задовољством – сада сам имао времена да употпуним своје образовање гледе кућа и свега што се њих тиче. О, читао сам ја и раније, зацело, и знао више од многих архитеката-практичара, а поготову од варошких рентијера, али је све то још увек било недовољно, још увек испод обавештености коју један кућевласник, ако до себе држи, мора да поседује о предметима свог пословања.

Користим предах у приповедању;

Ad I. да, при пуној свесности и у приликежању свих душевних моћи, изјавим вољу по којој део моје личне библиотеке из области грађевинарства – а прекознајни за је ласно, јер су све књиге укоричене у тамноцрвену јухту – буде изузети из масе непокрећне имовине на Веници, коју иначе заветићувам законитој сукцесији Капеларина Њежован, рођеној Турјанки, и да као посебан легаћ уручен буде моме синовцу господарину Исидору Јакова

Њежовану, архитекту из улице Крушке 19а, loco, а погледом како следи:

1. A. Choisy: „Histoire de l'Architecture“ 1903.
2. J. Burckhardt: „Geschichte der Renaissance in Italiens“ 1904.
3. „Wasmuths Lexikon der Baukunst“ Band I – V.
4. Wörmann: „Geschichte der Kunst“ Band I – VI, Leipzig 1924.
5. M. Dessoir: „Aesthetik und allgemeine Kunstwissenschaft“, Berlin 1922.
6. A. Göler: „Zur Aesthetik der Architektur“, Stuttgart.
7. A. Tiersch: „Handbuch der Architektur“ Band I – IV, Berlin 1904.
8. Dr M. Borisavljević: „La Science de l'Harmonie architecturale“, Paris 1925.
9. B. Ebhard: „Die Zehn Bücher der Architektur des Vitruv“, Berlin.
10. Sörgel: „Theorie der Baukunst“, München 1921.
11. Neufert: „Bauentwurfslehre“, Dritte Auflage.
12. G. von Bezold: „Die Baukunst der Renaissance in Deutschland, Holland, Belgien und Dänemark“, Stuttgart 1899.
13. A. Semarsov: „Barock und Rokoko“ 1896.
14. C. Gurlit Junghändel: „Die Baukunst der Spanier“, Dresden 1899.
15. D. Joseph: „Geschichte der Baukunst des XIX Jahrh“, Leipzig 1910.
16. Palladio: „Studio elementare degli ordini di Architettura (рукопис превода које је за моју употребу сачинио проф. К. Л.).
17. Б. Максимовић: „Урбанизам у Србији – Основна исцртавања и документација“, Београд 1938.
18. Емилиан Јосимовић: „Објашњење предлога за регулацију оног дела вароши Београда који лежи у шанцу. Са једним литографисаним планом у размери 1/3000“, Београд 1867.
19. R. Eberstadt: „Handbuch des Wohnungswesen und der Wohnungsfrage“ (Приручник за проблеме становања), Jena 1920.

20. E. Denby: „Die sozialpolitische Bedeutung der Wohnungswirtschaft in Gegenwart und Zukunft – Internationaler Wohnungskongress, Berlin 1931. Stuttgart 1931“ („Социјално политичко значење коришћења станаова у садашњости и будућности“ – сејарај реферата ишло га је јосјодин Denby одржао на Интернационалном конгресу за ишћања станаовања, коме сам присуствовао у својству неслужбеног посматрача).

21. S. Ondrej: „Stavba domu v praksi“ Praha 1946, (Једна од последњих добављених књига, која ми, будући да не разумем чешки, ни од какве користи није била.)

22. François de Pierrefeu Le Corbusier: „La maison des hommes“. Vichy 1941. (И ево где ми из ове „Куће за људе“ на ђамеј пада уводни цијатај: „После сто година наљих научних оћкрића, социјалних расјри и нерега, модерно друштво досјева најзад до закључка који ће коначно оћределићи смисао његове цивилизације; СТВАРАЊЕ НОВОГ СТАНА... Ново друштво ствара своје оћњашће, што прихваташћише живоћта. Човек и његоз закљон“... Којеићта! Куће којима не можеш наденући име ијако да оно само за тебе неићто значи, не можу бићи ни оћњашћта, ни прихваташћићта, ни закљони!)

23. E. Moessel: „Die Proportion in Antike und Mittelalter“, München 1926.

24. O. Böhm: „Von geheimnisvollen Massen, Zahlen und Zeichen, Berlin 1934 („О Тајанственим мерама, бројевима и знацима“).

25. Viollet-le-Duc: „Histoire de l'habitation humaine“, Paris 1875 („Историја станаовања“).

26. Viollet-le-Duc: „Histoire d'une maison“, Paris 1873 („Историја једне Куће“ – књига која ме јодсијакла да најиштем живоћтоиш моје Симониде. Али нишћта не би од шога. Мени је недосијала речићоси, а њој изузећна историја).

27. Делмићни комћлети часоћиса „L' Architecture d'aujourd'hui“.

28. Комћлети часоћиса „Neue Bauwelt“.

29. Делмићни комћлети часоћиса „Bauen und wohnen“.

30. E. Neufert: „Betrachtungen über Holzfenster“ („Проучавање дрвених прозора“).

31. M. Ohlshlaeger: „Wasser im Garten“ („Вода у баићи“).

32. Meuth: „Der Einfluss des Windes auf den Kaminzug“ („Ућицај ветра на цуз ког камина“ – сејарај из часоћиса „Berufarbeit und Wissen“ свеска 5/6).

33. L. Schultheiss: „Heimtechnik“ („Техника одржабања Дома“ у сбоје време сам мислио да илаћим њено превоћење и да сваком закућу пре усељења јоделим бесћлаћан примерак).

34. E. Heinicke: „Die Flachbauwohnung für das Existenzminimum“, Berlin 1931 („Стан минималноз станаарга“ – књига јонизавајућа за свакоз љубићеља правих кућа).

35. Gropius: „Wohnhochhäuser. Eine eingehende Darlegung seiner Untersuchungen mit finanziellen Nachweis“ („Стамбене зграде. Приказ ишћићивања са финансијским осврћтањем“).

36. G. Hassenpflug: „Neue Wohnbauten in Russland“ („Нове стамбене зграде у Русији“ – нерасечена).

37. E. Neufert: „Der Mieter hat das Wort“, Berlin 1943 („Кирајија има реч“ – са јосвећом сам је на дар добио од једној немачкоз ваздухоћловноз јуковника који је пре Helgara станаовао у реквирираном јриземљу Косанчићевоз веница. Подозревам да ми је јоклоном, германски незграјно додуше, на знање давао како не одобрава склоносћ да власћ над својим кућама јришћежем и на укућане, ишћо бар у једном, његовом, јуковниковом случају није сћајало – ита јринудно ми је био усељен! – а у свим остћалим није произилазило из неке моје десћоћске нарави или воље за моћи већ из навике да јосед не двојим од онога ишћо га јосега, да на обе јојаве жледам као на неразграичену заједницу мојих вишћх ствараљачких ишћтереса).

38. H. Leppla: „Schwedischer Mietshauswettbewerb“ („Шведски конкурси за најамне куће“).

Али, шта ја то радим? Ето где ме је летимичан поглед на строј књига који у црвеним кожним оклопима као почасна стража бди нада мношвом док исписујем пољеђине једне по једне облигације, куда ме је тај поглед одвукао! И како старца није тешко пореметити! А како је опет старцу тешко да се држи будућности кад му је свет испуњен прошлостима! И зар сам збиља мислио да ћу овде побројати свих 627 примерака из моје књижнице, па да ћу још уз сваку испричати шта су за мене негда значили? А времена мало. Или, можда, нимало.

(Списак књига, које чине садржину историје намењене синовцу Исидору Ј. Његовану, налази се, уз остале докумените везана за моју последњу Вољу, у белој, воском зашћеној коверти, на дну прве десне фиоке писане ситла. Кључ од фиоке биће закачен међу остале кључеве о мом појасу.)

А опет, зар могу без иједне лепе речи од њих да се опростим? Свакако, не могу да кажем да су ме књиге о неимарству у куће заљубиле. Оне су ми само објасниле зашто их волим. Књиге су ме оспособиле да их разумем, да разазнам њихов језик – који није тако немашт као што се мније – да поштујем њихове навике, потребе, захтеве па и ћуди, у једну реч, оне су онеме што сам према кућама гајио даровале кључ без којег не бисмо успели да се честито споразумемо. Из књига сам сазнавао њихову анатомију, јер и куће су скројене према неким канонима који нису попустљивији од закона помоћу којих су организовани наши трошни скелети. Од њих сам био подучен физиологији кућа, јер и оне имају своје виталне органе, живчане центре, крвоток, епидермични заштитни омотач, чак и свој желудац, свој осетљиви желудац. А о биологији да и не говорим: грађа се њихова мења, у њима се одвија измена твари и врши метаболизам, и оне су подложне законима живљења и мрења.

Али мимо својстава која су већ по превасходству била заједничка кућама, па и свему што се за исту сврху зидало, разликујући се само у виду и обиму испољавања

(као што се и људи деле по изгледу, добу, одгоју, темпераменту и души), мене су особито копкале оне секундарне разлике, класним и расним ћу их назвати, које су упркос истим саздавајућим конструктивним елементима и непрекорачивим могућностима основних нацрта раздвајале један Морића хан у Сарајеву од хотела Carillon у Cannes-у, Mansart-ов Maison Lafitt од Eigtved-ових близначких палата на тргу Amalienborg у Копенхагену, Ковачићеву Берзу у Загребу од Suis-ове Берзе у Брислу, Владичин двор у Вршцу и београдски Конак кнегиње Љубице, Hood-ов облакодер „Dailly News Building“ у New York-у и бечку Трговачку кућу од Loos-a, Perret-ово најамно здање у Паризу (Rue Franklin) и A.Gaudi-ев блок за становање „Casa Milà“ у Барселони, Vingbons-ову грађанску кућу у Амстердаму и L. v. Hildebrandt-ов замак Kinsky у Бечу, па и моју Дафину коју је пројектовао Ј. К. Његован од Wright-ове виле на водопаду. А већ, надам се, не треба речи да се схвати колико сам био усредсређен на куће намењене становању, па чак и кад су им, као тамницама, кров над главом и удобност житеља били споредна брига. Понајчешће оне нису биле изузетне и једва би која, пре захваљујући слави градитеља неголи себи, ушла у историју архитектуре, али су све, подобно црквама, тврђавама, маузолејима, кућама за разоноду, школама, болницама, трговинама, државним надлештвима, касарнама, галеријама, борилиштима, и уопште јавним СТЕЦИШТИМА, имале своје, мајушне зацело, али ипак какве-такве душе. А да бих их боље разумео, морадох да се бавим и оним њиховим чувенијим стамбеним сродницима као што је палата Чернин на Храдшчанима, Carignano у Турину, Longford Castle у Salisbury-у, Rezzonico у Венецији, па чак племством са самог врха неимарске хералдике, замковима и тврђавама типа Chambord-a на Лоари, Fontainebleau-a, или Hampton Court-a у Surrey-у, јер између њих и њихових скромнијих сутрађевина или племениташких сродника разлика је зацело била у раси, соју, лепоти, богатству и угледу, али нипошто и у фели, јер све беху кровови и склоништа за људе, и све су с више или мање достојанства припадале разубеној породици

човечјих пребивалишта. Најпосле, такође јухтом опишених, на полицама беху и биографије мајстора гради-теља, које сам набављао махом добротом Јакова Њего-вана, преко господина Кона, књижара, или доносио са заграничних путовања; из књига сам, дакле, упознао и тајанствени процес зачећа кућа, отпочет давно пре буч-ног раћања на трудничкој постељи градилишта, процес који ми је објаснио многе од њихових дошњије испо-љених и развијених особина.

Тако, кажем, посла је било преко главе, а изговора напретек.

Подобно очекивању, Катарина је такође била упор-на у настојањима да ме приволи на попуштање – крв то беше Турјашких, насилничка и освајачка. И коме све нисам био принуђен да објашњавам како тим поводом, поводом мог изласка, још никаква коначна одлука није донесена, нисам се наиме зарекао да не излазим, само се за такав крупан корак није указала згодна прилика, ни-ти ако ћемо по правди прека потреба; болест, послови, рат, окупација, одложили су излазак, али га ни у ком случају нису засвакад онемогућили, поготову искључи-ли као евентуалност о којој ваља предано размишљати, и за коју се треба озбиљно приправити. А то времена, и времена и мудрости захтева. Најзад, свако има право да предахне, да се одмори, повуче, сабере. Или нема? Како би било да сам се замонашио? Одобравамо кад неки угледник оде у манастир, онако се изнебуха за чи-тав живот зазида у камену чахуру испосничке ћелије, а кад се присебан пословни човек само накратко склони под кров сопствене куће, онда му се то изриком брани. Стога, понављао сам, за бригу нема оправданих разлога, са мном је – пријатељи моји – све у најбољем реду, па се може очекивати да ћу ускоро и напоље. Да, да, на-поље. Када – е, то вам нажалост не бих умео рећи. Сва је прилика да ће до изласка доћи кад се ситуација до-вољно разбистри, и ако икако могаднем докучити шта се *напољу* уистини збива. Уосталом, не тече ли све ус-тањеним током? По васцели дан сам на послу, мој про-фесионални интерес за куће није опао, штавише, деј-

ством посредника између Иманџа, моје Сопствености и мене, он је само појачан, јер ма колико спреам Голована гајио поверење (а да нисам било би боље!) бележник ми је служио безмало као рачунска машина, писаћи прибор или алатка, која иако – бар тако сам онда мислио – бес-прекорно ради, ипак се редовно мора подмазивати, над-гледати и кориговати. Књиге се уредно воде, снимци и експертизе пристижу, проучавају се и у расфове смешта-ју, с вечери као и раније примамо госте, Катарина одр-жава своје четвртке – истина, услед заузетости ја на њих све ређе залазим – радио слушамо, поред стручних часописа, на „Обнову“ и „Ново време“ смо претплаће-ни, укратко контакт са светом очуван је у свим спомена вредним видовима, па шта се онда уистини изменило пролазном несклоношћу да напуштам кућу?

И управо искуство да се у животу на Косанчићевом венцу ништа пресудно није изменило, помогло је Ката-рини, поступно дабоме, да се свикне на ново стање, а касније с њим и сроди, па и да ме са изненађујућом и растућом прилежношћу, одмени у надгледању Голова-новог представништва, бар у пословима који су захтева-ли заморно кретање.

Поштено речено, оно о радију и новинама, једва да беше истина. Извесно време заиста смо слушали радио. Покрај омиљене музике, особито ако се дала материја-лизovati – Бахове бих фуге преобликовао у небустре-меће торњеве готичких катедрала, Моцартове концер-те у прозрачне кристалне павиљоне, а Шуберта у поро-дичне салоне са изгледом на башту, док са Бетовеном нисам био кадар ништа да постигнем, Бетовена нисам марио, будући као олуја вазда у непредвидљивом покре-ту, нисам умео да му фиксирам облик ни у каквој грађи – слушали смо, мада нередовно, и разне коминикеје с фронтота, преко Радио Београда, Belgrad Sendera и BBC-а, наравно, све док, не знам баш које године, нису отпо-чели ваздушни препади на Coventry и London. Није им, дакле, било доста што се тамане, насрнули су и на куће, куће су стали да руше! Одговорио сам тиме што смо се одрекли вести, али да не бих, опет у страху за куће, пао

у искушење да их макар и повремено ипак слушам. наложно сам да се радиш из куће изнесе. Што се тиче новина, е ту сам био безбеднији, пошто сам могао да бирам шта ћу читати. новине нису представљале опасност за мој душевни мир. Нажалост само с почетка. Касније су и оне све више биле обузете ратом. његове разорне последице све дубље су се увлачиле у наоко мирољубиве чланке. па читајући ма који лист, нисам више могао избећи обеспокојавајућем сазнању како се све око мене руши, распада и мрви, како све одлази у суноврат. А када сам у фусноти једног резимеа о немачком предратном грађевинарству прочитао колику су штету савезничка бомбардовања нанела берлинским стамбеним блоковима, отказао сам претплату на све новине, и тако био ослобођен обавезе да патим због лудила у коме нисам имао никаквог удела. Ако би ми ипак устребало обавештење о нечему што се *ишамо најпољу* дешавало, гости би ми га љубазно пружали. Али, мене ништа мимо мојих кућа није привлачило.

Тако је, ваљда из поштовања према домаћину, на Косанчићевом венцу био заведен обичај да се о рату не говори, што је Ђорђија спречило да навраћа, јер мој покојни брат ни о чему кориснијем до о биткама и није умео да мисли, да се не спомиње ни политика која је ово свеколико рушење изазвала, што је опет растерало неке друге породичне пријатеље склоне да је неуморно бистре.

У прво време, посредством њихове неувиђавности или необјашњивог попуштања моје идиосинкразije према новостима за које сам унапред знао да неће бити толико повољне да обеснаже моје неповерење спрема свега што је одавно узео да се измеће, па да ме успокојеног изведу напоље, извесни догађаји су ипак пробили омотач од пригушујуће плуте којим сам обложио кабинет на Косанчићевом венцу, обавештен сам тако био, уз сведочење сопствене трпезе, о рационисању намирница и Дирисовим „тачкицама“ за хлеб, месо, шећер, уље и сапун, о црној берзи (као да поштене, оне беле има!) с којом је, упркос мојим опоменама, а уз Катаринино духовно

саучесништво, сарађивала и лакомислена Mademoiselle Foucault. јер је сваке недеље, ако је скела саобраћала, разуме се, са празним Ђенераловим војничким ранцем на леђима прелазила преко Дунава на делиблатски мајур Јаковљеве супруге, рођаке Ангелине – при повратку је руксак, ратна варка уосталом, био испуњен дроњцима, док је испод сукње мршави трбух путнице био опасан вишеструким реденицима кобасица и фишецима свињске масти; затим о полицијском часу, мада овај није утицао на живот куће, осим што је принудио Катарину да свој *soirée* четвртком помери међ ране поподневне часове; знао сам наравно да су Хрвати, у чијим грађитељима имах некад драгоцене сараднике (да поменем само пројекте Серафине и Ксеније), прогласили некакву независност у три слова, потаманивши своје Србе, Личане и Бошњаци, одувек уосталом непоуздане зида-ре, чија су тела, кажу, допливала Савом чак до стубова железничког моста мада ниједно ни најјачим дурбином нисам могао да спазим па бих рекао да је у тим избегличким причама било неумерености и претеривања; славио се такође некакав Михаиловић, пешадијски официр Ђенералштабног смера – ни у каквом сродству са господином из приземља – који се на челу сељака добровољаца тукао са комунистичком фукаром што је на раскрсници Космајске и Поп-Лукине извршила нада мномо оно инфамно насиље, премда, руку на срце, ако се опоменем чему се све том приликом клицало, нисам сигуран нису ли ме напали и једни и други, није ли, наиме, измеђ њих већ тамо на улици плануо обрачун настављен касније по шумама и гудурама, обрачун коме је Арсеније Ђегован био тек узгредна жртва, да му се поред поторице са теразијских фењера убрзо придруже многе друге, јер су – без потребе за тестаменат кажем – завађени, као невидљиви гноми после недеља, ишчезавали под земљу, остављајући недужне житеље да њихове омразе испаштају пред немачким казним експедицијама, а име неког града, око чијих се кућа убијало, давало ми је нејасну представу о стању на фронтovima, забрињавајућем у оно доба, јер су Руси по свој прилици

опет почели да освајају Русију, те кад сам на сопствену неумесну иницијативу сазнао од мајора Helgaa да су 25. јануара 1943. ушли већ и у Вороњеж, призор на колена у глиб бачених трговаца, а свакојако и кућевласника, у крзненим бундама, кафтанима, кабаницама и пелеринама, призор који ме у стопу прогања ево има педесет година, оборио ме је у постељу, с које сам, још пре опоравка, изричито забранио да ми се ишта више говори о рату, или и чему што се на ратовање ма и најмање односи.

Како су отада знали да ми ове теме шкоде, гости су их великодушно избегавали, а они које је рат толико тиштао да их упркос упозорењима нису могли заобићи, не могавши да поднесу нарочите услове друштвеног опхођења на Косанчићевом венцу, који су се изгледа успоставили сами од себе, мада је у посредовању између њих и наших пријатеља учествовала и Катарина, једноставно су престали да нас посећују. И све до у јесен 1944, изузимајући бомбардовања и успокојавајуће новости да је руски јуриш на Дунав најзад заустављен, и пут им у Европу запречен, а да полетним напредовањем уз Италију и Грчку Англоамериканци стежу двогуба клешта око Балкана, о суморним ратним разарањима ништа више нисам чуо, својом вољом како рекох, али кад се 1944. примакла крају, нисам Катарини могао узети за зло што ме је, упркос изричитом споразуму да се преда мном о рату не прича, и уза све од лекара прописане превентивне обзире које је изискивало моје начето срце, али зачудо без икаквог усхићења предстојећим ослобођењем, обавестила да се савезничка и југословенска војска (ваљда у саставу инвазионих снага) налази на прилазима Београду – о бољшевицима срећом више није било говора – да се судећи по топовској палби улазак наших у варош може очекивати сваког дана, па већ богами и свакога часа, о чему сам се ускоро и лично осведочио дурбином посматрајући уличне борбе које су око Моста краља Александра водили Немци у повлачењу ка Срему.

Већ у неколико наврата било је наговештено да сам са окупационом Командом и њеним цивилним опуномоћеницима имао више среће од других кућевласника, у

првом реду захваљујући сопственом угледу, а тек затим можда и презимену Његован. али ће најпре бити стога што сам јакò занемарим мајора Helgaa из реквизираног приземља, са њиховом Администрацијом одржавао односе искључиво преко бележника Голована, који се – бар за тај период морам признање да му одам – показао као сналажљив посредник и јодани тумач мојих власничких права. Ригорозна повученост, мислим, била ме је сачувала од непријатности којима су били изложени чак и наши најближи суседи на Косанчићевом венцу. Па ипак, ни пошто се не стидим да обелоданим колико сам био обрадован и усхићен кад сам Немцима видео леђа, телећаке у овом случају, телећаке и климаве затке тенкова што су, као бубе богомољке уздигнутих и оклопљених шија, гмизали Мостом према Западу. Добра Катарина је плакала, од среће разуме се, а то је био први и последњи пут што сам жену видео где плаче, упињући се да ме одвоји од прозора, с којег сам, сасвим се заборавивши, гласно подстицао наше срчане ослободиоце, штавише, био сам пренебрегао и опасност што су је управо они, заповедајући уличне борбе, ма и нехотично доносили мојим кућама, истим оним незаштићеним грађевинама за које сам се приликом ваздушних узбуна усрдно Богу молио, и тако сам онамо крај прозора пружао отпор Катарини, све док и сам нисам схватио да се овакво детињасто понашање коси са мојим достојанством, чак и без обзира на године, а поврх тога може и погибелно да буде, јер је западни прозор као изазивачка командна осматрачница доминирао и реком и мостом и савским кејом.

Одмах јасно да буде, нисам ни оца Кирила ни брата Ђорђија следио у њиховим монархистичким убеђењима – премда су од свих уметности краљевства одувек најсклонија неимарству – било ми је уистини савршено свеједно ко влада, под условом да се не омета мој суверенитет, моја владавина над кућама и њихова нада мном, ако сам, дакле, био остављен своја кућевласничка и грађитељска посла да гледам, али овај дан, овај Двдесети октобар, чије сам раћање на зеленкастој кори уздрманих зијова свим срцем поздрављао, није био обичан; за

мене је он означавао експлозивни повратак насилно изваљених ствари у своја богомдана лежишта, рестаурацију правног поретка, обнову сигурности која је пре неколико година остала да лежи смрскана у сливнику, усуђујем се рећи – међу говнима, негде између улице Космајске и улице Поп-Лукине.

А са тако охрабрујућим изгледима већ се и на излазак из куће могло помишљати.

Али не одмах, разуме се. Требало је дати времена стварима да се снађу, среде и стабилизују, пре но што се будем одважио да опет међу њих зађем. На уздржљивост ме је упућивало рђаво искуство из оног рата, од примирја је наиме било прошло већ подоста година, а прилике су још увек биле мучно нередовне. Памтим труд што сам га морао улагати при набавци и најпростијег грађевинског материјала, у обезбеђивању преемције на лицитацијама за грађевинске парцеле у центру, и добијању банчаних кредита, да само у пословном домену останем. Али Двадесетих сам година био млад, журило ми се, сад сам међутим имао довољно времена да сачекам и преокрет проверим на делу; после Уједињења нисам поседовао ниједну кућу, осим две наслеђене, па и њих сам делио са браћом – Ђорђијем и Емилијаном (духовно име), после Ослобођења имао сам их четрдесет девет, не убрајајући закупљене грађевинске терене, капарисане локације и плацеве на којима су у разним фазама обустављени радови изгледали боља времена. Не, сумње нема, са изласком у варош није се смело пренаглити.

Катарина се увиђавно сложила са новим одлагањем, и премда је оно на њеним плећима задржавало одговорност за коју смо се били једном договорили да ће бити привремена и да ће трајати само док послове, сасвим опорављен, поново не узмем у своје руке, управо на њену иницијативу почео сам да размишљам о пролонгирању оваквог начина живота – не кажем коначном опредељивању за њега већ продужењу status quo-а на неодређено време – нарочито када ми је сликовито описала у каквом се јадном стању налази град: „Ти, Арсеније“ – говорила је – „све те рушевине просто не би био

кадар да поднесеш!“ Збиља, мада разорена здања нису била моја (а и она су, нажалост, претрпела извесна општећења) ипак су са мојим кућама била у роду тако рекућ, а некоја су у своје доба и била моја, или би да су очувана, могла то да буду. Међутим, ја бих, нерадо додуше, али на крају крајева ипак изашао у варош, да се Катарина понашала непопустљиво као пригодом моје прве одлуке да из куће не излазим, али она ме је од изласка одвраћала с истом турјашком упорношћу с којом ме је некада на њ нагонила, а ја сам јој у души био благодаран што је најзад схватила и одобрила моју пређашњу одлуку о повлачењу. Не знам, и већу да нагађам, али је на промену Катарининог мишљења вероватно утицао и неочекивани налаз др Симеоновиха по коме ми је срце нагло попустило, те никакво кретање није више долазило у обзир. Ни кретање, а ни узбуђење. Зато ми је, кад сам заискао новине, са правом било одговорено да се рат још увек води, а кад је Немачка капитулирала, да су новине препуне успомена на њега, те да изгледа као да никад није ни престајао. „Не можеш страну наћи“ – рекла је Катарина – „на којој не би била фотографија неке рушевине.“ „Да“ – казао сам спокојно, сад сам бар могао да се потпуно предам кућама – „тек у миру сабира се штета.“

Затим је настала криза коју сам већ описао.

Па случајно откриће да ми Симониду руше.

Сумње у бележника Голована, Катарину, и њихове званичне извештаје.

Стрепња да се и са другим мојим кућама нешто дешава.

Оно преподне 3. јуна у коме сам, с убеђењем да све још није касно, нестрпљиво чекао да се Катарина и Mademoiselle Foucault удаље.

Излазак...

С осећањем олакшања и прегалачког заноса устао сам са клупе, и колико су ми године допуштале, журно се упутио према Симониди, од које је – тако сам се бар надао – имало да отпочне пословно васкрсење Арсенија Његована, кућевласника.

Међутим, моја пословна ренесанса је отпочела и пре виђења са Симонидом. Тек што се на квадратном дну Грачаничке као зелени освит у бунарском колуту помолио Калемегдан, у чије су полумесечасте бастионе, куле подобне шаховским топовима, грудобране и бедеме од црвенкастог камена, са благословом принца Јевђенија Савојског, с плановима и под надзором Nicole Doxata de Moreza, а по узору Vauban-ових фортификација, аустријански инжењери утрошили четири милиона рајнских талира, *nota bene ондашњих* — златника из године 1836-е! — и *nota bene* кад се изгледа и држећа породична кућа од чврсте грађе са окућницом на парцели од 2500m², уз све грађевинске таксе зидала па и препродавала једва за десетак хиљада форинти, што је несумњиво указивало на дрске извођачке и лиферантске утаје незамисливе на мојим градилиштима, чим ми се, дакле, преко засенченог ока дурбина (зарад пролазника употребљеног врло обазриво) опружио смеђи тесаник низ који се подзидани парк пењао до платоа, с кога ће се нежне гранате сене огледати на бистрим Симонидиним прозорима, мимо обновљеног сећања на Константинову сахрану, забринула ме је недоумица: у овим изредним околностима како кући да приступим? Овамо, стало ми беше да међ нама буде васпостављен негдањи лични однос — у анахоретству одржаван посредством збирки фотографија и Голованових с правом осумњичених поднесака — здрав однос у коме су и моја пословност и моја осећајност налазиле довољно равноправног задовољења да га без устезања овде истичем као узор оног животворног *начина обостраног поседовања*, што сам га током читаве кућевласничке каријере, без колебања, ал' и без потпоре подражаваоца, признајем, јавно исповедао, горљиво заступао и, јакако, дословно примењивао, а онамо је смерани сусрет, дотад препуштен уобразиљи које се дабоме ни најмање нису тицали трговачки обзири, снова био изложен некако забашуреној извесности да кући у Париској улици прети рушење, те да моја посета нема за сврху докону размену осећања већ обнову непосредног господарства над њом, и њеног нада мношћу разуме се.

из чега би безусловно морало да проистекне и Симонидино спасавање. За душевност, за све што смо после такве раздвојености једно другом могли да приуштимо, није се имало кад, па је било препоручљиво још за времена се сродити са увредљивим статусом рачундије, за времена се оспособити да јој се приђе строго рутински, никако не смећући с ума будаке оне и ђускије, рушилачку ђулад и динамитне штапине спремљене за њену утробу. Свакојачко, професионално се морало размишљати. Међутим, грађевинарски приручници, јасни снимци у целулоидним фолијама, танано склопљене макете, уредно књиговодство, па и сањарења уз доглед на чију сам потпору рачунао, отказали су Грачаничкој, и ја сам се на благом асфалтном нагибу који ће ме одвести Симониди са зебњом пропитивао умет ли после свега уопште да мислим професионално? Служи ли ме још око, до повлачења кадро у маху да утврди и процени ма и најскровитија својства сваке грађевине, око на сликама кућа додуше у форми одржавано, на дрвеним имитацијама зграда вежбано, у лавиринтима Голованових извештаја искушавано, али ипак остављено да се техничкој несавршености дурбина повери кад год би усхтело да са каквим грађевинским објектом ступи у непосредан додир? Потом је и искуство на пробу ваљало метнути, није ли зарђало у дружењу са хартијом, са копијама, са фантомима збиљских кућа, уместо да му опека, камен, дрво, метал и стакло у живућим облицима и под чудесним мешавинама боја и њихових прелива буде залога непрестане регенерације?

Током шетње, дабоме — ако се безазленом променом сме назвати оно што је до писања ове опорукe довело, а о чему ће касније бити речи — ја сам свој пословни инстинкт у неколико узастопних наврата изложио искушењу. Нисам ли га посведочио безизгледном прогнозом коју сам на ћошку Сребрничке и Задарске дао приземници с клупом што је као оглодано ребро избијала из њене наоко очуване фасаде, у спрези коју сам назро између устројства Клеонтове нарави и ентеријера његовог Дома, у опису Никиних чари (читајући међутим тај

опис, налазим да сам заведен страшћу у понечему претерао, а понешто и додао, но тек пошто сам по повратку из вароши сео за сто да пишем ово завештање), нисам ли га најзад доказао у наслућивању природне, па у неку руку и заслужене констелације између имовне беде господина Мартиновића Јована и дерутног стања његове куће, иако он по бранши није био кућевласник па тај спој по сваку цену и није морао дејствовати, али сва та мимогредна запажања, својствена уосталом и мојим обилазцима Београда двадесет осме, тридесет пете, и четрдесет прве најпосле, нису била професионално значајна за мене, ништа ме не обавезиваху, нити су ме – изузмимо обућарску радионицу накалемљену Аспизији – инспирисала на неки одважни пословни подухват. Акопрем је понижавајуће, нема се куд него признати да је све што сам предузимао од изласка из куће било ходочашће обесхрабреног старца, који претражује прошлост на непознатим местима на којима је сазидао њене спомен-белеге, а не ход градитеља који сваким кораком кује будућност својих планова. Грачаничка је стога била последња прилика да се оканем залудног базања – и по прошлости, наравно – поготову што сам са клупе устао благословен младалачким еланом и још како оран за рад, те да преостатак дана утрошим корисно и за себе и за своје поседе. (Ето зашто сам се отад само њима посветио, ништа ме осим кућа више није привлачило, као да се са људима и нисам мимоилазио него се провлачио између грађевина расположених да само са Арсенијем Његованом измеђују своје тајне.)

Најпре сам с оправданом зловољом уочио облобрида антиква слова од алуминијума, која су дуж челичних мердевина образовала сјајну рекламу „БАЛКАНИЈА“, и још једаред себи честитао што нисам одобрио да се према медитеранским обичајима на моје виле утискују имена (јер добра кућа име одаје већ и појавом) нити да се о прочеља вешају уличне табле, антене, рекламе, гробовани, у једну реч ручне творевине које не припадају њиховој родној грађи. Ово незадовољство се односило и на две поникловане цилиндричне мотке за заставе ко-

је су као два окована рога са суседне троспратнице наткриљавале и сам коловоз.

А онда сам набасао на вишећу фасаду, фасаду-љуптуру. О њој сам под именом „curtain wall“-а у Исидоровим месечницима већ био подоста читао, присуствовао сам њеном монтирању на Adam-hausu од Mies van der Rohe-a (Leipziger Strasse, Berlin), наилазио сам на то саће у глечеру и 1927. у повратку из Stuttgarta за Сајма грађевинарства и стамбене колоније „Weissenhofiedlung“ чији ме градитељи, са радошћу истичем, ма звали се Oud, Burgois, Le Corbusier, Gropius, Pölzig, или Behrens нису поколебали у поштовању боравишта достојног људи, мада су ме, ово опет са захвалношћу признајем, информисали о разним начинима становања, а нарочито о онима којих ћу се убудуће живо клонити. (Нисам, понављам, о тој вештачкој фасади био сасвим необавештен, али дотада не имађах прилике да је поздравим у свом граду, штавише, уз бок сопствене куће.) Обавезан малопређашњом одлуком да шетњу учиним корисном, највише зарад Симониде, нисам смео да је превидим ма колико то свом душом желео. Индустријско порекло беше упадљиво, извесна неприродна прецизност, именујмо је безгрешношћу, опомињала је да су све њене, без благотворног садејства несталне светлости, мртве и ледене форме у радионицама скројиле машине, да је после тог бастардног зачећа камионима овамо довучена па према фабричком нацрту склопљена (сетио сам се дечје игре у којој се разнобојне картонске ламеле спајају у „животињско царство“ обележано Упутством), да је, укратко, саздана на неком за куће равнодушном месту, а на градилишту само монтирана, преко армирано бетонског костура навучена као ритерски плехани оклоп, који сва тела чини једнаким, безличним и нестварним. Нема сумње, носачи су образовали Gerbergovi греду са помичним ослонцима у сваком етажу, па су затим на тако добијене рамове причвршћени прозори и алуминијумски парапети од танког лима дуж чијих је профила клизила гондола за чишћење стакла – с обзиром на остало доиста разборита замисао. Косо, дивовским маказама одсечене ивице ублажавале су, додуше, оштрину силујете, али су заузврат бестидно одавале

да ово полустаклено полуметално лице не припада телу грађевине него уз њега припања, да му је натурено као карневалска образаина, па се чинило да свакога часа може спасти или бити свучено и замењено другим. Такође беше уочљиво да је читаво прочеље израђено од алуминијумске легуре анодизоване кадмијумом, са стакленим витринама, квадратним очима у којима се понављало сажето сунце. Дању, а ноћу ваљда, електричне сијалице позајмљивале су овој анемичној кући живот. Светлост је била њен суверен. Ропски је зависила од климе, годишњих доба, солстиција и еквиноција, од елемената је просила изглед, а да сама ништа није могла да му допринесе. Осилени сјај и несталне сене готово да су нарушавали њене отпорне облике, али, разуме се, све је то била пука оптичка варка. Опсенарска је била и њена топлина, румен на њеним металним образима, искре у окнима, јер чим јој је облак отео сунце, кућа је умрла, на месту дугиног стуба остао је усправан плавичаст леш. Дабоме. Није туда струјала крв, већ светлост. Кућа се зачудо сасвим људски хладила од темеља, а непоуздана је светлост, повлачећи се кровом, пулсирала још увек нејако и болешљиво у мршавом громобранском копљу.

Понос што су моје куће имале сопствени живот и што им никаква јогунаста светлост није била потребна да га испоље, авај, грубо беше нагрђен већ после неколико невољних корачаја које сам морао да начиним да бих се нашао испред најништавније од њих – једине која га је, захваљујући градитељевој својеглавости и мојој неопростивој немарности (био сам на путу), имала у напачкој, довољној али сасвим напачкој мери, и једине о којој ћу приповедати без поштовања и љубави, или, да будем ближи покајничком осећању, с којим сам је тог преподнева посматрао: уз обзире што их грех родитеља дугује својим душевним и телесним а изрођеним издацима. Најрадије бих је изоставио, али ово што се овде, на признаницама и рачунима за кирију исписује, упркос неодговарајућој подлози, ипак је мој законити тестамент, а у том предујму смрти нема се рашта лагати. Та „кућа“ – храброст призивам да је назовем својом – није поседовала имена, па ево згодне прилике да обелоданим

обману у коју сам се упустио кад сам, у нади да ћу причу о овој избећи без штете по савест, слагао да од свих мојих кућа имена нема само она на Косанчићевом венцу. Ето, ни ова га није имала. Ни имена ни чиодину са заставом на кућевласничкој мапи, ни свој carte d'identité, ни фолију са снимцима који би илустровали њену историју, на њој нису вршене експертизе, нити је несретница – по мојој изричитој инструкцији – помињана у Головановим рго memoirama. А њена макета, израђена услед Катаријине заборавности или небриге за моје расположење, беше секиром исцепана и спаљена истог дана у коме су је донели из бироа њеног копиранског творца. Укратко, била је као изрод изопћена из племена мојих кућа, а што није продата, беше томе крив мало рат, мало опадање конјунктуре, мало Голованова лежерност, а понајвише стид који, како рекох, спаја родитеље са њиховим неуспелим потомством. Најзад, чему околиштити, била је стварно ругобна са оним слепим тамничким зидовима невешто разгаљеним жучно жути керамичким печатима у парапетима и тракама брашњаво белог природног цемента у водоравним слаповима, са прозорима налик на пушкарнице, којима недостајаше још масна и вишебојна хартија пенцелрија уместо окана па да се преобрази у кулисе, са капијом која је подсећала на огарављена вратанца фуруне бубњаре, и најпоследње са две поникловане мотке за заставе, јер и оне, мада мало пре то нисам признао, припадаху тој одлученој кући. И више о њој неће бити речи, осим што ћу – да буде од неке вајде – преко ње покушати да из поседничке солидарности, али по могућности анонимно, олакшам господину Мартиновићу последње дане, мада за њихову тежину нисам крив, а понашање џамбаске му супруге ни најмање не оправдава моју великодушност, рескирајући при том да се она протумачи као подао начин да се једним каритативним чином прикрије ослобођење од личне море. Па ипак ја то чиним, те:

(Ad 2. као своју неопозиву вољу одређујем да се моја кућа (протосиранитица на високом партеру) у Грачанич-

кој у улици број 18, има на доживотно уживање прегатни
господину Јовану Мартиновићу, бившем житарском
велепрговцу из улице Тоћичин венац, број 11, Јосо, с
чим да преносне дажбине падну на перетт оставиоца,
а да се по смрти уживаоца, уколико она уследи после
моје, кућа пренесе у трајно власништво моје универзал-
ног наследника који ће овим документом бити имено-
ван, али да ни у ком случају над њом никаква права из
слоба и духа тестаменита не може полагати ниједна
особа из породице господина Мартиновића (погођу
не удова му), коме иначе свесрдно желим брзо опо-
рављење и пробитак у послу, ако га се икад поново при-
хвати.

(Мада би разборитије било пожелети му да се узме
у памет, јер баш у њој највећма оскудева.)

Такође одређујем да се све спољашње и унутрашње
оправке, но само које за циљ имају довођење куће у
првобитно стање и обличје

(аутентичне ругобе, рекао бих, да ме озбиљност до-
кумента не пречи, и да тиме не дајем маха будућим прет-
поставкама о себичној позадини овог легата)

Предвиђено плановима смењеним на трећој полици
режала, у кожнајом омоту под № 127, изведу на мој
промак, обавезно пре него што ишћо именовани Мартино-
вић Јован у уживање поседа буде уведен. За тестамен-
тара овог параграфа за поверењем и љубављу означа-
вам господина Исидора Ј. Његована, архитекта ов-
дашњег.

Идуће здање које ми је на путу почивало, а с небро-
јено би изговора ваљало да сам га у широком луку оби-
шао, беше ренесансна палата Народне банке. Понајпре,
дабоме, зарад његове сврхе противне самој природи по-
седа, који, ако је напредан и здрав, тежи да се, изводећи
потомство себи саобразних поседа-изданака, у својој врсти

размножава и репродукује: па и да се временом у још
напредније и жилавије врсте преобраћа, а не да, прет-
опљен у златне полуге и прекован у јалов накит, као
болник чами сред тмине челичних сефова и касета, или
да уновчен, лихви служећи, замајава власника-комитен-
та убогом каматом, а и стога што ми није било до дан-
губе са кућама чија корист није у становању. Такве ку-
ће-надлештва, индустријске хале, касарне, хотеле, цр-
кве, болнице, школе, те уопште све градње намењене
јавној употреби и производњи – једва да сам и запажао,
осим зацело ако се из њине појаве што на стамбене
зграде дало применити, а то је већ било сасвим ретко,
јер су најврсније и спољашњост имале примерену фун-
кцији, а оне рђаве и онако не беху подобне за узор, имао
сам, рекох, отворено око само за стална, домицилна бо-
равишта, па било да су у питању биле породичне куће
и виле, летњиковци и најамне зграде-квартири, било
дворци, јер су и палате упркос излишној раскоши, а поче-
сто и лакомисленом арчењу простора, ипак служиле не-
коме за Дом, а тек некако уочи рата почео сам да раз-
мишљам о хотелијерству као примамљивом споредном
рукавцу рентијерског пословања. Срећом, урођено не-
поверење спрема свега што је привремено, пролазно,
провизорно – а таква су свратишта још и као ханови
била – и што услед непрекидног промета гостију и сва-
кодневне измене станара опречних прохтева, навика,
стандарда и одгоја не може образовати неки особен ам-
бијент, већ прилагођавајући се просечним мерилима ко-
ја намеће заједничко пребивање, у серијском, за све
сношљивом и уравнотежавајућем налази свој дух, оно што
у ствари називамо бездушно чекаоничким стилем на-
родних преноћишта, спречило ме је да се упустим у ан-
гажман у коме бих, финансијски можда добивши, душевно
засигурно штетовао. А ипак сам се пред тим јавним
здањем оставио – трајао је овај застој додуше само тре-
нутак – да бих одао пошту часној успомени његовог гра-
дитеља почившег архитекта Константина Јовановића.
И нипошто, разуме се, због његове тешке, троме, на че-
тири улице разведене, праве мушке куће – а за њих нисам

марио – која је поврх свега банкарима као разбојничка пећина за прикупљање плена служила. Моја се захвалност тичала личних односа са поч. Јовановићем. Када је 1882. године испарцелисана Тајсићева њива, он је, по поруџбини колонијалног увозника К.С.-а, израдио планове за породичну кућу на Врачару, ретку *женску* кућу међу његовим стаменим и мишићавим делима, коју сам ја доцније прекупио и наденуо јој име Ирина, јер сам је укњижио о Св. Ирини, а започео је и нацрте за Атенаиду на Сењаку, али их ометен смрћу није завршио, а ја опет из пуког зидаарског сујеверја нисам пристао да их према покојниковим забелешкама и скицама доцрта нечија туђа рука, причињавао ми се, наиме, да је тој амбициозној палати, у којој сам сам намеравао да живим, било суђено да дели недовршеност творца, па да би било неупутно изазивати провиђење коме су грађевине биле подложне једнако као и људи.

Када сам већ поменуо првог од својих градитеља, јамачно би било неправично да прећутим и остале с којима сам радио, а с некојима и присан био, па било да су испитанирали или извели куће које и дан дањи поседујем, било да су пројектовали неку која ми је, купљена па убрзо препродана, само прошла кроз руке, чији пословни прсти вазда беху широко размакнути да прихвате све што је успелије, изузетније, тананије и удобније, а пропусте што је заостајало за мојом жудњом према савршенству. (Тако је до рата, док сам се о пословима лично старао, кроз књиге на Косанчићевом венцу, што приземница, што спратница, прошло близу три стотине, да се до данас на мојем имену задрже само четрдесет девет највршнијих, које ће овим документом бити раздвојене.) Селективно начело у коме су моји архитекти, а они и јесу, ма шта иначе уображавали, били моји, а не архитекти мојих кућа, гледали недостатак обзира, или – какве ли неправде! – инсуфицијенцију смисла за лепо, неблагодарно прекрштавајући моје кућељубитељство у лицемерје трговца који естетичким изговорима жели да прикрије похлепу, ово капитално начело по коме су, природну утакмицу следећи, савршеније куће замењивале

оне несавршене, да би једном и саме уступиле место још савршенијим, одбачено тек пошто сам се с њима толико сродно да их се противно трговачким интересима нисам умео одрећи, постало је врелом непрестаних неспоразума међу нама – јер који то градитељ може да појми зашто продајете *његову* кућу, а не нечију туђу, и зашто, уместо *његове*, купујете кућу његовог најљућег конкурента? – па мирне савести кажем да је пријатељевање са градитељима трајало обично колико и моје власништво над „њиховим“ кућама, те сам измрцварен њиховим хистеричним злостављањем принуђен био да се, упркос поодмаклих година, безмало у потпуности ослоним на стрица Константина, у погледу извођења радова, а у погледу пројектовања на сина му, инж. арх. Јакова Његована, мада су Јаковљеве способности биле умерене а машта некако унезверена – та нећу рећи да је био баш ништарија, нанео бих му неправду, а то не бих већ и због Исидора хтео, али чак и да је био спреман као син му, једва да би могао надокнадити све оне сјајне неимаре којих сам се због њихове несносне нарави одрекао – међутим, тада сам већ и мање зидао, у Европи се увелико ратовало, па ме је, при помисли на оно што се дешавало у Варшави и Ротердаму, стрепња за моје племените куће постепено доводила до душевне и пословне одузетости. (Ипак, нисам као многи небрижљиви кућевласници пропустио да их снабдем алатом, бурадима са водом, песком, прскалицама и хидрантима са гуменим цревима за гашење пожара. Поред тога, очистио сам им таване од запаљивог градива, а њихове пазикуће на свој трошак упутио да код ватрогасаца изуче занат.)

Предомишљао сам се да ли да ову захвалницу изјавим *per testamentum*, али будући да она не носи ништа до признања за услуге – добро, уосталом, плаћене, а почесто канда и преплаћене – од тога одустајем, па ово што следи записујем онако, за себе, готово памћење да проверим.

Покрај г. Јовановића, који је у Кнез Михајловој израдио Задужбину г. Николе Спасића, и од које је несуђена

Атенаида на Сењаку требало да наследи само оне три мансардне коцке на крову, упркос изнуравајућој војни која се између нас терала малтене за сваки поједини метар кућа, при чему је новац, ма шта се иначе кроз чаршију проносило, играо сасвим безначајну улогу – безначајну у границама солвентности, и, дабоме, будућих градилачких планова, а нипошто у смислу неке распусне и неузвратне издашности, ја сам на обострано добро сарађивао и са арх. Капетановићем, чувеним по кући Јеврема Грујића у Жоржа Клемансоа 17, арх. Андријом Стефановићем, од кога још и данас имам Теодору, по Теодори Палеолог, злосрећној жени бугарског цара Михаила Шишмана (ваља је двојити од Теодоре са Дедића, севастократорке међу мојим кућама, као што њена имењацина беше владарка међу Византинцима), арх. Данилом Владисављевићем, инжењером Министарства војног, од чијих творевина, мимо мени накратко припадајућих, памтим теразијску кућу Јована Јовановића Шапчанина, кућу бив. директора Прометне банке г. Драгићевића и кућу јувелира Стоисављевића на ћошету Пашићеве и Косовске, затим са арх. Миланом Антоновићем, чију сам зграду рађену за фабриканта М. Павловића био најпре откупио, па будући од данашње страсти према поседу још далеко, препродао, изгубивши тако и кућу и пројектантову наклоност, професором Универзитета арх. Николом Несторовићем, од кога и данас поседујем једносратницу Констанцију и четворосратницу Теофану, и још некојим чувеним неимарима оног доба. Сви су они већ давно помрли, а с њима и наше размирице, понекад богами и до предворја суда доведене, али сада кад, уступајући земљиште млађим грађевинама, чиле камена сведочанства њихове градилачке страсти, осећам се, усамљен с оно неколико њихових кућа, готово чуварем једног светог спомен-парка. Опомињем се такође и млађих инжењера, мојих вршњака. Сарадња са њима беше још тежа, јер су однекуд моји исписници архитектуру почели поимати као слободно испољавање сопствених наума па чак и онако иди ми-дођи ми расположења, а не, што је природно, као најсавршенији израз

наручиочевих потреба и жеља, па сам с њима – нек их поред свег талента ђаво носи! – увек рескирао да изненађен будем, ако све услове контрактуално не одредим, извршење им још за цртаћом таблом, на хартији не надгледам, а подизање на самоме градилишту не проверавам – јер беху се извештили да на папиру цртају оно што је по вољи мени, али да, чим се парцеле домогну, граде по свом нахођењу.

Ако ме је Народна банка навела да се благодарно опоменем неимара са којима сам пословао, непознатом грађевином испуњен плац негдањег Старог здања преко пута ње, којег сам у хитњи да Симониду што пре сретнем, погледом само окрзнуо, обавезује ме да сада, кад за писаћим асталом имам времена – не кажем спокоја, само времена – противу узанса породичне солидарности, а свакојачко и науштрб угледа што су га Његовани у вароши уживали (уз инат Стефану и Клеонту), на чистину изведем истину о прегањању и свађи у „Сербским Новинама“ измеђ пријатеља иначе, а у некоју руку и садејственика, Емилијана Јосимовића са Лицеја и мога деде Симеона Његована, поседника.

Па ипак није право да тек тако празних шака прођем мимо те наше колаборације, и ако се већ оним помрлим не могу за добро одужити – а зла што се тиче више и не могу, јер каква је хасна од прегањања са мртвима, од којих су, прећутати не умем, некоји и предујме подизали а да ништа сазидали нису нит ми капаре икад врнули, дакле, када су ствари већ тако удешене ништа ми на путу не стоји да благодарност пренесем на оне који од ње могу профитирати, да је каогод и меницу индисонујем на њихове наследнике и следбенике из Исидорове генерације, па у томе смислу:

Ad 3° одређујем да се, по одбијку Широкова одржавања и пореза, кирије мојих кућа у улицама Светисавској, Поенкаревој и Корнелија Силанковића током године дана од позивања на наслеђивање из овог тестамена имају изузети од припадајућих права универсалног ми наследника, и у Ујрави фондова сабраћу, а по истеку рока сваке године док пара доћекне из главнице

ће се по одлуци Одбора наименовано од Српске Академије наука и уметности достојном сумом наградивати најбоље дело сипамбене архитектуре на птеријорији Града Београда, али само оне које не прелазе три сираја;

лежатиом се не чини сметња дружим задужбинарима да се овоме фонду прикључе својим испорукама, под условом да он остане именом „ФОНД АРСЕНИЈА ЊЕГОВАНА“, а награде ипко се пиче, она се може изговати како се хоће.

А распрама између господина Емилијана Јосимовића и деде ми мораћу да приступим мало поиздаље.

У оно доба, Исидоре

(ево где му се све чешће обраћам, иако ми с почетка није ни близу памети било писмо да пишем, с почетка не бејаш ни ове прибелешке о свом изласку намеран да направим, за сто сам сео да саставим тестамент, па како га нисам надушак био кадар кројити – јер се још не бејаш домислио шта ћу коме завештати – почео сам да га концептујем на полеђинама неупотребљивих рачуна и признаница за кирију, с тим да га доцније начитко препишем и воском запечатим, ударивши преко црвеног изливка, док је још млак, прстен печатњак са иницијалима А. Њ. а ту ћу олакшицу искористити да легат о оснивању Фонда малко преиначим; налазим, наиме, да ће и приход од једне куће достајати мојој благодарности, те ћу у ту сврху највероватније одредити само кућу у Светосавској)

у оно доба, дакле, турска се махала сва била скутрила око Калемегданске тврдиње ограђене шанцем, који је као татарски лук био разапет од Варош-капије до Дунава, а Срби су куће градили сниже шанца – већином бондручке са ћерпичем међ дрвеним гредама или плетаре са чатмом облепљеним ређе омалтерисаним па окреченим плетивом пружа у пољима око ступова који су подупирали сламне и тршчане кровове. Младаљачки хитајући узбрдо, од долме савске мимо Варош-капије до теразијске утрине, те узохољене куће, већ на спрат, црепом

прекрит, попете, под земљу у ћилере, магазе и коморе спуштене, урађеним каменом обзидане и урешене док-сатима и еркерима, а међу њима су домови Његована, цинцара јабанлија, оних који већ нису у Горњој вароши, око Саборне цркве пребивали, предњачили достојанственом појавом и европејском уређеношћу, изградише улице Господску (Бранкову) и Поп-Пантину (оној Бирјузова, маршала) те тако у коштац ухватише, са оријенталном немарношћу, испољеном кад год није било реч о цамијама, чесмама, караван-сарајима и мостовима, изломљене сокакѣ и ћореокакѣ турске четврти, у којима су тавориле руиниране грађевине аустријског дистрикта, из дана sub umbra alagum царског орла. Елем, ни помишљати се није могло на грађански, будимски живот и саобраћај, све док је и у Горњој и у Доњој „воденој“ вароши владала онаква азијатска збрка, при којој свако куће фундаише где му је и како наспело, забрањујући уличне визуре, грбећи им фронтове и ломећи висинске габарите. Стога се 1864. уз финансијску потпору, а канда и на наговор Симеона Његована, професор Лицеја и Велике школе Емилијан Јосимовић прихватио израде првог регулационог плана Београда, што је и окончао у години Предаје кључева, печатећи дело под именом „Објашњење предлога за регулисање онога дела вароши Београда што лежи у Шанцу, са једним литографисаним планом у размери 1/3000“. Имајући на уму техничку оскудицу у којој се припремао, овај је рад заслуживао свако почитовање – премда ни код житељства а ни код Државне управе на њ није наишао – Јосимовић је, наиме, предлагао да се осим просецања улица по геометријском систему, запуштени турски Шанац око вароши нивелише, а земља у његовим веругама преудеси за еспланаде и јавне садове у седам венаца, као што је мој Косанчићев, или сквер испред Ратничког дома, и томе се не би имало шта приговорити, те овог Хаусманп-а нашег неимарства ни спомињао не бих да с његовим планом у вези не стоји имовни успон Симеона Његована. Већ сам казао да је мој деда, газда Симеон, и угледом и кесом подупирао Емилијана Јосимовића пред Администрацијом и власницима, који су бринули да при обештећењу за

имања обухваћена регулацијом не буду на штети, па је овај и писмено признавао: „да без газда Симеонове просвећености, љубезности и широкогруђа гледе наума да наш, сербски, нека Бог да ускоро столни Београд, на форму Беча европејски учинимо, и на удовољство житеља красотама немарским снабдемо, ништа се не би дало постигнути, будући многи грађани нису словесни користи коју отуд могу имати, а јоште невична у управљању народом држава није им кадра памет просветлити“. Разуме се, Емилијан није од Симеона тајио „начертаније“ за реконструкцију уличне мреже у Шанцу, и засигурно је свом добротвору, још пре обнародовања, поверио све измене које је у склопу вароши био замислио, али је још пригодом геодетских премеравања здвојно упозоравао на опасност од спекулација земљиштем, чија ће вредност скакати или опадати највећма према положају што га парцеле сходно „начертанију“ буду заузимале. Пошто је од турских исељеника држава једва трећину земљишта откупила, а две су трећине још увек биле на продају, Јосимовић је искао да га држава свега узме, па је и у том погледу имао Симеонову потпору, тако је наиме изгледало према писму у коме овај обриче: „да ће се код самога Пресветлог Књаза заложити да се из ерара одвоји новац за откуп турске земље, како би се Јосимовићево, на добро народа сербског дело, без ујдурми спекулантских, довршило, што нам и јесте заједнички циљ“. Међутим, као што редовно бива кад се трговина и наука затекну на једној работи, циљ је био заједнички, али нипошто исти. Узгред речено, без воље да Арму породице Његован очистим од кала који овом афером на се беше навукла – до њега, уосталом, и не држим чим га среброљупци Стефановог и Клеонтовог кова носе с истим правом као ја – нипошто не верујем оптужбама „Сербских новина“ по којима је Симеон извршио потајни притисак на Правитељствујушчи совјет да се куповине одрекне, тобоже је сума преголема за Државну благајну, пре ће бити да се од ње одустало из сељачке штедљивости, услед стварне неимаштине или немања смисла за крупне финансијске операције. Сад, било како било, тек убрзо се дознаде да

је, што лично, што путем посредника, Симеон Његован откупио претежни део терена дуж пројектованог Стамболског венца и улице Дубровачке, баш онај који је у свом „начертанију“ Јосимовић уврстио у прву класу – па и за стотину дуката тамо где је због будуће реконструкције *valeur en recouvrement* земљи био готово хиљаду, а годину позније тржишна цена и свих три хиљаде. Прекинувши породичне односе и одрекавши кумство, до којег им дружба у међувремену беше дотерала, расрђени градитељ обасу деду неумереним грдњама, чији се јетки, академским речником једва прерушени, трагови ласно могу препознати чак и у предговору његовог „Објашњења предлога за регулацију онога дела вароши Београда што лежи у Шанцу“. А погрде да су претеране велим стога што, да Симеонове „љубезне и просвећене“ потпоре није било, посигурно не би било ни Јосимовићева рада, толико неразумевање владаше у грађана, особито поседника, а равнодушје у Администрације, да и не спомињем колико би једном неимару на памети и срцу требало да буде само његово величајно дело – па и Емилијану Јосимовићу само нови Београд што га је својим пројектом утемељио – а никако хоће ли и ко на њему уз пут зарадити, па његова жалба на „толике претрпљене неповољности за свих *сирани*“, у којој изван сваке сумње циља понајпре на Симеона Његована, свакојакo није правична, јер игнорише и све оне повољности којима се управо благодарећи Симеону служио. И да би га некако омео – нипошто из пакости, а ни у служби вишим начелима, него да отклони сумње у тајну конвенцију међу њима – да би га, дакле, онемогућио у извлачењу профита из предности коју је купњом земље био стекао, Јосимовић предложи Правитељству закон по коме ће се на дужи рок запречити препродаја плацева у Шанцу (осим држави и општини, а по куповној цени), те да би у погубно дејство закона по Симеонове спекулације био сигуран, затражи такође да се имаоци парцела обвежу на орочену градњу „по прописима дотичног места“. Рачунао је, по свој прилици, да чак ни газда Симеон Његован не располаже с довољно

готовине да све парцеле уједном изгради – а и да му тако што неће одговарати – па ће оне ипак допасти држави, по куповној цени. За сваки случај, пре но што беше убеђен да ће овакав пропис икад бити озваничен, подиже Симеон, онако преко ноћи, готово вилински, на своме земљишту све саме чатрље и удерице од приручне грађе, које су се, у одсуству грађевинских мерила, по невољи могле сматрати кућама, јер су располагале извесном скромном сличношћу са њима, а каква је ова сличност уистини била види се из огорченог описа што га даје у том рату коначно побеђени градитељ, Јосимовић: „Корито старог чамца са Дунава беше на мулама доведено, па пошто је облепљено иловачом и катранисаним лимом оковано, као наказно постоље би поперено сред парцеле испод које ја у својој лудости замишљах француски парк с каквим родољубним спомеником или украсну чесму с отвореном водојажом. Под чамца оста бродски, кров намакоше од летава и сламе, а остало све сама набијена земља, на срамоту власника С. Њ.-а и нас свију!“

И сад, разуме се, иако немам куражи да оправдавам претка скривеног под иницијалима С. Њ., тим пре што сам сличне махинације осуђивао кад су им други прибегавали, ипак се питам: да Симеон Његован није онако поступио, да ли би Арсеније Његован могао да, презирући корист, ужива данас само у лепоти онога што поседује? И док прочитавам странице на којима сам ма и непозван смерао да пружим правду Емилијану Јосимовићу, увиђам да сам, свакојачко с разлогом, јесте, и хвалу одао великом српском градитељу, ал' да сам истодобно, и за то се нипошто не кајем, уз понос саучесника, обелоданио да су овај град уистину саградили једино људи кова Симеона Његована, па можда, зашто не, и његовог унука Арсенија.

У трговачким работама, наиме, почесто бива да хоћеш-нећеш мораш ударити заобилазним стазама, богазама или пречицом и прибегнути корацима које би иоле душевнији човек иначе радо избегао, као год што ни Стратег не може ратно дејствовање подвргнути начелима искрености и пристојности која за мирно стање важе, а

поготову се у њиховом избору не сме управљати према свом састојању својој личној осетљивости. Трговина је – рат, трговцима је стално војевати, вавек на мртвој стражи Поседа бити. Из бусије си нападан а с леђа атакујеш, науме своје камуфлираш а непријатељске уходиш, на узбуне лажне звониш, примирја лажна потписујеш, лажне вести протураш. У томе трговинском рату пријатеља нема, свако се за сваким рве, свако свакоме о глави ради, а савези, непоуздани и краткорочни, као менице без покрића, раскидају се чим се докрајчи онај противу кога су били углављени. Плод је један а гладних много, па је близу памети да се у том свеопштем јуришању на плод, при коме ако се ко домогне веће кришке, другима ће припасти мања, а неки ће и сасвим бити прикраћени, не могу поступања премеравати шибером грађанским, протоколом какав је прописан за девојачке интернате и клостере. А је ли потез у тим трансакцијама – не кажем махинацијама – јер ни ратна извешћа не говоре о убијању и рањавању већ о „избацивању из строја“, „елиминацији“ или „онеспособљавању за борбу“, а кад је реч о освајању градова не помиње се колико је кућа порушено или оштећено већ да су оне „запоседнуте“, „у нашим рукама“ и „од противника преотете“ – је ли, дакле, неки поступак оправдан, разлог нам је тражити у сврси са које се предузима: ако му је разлог пуко богаћење, вулгарно увећавање Поседа да би се извукла корист из његовог каснијег растурања и арчења, онда је по моме суду одиста то махинација недостојна правог Поседника, али ако се пак у виду има добробит за нацију и људе, па ма се она одмах и не показала, па чак изгледало да је по ту исту нацију ил' људе од штете, такоме чему мирне се душе може приступити. Посед се не увећава на корист, до себи самоме, увећава се да би растао и плодио се, да би живео за добро свију.

А ово и по себи знам. Као и деда ми, Симеон Његован, и ја сам био изложен анимозности свију врста чак и када су ми смерови били најчеститији. И оптужбе су редовно потицале од људи из бранше, од конкурената, од такозваних пословних пријатеља, али у свему ми је

било најжалије што су у јавни промет биле пуштане преко наших заједничких душмана од којих нам је било ипо анимо се бранити, преко особа, велим, које о трговини поњатија нису имале, или су на њу гледале са аламуњастом одвратношћу господина Светозара Марковића, као да у том њином социјалистичком, богомданом, правдољубивом и човекољубивом поретку – далеко био! – ништа на тржиште неће бити изнашано, ништа продавано ни куповано, него ће с неба све падати, и то по исту цену по којој пада киша.

Да само један случај исприповедам. Он је и у новине доспео, и у њима сам, у новинама, ја, Арсеније Његован, срамно био назван „Шејлоком београдских кућевласника“. „Рентијерском крвопијом“ и шта ти га ја знам све чиме. А ево шта се у самој ствари збило. За Велике кризе Двадесет девете намерим ја да искористим багателне цене грађевинског материјала (с мало новаца у општинама једва да се што зидало па су лагерисане залихе грађе расле и притискале власнике), а особито ниске наднице (будући да се није градило, до посла се долазило тешко па је код радника постојала спремност да печале и за нижу зараду). Како сам већ израније добро смештене плацење покуповао, одлучим да на свима подигнем куће. С готовином, међутим, нисам богзна како стајао, а до кредита се у онаквој рецесији тешко и под неповољним условима долазило, те се нађох принуђен да о свакој пари рачуна водим, сваки динар да, што се каже, по сто пута обрнем пре но се наканим из руку да га пустим. У зао час, и сиромашнији закупци, нарочито они који не имађаху редовне приходе или државну службу, почеше да врдају, плаћање кирије да избегавају, неки и по шест месеци. У сваком појединачном случају нису то биле баш претеране суме, али када се оне помножише с бројем рђавих платиша, а овај је с кризом растао, и бројем месеци кроз које се инсолвентност испољавала, добијем повелики мањак. Дефицит је претио да ми све грађитељске планове поквари, да засад занемарим опасност од удовољавања несолидној навици да се дугови о року не измирују, а обавезе с позивом на нечију добродушност

до на куково лето заобилазе. Ја ти онда предузнем да до својих права дођем. Разуме се, најпре лепим. Овде посету начиним, опоменем – тамо напишем писмо, упозорим. Замолим, а где реч помагала није, и припретим. Од већине се тако или с нешто жешћим притискањем најзад и намирим. Тек неколико их на Суд отерам, мада ми је то било мрско, те сам судске сесије малтене одболовао. Десио се, за невољу, да међу најбезочнијим које су општинске власти већ и по сили закона, а не мојој само тражњи, морале принудом исељавати, десио се, кажем, да међу њима буде и нека самица у годинама, Рускиња слабих живаца, и, као што је ред, генералица. То за живце не беше чудно, шта је све морала да претури док није стигла да их, морфијумом претпостављам, код нас докрајчи, али руку на срце, опет, зар сам јој ја био крив, нисам јој ја мужа у јарку маљем утаманио, нисам ја дизао ту револуцију да ми се генераличина особна несрећа, с којом уосталом још и сада саосећам, о главу обија, у Београду, хиљаде километара од њеног родног Севастопоља! Та, криза је то била, ни мени руже нису ницале, а поврх свега, госпођа је генералица само о себи и, наравно, о својим наркоманским дозама имала да се брине, док сам ја на својим плећима носио, могло би се без претеривања рећи, цео један омањи град само од мојих кућа сачињен, и још све будуће грађевине које сам у глави држао. Уза све, да сам био обавештен, ја бих јој кроз прсте прогледао. Да се не зна, свакојак, јер би у противноме и друге кирајдије моју доброхотност узеле као повод да ме у нечему оштете. Али за ту генералицу збиљски знао нисам, тек се у Грачаничку доселила, јесте – у Грачаничку Осамнаест, па ваљда ту кућу зарад те жене и мрзим толико да сам јој и белег из Кућевласничке карте ишчупао, а макету сагорео, да, биће да су неимарски разлози у тој омрази били споредни иако добродошли да одмене оне праве. Генераличини прозори су били на првом спрату, али је, на збо, приземље било високо, па кад је кроз један од њих искочила... Намештај беше већ снет на улицу, чекало се на кола, у међувремену су са њом у Головановом присуству вођени преговори да у

миру и без скандала изађе, кад се она од жандарма отела и у наркоманској депресији, свакојачко, у којој и најбезначајније ситнице чудовишне размере добијају, кроз прозор скочила, и наравно... то је био први спрат са високим партером. Стварно, све је то било за свако жаљење, и ја сам га колико је до мене стајало обилно био изразио. Платио сам неке покојничине дугове, поднео погребне трошкове, а и одштету сам имао добру вољу да исплатим само нисам знао коме. Сродника јој овде не беше, а онима *тамо* не бих дао ни динара, чак и да је то по законима било могуће. Осим тога, на њеном квартиру је било шест што већих што мањих прозора, па ако искључим прозорчад на купатилу и нужнику, јер до њих ни времена не би имала да се успне, најближи јој у рвању са жандармима *није* био онај кроз којег је искочила и на заједничку несрећу пала само пола метра од меког отомана. А то је за паметне довољно.

Са свега тога имам још више права тврдити да су овај град, између осталог и по цену душевног мира и доброг гласа, саградили једино људи кова Арсенија, Симеона и, нема сумње, другог му унука, Константина Његована, чија сахрана тога преподнева никако да ми из главе изиђе. Наиме, тек што у тунелској перспективи Грачаничке разабрах обресе калемегданског сада, после оне краткотрајне утваре пред огледалом, још једаред бејаш изложен сећању на његов спровод, и само је решеност да се зарад Симонидина добра обазирем искључиво на куће и консолидацију својих пословних планова, омела ово болно сећање свега да ме обузме и наново у Константинову пратњу поврати, али бренчању звона Саборне цркве нисам се знао одупрети – будући да се тамо збио *догађај* о коме сам већ одавно дужан Исидору рачун да поднесем – поготову је, испружен дуж левог тротоара, колонијално-бели маузолеј Француске амбасаде оживљавао утисак да, алејом сјајном од кише, између грдно израслих гробница, споменика, мраморних плоча и гранитних крстова, корачам према раци ископаној у мокрој украсном грмљу, опкољен поворком коју као црни свилени цветови, као мрке опнасте печурке засво-

ђавају кишобранци, на рођачкој удаљености од лакиране кочије из чије стаклене каросерије светлуца ковчег, сребром обручена шкриња у излогу драгуљарнице, а онамо, још напред, распоређени од музичке капеле и певачког збора Грађевинске коморе на зачељу до распела на челу, послужитељи у атласним гајганима опшивеним црвеним одорама носе прстенасте венце рузмарина, лавра и љубичастих ружа, са златним саучешћем утиснутим по средини коротких трака.

Поворка је већ разређена, посмртни марш једва се кроз жамор пробија, мичем се споро те заостајем иза предњих породичних редова међ којима бих морао да будем, па ипак ми труд да се ослободим Федора Његована не урађа плодом. Јамачно, данас сам ја онај Његован којег је одлучио да мрзи. Увек досад био је то неко други. Данас сам најзад на реду ја:

„И начини себи ковчег од дрвета гофера, и начини преградке у ковчегу, и затоци га смолом споља и изнутра, јер ево пустићу потоп на земљу... Надам се, ујаче, да немаш ништа против што ти правим друштво?“

„Наравно да имам!“, одговарам огорчено. Осврћем се, ништа ми није стало да нас чују: „Нажалост, под оваквим околностима не могу ништа учинити да те спречим, и ти то знаш.“

„Знам“, не смеје се по обичају, а ипак сам раздражено свестан да се испод младићевих богињавих образа дешава нешто што му приређује задовољство. „На то и рачунам.“

„Немој сувише!“

Најпре сркуће плувачку, а онда је, једва растварајући уста, уз пригушен сиктај избацује преда се, на место које ће идућим кораком прегазити.

„Да ли бих смео замолити да не плујеш, бар док си уз мене?“

„Могао би, али не би вредело. Већ одавно не могу ништа противу сопственог тела, не могу спречити организам да се растеређује у породичном кругу, entouré de sa chère famille... Погледај их – као да су испод упијача

ухваћени, бастарди, црно златни серијски производи византинског леванта и српске хајдучије... Исти црни погребни фракони, црни полуцилиндри, црни Опел-капитени, исте црне јајасте главе на крупним црним телима, исте мршаве златне жене, златан накит, златни зуби, златно опхођење, златан речник и златна подлога. У црним и златним бојама Његована дођоше овамо да покажу свету како су још ту и како мисле, иако им један недостаје, ту вечно и остати!

„Мимо тога што си у завади са свима њима“, пита га заједљиво, „осим са мном, и то свакојако благодарехи срећи што се не виђамо, или што ми је, кад се најзад сретнемо, иницијатива ограничена – имаш ли неки нарочити разлог зашто баш мени отежаваш ову и онако жалосну дужност?“

„Можда и имам, ујаче“, одговара сталожено. Мирујемо на оштрој окуци алеје, очекујући да се поворка разреди. „Управо сам дошао на мисао да ортодоксно сахрањивање није за Његоване.“

„И шта предлажеш?“

„Да вас спаљујемо. На главном тргу, Urbi et Orbi пред очима. Рецимо, испод Кнежевог споменика. Као Сарда-напале! Са свим вашим благом, женама, слугама, коњима, сликама, обвезницама, са вашим кућама, фабрикама, имањима, рудницама, банкама и благајнама! Са вашим угледом, способностима, славом и успесима!“

„И инфарктима, такође!“, додајем резигнирано. „Капљама и камењем у жучној кеси.“

„И камењем, наравно, драгим камењем и жучним камењима!“

Док процењујем скромне изгледе да чилим кораком пређем у предњи ред, он дрско продужује: „Пепео трајан и сув, и што је за вас одлучујуће – без кала. Затим првокласно паковање моштију. Сродник се уручује измерен на апотекарској ваги и запакован у провидну целофанску кесицу са одштампаним хвалоспевом, у златотиску наравно. На одела би се пришивао посебан цеп за мртваце, с оне стране где би требало да вам буде срце, а где оно зачудо понекад и јесте, патент цепчић за претке.

Породични дух, дух клана, дух крвне завере може да се одржи само ако се своји мртви са собом носе“. Затим ме узима под руку и шапуће: „А зашто, ујаче, ти свој мртваца не носиш са собом?“

Запањен сам, не сналазим се:

„Свог мртваца? За име бога, о чему то говориш, Федоре?!“

„О Константину, ујаче, о Константину Његовану. Зар га није убила *твоја* кућа?“

Најзад ми се указује спасоносна прилика. Користим поздрав пословног пријатеља да му се придружим, али узаман, одмах затим опет чујем уњкав-Федоров глас:

„Данас немаш среће са мном, ујаче!“

Одлучујем да га игноришем. Нипошто се нећу обавирати на његова изазивања, држаћу се високо изнад увреда које је, нема сумње, наканио да ми овом приликом нанесе. Али другу прилику безобразноме изроду никад више нећу пружити.

„Свету ваља показати зубе, зар не, ујаче Арсеније? И дабоме, не којекакве, златним се зубима на њега ваља искезити. Чак и са мртвачког одра, поготову са мртвачког одра. Ђаво би се иначе могао понадати да су Његовани заиста мртви, па доћи по своје, а теби је из Русије познато, како изгледа кад ђаво дође по своје! На срећу, Његовани не умиру, они се само замењују, као похабана чоја на рулету који и даље остаје вашим оловом маркиран... Међутим кезити се са одра, макар и златним зубима више није довољно, мртваца више не уливају страхопоштовање. Чак ни лешеве Његована. Свету треба показати живе Његоване, живе Његоване са живим златним зубима... Зато се позивате да, узевши учешће у погребној поворци, која ће се у 12,30 образовати испред капеле бр. 1 на Новом гробљу, одате последњу пошту – шта мислиш коме? Никад непрежаљеном Константину Симеону Његовану, предузимачу овдашњем, узорном оцу и сину, оданом супругу и брату, племенитом рођаку и пријатељу, уваженом послодавцу и добротвору, врсном Дедалу, градитељу Београда и кућевласничког царства ожалостљеног и овдашњег Арсенија Његована?...

Којешта! Њима, живим Његованицама пошту треба одати. Његованицама са живим златним зубима!...

После ових неумесних дентистичких поређења не успевам да се уздржим, што тише могу упозоравам младића да не рачуна исувише с мојим презањем од скандала.

„И не рачунам, ујаче!“

„Најозбиљније те упозоравам!“

„У ствари, ја и рачунам с тим да те изазовем!“

„Дакле, ти си збиља пропалица!“ То је све што успевам да изговорим пре него што ме, и не погледавши Федора, Тимон Његован узима под руку да се распита имам ли већ на уму предузимача који ће преузети Константинова градилишта. Не, још га нисам имао. Нисам ни веровао да ћу икада наћи предузимача који би се са старим Константином могао мерити у ревности, иницијативи и љубави према кућама. Ускоро ћу, разуме се, нешто морати да предузем. Упркос жаљења достојним околностима, то са Константином све нас је подједнако погодило, нема места оклевању. Грађевинска сезона је при крају, киша се већ спустила, и свако отезање са продуктом градње могло би да буде поразно.

Тимон се слаже, потом удаљује. Опет је уз мене Федор:

„Зар ти збиља мислиш да овде, осим Јакова, има и једног јединог човека који је дошао да се поклати мртвом Константину а не живим Његованицама? Па сви знају, а мој поштовани ујак Арсеније поготову, да је уважени неимар био луг! Да је грандиозне мостове подизао преко река на обалама на којима није било путева, рачунајући да ће се и друмови морати саградити чим постоје мостови да их преко река пренесу! Да је, такмичећи се за Пизом, сазидао криви торањ, толико крив да се срушио и пре него што је завршен! Да би се новчано сасвим упропастио да га, зарад угледа имена што га је тако небрижљиво носио, нисте кредитима Тимонове „Јадранско-понунавске банке“ ставили под породично туторство, и потпуно му ограничили слободу у избору послова!“

Доиста, оно што је градио, Константин је градио без замерке: само му није требало допуштати да гради све што хоће. Његов мост је, уистину, био величанствен, само ничему није служио. И кула неоспорно јако крива, пре него што се стровалила свакојако најкривља кула на свету, само врху није имала. Канда у њему не беше оне целисходности која је одликовала поступке нас, осталих Његована. У том погледу, нажалост, Федор је имао право, покојни Константин је био добар, али настран градитељ.

„Па, био је мало на своју руку“, признајем миру за вољу. То је мртва стража на демаркацији до које смем да попустим Федоровом безочном мишљењу, ако ми је стало да без одбране не оставим сопствено градитељско достојанство, достојанство Константиновог пословног компаноа.

„Није био на своју руку него сасвим луд, ујаче, и ти си то врло добро знао!“

(Да, најзад могу да одам да сам за неурачунљивост његову знао, али сам подједнако добро знао и то да је Константин имао богомдану способност да покрене, узбуди, па и залуди учмало градилиште, имао жара и љубави према зидарству, те да је располагао дивљом енергијом која је недостајала осталим предузимачима. Зар бих му иначе у руке предао грађење кућа, управо када су му, после оне афере са чардак мостом, одрицани већ углављени аранжмани, одузимање већ уступљене новоградње, и када је према његовој грађевинској фирми проповедано неповерење у опасном сродству са пословним бојкотом?)

„А зар бих ја радио са њим да је био луд?“

„Па управо зато што је то био, зато си и радио: није те поткрадао, није ти подметао рђаву грађу ни испостављао лажне рачуне, није прекорачивао уговорене рокове, а куће ти је као синовцу зидао испод предузимачке цене...“ (ово са ценом била је лаж) „...и биле су чврсте, тврде, солидне као стене, као и он сам.“ (А ово, опет, са каквоћом рада, истина.)

Примичемо се хумци, тамо напред, у црној, свиленој шуми кишобрана, већ се ковчег сноси с кочија и полаже на катафалк, а пратиља се у прстенастим обручима и на мермерним галеријама споменика ређа око њега, још једном покушавам да насртљивца уразумим, чврсто решен да сутра и ону му Георгију о том инсульту поднесем жалбу:

„Пре него што прекинем ову недостојну препирку, и места и нашег жалосног скупа недостојну, која већ и пажњу привлачи, дугујем ти упозорење да ми је покојни Константин био и рођак и пријатељ и ортак, најзад, и да сам га ја, ма шта твоја дивља машта о нашим релацијама закључивала, у сва три смисла подједнако волео и поштовао!“

(Сад, поштовао да, то свакојакo јесам, а и једва је било могуће избећи страхопочитовању према нечему, што не хајући за починак, обзире, препреке, па чак ни за сврху, тутњи око нас као елементарна непогода, као сеизмична катастрофа, било је, наиме, у стрицу Константинову семена библијских градитеља, оних што крчевине рукама голим крче, једним чаробним знаком градове дислоцирају, што дворе преко ноћи граде и разграђују, а упркос свему, ето, љубио га нисам, али да упитан будем – зашто, објаснити не бих умео, можда је моју повученост, осећајност, одмереност вређало Константиново татарско понашање, необузданост освајача који вавек на коњу живи и у замаху са седла радове своје обавља, а можда у тој несклоности, без утицаја, разуме се, на пословни ортаклук, бијаше и потајне омразе према изученим градитељима који су грађевине из себе рађали, док сам ја са свим својим новцем тек споредну улогу бабице вршио, па премда ни Константин није похађао званичне грађевинске школе, штавише о архитектури је од мене мање знао, опет је као предузимач ближи био оном тајанственом процесу *сйваранја куће* који се збивао на градилишту.)

„Па можда си га и волео, најзад био ти је од користи, али да си га поштовао – ниси. Напротив, презирао си га јер је био луд, и јер његови поступци нису имали смисла,

а ја сам га, ујаче Арсеније, видиш, баш због лудила волео, због тих неефикасних поступака који са његованског становишта нису имали никакве сврхе, једино тог лудака између свих вас тако неподношљиво разборитих и тако целисходних Његована...”

(Е, мој Федоре, слабо си ти познавао Његоване, ништа ти о својој крви знао ниси, сви су ти они – мене можда изузимајући – још од Симеона Првог Московског, онога Симеона Њагоа, што је пред јаничарском најездом четворицу синова дуж кракова светог православног крста на све четири поле земље одаслао, били луди, само је у њиховој манитости смера било, она лудоваше управљена, нациљана, сврсисходна, ма на шта се односила и на чему манитала, а није се, мој Федоре, као Константинова страст будзашто трошила!...)

(Гајио сам најдубље дивљење према том лудилу, и волео га, још као дете сам обожавао његове бесмислене мостове преко беспутице, криве му куле из бајке, спремност да онако дунђерски засуче рукаве и гаси креч само зато да би осетио радост грађења, бас којим је надвикивао дробилице, његове сочне, простачке, турске, црнотравске псовке, а изнад свега то што је одистински волео те куће, премда му нису припадале, а ти си их волео јер су биле твоје!)

Окупљени смо око раскопане смеђе хумке, г. Арсенијевић, потпредседник Удружења грађевинских предузимача спрема се да, ослоњен о покисли налоњ, узме реч, иза г. Арсенијевића је гробница израђена према Константиновом нацрту, у тишини у којој би сваки глас до говорников неминовно привукао пажњу, нечујно дажди по лишћу и сурим мраморним плочама, по кишобранима као по мембранама добоша и гумираном платну у које беху умотали сандук, те не знајући како да спасим образ церемонији, обећавам Федору да ћу му после сахране остати на диспозицији за свако објашњење које се тиче мојих, овде неправедно осумњичених односа са Константином, само ако се сад смири, само ако већ једном, за бога милог ућути.

„И да је са скеле пао на *твом* градилишту, и о томе да ћутим?“

„Пао је на *свом* градилишту, а моја је била само кућа коју је зидао!“

„И она га је убила, та твоја курвинска кућа, он је њу зидао, а она га је убила, сасвим његовански га је за себе стресла, чим јој више није био потребан, чим јој је под кров дошао!“

И све се то о чему извештавам завршило тиме што је потпредседник Удружења грађевинских предузимача г. Арсенијевић најзад проговорио, гласно попут божанства које наглим посредовањем изливним чини сваки људски наставак, а да се то није догодило, да је Федор још само једну једину реч стигао да своје инсульту придодат, био бих га без икаквог оклевања лупио, онако очински, разуме се, на месту деликта казнио бих његов безобразлук – мада сам сигуран да је он само то и чекао, и да би ми ударац узвратио, ако ни због чега другог оно да јавно понизи дигнитет једног Његована – али он не стиже до те пресудне речи, са свих страна се захтева мир, па се узрујано раздвајамо, ја одлазим да заузмем место крај леса, а он остаје где је и био, сам, поносан некако на своју изопћеност, али неспособан да изазове ичије сажаљење.

Међутим, што се тиче оптужбе коју је упутио мојој кући, па преко ње и мени, јер сам по закону ја био одговоран за сваку штету коју би она коме нанела, рушењем услед непрописне изграђености, или на тај начин што би недовршеностима или несавршеностима кога опасности изложила, могу души својој на терет да изјавим, да је кућа на којој се Контантин унесрећио додуше била моја (звала се Јефимија, по Јефимији „ћерци господара Дrame и жени депота Угљеше“, будући да је изгледом требало да понови манастир Светог Ђорђа у Старом Нагоричану, и то у две етаже, приземној у девичански белим каменим квадерима, и горњој, полихромној, у којој ће ови квадери образовати мирну околину за меандре, „ластине репове“ и грчке крстове од сивозелене и вишњевоцрвене опеке, са крстообразном основом како

божјем дому доликује, бифорама и трифорама испод архиволти, с пет кубета над унутрашњим галеријама, и најзад, опкољена зидинама од цигле са минијатурним пирговима у њиховим развођима), али само у том смислу што је за мене о мом трошку зидана, али да је према обичју и закону, током градње па све док ми колаудационо комисијски не би била препуштена, сва одговорност за њено понашање почивала искључиво на њеном извођачу – Кнстантину. Ово разуме се, ни најмање не умањује моје жаљење што се несрећа баш на Јефимији догодила – свако друго градилиште могао је тога дана Константин да обиђе, на сваку другу скелу да се попне, свака од њих је за невољу могла да буде неучвршћена, при чему немојмо занемарити ни његову херкулску тежину, а испод сваке могао је, кад хоће зло, да буде отворен базен за гашење креча – па опет, и поред Јефимијине недужности, и пуког случаја што су се баш на Јефимији сучелиле све околности које су до удеса довеле, нисам имао срца да се у њу уселим, и ако сам је Катарини и себи наменио, него сам је у хитњи продао, пазећи да при томе не зарадим баш много. А Контантин, после пада са скеле, није одмах умро. Извесно време је боловао, и нистран какав је био, не луд већ пуст, а нимало богојазан, не водећи рачуна о мојим осећањима, дао је сину да му подигне гробницу по Јефимијином облику, па је њену макету сличну ктиторским моделима у наручју ктитора, да ме наједи, све до смрти држао на ноћном орманчићу, одмах поред касете са лековима.

Ево најзад и прилике да одредим начин на који ћу да будем сахрањен, разуме се, ако околности које ништа добро не обећавају буду допустиле да до укопа достојног људи уопште и дође, те као припадници моје класе чијем сам погубљењу једном присуствовао, не будем у јарку утамањен, па ако се догађаји окрену на нашу корист, али ја их, божјом вољом, не могаћем сачекати, што се тиче свега односећег се на моју сахрану желим:

Ad 4. да сахрањен будем скромно али достојно, и по иройисима Свеије српске православне цркве, на парцели

Новога зробиља, коју сам у њу сврху закупио и за њу уредно закупи плаћао, с тим да се на истоме месту нико више не сме погребити, па ни по праву брачној или каквој другој сродства.

Ad 5. да ми изнад зроба за спомен буде постављена плоча сразмерна величини хумке, а која ће бити направљена на тај начин што ће се из сваке од мојих четрдесет девет кућа, па и оне у Грачаничкој улици, али никако на улици њиховог изгледа, изградиши по камен угаоник и у њу плочу складно уградиши, тако да јој уграђено комаде слободно тек уређује, и на тако сазданом мозаику ћирилским словима да се уклеше: ПОСЛЕДЊА КУЋА АРСЕНИЈА ЊЕГОВАНА, КУЋЕВЛАСНИКА, а под именом пак, златно урезана да буде година рођења 1891-а, и година смрти, која већ буде;

Ad 6. још изјављујем да, мимо набројаних, других потреба у смрти немам, а ове хоћу да се изврше како их изрекох и нишом до дружачије.

А сада потанко да се опише мој неуречени састанак са Симонидом. Ако изузем разочарење које ми је било приређено Никиним одсуством из Космајске, и оно што се преко реке тек припремало да ми се догоди, неспоразум са Симонидом најболније ме је погодио. За њено сам добро пренебрегао срце, и тајом од Катарине напустио кућу, излажући се погибелји да ми онако самоме и штрапацу још невичноме на улици позли – са улицама сам, уосталом, одувек имао рђаво искуство – зарад Симониде сам ево и устаљене обичаје изневерио, најзад лично да јој приступим вршио сам онолике душевне и професионалне припреме, по сећању забележене на полеђинама претходних признаница, па је за очекивање било да ће ме виђење са најмилијом од мојих кућа ганути а можда довести и до екзалтације, од чије сам се претераности дражејама био обезбедио, али не би тако, ни издалека не би тако. Канда сам се успут некако истрошио, јамачно је узнемирена валовитост староградског терена допринела мом смалаксавању, да у обзир и не узмем дејство опсежних мера које сам био предузео да

ми с помоћу фотографија и реферата куће буду стално пред очима. мере које су само рафиновале утисак да се од Симониде нисам ни растајао (нека ми се опрости нехришћанско поређење, али као што је харемски протокол прописивао редослед, којим ће законите супруге и конкубине имати част да с господарем деле задовољства његове ложнице, и ја имаћих свој кућевласнички календар, за сваки посед његов неприкосновени датум, у који сам једино с њиме општио, дању – кућом пословно се бавећи и о њој ex professo размишљајући, а ноћу – сновима се о њеној дивоти препуштајући), сад како год да је било, тек, када се сретосмо, не осетих поштено речено ни скроман наговештај оне усхићујуће поседничке обамрлости која ми се у привиђењима сретања, још пред огледалом на Косанчићевом венцу, обећавала, не велим дабогме да сам је посматрао индолентно, као нечију туђу кућу, али ни као моју Симониду нисам је осетио, једноставно је нисам препознао као Симониду из снова и сећања, са слика и цртежа. Све што намрех био је имперсоналан суд – а њега би и лаик донео – да на згради, а ни око ње, још нису обављене све грађевинске предрадње, није подигнут заштитни плот, нити су на зидовима маркиране осетљиве тачке, па је само омањи кран у башти указивао на предстојеће рушење, али – а ту се већ искало увежбано око – да и сама кућа није у најбољој кондицији: фасада се Симонидина некако строшила, струнила, фуге погубиле оштрину, а срасла поља рустике између њих здраву боју камена племениташа, надстрешни је венац изнад капије по средини препукао, а фестон омлитавео, спарушио се као ивањданска кита врх довратника, гвоздена флора маскираних подрумских прозора зарђала, а гипсани Свети Ђорђе, који је у медаљону гипсаним копљем пробадао гипсану алу, сасвим је изгубио танану рељефност и чилост божјег заточника, но сав јад због Симонидине оронутости ни принети није био поразној очигледности да је без мог одобрења кроз ограду баште пробијена квадратна рупа, забарикадирана троделним плеханим кашком, преко којег је, на слокове размакнутих катранастим словима писало:

ГАРАЖА. Да, на Симонидиној племенитој огради писало је: ГАРАЖА. По себи се разуме, без оклевања прегох да гнусну шкработину уклоним – њеној плеханој подлози ништа засад не могадох – али пошто за брисање нисам располагао ничим до нежним рукавицама и ретком плувачком човека у годинама, убрзо сам се, ни најмање не наудивши дрским писменима, толико задувао да сам морао преко у парк да пређем, и тамо нађем клупу на којој бих се повратио, сабрао, и разуме се, не испуштајући Симониду с нишана догледа, одлучио шта у њену корист да предузнем.

И тек онамо на клупи, под плавим смирујућим хладом шеталишта, у положају који као да није одударао од позиције што сам је у наслоњачу, опскрбљен дурбинама и радозналошћу, заузимао крај западног прозора – а није немогуће да је управо та par distance позиција допринела разорном открићу – схватих да кућа, коју сам већ с устезањем ословљавао крсним именом (јер га ни с правом више није носила, а о наследном достојанству ко још у овој неприлици да брине!); и није била ОНО што сам, опчињен лабилним сећањем и бележниковим неверним фотографијама, под њеном успоменом подраумевао. Упркос близначкој сродности хабитуса, није она била *моја* Симонида, друга је оно грађевина била, можда друга Симонида, а можда и по нечему и здање које је заслуживало сасвим ново име. Захваљујући том непрепознавању бејаш, још тамо на клупи, суочен са предзнацима понижавајућег чувства узалудности и бесмислености – о, рашће оно отада, рашће и неуморно се упињати да, подривајући моју виталност, и ове опроштајне редове отрује својим смртоносним соком – чувства које бих објаснио тек крајем тестаментa, а овде му само тло поравнао, и посведочио да је оно претећи сенчило узбудљиве дане, који су раздвајали мој излазак из куће од протичућег часа у коме, истим осећањем беспомоћности обрван, исписујем ово завештање.

Морам такође напоменути да ме је навлас истоветно осећање немоћи било спопало и пред крокијем прве куће, мислим на ону коју сам на почетку каријере зидао

ex propriis, и о свом трошку. Из слободном, за мој укус распуштеном руком намалане на што гумом што прсти-ма размрљане скице, у којој је као на ђачким цртанкама реалност била сведена на неколико репрезентативних особина, а пропорције широкогрудо занемарене у прилог велебалкона, што га је архитекта прогласио „љупком душом грађевине“, једва да сам неку кућу уопште разабрао, а немоли препознао ону коју ми је њен понесени творац топло препоручивао као моју, тим пре што јој је, на моје очи, његова необуздана писаљка претурала и преправљала ионако рунирану силуету. Али, била је то моја прва инвестиција, моје градитељско крштење, па више услед помањкања искуства него из страхопоштовања пред реномеом што га је пројектант уживао, нисам с’ узде пустио ниједну од оних опаких, а држим и умесних, примедби које ће доцније, кад се у грађење пуним једрима отиснем, онако мучки поткопавати моделарски елан мајстора, његових наследника. После прегледа крокија, дакле, кућа је за мене још увек била тајна, добро чувана испод неразумљивих графичких шифара. Каква ће стварно да буде сазнао сам тек пошто су ми на одобрење били поднети њени подужнопопречни пресеци, основе, изгледи и предрачуни, и пошто сам их уз подршку перспективе склопио у јединствену тродимензионалну визију. У ствари, ја сам и тада наивно уображавао да ће та раскошна фигура бити моја кућа, а она је, упркос сабласној волуминозности, била једва њена приближна планиметријска сенка. О кући сам судио као о слици, у најповољнијем случају као о коцки са шест налепљених рељефних призора, за које сам, додуше, претпостављао да се и у дубину простиру, те да тек онамо унутра, укрштањем, преламањем, прожимањем и сваковрсним међудејством утисака изграђују корисну запремину која се крсти речју АРХИТЕКТУРА, али ни уз најприлежније напрезање нисам успевао да их – мислим на те спољне слике – у унутрашњем распростирању, у том тајанственом узајамном обликовању, следим, а искрено сумњам да је тако што за маштом полазило и њеном рођеном творцу, мада је овај у више

наврата, сопственог поноса ради, узео да ме у то уверава. У ствари, будућу кућу могао је и он тек да наслућује, по свој прилици, да јој се с нешто више права од мене нада. Међутим, када је, у свему се строго држећи планова, кућа једном под кров доспела, у целини узев није то ни приближно била ОНА кућа коју сам замишљао, премда сам се маштајући и сам ригорозно придржавао упутстава са пројекта. Била је то гломазна, на грчки начин офарбана скулптура, пред којом сам стајао као и пред другим испуњеним предметима, свирепо искључен из њихове суштине, немоћан да продрем па чак ни проникнем кроз непрозирне површине којима се са свију страна херметички затвараху. Тек пошто сам у кућу ушао и, луњајући перспективама прожетим мирисима боје и лака, изнутра је осетио, стекао сам способност да је угледам, хоћу рећи да јој именујем душу, јер душа грађевине, нема сумње, онамо међу зидовима пребива, па и не постоји пре но што се међу њима, док се ти зидови око ње цветно склапају, не осети као стваран простор за наше животе, а што сам већ првим искуством архитектуру препознао као скулптуру која је *исцртањена* да би се у ту шупљину сместио човек у покрету, и што сам, одмах потом, спознао да је скулптура и постала архитектуром благодарећи томе *ишћо се исцртањила* за човека у покрету, е па то је од мене и начинило кућевласника какав јесам.

Отада сам према раскошно офарбаним и накићеним графичким чедима наших метода „сликовитог представљања“, тим неверним пројекцијама будућих кућа, био прилично неповерљив (и зацело им се приликом повлачења из послова не бих препустио да се нисам ослањао на сопствено памћење), знајући да цртеж, ма колико истанчан, мало саопштава о светлосној пријемчивости грађе, о темпераменту неког фриза кад га опече истинско сунце уместо што га онако слеplеног уз папир сијалица једва осјајава, и о понашању масе кад, ослобођена теже картона, у висине суне. Ни боје не помажу, никакве вајде нема од сенчења и индустријских шрафура, план ће, никад не дочаравајући праву, увек само

наговештавати једну од могућих реалности грађевине, а перспективе ће, упркос Brunelleschi-у, тек срамежљиво упућивати на постојање неке недокучиве унутрашње територије, али је неће *доистини* репродуковати – онако како то чини обичан људски корак – или ће је репродуковати наопако. Тако ће и најпотпунији цртеж о кући говорити мање него што ће о живоме човеку говорити сплет прозирних костију са рендгенског снимка. На фотографијама, жалећи за запремином из које су ишчупани да би је узаман сугерисали, ампутирани изгледи грађевине лебдеће у глатком црносивом свету из којег је прогнан покрет. Нестварну волуминозност и макете ће гледати да изразе. Њима би то можда и пошло за руком да их, иако пропорционална, сведеност на патуљасте размере не чини неспособним да предоче ону просторну стварност грађевине која кореспондира искључиво са размерама човека, а поврх свега, у модел се као ни у цртеж не може ући – кључ тајне остаће заувек иза крхких зидова од плеха, картона и гипса.

(И пре искуства са Симонидом, ја сам помало сумњао у представљачку моћ цртежа, модела, фотографија, извештаја, па и успомена. Штавише, био сам се понадао да ћу применом кинематографске технике усавршити неопходно осећање да међу својим кућама живим, иако их већ подуже лично не обилазим. У ту сврху саставио сам исцрпну маршруту, према којој је, добротом мајора Helgaa и његових војника из пропагандне службе OKW за Југоисток, снимљена била једна шетња кроз Теодору – ону царску, дедињску, разуме се – али пројекција на Косанчићевом венцу није исплатила уложени труд: не спорим, додуше, све што сам на екрану опажао, могао сам да усагласим са сећањем на Теодору, али ипак, оно немущто примицање и размицање зидова без боје и мириса, оно сабласно премештање сенки уздуж и попречно дувански пожутелог платна, не то није била *моја* Теодора. Најпре, кроз њу нису шетала сложено сва чула на која приликом оваквог разгледања рачуна свака грађевина, а затим, једино присутно – око понашало се индиферентно као сочиво ма ког фотографског механизма.

Иако већ изгрожено услед претеране употребе изазване недрожљивим околностима у којима сам живео, чак је и сећање рестаурисало више од Теодорине раскошне стварности него њена пуста кинетичка илузија.)

А пре него што се привремено опростим од туробне истине, след које се, као уосталом и друге одлучујуће ствари на овом свету, ни грађевине не могу предвидети – јер да икако могу, зар бих дошао у напасне незгодну ситуацију да оно анонимно чудовиште у Грачаничкој зовем својим? – правде ради додајем да је ова затвореност будућности бар градитељима пружала извесну накнаду. Она се, према мом искуству, састојала у хазардној неизвесности пред тајном коју су крили њихови сопствени неимарски планови. Задовољство, међутим, које је као кућевласник Арсеније Његован налазио у немогућности да сазна шта му се уистину зида на било коме од грађевинских терена широм вароши, бејаше од оне неопредељене радоснозебљиве врсте, с којом очекујемо пород, чије се моделовање одвија ван домашаја наших очију.

Управо сам крају приводио солилоквијум о херојској пустиловини, у коју се упуштају кућевласници улажући голем новац у пројекте чији је *cuniculum vitae* непроницљив већ почев од варљивог цртежа на хамерпапиру и потцењивачког салда у Трошковнику, управо сам дочаравао како му се урођена неизвесност умногостручава на градилишту, на коме, савлађујући инертност грађе, несклоност времена, лењост надничара, нехат пословођа, лоповлук лифераната, а нарочито сопствену сакалост, војује пројекат своју прву битку са немилосрдном стварношћу, да се најпосле у њој безнадежно замрси, кад се, до крова доведен, усамљен обрете пред дивљим и неурачунљивим фронтом понуде и потражње, незајажљиве порезе и несавесних кираџија, да елементарне непогоде, трусове, ратове и све оне иза бусија министарства притајене реконструкције и регулације занемарим, а може бити да сам ошамућен подупареним јунским ваздухом малко и уснуо – јер све у обзир узевши, ипак је напор коме се подвргао био претеран – кад ме прену узбуђени усклик човека у коме после краткотрајног

двоумљења препознах Томажа Шомођија, мајстор То-
му, *compère*-а Симонидиног: иако ми је памћење скро-
јено поглавито за куће и њихове доживљаје, а људи се
и њихових брига нерадо хватало, ипак је и те како било
пријемчиво за оне међу њима што су као закупци, гра-
дитељи, предузимачи, поседници или настојници са ку-
ћама непосредно саобраћали.

– За бог милосрдни, господи Арсен, шта ви овде ра-
дите?!

Да у Симонидиној запуштености нисам располагао
непобитном и као на длану подробном историјом Шо-
мођијеве саботаже, и да ми намера није била дизгине
послова изнова у своје руке узети, можда бих и преду-
сретљивији био – премда, иначе, попустљивост и помо-
дарска снисходљивост не беше својство мојих односа са
млађима и потчињенима – тим пре што је тај Томаж
или Тома, мајстором прозван ради умешности у занати-
ма нужним за одржавање кућа, био један од мојих првих
контрактуелних *Hausmeisters*, и што је и сам био ем у
годинама ем у сасвим рђавој кондицији (лелујао се као
мршава вења, која би се без штапа поуздано срозала),
овако су сви олакшавни обзира морали у страну, чак и
да их Симонидино неопростиво стање није апсолутне не-
заслуженима чинило, а послодавачки је ауторитет Ар-
сенија Његована у предратној ефикасности морао да бу-
де успостављен, ако сам још био намеран – а наравно
да сам био – да над својим очигледно распуштеним
имањем опет заведем арсенијевски ред и закон. Преви-
ђам стога усхићеност с којом ми мајстор Тома притрча-
ва, и озлојеђено кажем:

– Voilà, господине Шомођи, као што изволите виде-
ти, седим овде и уместо да у свом тешко стеченом добру
уживам, кајем се што сам настојништво над њим, што
ће рећи над једном од најмилијих ми кућа, поверио вама,
а несавесном бележнику Головану препустио да вас у
томе надгледа... али, пре него што чујете све шта ми-
слим о вашем нелојалном поступку, и шта поводом њега
још сутра зором намеравам да предузнем, вољан сам да
саслушам ваше објашњење... ако га имате, *naturellement!*

А бивши настојник – бивши кажем јер сам му замену већ после летимичног погледа упућеног сиротој мојој Симониди уврстио у најпрешније сутрашње обавезе – и сам ваљда начисто са немогућношћу да се опере, и познајући ми пословну неумољивост, од посрамљености сав некако преполућен, обема се рукама уз штап припија, с ноге на ногу премешта, и узрујано по свом оскудном српскомађарском речнику оправдање пребира. Нашки не зна најбоље, а чини се да га под старост или услед шокираности мојом појавом зна и мање него кад је пред Бела Куновим бунтовницима из Сегедина утекао и на салашима Турјашких потражио прибежиште (пет година касније ја сам га из Турјака довео за Симонидиног старатеља): чуо је, наиме, од нотар Голован да је méltóságos úr Арсен, милостиви госпон Арсен, од претерана брига срчан мана навукло, и да из соба на Косанчић венац још од рат не излази, па је он, Томаж, becsület szavamra, на поштен' реч, више пут канио méltóságos úr Арсен посетити и за његова кућа у Паришка рачун положити, међутиме, becsület szavamra, увек кад он на Венац дошао, стане пред њена méltóságos aszony Катарин, милостива госпођа Катарин, и каже њему да га милостиви госпон Арсен не може примити, јер још једнако áduban, то јесте у постеља лежи и за ништ' не мари, а Томаж, becsület szavamra, жалостан буде, али разуми стање и у Паришка врне, а након месец два изново на Венац иде, али милостива госпођа Катарин изново њему каже, најстрожији лекарско забран да méltóságos Арсен њега види и секира, а ондак један дан, у Октобер, наноћ, дође нотар Голован и каже: мештер Томаж, свима много жао, али више не стара о кућа од милостиви госпон Арсен, може још горе padláson, то јесте на таван може живи, али о кућа више не стара...

Таман заустим да питам мисли ли он тиме да се жали како га је бележник Голован отпустио, кад се сетим да би тако, у јеку обнове свог пословног ауторитета, замало признао да се овде годинама радило без мог одобрења, па почесто биће и без мог знања. Потврдим стога да је, додуше, у том смислу извесна инструкција заиста

дата моме опуномоћенику, али да је она изгледа исувише дословно схваћена.

– Управ то, милостиви госпон Арсен, управ то и ја мислио кад се мени каже да о кућа рачун не водим, као што водио, на поштен' реч, добро водио, па méltóságos úr Арсен више пут кад своје имањ обиђе, каже: нема диференц измеђ' моја кућа и мештер Томаж, као да од једно материјал прављен! Али нека милостиви госпон Арсен међутим не мисли да Томаж био увређено, знао Томаж све шта се по варош ради и кенбинира, и да у октобер било као Бела Кун кад с фукар у Томажев Szeged уђе, puskával és vörös zászlóval, хоће рећи, с пушка и црвен барјак народ на плац отера и виче nincs többé úr, nincs többé úr, нема госпон више, нема више méltóságos úr Арсен, нема више милостиви госпон Арсен, сви сад једнако, сви браћо! а ја још од онај банда Бела Кун знао да то има за Томаж значи катастроф, једнако будеш али останеш без плаћа, а од нечег мора живи, од једнакос' не може рани фамилија, узме ондак своја алат, ради помалко своја занат и чека, гледа како сви једнаки, а ház, то јесте кућа од милостиви госпон Арсен руинира. Мисли: можебит' méltóságos úr Арсен врати једном као у Szeged што се врати, можебит' љуто буде на Томаж кад види своја кућа у такво стање, и зло по стари Томаж буде? Зато од своја добра воља уради што може, балустрад закрпи, прозор закитује, сокла измолује, и нов цреп ономад, becsület szavamra, на поштен' реч, с градилиште овако под кошуља донесе, и поваздан за méltóságos úr Арсен плаче, моли милостиви госпон опет врне, не врне, међутим, опет на Венац иде, можебит' милостиви госпон љут на Томаж, али милостива госпођа опет њега у соба не пушта, а што се тиче кућа, више и не сме оправља, јер од Магистрат дође и каже: мајстор Томаж, ова кућа има руши, и на њој нема ништ' да се оправља! па ја последњи пут иде вама, рачунам méltóságos úr Арсен не да руши његова лепа кућа, а милостива госпођа Катарин, becsület szavamra, на поштен' реч, на врат' изађе и опет каже, болестан госпон Арсен, шта 'оче мајстор Томаж, ништ' нече Томаж него 'оче сруши ваша

кућа у Паришка, каже ја. нека сруши. каже милостива госпођа, *becsület szavamra*, каже, сам нек руши, све нек руши!... И сад, милостиви госпон Арсен по душа каже, шта ја могао?

И шта је могао овакав, доиста? Премда још није био доснео у сасвим неприсебно стање Мартиновићево, а и удовима је за разлику од одузетог велетрговца водио доста складно и целисходно, ипак му се мисао почесто кидала, те је у хитњи да је повеже и расплетене јој омче поново исплете, бркао људе и догађаје, а нарочито године (ето, отказ преко којег нисам мислио олако да прехем, јер је овом искусном и оданом ми човеку дат мимо моје воље, и без икаквог разборитог повода, био је помешао са Бела Куновим насиљем, а о Симониди је говорио некако несређено, као да је држао да ми једно време уопште није припадала, па да сам је тек тих дана поново задобио), међутим, судећи по истрајности с којом се трудио да од Катарине добије било какво објашњење за Голованов поступак, и по томе што га није прихватио – иначе би његова иницијатива у оправкама Симониде била неразумљива – а поготову имајући у виду колико га је потресла вест о рушењу куће, било је извесно да сам му преурањеним сумњичењем нанео болну неправду, те ми је био преостао само један начин да је исправим: одлучио сам, наиме, да Томаж Шомођи буде прва особа коју ћу понаштовати обавештењем о „повратку Арсенија Његована“, и уједно прва коју ћу позвати да узме активно учешће у његовој пословној инаугурацији. Али, будући да му нипошто нисам смео одати необавештеност о стању мог кућног фонда, необавештеност чију дубину још ни сам не бејох стигао да измерим, јер бих се у противном осећао као капетан брода коме је фатално незнање откривено усред оркана, рекао сам му најљубазније што сам умео, да су ме извесни значајни трговачки послови држали ван ових које са кућама водим, али да сам, разуме се, редовно информисан о свему што се на њих односило, па тако и о његовом. Шомођијевом, привременом, наглашавам *привременом* отпуштању, одобравши га из мотива више по-

словне нарави, у које – очекујем да је мајстор Тома сагласан? – Засад не би имало смисла улазити, тим пре што им је неповољно дејство по његову службу већ анулирано, а како су у међувремену они други, некућевласнички ангажмани успешно окончани, или бар тако снажно покренути да се даље и сами од себе могаху одвијати, опет сам, ево, овде, опет с мојим кућама, опет слободан, кадар и оран да се њима бавим без посредника, али рачунајући на колаборацију тако искусних, а изнад свега тако лојалних настојника као што је он, мајстор Томаж Шомођи, бивши а надам се и будући Симонидин *concierge*.

– То значи, милостиви госпон Арсен врати? – док му се тело усправља, штап чију је потпору наједаред одбадио, сваку реч завршава чилим ударом окованог врха о клупу, као да неартикулисаном заклетвом потврђује истинитост свега што се међу нама закључује. – Милостиви госпон изново узме пос'о у своја рука?

– *Bien sûr!* Зато сам и дошао.

– И мајстор Томаж опет буде у служба Арсен? Опет стара о кућа у Паришка?

– Свакојако.

– *Becsület szavamra?* На поштен' реч?

– *Becsület szavamra* – кажем свечано – и то од овог часа, мајстор-Томо, од овог часа!

И сад ме жмарци поноса прожму кад се сетим колико ужитка, бодрости, наде, чак бих се усудио рећи и натприродне усаглашености, беше у ужурбаним покретима, с којима, један другог и не опомињући, али се ипак на неки невидљиви начин инспиришући, из капута повадисмо оловке и бележнице, и уз заверенички их осмејак у исти час препознасмо, наиме, ја у његовој познах излизани тефтер што сам му га поклониио заједно са кључевима Симониде, а он у мојој сафијански нотес, који сам имао уза се на кућевласничким инспекцијама. У њему сам, под оним мартовским датумом 1941, уписао време Никине лицитације, и то је била моја последња *pro memoria*. Што се тиче Шомођијевог тефтера – а подобне

су поседовали сви моји настојници – (он му је, док је обављао дужност пазикуће, служио да у њега уписује, па и описује, све важне догађаје из Симонидиног живота, као и потребе које је изискивало њено неговање). Ја бих тефтер – можда је прикладније да га зовем „Симонидиним дневником“ – на лицу места пажљиво проучио, не-потребне захтеве прецртао, а умесне пренео у сафијанску бележницу, да бих касније могао контролисати њихово испуњење. Тако је сафијанска бележница била нека врста резимеа оних настојничких, у ствари, скупни дневник мојих кућа.

Пре него што се упутисмо преко, Симониди, отворих бележницу, и одмах до notiце о Нике, као да уска бела маргина испод ње није означавала двадесет седам година одсутности, записах читко: 3. ЈУНИЈ 1968. СИМОНИДА.

– Тако – рекох – сад можемо на посао. Али се мајстор Томаж и не покрену.

– Méltóságos úr Арсен се врати, то добро, изново узме посао у своја рука, и то добро, а мештер Томаж опет стара о кућа у Паришка, и то добро, врло добро... Међутиме, има ли то, милостиви госпон Арсен, значи да нема више Бела Кун, нема више фукар с пушка и црвен барјак?

Насмејаш се први пут од изласка из куће:

– Бог с вама, мајсторе, наравно да нема.

– Becsület szavamra.

– Becsület szavamra.

Да бисмо кући пришли, морадосмо мимоићи кран, који се као дрвени катапулт у подграђу непријатељске тврђаве био укопао сред Симонидине коровом зарасле бајште. Дизалица је била сва зарђала, издрана и прашњава, па је било очевидно да је и дотад служила искључиво за рушење. Њена оронута конструкција ионако није могла да поднесе терет већи од разорне кугле. Наиме, на њеној грабљиво истуреној гвозденој глави, усађеној у врат усправан и танак као у богомољке, о челичном ужету висила је кука с ђулетом. Ђуле је мировало изнад

земље, беживотно је висило у Симонидиној косој сенци, као да прибира снагу с којом ће навалити на нежне зидове моје мезимице. Пришао сам машини и опипао њене нескладно изукрштане полуге. Са задовољством сам утврдио да је од удараца које је кућама наносила прилично и сама раздешена. Завртњи у постољу беху попустили, а некоји и поиспадали. Укратко, цела направа ни издалека не имађаше потребну чврстину за бруталан задатак који јој је био додељен. Па ипак, великодушно заштићена сенком будуће жртве, пркосна и ружна, машина је чекала свој тренутак. Не знајући, наравно, да он никад неће доћи. План сам већ био смислио. Премда сам могао да се ослоним на лични утицај у Општини, нисам желео да оне, који ће му морати удовољити, оставим без стварних разлога којима би умирили своју чиновничку савест. Смислио сам, наиме, да се Симонида сама од рушења одбрани.

– Мајстор-Томо – рекох – ову гаражу треба што пре уклонити и обновити зидану ограду.

– Уклонити гараж – записа настојник. – Обновити зидна ограда.

– Фасаду окрпити, опрати и попрскати бојом.

– Прање, крпљење и прскање фасад – записа настојник.

– Боју ћу одредити накнадно, али мислим да ће бити бисерна.

– А што бити с фуга, милостиви госпон Арсен?

– Фуге оштро извући, решетке на подрумским прозорима, дворишној огради и балкону жичаном четком остругати, минијумом премазати и црно офарбати.

Док сам опипавао храстовину капије, куцкајући као лекар по ољуштеној кори њених крила, чуо сам мајстор-Тому како суседима објашњава моје присуство:

– Ово méltóságos úr Арсен, он не дозволи руши његова кућа... Ово méltóságos úr Арсен, он не дозволи руши његова кућа!

– Мајстор-Томо, забележите: капију избајцовати па излакирати. У каквом су стању остала врата?

– Као на пустар', милостиви Госпон Арсен, као на пустар'.

– Онда и њих.

– И сва врат' – дописа настојник.

Али, већ бесмо у Симониди. Сада, накнадно описујући те почетне бојаљиве кораке по њеном атлетском трему, причињава ми се да сам је одмах по уласку препознао, одмах схватио оно што ми онамо на клупи, у парку, нису одале упропашћене фасаде, али биће да је извесно време ипак прошло пре него што сам то значајно откриће учинио, а поготову пре него што сам га, отресавши се поседничког узбуђења, почео образлагати настојнику Шомођију. (Чудно, зар не, може изгледати што сам баш настојника Шомођија изабрао за овако поверљив разговор, наиме, што сам уопште и осетио потребу да пред неким, изузев пред Исидором, исповедам своја најинтимнија осећања у погледу Симониде? Чуђењу, међутим, нема места. Ја у Шомођију нисам гледао обичног човека. Можда човека уопште и нисам гледао. Шомођи је за мене био просто *део* Симониде.) То време разабрања мора да је истекло онога часа када сам, у централном вестибилу, који се светлошћу напајао преко витражиране таванице, прозрео да је њен изглед с овог места, изглед породичне куће средишњег распореда у три тракта, *лажан* и да се Симонидини унутрашњи покрети не могу предвидети ако се пође од црквеног духа, којег је испољавало и проповедало ово њено пространо стаклено срце. Стојећи у њему, тако пустом и празном – укућани су се већ били иселили – сетио сам се Симонидиних првих троцрта. Лежали су на столу у атељеу. Савијали су ивице желећи ваљда да прикрију своју сиротињску једноставност. Овај вестибил био је још полумрачна шпиља у стени куће, и према тој шпиљи стремили су још тамнији тонгови. Али то је био само Симонидин заметак, нејасни и неодређени фетус, који се на плановима развијао и усавршавао, све док није постигао садашњу непојмљиву сложеност.

Оклевајући тако на месту где смо стајали ја и настојник Шомођи, помислићете: по свему судећи, маса куће

свија лево. Али не, тамо се ова убрзо исцрпљује у бочном крилу, тамо је њен крај. Тек удесно можете се унедоглед кретати, иза сваких врата откривајући све примамљивије перспективе. Отворите ли, дакле, једна од тих десних врата, наћи ћете се у галерији, за коју нипошто не бисте признали да сте је у оваквој кући очекивали. А ако за испомоћ дозовете Симонидину прилично неупадљиву појаву, још мање ћете разумети како се ова галерија, сва у племенитом дуборезу, који је подсећао на светогорске иконостасе, уопште сместила под њеним кровом. Ни облик онога што ћете затећи иза било којих других врата неће се подударати с вашим предвиђањима. Где вам је неком расипничком површином навештена дворска одаја, пресрећће вас тамна топла комора; поглед ће пуцати преко просторије, пуцати где је очекивао са зидом да се судари. Ти зидови се уосталом уопште и не повинују знаним геометријским предодређењима, а таванице са узнемирујућом спретношћу мењају висине. Учиниће вам се да за ову необичну кућу не важе никакви закони, параметри, правила, никаква ограничења. Осетићете се најпре обманути, понижени. Можда и срдити. Тада ћете на самој ивици стрпљења – ако сте је посетили да је под закуп узмете – осетити наједаред да је не можете оставити док не продрете у њену тајну. У нади да, препознајући Симонидине већ обиђене одаје, откријете њену душу, поново ћете се вратити истим путем. Те одаје ће сада бити сасвим друкчије. Цела Симонида биће друкчија. Све ће у њој, разуме се, остати као што је било; али она, она ће ипак бити друкчија, а ви опет на истом: нећете о њој знати више него на почетку. Најзад, ма колика да јој је закупнина, ви ћете је прихватити. Ето каква је била моја Симонида. Неочекивана, тајанствена, превртљива, непостојана, чаробна као мађионичарска кутија чијим задивљујућим даровима никад нема краја.

– Њен кључ је у изненађењу, господине – рекох – али тај кључ је изгубљен, искован па заувек изгубљен.

– Једно пар ново кључ – записа настојник.

– А знате ли зашто?

– Nem tudom, милостиви госпон Арсен.

– Зато што су све до Quatrosenta градитељи мислили да господаре својим грађевинама. И кућегаздама је, разуме се, изгледало да владају својим кућама. А зашто, господине, знате ли? Зашто им је тако изгледало?

– Nem tudom, милостиви госпон Арсен.

– Зато, мој господине, што се годинама, шта велим, столећима, све тамо од долмена, кромлеха и менхира, самољубиво веровало да су грађевине обичне рукотворине које безусловно наслеђују мртвило своје грађе. Мислило се да је камен у зиду подједнако мртав као камен у пољу, да је греда венчаница пуко дрво које се од свог храстовог претка разликује само по облику обрађеном вештим рукама тесара. Каква грешка, каква неопростива заблуда, мој господине! Куће да су мртве и душе да немају? Да им је оно што покаткад срамежљиво зовемо *њиховом личношћу* једва послушни одсјај наше сопствене личности, па и случајне воље? Тек у Quatrosenti, рекох, ако сте ме пажљиво слушали, благодарећи увиђању извесних математичких услова којих се грађевине у свом понашању држе, над њима је успостављен делимичан суверенитет градитеља, и кућегазда, *bien entendu*! А тиме им је, не кажем радо, хоћеш-нећеш призната и извесна *живост*. Али, о душевности, мој господине, још ни речи није било. Наравно, душевност, је било оно помоћу чега смо грађевине подизали, наравно, с помоћу душевности смо у њима уживали, осећали их, експлоатисали, да, ја се, господине, не бојим те смеле тврдње, ми смо куће злоупотребљавали, не помишљајући на оно чиме су се оне самородно испољавале у додиру са нама, ниједном, дакле, не узевши у обзир и њихову душу. И како је онда, питам ја вас, господине, икад могло између кућа и људи бити успостављено оно стање узајамног поседовања, које је, као што сам у једном свом говору изричито формулисао, најдубља основа установе приватне својине?

Иако се упињао да ме следи замршеним богазама историје градитељства, Шомођија је у томе без сумње спутавао непознавање језика. Надам се, међутим, да је

суштину мог излагања ипак схватио, ако ничим другим онда својом осведоченом љубављу према кућама.

– И при свем том – наставио сам бодро, а глас ми је, премда уздржан, моћно одзвањао под стакленим Симонидиним сводом – ја се овом приликом, то, господине, помно наглашавам, не бавим питањем: шта изражава архитектура у којој је моја Симонида зидана, већ шта она сама, шта Симонида помоћу те форме изражава, шта је она по себи!? Кућа-сеф или кућа-излог, господине Шомођи? Кућа-ларва, кућа-мађионичарски цилиндар? Можда кућа-лабиринт? Или све то заједно? Господине Шомођи, шта је у ствари Симонида? *Bien*, као њен патрон, повереник тако рекућ, могли бисте пожалити што овако недоследна, настрана, изненађујућа, овако аристократски ослобођена предрасуда не изражава пуризам и економичност грађанске класе, ту славну душевну формулу помоћу које је Трећи сталез о фењере вешао племиће. *Non, en effet, les aristocrates ne sont plus pendus aux lanternes!* Пре би се могло рећи да се Симонида према неурачунљивој Нике била упутила, она је дакле пре нека верзија Дантонове кочије изобиља, али на вашем месту, господине Шомођи, ја не бих журио са закључком да је Симонида безусловно грешница. Зар је овај вестибил, налик на црквени брод, од нашег света? И коме се ако не Господу упутио кров који, сведен у готички шиљак, из недра бочног крила стреми у висине? Ако ћемо право, на опасном путу до Нике, Симонида се на време зауставила – и сада онај иконостас, бојим се, за одвратношћу облаже њене профане, безбожно расветљене и разголићене галерије, а мермерни холандски под с пакошћу ремети дубок и удобан мир њених холова – али оно што хоћу да вам поверим, мој господине, је њена паклена навика да се и у свим осталим својим облицима зауставља пре него што им се потпуно потчини. *Voilà, c'est ainsi, mon Monsieur, la clé du secret est là?* Ту је кључ тајне! Али, мој Исидор мисли да га никада до краја нећемо у брави окренути. Исидор мисли да никада нећемо сазнати суштину грађевина које подижемо.

Познајете ли ви мог брата Исихора Његована, господине?

– Нажалост, ментер Томаж нема част познавати милостиви госпон Исихор.

– Исихор, напме, мисли да нам се то дешава зато што у природи срећемо само недовршене ствари и што смо оспособљени да се угледамо само на њихову половичност. Аналогно томе, немоћни смо и пред сваком вештачком формом, јер нисмо кадри да је доведемо до крајњих и дефинитивних могућности. Будући да увек морамо стати на пола пута, у овом случају на *пола куће*, и сопствене нам форме, хоћу рећи форме које производимо изгледају неразумљиве, просто зато што су крће, недовршене, делимичне. Само торза, господине мој, само бедна торза!

У међувремену је дошао и тренутак да се од Симониде опростим. Мада није претила опасност да мој излазак буде откривен – Катарина је тек по подне имала у програму да се из вароши врати – било је неопходно да се до њеног повратка одморим и прикупим снагу за деликатан разговор који сам намеравао са женом да поведем. Претходно је Шомођију ваљало скренути пажњу на још понеку оправку, чију сам неопходност прегледајући Симониду уочио. Том приликом доживео сам од стране Симонидиног настојника једно тако пријатно изненађење да због њега, прекидајући за моменат исповест:

Ad 7. Засебним леђајом, госпoдину Томажу Шомођију, настојнику моје куће у Париској улици, у итрајно власништво остављам ириземље ипроспраннице у Риђе од Фере (бр. 24), и гошпoвину у износу гбадесети ирогoдишње настојничке илајне, која му је без кривице поитисаној итеспајора била ускраћена.

Пре но што сам изговорио и једну од тих примедби мајстор Тома рече:

– Ако милостиви госпон Арсен дозволи, ја њему покаже тај списак поправак. И ако више не стара о кућа, ипак стара онако за себе – а онда узме да из тефтера чита подужи списак, у коме не беше изостављена ни замена

дотрајалог олука и излизаних степеника (њих седам на броју) – ништа, све до обнове гипсаних радова, презиђивања пећи од каљева и рестаурације медаљона са Светим Ђорђем.

Па зар после овога да му не запишем онај легат?

Пошто сам обећао да ћу већ сутра опет наићи – рано је за распредање жалосних догађаја који су ме у томе спречили – издао сам мајстор-Томи још једно наређење о коме нигде не желим трага да оставим. Једино ћу рећи да се оно односило на кран у Симонидиној башти.

– Becsület szavamra? – упитао сам.

– Becsület szavamra! – одговорио је Симонидин настојник.

Док сам се удаљавао према трамвајској станици, чуо сам иза себе мајстор-Томин узбуђен глас: „Ово мелтошагош ур Арсен, он не дозволи руши његова кућа. Ово мелтошагош ур Арсен, он не дозволи руши његова кућа!“

Попех се на „двојку“, сигуран да ме, кад сутра опет будем дошао, кран неће чекати на кострешен у Симонидином дворишту.

Пењући се у трамвај који ће ме, како сам рачунао, одвести до подвожњака Блаженопочившег краља Александра, одакле бих Малим степеништем у неколико корака био код куће, ни сневати нисам могао да ова тако смирујућа вожња неће донети крај мојој шетњи, и да ми у њеном непланираном, али при свему томе добровољном продужетку тек предстоје најнеобичнији доживљаји (мада сујеверним одлагањем да их назовем правим именом ни најмање неће изгубити од погубног значења по мој и не само мој живот, остављам их нека се, још закратко анонимни, припремају у бетонском недру Новог насеља коме ћу ускоро дохитати), доживљаји, велим, према којима је демаскирање Голованове па и Катаринине невере, јер би ова без женине асистенције јамачно била неизводљива, неспоразум са невоспитаном скоројевићком гђом Мартиновић, и најзад дерутно стање мезимице Симониде – а неповољну констелацију ових догодовштина тешко да је било кадро искупити усамљено искуство са настојником Шомођијем, па ни делатно присуство свести да ће се све што се имања тиче на боље дати, чим бригу око кућа у своје руке узмем – све у свему да је оно што се током преподнева збило само поступно увођење, уздржани прелудијум пред фуриозни, готово бих рекао сулуди scherzo, који ће с подједнаком жестином угрозити и мене и моје куће; него да идем редом, мада ме неспокојство спопада и био бих се најрадије ове исповести мануо, те посад перо у мастионицу умакао само свршетку да приведем деобу имовине, да писање тестаментa баш у том грозном доживљају није имало непосредан повод: дакле, пошто се „двојка“ отиснула низ Париску, мимоишла са сивом,

неунадаљивом кућом у броју четири, од које ме је, док ми је припадала, одбијао неуместан страх да ће се, онако укриво усађена у калемегданску падину, откотрљати у реку – зато смо се, уосталом, и растали – у којој је, сулећи по штитастом грбу с натписом KUNGLIGA SVENSKA AMBASSADEN, било смештено шведско посланство, па поред њега избили на окуку истурену према Ушћу, одакле ми је поглед, сродан ономе што сам га у годинама пустињаштва упућивао колос-грађевинама у сремској равници, већ толико био познат, да сам не само напамет умео набројати већ и потанко описати сваки ма и најзабитији, набор на светлосмеђем, од јаре просењеном земљишту, и сваки људски белег у замашном видокругу мојих дурбина, а поготову ми је то било лако с дармаром чађавих барака, магазина, депоа, консигнационих складишта, лучких постројења на кеју, дереглија, реморкера, шлепова тегљача и путничких пароброда на води, изнад којих су се узбуђено вртеле кукасте главе багера и дерик-кранова, пошто сам се, како писах, довео на Доњоградски булевар, осетио сам се наједаред опет на своме, као да бејех из неке туђе вароши допутовао натраг у родну, омеђену прозорским отвором, и то би носталгично осећање повратника приближавањем Косанчићевом венцу, бојазни нема, само расло, да се из сунчане омаглице на западу није појавило Ново насеље. Разуме се да ми је оно било познато као и све што сам из трамваја могао да видим, штавише, благодарећи пословним навикама, које су након повлачења замениле пословне интересе, ја сам га познавао свестраније од осталих појединости призора који са градителством нису кореспондирали, али је поглед на то Ново насеље по први пут сада био удружен са могућношћу да га, ако будем расположен, и *обихћем*, опипам, омиришем, осетим и схватим из душевног угла другојачијег од онога на који сам био упућен непомирљивошћу својих кућевласничких доктрина (Сећам се, међутим, да с почетка ни са старим кућама није ишло као по лоју. Природно, у почетку је све било другојачије. Нисам их познавао, схватао, осећао. Од данашње наклоности бејех

joш veoma далеко. И према се нерадо сећам кори-стољубља са којим сам као пословни полетарац – уто-лико безобзирнији и предузимљивији – био приступио кућама (пошто су тада оне за мене биле само сума рав-нодушне стамбене површине, из чијег сам сваког поје-диног квадратног метра, рачунао да извучем новац, моје нечасно држање према њима биће схваћено ако се та површина замисли као сликарско платно, размотано и издељено на неравноправне квадрате, од којих је сваки био обележен цифром, а та је променљива цифра иска-зивала приход од локаторијума, и ништа више) ипак мо-рам признати да смо се тек временом зближили. Већ само одржавање и обнављање (рутинске поправке, се-зонска фарбања, замењивања црепа, крпљење дрвена-рије) захтевало је да их присније упознам и приморава-ло ме да на њих гледам све мање као на објекте, а све више као на субјекте свог пословања. Ваљало је ук-лањати њихове стечене и урођене недостатке – прикри-вао их као други кућевласници нисам никад – а потом истицати или удвајати њихове врлине. Понекад сам мо-рао и да их лечим. Смет би рецимо понекој скрхао кров, вода би онима на нижем подручју, обично у Карађорђе-вој (Савски венац), кроз раздешене темеље продрла у подруме па је морала бити вађена црпкама, као што се вади крв болесницима са високим притиском, а било је и удеса (мајстори су, наиме, подижући јој суседа, мојој троспратници у Маршала Пилсудског пробурали кал-кан). У сваком случају морале су бити стално надгледа-не, неговане, а некоје богами и мажене. Заузврат, оне су ме извеле, такорекућ отеле из клана обичних куће-власника. Подаривши ми узак и танан мост преко којег сам, као преко сечива бријача, доспео до разумевања и оних у свету поседовања нецелисходних искустава љубави и патње, оне су изгледа само за мене прошириле ушце игле кроз које је осталим богаташима било оне-могућено да уђу у царство лепоте.

И тако, док се Карађорђевом улицом трамвај убрза-но спуштао према мосту краља Александра, ја сам био већ начисто с тиме да моме ходочашћу није дошао крај,

да ћу се убрзо наћи на путу за Ново насеље, и да се про-тиву тога ништа не може учинити. Јер у дејству не беше више страх од старења – њему сам сабирањем моћи мо-гао да одолим – споао ме беше страх од духовне смрти, од застаревања, од онога што се у архитектури зове OB-SOLESCENCE.

С учестаним предасима – из предострожности а не што би те одморе захтевао организам ненадано иначе спреман да изађе у сусрет мојим осећањима и још јед-ном се напрезању изложи – дао сам се, дакле, на пут преко моста а то је ипак у највећој мери било необично, јер према насељу никад нисам гајио поштовање, а не-кмоли наклоност, пре би се могло казати да сам још од утемељења био у размирицама са невидљивим проје-ктантима његових термитских грађевина, и оно што сам за цело време његове дуготрајне изградње уистину осе-ћао беше нетрпељивост проткана атацима радознало-сти, а сад сам му, ето, у сусрет журио, једва запажајући беле зглобове армиранобетонских цеви које су, налик на циновску раскомадану гусеницу, биле разбацане с обе стране магистрале, ауторемонтне хале полегле иза жичаних ограда, запуштена градилишта с купама туца-ника, шљунка и песка, рекламне паное, саобраћај, про-лазнике, па ни ретке куће, што ми се никада раније није дешавало ма куда ишао и ма каквим бригама био запо-седнут, али ако је у том ходу и било предаха које сам дуговао годинама, у мислима их мојим свакојакo није било; нипошто нисам престајао о Новом насељу да раз-мишљао, но чинио сам то на оригиналан начин, дабоме, нов у односу на Насеобину, али иначе својствен мојим назорима кад су нормалне куће биле у питању, као да ми је већ и само напуштање неутралне позиције на про-зору омогућило да се отресем предрасуда и да ново-градњама приступим као предузимљиви кућевласник у дејству.

500 апартмана – мислио сам – назиданих у висину по-криваће плац величине 25600 m², с четири стране од по 160 m дужине, а под темељима 500 породичних кућа са дилипуганским баштама, услед незајажљивог водоравног

распростирања. лежаће мртав терен од 202 500 драгоцен-
на m², с четири фронта од по 450 m – сваки. Електрична,
водна и гасна мрежа износиће у првом случају једва 5
km, у другом, бојати се, и свих 56 km. Апартамани ће зах-
тевати само 4 конструктивна елемента: под и три зида:
породичне куће потрошиће их по 6, и то оних најсложе-
нијих. Поду и зидовима придружиће се скупни темељи с
подрумима и још скупљим кровним конструкцијама.
Хеј, пет стотина кровова! Пет стотина фундамената с
подрумским коморама! А овамо заједнички темељ и за-
једнички кров! Каква финансијска уштеда! Какав депо-
зит за улагање у нове куће! За пет стотина породичних
кућа – мислио сам – неће се наћи новац. Али за једну?
За једну кућу од пет стотина домова, свакојако. Чак и
за неколико таквих пројеката. Десетак можда? Биће то
цели град! Арсенијев град! Град Арсенија Његована са
30000 житеља. А затим, ако бог да, уосталом затим ће
се већ видети.

Најзад, и о оним висећим фасадама требаће најоз-
биљније и без старомодних предрасуда поразмислити. И
о монтажним таваницама, такође. Скупе, непоуздане и
дуговремене занатске обраде безусловно ће бити за-
мењене индустријским радом у фабрики. По цени ко-
штања и брзини монтаже оваквој изградњи јамачно не-
ће бити премца. Напослетку – мислио сам одушевлјено
– избећи ћу несносну мртву сезону, а одржавање таквих
фасада, та вечна главобоља кућевласника, постаће на-
једаред једноставно и јефтино.

Међутим, бринуо сам се хоће ли оваква фабричка ку-
ћа осиромашити простор на који гледа? Хоће ли га де-
персонализовати? Обездушити? А зашто би то чинила?
Ни омалтерисано ни метално прочеље још неће дати
облик простору. О, оба ће она учествовати у његовом
вајању, то свакојако (простор по коме ће бити распоре-
ђене глатке и онај по коме ћемо поразместити обрађене
коцке никада неће имати исти изглед), али уистину ће
га обликовати само однос грађевинских маса. Не, то
становиште нисам могао да напустим, никада пуки облик

неће бити суштина архитектуре. архитектура ће увек
бити сакривена у садржини тих облика!

У сваком случају, знао сам да моје куће, ма како буду
прављене, неће смети да личе на изврнуте аутомобил-
ске каросерије, ни на блиндиране тенкове. Иако ће би-
ти, судећи по свему, машински израђена, њихова ће лица
морати да буду људски разноврсна, особна, неочекива-
на. И благодети вртних градова биће у њима сачуване:
сваки ће апартаман имати своју висећу башту, свој саже-
ти Семирамидин врт. Само, разуме се, у њу нико неће
моћи да завирује. Оријентације њихове никада се неће
укрштати. Моје грађевине умеће да заштите тајне заку-
паца. И таква акустичка изолација, која их туђој буци
на милост и немилост неће препуштати. Ваздух који мо-
ји локатори буду дисали, ослобођен гара, дима и праши-
не неће потицати из туђих плућа, видик што га закупили
буду неће моћи да буде опљачкан, а сунце ће им бити
примакнуто, и док их буде грејало, припадаће само
њима. Са кључем од Дома добиће моји закупци и
кључеве сопствених живота на које су готово и забора-
вили. Кључеве чије ћу дупликате, уосталом, поседовати
само ја.

Над таквим дивовским боравиштима, нарочито ако
буду концентрисана у Арсенијевом граду, моћи ће да буде
успостављена потпуна власничка контрола, коју би иначе
раштрканост поседа у вртним градовима онемогућавала,
или у најмању руку мучно отежавала. Те грађевине и
њихове асоцијације у граду који сам у мислима називао
Арсенијевим биће безбедне, стабилне, непроменљиве и
трајне, а кад се временом буду спојиле у јединствену ма-
су, у зарубљену Chauvin-Mazetову купу, биће и вечне као
фараонске гробнице. Не, ничему се више неће прилаго-
ђавати, напротив, све ће бити принуђено да се прилагођа-
ва њима. Те коначне, херметички затворене, непробојне
и неуништивне алијансе поседништва и градитељства,
којима ништа неће моћи бити ни додато ни одузето, стаће
једном засвагда на пут хистеричним реконструкцијама
наших градова, и наших живота, разуме се, те више неће
бити места субверзивним сновима о динамичном граду,

иза којих се крију болшевичке тежње за променом поретка, граду несталном у свим димензијама, који ће лише своје мењати са сваком ма и најинтетнијом потребом, граду који ће нам у својој безобзирној превртљивости – уништити у међувремену и моје куће – одузети порекло, историју и смисао за одговорност, граду најзад који ће променљив, никад дефинитиван, никад завршен, као и оне проклете банкарске спекулације, што су га мора бити инспирисале, свако власништво над некретностима па и над кућама учинити бесмисленим!

Управо сам био ову револуционарну пословну концепцију приводио успешном крају – двоумећи се да ли да му се ближе примакнем, оклевао сам нешто постранце од каменог меандра који је био само повод мојим грађитељским размишљањима, ни у чему ме иначе не задовољавајући – кад сам свуда око себе опазио неко необично, егзалтирано кретање. О, опазио бих га ја и раније да онолико нисам био заокупљен прорачунима, тим пре што су галамећи људи хитали сви у истоме смеру, сви према железничком насипу прилично удаљеном од места на коме сам, како рекох, радио. А и друм је био просто закрчен црвеним ватрогасним цистернама и војничким камионима под зеленим гумираним цирадама. Дотад не имађах никаквих умесних побуда да се томе дивљем кретању придружим, а немоли да допустим да ме оно свега обузме и као матица ивер понесе (тима, разуме се, не би били избегнути разлози с којих се овај тестамент пише, али би ми бар савест била чиста, јер оно што ће доћи, мој Исидоре, оптерећује је на начин недостојан једног Његована и једног кућевласника) међутим ми је узнемиреност грађана, присутност војске, а нарочито активност ватрогасаца са шмрковима указивала на приближавање неког уништавајућег пожара са запада – премда га, зачудо, ни дим ни мирис паљевине није пратио – пожара који је поред тихог разарачког рада закупаца и бомбардовања био најљући и најподмуклији непријатељ мојих кућа, те сам, претрнувши и од саме помисли на могућност да се са њим суочим, зауставио једног

усплахиреног пролазника који ми се, без обзира на фото-апарат око врата, учинио пристојним чељадетом, и запитао га:

– Опростите, господине, можете ли ми рећи шта се тамо иза оног насипа збива?

Човек ме је погледао љубазно, али без разумевања.

– S'il vous plait?... Je regrette bien... Je ne parle pas serbe.

– Oh, excusez-moi, je voulais seulement demander qu'est-ce que se passe là-bas derrière la dique?

– Une révolte. Monsieur – рече човек одушевљено – Une révolte!

– Quelle révolte?!

– Une révolte magnifique!

– Mon Dieu! Encore?!

Зар опет?

У први мах нисам поверовао, човек је по свој прилици био погрешно информисан, странац ни језик није знао па је овај метеж лако могао наопако да протумачи, у питању никојако не беху нереди, већ је, мислио сам, мора бити, голем пожар однекуда вароши претио, и сада су да га обуздају противу њега полазили ватрогасци и војници.

Но већ сам и ја с тим силним народом похрлио пут насипа.

Срећом, на земунској страни није лежала ниједна од мојих кућа, хоћу рећи да нисам лично пожаром био угрожен, те бих се, неспособан да посматрам беспомоћно пропадање грађевина, без одлагања определио за повратак да нисам из кућевласничког искуства знао колико је ђуд ватре непредвидљива – упркос томе што не беше ни дашка који би је распирио – па сам сматрао за опортуну, поготову откако сам се пословно опет ангажовао, да ситуацију изблиза осмотрим и сопствене одбрамбене мере предузмем, ако бих – не дај боже! – оценио да се паљевина према мојим кућама шири.

– Је ли, младићу, је л' пожар велики?

– Какав пожар? Буна је то, стари, буна!

Био сам уистину пренеражен.

– Хоћете да кажете да су *тамо* нереди?

– Ма какви нереди, друже? Шта је вама? Иде се на Београд!

Једнако у нади да је неспоразум посреди, ослонио сам и другог радозналца који је храмљући журио према насипу:

– За име света, господине, малопре ми је речено да руља жели да продре у град. Је ли то истина?

Истина је, истина – рече овај не заустављајући се. – Ма им неће успјети, да оца очиног...

Узех његов корак.

– Нико не би био срећнији од мене – рекох – али откуд ви знате да неће?

– Био сам војник.

– И мој покојни брат је био у војсци. Можда сте чули за њега? Ђорђије Његован, ђенерал? Ја сам Арсеније Кирила Његован и бавим се кућама.

– Ја сам био пуковник – рече човек. – Командовао сам самоходном батеријом.

Нимало се нисам разумевао у војничке формације, али упркос претераној непосредности језика му и опхођења, коју сам – на Ђорђија свикао – приписивао пуковниковом гарнизонском одгоју, човек ми је уливао поверење, па сам га се у оном метежу колико год сам могао држао, тим пре што сам из разговора стекао утисак да обилато дели моју одвратност према ономе што се догађало са земунске стране насипа.

У међувремену, они грађани отпозади гурали су ме према подвожњаку на чијем је луку од тесаника писало **BOAC POVEZUJE SKORO SVE ZEMLJE SVETA**, али што сам помажући се штапом предано уз насип бауљао није била њихова воља ни инерција покрета који се у нестрпљивим и узастопним замасима обнављао на раскршћу иза нас; још кад ме уз нагиб за собом повукоше бејаш се решио да рођеним очима утврдим докле је доспела неспособност краљевске администрације у заштити поседничких интереса, неспособност коју сам, залуду, већ био обзнанио у својој беседи о банкама, банкарству

и банократији. Јер је за кућевласника на прагу онако замашне градитељске операције какву сам у ходу к Насељу замислио било највећма од важности да не брине за будућност својих новчаних улагања.

Па ипак тешко да је у томе почивао прави разлог необазривом примицању месту од којег ми је било безобзирце да се уклањам, да бежим и нигде да се не уставим, уместо да му стремим као што мушица стреми пламену, мора да је на мој правац деловало и потајно надање – а све је на то упућивало – да ћу тамо крај железничког насипа прибавити задовољење за зликовачки напад што га је Двадесет седмог марта руља нада мнош извршила, да ћу овде, просто рећи, најзад бити освећен.

Железнички насип је пресецао песковиту утрину и сваљивао се преко у прашњаву раван обраслу чкаљем, по којој су, као по неком напуштеном градилишту, плутали котури зарђале арматуре, бетонске цеви, скидане летве, балвани и траверзе, исцепане вреће за цемент и поломљене опеке.

Дуж пруге и у луку подвожњака наша је војска под шлемовима, понегде у три врсте, начинила кордон да би блокирала прилазе вароши.

– Не ваља им тако – рече пуковник пошто осмотри положај. – Камионима треба пут да заграде, барикаде да начине.

Извукао сам доглед из платнене кесе и управљао га према Земуну. У први пар ништа нисам видео. Подешена на другу даљину, сочива су му била мутна и непрозирна. Како сам котурић окретао, тако су као из густе зимске магле преда мнош израђали ОНИ, на челу са барјактаром који је махао црвеном заставом, чинило ми се да их сам привлачим и мамим да из оне магле крену на мене, а не да се мичу по сопственој убилачкој вољи, узевши залет још Четрдесет прве, још на низбрдици Поп-Лукине улице, па их наглим обртањем котурића уназад опет вратих у анонимност. Снага кажипрста и палца, између којих сам држао точкић за подешавање сочива, била је ма и за трен јача од све те војске која је чекала испод насипа, договарајући се пиштаљкама оштрог

птичјег звука – више се ништа није мицало на месту на коме још малопре стајаху – а онда се опет појавише, опет са оним заставником на челу, нагнуше сами од себе, мада сам био пажљив и точкић дурбина ни додирнуо нисам. Нема сумње, био сам их недовољно удаљио, тек неколико корачаја одбацио у маглу из које су сад испонова на мене насртали. Обрнух точкић снажно и они још једном нестадоше. Овога пута, међутим, прође краће време пре него што се без моје подршке барјак црвени указа из магле у коју га бејаш вратио. Знао сам да ће ти размаци бити све краћи и да их мој доглед неће зауставити. Стога га више и нисам подешавао. Стајао сам на насипу као на каквој галерији и чекао.

Убрзо се појавише. Размицали су немоћну омаглину сочива и наступали. Било их је све више и више. Као да болесна мрена, из које су се нечујно помаљали, никад неће престати да их производи. Носили су, разуме се, своје црвене заставе, и југословенске заставе само са јеврејскобољшевичком звездом, као да је моћ већ у њиховим рукама и да су кадри да јој одређују знамен. Носили су такође и некакве слике, и транспаренте које због удаљености нисам могао да разаберам. А ни потребно ми није било. Унапред сам знао шта на њима пише. ОНИ су увек тражили једно те исто. ОНИ су хтели моје куће. ОНИ су то хтели и марта 1941-е, ОНИ то хоће и јуна 1968-е!

– Не видим – рекох – шта им пише на плакатама.

Пуковник ми пружи гломазан доглед са црним металним оклопом.

– Ево вам га мој – рече.

– Мора да је јак?

– Артиљеријски. Најјачи што га има.

– Захваљујем – рекох – онда би ми били исувише близу.

Пуковник ме погледа искоса.

– И овако ће бити – рече.

Човек иза нас, уз чије сам груди био прибијен, шумно плуну. Осећао сам му дах на врату.

Пуковник је био у праву. Убрзо их више ни мој доглед није могао удаљити. Сад су се већ и голим оком могле распознавати слике које су на моткама носили. На једној је био бољшевички вођа Лењин. Друге нисам познавао, али сам знао да припадају истом друштву. Махом црвеном бојом на транспарентима је писало: СЛОБОДА, ИСТИНА, ПРАВДА!... ДОЛЕ КОРУПЦИЈА!... (Овome нисам имао шта да пребацим, мада бих преферирао да тамо пише: и банкарство.) ДОСТА НЕЗАПОСПЕНОСТИ!... ЈА САМ ПРЕТУЧЕН!... (и ја сам био, мислио сам, посматрајући младића завијене главе који је фирму са тим натписом носио) ПУЦАЛИ СУ У НАС!... СЛОБОДА РАДНИЦИМА И СТУДЕНТИМА!... РЕВОЛУЦИЈА ЈОШ НИЈЕ ЗАВРШЕНА!... (Најпре да почне треба, кујини синови, најпре да почне па тек онда да се заврши, а изгледа – мислио сам – да је ево и почела.) ДОЛЕ ЦРВЕНА БУРЖОАЗИЈА!

Да, запамти ово мој Исидоре, најједном транспаренту је писало и ДОЛЕ ЦРВЕНА БУРЖОАЗИЈА. Хтели су ваљда да кажу крвава па су рекли црвена. За њих је буржоазија била крвава. За њих је Арсеније Његован био крвав! Арсеније чији су преци знојем својим и умешношћу својом подигли овај незахвални град. Арсеније који се одрицао зараде не хотећи да под закуп издаје јефтине и ружне најамне куће, Арсеније који је људима опраштао кирије и чији су зидари били најбоље плаћени у земљи, тај је Арсеније био крвав и тог је Арсенија требало из куће извући и као бесног пса тојагом смрвити у јарку.

Најједном, постадох свестан нечега на шта се раније у узбуђењу нисам обазирао, стајао сам на дрвеном прагу између две шине, као у Соловкину испод мене је пролазила пруга, пруга сјајна од кише, свуда се по насељу пуцало, не сећам се више јесу ли то Црвени улазили у Соловкино а Бели бежали, или су Бели у варош продирали а Црвени се повлачили, тек према мени је уз уједначен клопот точкова лагано клизила дресина, на њеној платформи је био пободен дирек о који је на једној жичаној омчи било обешено петоро људи, услед неравномерно

распоређеног терета дресина је била нагнута на страну на коју су с дирека висила тела. клатећи се као брод који се низ гвоздено лежиште спушта у воду, проминула је уз штропот поред мене тако брзо да нисам стигао ни прочитати писмено које је висило о врату погубљених и тако сазнати ко их је и зашто поубијао, затим се дохватила благог нагиба иза железничке станице и, непрестаном убрзавајући, ишчезла у сивој украјинској степи.

Побуњеници су стајали наспрам војничког кордона и певали. Нисам сигуран да ли ћу речи песме дословно навести, али гласила је отприлике овако:

*Буди се Исијок и Заїаг,
Буди се Север и Јуџ,
Корацц иїуїїње у наїаг
Наїіред, уз друџа је друџ.*

Али још не беху напали, само се комешаху као да снагу задњих редова, који се ни видели нису, телима преносе на оне предње, са жестином што није јењавала упркос општрим упозорењима из кордона.

– Ја са њима не бих преговарао – рече пуковник скидајући доглед с очију. – Разумијеш? Ја бих већ умрио да их научим реду... само да ми се дадне.

Човек иза нас опет плуну.

– А шта бисте ви то учинили, а? – упита.

– Напао бих, човјече, а да шта друго? Захватио бих колону с бока, преко оне ледине лијево и оног градилишта десно, пребацио бих људство и позади, да их дочека, опколио бих колону и напао. Разбуцао бих их прије но се и снађу!

– Лако је напасти – рече човек иза нас – а зашто им се не да што траже?

Био сам принуђен да се умешам и потпомогнем пуковника.

– За име света, господине – рекох сав узрујан – de quoi en parlez vous, па зар не видите шта они траже? Они хоће нашу имовину!?

– Само имовину која је неправедно стечена – рече човек суво.

– Једина имовина која је неправедно стечена је банкарска, господине – био је то мој терен на коме никоме нисам могао допустити икакву предност. – Банке су то. Одувек сам тврдио да ће нам те проклете чивутске банке главе доћи и, да сам се ја питао, ни кредитна се политика не би преко њих водила, а немоли што би им законом, јесте, мој господине, државним законом било дозвољено да као посредници зарађују на улагањима поседника... ordre de propriétaire, оног радиног соја људи који као Антеј на својим моћним плећима већ столећима носи сав терет друштвеног прогреса... А питамо се ми шта дичније може да изрази способност једне нације за опстанак него виталност њене поседничке класе, и одмах смело одговарамо... rien, rien, du tout, absolument rien!... за шта сам имао част да се заузмем...

– Не бих ја с њима преговарао, не богоми! – понови пуковник – но се дала слобода па ти данас свакојаки олош вршља по земљи!

– ...пред највиђенијим скупом из КСС, али ме онда, ако ћемо право, нису хтели ни да саслушају, ни у Поп–Лукиној ме нико није слушао, а ни овде, како опадам са жаљењем, нико се на моје речи не осврће... људи су, господо, глуви и слепи на опомене Арсенија Његована, наивно узвишени над истином, која ће, и сама глупа и слепа за њине саможиве разлоге, са термитском снагом и упорношћу разорити саме фундаментуме...

– Све су вам то сами плаћеници – рече пуковник огорчено.

– Московски – додао сам.

– Нијесу само московски. Има их разлијех.

Човек иза нас плуну.

– А што ти стално плујеш, а? – упита пуковник. Није могао да се окрене па је сабеседника посматрао искоса. – Да можда нијеси с њима?

– Ни с ким ја нисам, само кажем. Да је све како ваља не би се ни бунили. Ето, то кажем. А плујем онако... Плује ми се!

– Е, прије но други пут плунеш. прочитај боље оно – пуковник упре прстом у транспарент на коме је писало ДОЛЕ ЦРВЕНИ БУРЖУЈИ. – А који су то „црвени буржуји“? Да можда нијесам ја? Што имам кућу, ваљда?

– Имате кућу!? – искрено сам се обрадовао што у овако озбиљном часу имам поред себе некога из свог рентијерског сталежа, па премда пуковник није одавао човека који се кућама бави у професионалном смислу, ипак је, ево сад, мимо заједничке индигнације пред оним што се испод насипа дешавало, и посед био тај који нас је садрживао.

– Ено је тамо... Налијево. Она жута на два спрата... Лијепа је, лијепа, је ли?

Узех дурбин и управих га према назначеној кући. У самој ствари, грађевина је била одвратна у сваком погледу који би се морао узети у обзир за доношење праведног суда, здепаста, ћосава и јако нашминкана подсећања је на оријенталне евнухе и несумњиво спадала у куће на које се никада не бих ни осврнуо, осим дабоме у гневу, али била је *његова* и, судећи по поносу с којим је о њој говорио, лежала му је на срцу. Био је то, разуме се, још сасвим примитиван стадијум осећања власништва, јоште веома удаљен од уравнотежавајућег сазнања да и он, пуковник, припада кући у истој мери у којој и она њему, а поготову далек од примене овог сазнања на заједнички живот, у коме се поседничко и поседовано меша до савршеног поистовећења функција – па оно што се поседује, како већ написах, истовремено и поседује, а оно што поседује истовремено је и поседнуто – али већ су се ту понос, брига и страх нашли на заједничком послу васпитања, већ су удружени били спремни да једног дана кућевласнички, засад истина још рудиментовани, осећај господина пуковника доведу до оног спасоносног преображаја – спасоносног и за мене, и за њега и за нашу класу – без којег се приватно власништво неће моћи одржати а камоли утемељити своју тек зачету цивилизацију.

– Прекрасна је, пуковниче – рекох скидајући доглед са куће, било ми је просто зло док сам је гледао. – *C'est une vraie perle!*

Човек иза нас још једаред плуну. Осећао сам се као да стојим уз Федора Његована.

– А ова фукара замало да ми је обали! Сву су ми стаклад камењем поразбијали! Ниједно није остало да ваља! Онда су запалили ватрогасну цистерну и пуштили је онако запаљену на милицију!... Па сад да преговарамо? Све бих ја њих... само да ми се дадне.

– То је политичка грешка – рече човек отпозади.

– То је *урбанистичка грешка*, господо – узвикнуо сам – *C'est une faute urbanistique!* Радничка предграђа оријентисана кружно опасала су, шта ја кажем, као менгелима стегла трговачко срце града, несмотрено је допуштена, чак и подстицана концентрација пролетаријата по сиротињским квартовима и индустријским рејонима – тим вечним леглима побуне и деструкције... *Un moment!*... Унапред одбијам приговор да је овакав распоред иницирала потреба за економичношћу. Економичност транспорта до фабрика, па и ниске кирије у предграђима неоспорно су изазвале овакву несрећну концентрацију, али зашто се онда, господо, није поступало доследно, зашто ти људи нису смештени у затворене Soleri-еве конусе?

– О чему овај саре? – рече пуковник.

– О Soleri-у, господине, говорим... о Paolu Soleri-у, човеку који је пројектовао град подобан пчелињој кошници или, прецизнији да будем, купастом мравињаку са унутрашњим каналима! Будући да су становање, рад и друштвени живот концентрисани на истом месту, тај величанствени град је погодан да се над њим врши апсолутан надзор. Његови се исходи лако могу контролисати, а производи преузимати без бојазни да ће с њима бити пропуштене револуционарне идеје и расположења... У једну реч, прави град за раднике... *Si l'on avait appliqué les plans de Solerie, cela ne nous serait pas arrivé, je vous en garantis, messieurs!*...

Наједаред маса се испод насипа ускомеша и запева:

Устјајте несрећници на свећу,

Ви сужњи које мори жлаз!...

Било је, дакле, крајње време да се повучем, о свему је ваљало на миру размислити, и мада сам унапред знао куда ће ме то размишљање одвести, ни слутити нисам могао да ће после тога доћи до писања тестаментa и до одлуке коју сада са жаром али спокојно спроводим у дело. Једно је, међутим, било изван сваке сумње: никада неће доћи до грађења Арсенијеве вароши од 30000 житеља, нити ће моје куће стићи да осете још једном праву руку кућевласника.

Онај иза нас придружи се хору:

За Интернационалу, слобода земљи свој!

– А шта си се ти којег бога распјевао?! – упркос тескоби горе на шинама, пуковник је некако успео да се окрене, и сада су им профили гледани са стране били преклопљени као на изједеним старинским новчићима. – А?

– Зашто да не певам Интернационалу. Комуниста сам!

– И ја сам комуниста па је не пјевам... са оваквима. Ја сам се, друже, борио за ову земљу!

– И ја сам се борио, друже!

– За шта?

– То се и ја питам!

Мада нисам разумевао ни једну једину реч која је између њих била измењена – а поштено говорећи ни трудио се нисам, јер је све то изгледа погубило главе – ипак сам покушао да интервенишем:

– Та, господо, приберите се!

Али они су се већ били дохватили. Гушали су се жестоко колико им је скучен простор допуштао, гурајући ме при том ка ивици насипа, али не на ону страну низ коју бих се, нерадо свакојако, ипак с више мирења срзоао, већ на пешчану утрину, где је безмало у истом часу војнички кордон пукао под притиском разулареног олоша.

Једва сам доспео још једаред да завапим:

– Mais s'il vous plait. Messieurs!

(када год сам бивао узбуђен, или стављен пред какво искушење, а и у приликама у којима нисам намах могао да се снађем и оријентишем, прибегавао сам француском језику, ваљда и стога што сам школе похађао у Греноблу и на том језику први пут почео да мислим као зрео човек)

а већ сам био сурван низ обронак, изгубивши контролу над покретима, немам доказа за тврдњу да су ме њих двојица хотимице одгурнули, мада за недужност оног човека који је испољавао непојмљиво отворене симпатије за побуњенике не бих нипошто ставио руку у ватру, исувише су били заокупљени распром, у сваком случају ни задржавали ме нису, а с друге стране – ово, наравно, могу да констатујем тек накнадно, онда сам се само суљао према јарку чврсто у рукама стежући штап и врећицу са дурбином – с друге стране, велим, кад је отпочео обрачун, људи су отпозади, у стрепњи да што од њега не пропусте, жустро нагрнули напред и потиснули челни ред у којему сам и ја стајао, (па верујем да нисам био једини посматрач који је у том одсудном часу покушавао да избегне пад међу ноге које су се дизале и спуштале као брзи пнеуматички чекићи, газећи све што би се испод њих нашло. Сада верујем да се и не бих у подножју насипа зауставио, и да би сви моји напори узаман били да суљајући се низ стрмину наједаред нисам у опаку прошлост био враћен и осетио да падам с рамена која су ме придржавала док сам у Поп-Лукиној улици беседио о непочинствима банака и банкара, да ћу ако што не предузмем и за нешто се не ухватим опет се под ногама наћи, с обзиром на поодмакле године и непоуздану кондицију овога пута без икаквих изгледа на опоравак. Дакле, томе захваљујући оставио сам се у подлоканом подножју железничког насипа без велике штете по тело, а и штап и футрола са догледом још су ми били у рукама. Чак ни цвикере нисам био сломио. Али шешира више нисам имао. Шешир сам изгубио. Спао ми је с главе и прс него што сам доспео да се снађем и спречим га, откотрљао се право у метеж.) Имао је велики и крут бурски обод па се лако котрљао, неко време могао сам

да га следим погледом јер је био црн као зифт и падао је у очи својом претераном величином. И достојанством, разуме се. Зачудо нико га још није био нагазио и зауставио, само су га борећи се петама отурали, и он је као црна ћопава птица еластично скакао по песку.

(То је, нема сумње, ситна стварца, тај мој шешир. Ситна иако је међу осталим шеширима био и те како крупан. Уопште узев, у мом животу ситне ствари никада нису играле никакву улогу – кућевласник који се бави грађевинама не може се обазирати на ситнице – ипак обавезан сам да напоменем да би се догађаји, бар што се тиче мене, ко зна на шта дали да ми тај црни бурски шешир с главе није спао и откотрљао се на ледину, и то је једини разлог што му овде дајем толико незаслуженог места, и то у ситуацији у којој сам са смешним осећањима грозе и одвратности препознао ОНО што се иначе зове историјом на делу. А можда и стога што то није први пут да га изгубим.)

(Без обзира, дакле, на историју која се изнад мог шешира градила засад тек међусобним премлаћивањем, пратио сам га још извесно време, опирао се богами, није се тек тако дао, као престрављена врана црнео се овде-онде између ногу и оборених тела, али се при томе понашао као жив створ, као да има душу која њиме управља, упињао се да се избави из невоље.

Био сам поносан на њега.)

Пратио сам га тако све док се под једном гломазном петом није зауставио – згњечен. Огорчено сам подигао поглед. Био је то онај црвени барјактар. Држао је црвену заставу иако су га тукли. Војници су били начинили круг око њега и млатили га палицама, али тај скот заставу није из руку испуштао. Витлао је њоме као батином и војнике држао на одстојању. Свуда унаоколо, што би рекао поч. Ђорђије, борило се прса у прса. Али ја код војника нисам опажао неки нарочити полет. Викали су додуше ЈУРИШ и УБИЛ! УБИЛ! али пуцало се још није. Ни бајонети не беху употребљени. Ја, наравно, нисам био стручан за овакве сукобе и нисам нимало био упућен у то која су средства најподеснија за гушење револуције, али ми се, док сам скутрен чукао у јарку, све

некако чинило да ова која су за ту прилику одабрана неће моћи зауставити руљу. Не кажем, војници су их млатили по леђима, заривали им цокуле у стомак, газили их без поштеде – све што се на пољани радило и нисам видео, делом што су ми тела сваки час заклањала видик, а делом што упркос свему нисам марио за призоре насиља – међутим, све то није било од велике помоћи. Чак им ни онај стегоноша не беше још пао. Био је крвав али се држао на ногама и измахивао заставом као брздром. Млатећи га изблиза, војници су покушавали да га стерaju у јарак где му скученост простора не би допунитала да се брани заставом. Потискујући га према мени, ударали су га по телу које се грчило али није давало.

– A la tête, frappez-le sur la tête! Удрите га у главу!

Сад бих да пружим једно објашњење и стало ми је до тога да ми се верује, потребно је, наиме, да изнесем разлоге за своје у најмању руку недолично уплитање еп une bagarre – мада ме се, наравно, она тицала јер је од њеног исхода зависила безбедност моје имовине и личног ми статуса, опет је начин био мени сасвим несвојствен – јер ја сам, нема збора, наљућен неспособношћу војника да изађу на крај са нитковом који је носио црвену заставу, а поврх тога и шешир ми лично изгазио, громко узвикнуо: – У главу! Удрите га у главу! – мада мој савет очигледно није имао никаквих изгледа да допре до правих ушију, толико су јауци, команде, псовке и борбени усклици били бучни. Немам никаквих разлога да кријем, јесте, навијао сам за наше војнике – та од њих је зависила моја судбина и судбина мојих кућа – али бих при свему томе рекао да је то пре било бодрене лишено страсти, такорећи једно пословно ангажовање, него учешће из пуког уживања. Али камењем се нисам бацао. Војници и побуњеници гађали су једни друге камењем, то сам лично видео, али оно чиме сам се ја, забравивши се, послужио били су у ствари обични каменчићи. Шљунак не већи од дечје шаке. Уосталом, свако ко је икада био на насипу испод којег сам чукао, добро зна да тамо нема каменица, и да ми је на дохвату био

само покоји облутак. А и њима гађао сам само човека који је држао црвени барјак.

Изгледа, међутим, да су биле дате нове одлучније команде, или су се и војници онако сами од себе тргли, тек они насрнуше на руљу с таквом јуначком жестином, која би мом Ђорђију свакојакo гoдила да је могао видети, а јамачно је приморала незадовољног пуковника да рехабилитује војничку стратегију, кажем, силина с крјом ударише беше толика (не бих са сигурношћу могао да тврдим да ли се то и припуцало, или је прасак потицао од удараца палицама по камионима) да се нападачи не-том поколебаше, устукоше, а затим се, устопице од војника гоњени, дадоше у дивљи бег преко пусте на којој остадоше само озлеђени и онесвешћени, а између њих и арматуре – мој згажени шешир.

С извесним напором се подигох и пођох да га узмем.

Могло би се, истина, рећи да тренутак у коме сам се на брисаној пољани нашао није баш најпогоднији био, и да је умесније било да сам некако гледао како што пре да се одатле удаљим, уместо што сам се око једног обичног шешира мајао. То је, не спорим, могуће. Међутим, није ствар била у шеширу. До њега ми баш и није било стало. После онога што га је задесило нисам ни рачунао да ћу га затећи у богзна каквом доличном стању. Радило се, у ствари, о принципу. Ја сам по свим друштвеним и моралним начелима имао права да своју имовину добијем натраг. Њена мала, тада већ поготову никаква вредност, није била од значаја. Иако после свега ништа од њега није остало, наиме ништа што би служило сврси, он је био МОЈ. Он ми је припадао по неприкосновеном праву власништва. Можда сам, додуше, и могао зарад нередовних прилика преко овог случаја да пређем – нико ми ово одустајање од повраћаја својине не би могао пребацити – али сам врло јасно схватио да ни у најмањој ситуацији не смем да попустим ако желим и оно крупно да сачувам. Јер све од тих ситуација и почиње, сви преокрети, све револуције, све зло на свету тако неосетно, кришом отпочиње. Могло би се чак рећи да све револуције и почињу од шешира, од уништавања знакова до-

стојанства од кидања ситуума! Он је морао бити повраћен. Он је опет морао да буде стављен на своје место. Тај прили безоблични предмет који је мировао тамо између измрцварених тела није за мене био само обичан бурски шешир, већ је представљао пред лицем непријатеља, моју част, достојанство, легалитет и неповредивост.

– Шта је, матори, хоћеш ли и ти да добијеш по њушици?

Војник који се преда мном био испречио притискао је крваву марамицу преко образа.

– Хоћеш ли, а?

– Ово по чему имате намеру да ударите – рекох достојанствено – само намеру, додуше, а да л' ће вам то успети, е то ћемо тек видети, до сада су, господине, има већ седамдесет седам година била уста која ниједном нису изговорила, а ни заустила да изговоре нешто непоћудно, а камоли лаж, и та вам уста, господине, уз опроштај због вашег стања, саопштавају да их са поносом носи Арсеније Кирила Његован, кућевласник са Косанчићевог венца, који **ХОЋЕ САМО СВОЈ ШЕШИР** – ено, онај тамо! Ево мојих докумената! Voilà!

Нажалост нисам стигао да му их покажем. А ни до шешира да допрем. Руља се у међувремену прибрала, нагрнула опет и очас потиснула војску ка насипу, тако да сам се нашао у самом средишту кркљанца. Али се ја нисам на то обазирао. Зна се, у таквим приликама најoportуније је не подлећи догађајима, задржати независност и понашати се по своме. Стога сам наставио потрагу за шеширом, који се, убожник, по други пут нашао под петама распомамљених ногу. Имао сам на памети само њега, будући да је у овом свирепом и жалосном часу био једина залога угроженог достојанства Арсенија Његована.

На поцепаној врећи за цемент сав згучен лежао је млад човек, судећи по држању био је поприлично озлеђен, али су му очи биле отворене, био је дакле при свести па се привукох до њега и упитах га није ли можда уочио негде један овећи шешир, un chapeau de Boers!?

Није одговорио, као да ме ни чуо није. Додуше, и бука је била толика да је онемогућавала сваку нормалну конверсацију. Био сам приморан прибећи рукама да би што верније описао шешир који тражим:

– Црн, велики, бурски?

Не знам колико сам дуго ишао тако унаоколо, метожом спречен у оријентацији, биће да сам се цело време вртео у месту, тражећи шешир и узалудно се о њему распитујући код оних које жар борбе није сасвим помало, не знам ни како је то моје комуницирање дотад прошло без последица – на оне озбиљне циљам, јер буботака је било – само знам да у једном трену гурнут посрнух, и да од тог посртаја више не бежах сасвим у току збивања, па будући да је оно што је паду следило било тако испретурано, смешно и на необичан начин спојено, да је пре личило болесном кошмару но збиља, ни сад кад то у релативном миру описујем не могу о самом доживљају нити о мом *сипарном* учешћу у њему пружити неко поуздано и легално сведочанство. Али ако бих ипак морао да наведем неко искуство које би том ужасном доживљају било најприближније, те га макар заобилазно расветлило, онда би то, нема сумње, могло да буде само бунило, у коме сам се, лежећи на Косанчићевом венцу, са смрћу јакао, пошто су ме жандарми свег премлаћеног пренели из Поп-Лукине улице.

Да ли сам ја *заиста* усмртио, својим штапом са сребрном главом хрта, умлатио тог бољшевичког барјактара (судећи по комаду црвене тканине који ми је остао у руци, и који још увек лежи овде преда мном на мом столу, рекло би се да сам са њим био у додиру, али то још никако не значи да сам на њега и насрнуо), да сам га, у једну реч, напао кад ми је онако немо али упадљиво набусито и непријатељски одрекао помоћ у налажењу шешира, мада је за његову пропаст – несвесно додуше – баш он био одговоран? Или да ме је, кад сам га о шеширу питао, сулудим измахивањем барјака, онако с колена, јер већ на колена беше оборен, изазвао, уплашио и толико унезверио да сам штап подигао у самоодбрани и ударцем у потиљак на земљу га свалио?

Да ли се све то заиста догађало тамо код подвожњака или много, много раније, још Деветнаесте, када ме је тај човек, или бар човек веома налик њему, за косу извукао из куће велетрговца господина К. С. Памјатина у коју сам се у зао час погрома и ликвидације био сакрио, те заједно са господином К. С. Памјатином и његовим пријатељима у бундама, крзненим огртачима и пелеринама у јарак испред кућног фронта утерао, и над главом ми док сам у блату клечао тојагу подигао, па сам му ја ту тојагу отео, у глиб га оборио, и том батином ударао, ударао, ударао...?

Сад било како било, на све евентуалије приправан морам бити, па у том смислу:

Ad 8. изванредним леђајом, без могућности икакве преинанке, одређујем да се, ако се извршиоцима моћ исцртаменита јави ошљарски одевен, црнокос, крућан човек, са црвенкастим младежом на левом образу, и који може без приговора доказати да је 3. јуни године 1968-е, око подне или нешто касније, находио код земунског подвожњака са ЦРВЕНИМ БАРИАКОМ у рукама, да се итаквоме човеку, ако је иколико озлеђен да је неспособан за привређивање, исплати новчана надокнада у износу чија ће висина бити утврђена споразумом између адвоката године Голована, сигнариара овог докуменита с једне стране, а с друге моћ рођака инж. арх. Исидора Ј. Њежована; али ако којим случајем, речена особа није жива, а свим горе наведеним условима може да буде удовољено, нека утврђени износ одишетије буде уручен његовим наследницима у правој линији. Ако, међутим, какав захтев одишетијни дође с које друге стране, или из некоје друге времена, да се у обзир не узме, нешто сваки икакв захтев да се одлучно одбије, с разлога који се овог завештања не ишчу.

(Јер, ако ћемо по правди, ја сам ипак био тај који је без повода био нападнут – а к томе још ни држављанин не бежах те земље – па је све што је из тог случаја, ако се уопште збио, проистекло, дошло по природном праву самоодбране.)

Седео сам на степеницама које су у сенам ногоступа слизиле на кеј, на марамици коју сам био раширио преко трећег степеника одозго, а нишеле сам био положио на пети, али како сам онамо доспео не бих умео да кажем све да хоћу. А ни важно није, после свега много шташта више и није тако важно. Ни саме скале не беху онакве какве сам замишљао да су изблиза. Откако су сазидане посматрао сам их догледом са прозора – који се отуд, са Косанчићевог венца, из чупе посивелог бршљана блескао као сјајно пурпуран печат од воска, а тек ево сад сам дошао у прилику да додирнем њину суру храпаву кору. Била ми је некако замућена пред очима. А и све унаоколо, нарочито што је близу мене било, беше ми некако мутно и меко. То је стога што сам остао без цвикера. И цвикери су ми били страдали. Штап је био ту, између ногу ми, и врећица са дурбином у џепу, али цвикера није било. И наравно, мог пешира.

Још нисам осећао последице учешћа у инциденту код подвожњака, истина, мора да сам по телу задобио убоје, али тамо на степеништу беху они још врући, па ме нису мучили као сада. Једино што сам стварно осећао беше умор. Био сам сав измрцварен и изможден, малаксао као после срчаног удара. Уосталом, имао сам и те какву срећу што до њега није дошло, јер су му узбудљиве околности моје пословне шетње, уопште узев, ишле на руку. Тај умор ме није забрињавао, он ме је једноставно био понизио, није се имало чему позивати на некадање обиласке имања – кућевласничке нурије, што би рекао мој брат. Његово преосвећенство Емилијан – на чију сам редовитост и методичност био тако поносан: најпре, пре рата сам био млад, полетан, самопоуздан, и мада ми ни данас није недостајало радног полета, самопоуздање је када било почело да се круни, а године су већ саме од себе учиниле остало, а затим ни на Једној инспекцији нисам дошао у ситуацију да доживљавам оно што сам искусио тог кобног јунског преподнева.

А шта сам то ја искусио, шта се уистину догодило?

И да ли се заиста догодило све оно чему сам из обавривости у тестаменту дао ограничени статус претпоставке, тешко вероватне свакојако, али ипак могуће?

Смачино сам се за џеп да извучем марамицу и отарем зној који ми се сливао с чела. Било је вруће, а ја без пешира. Пешир ми је и у овом погледу много недостајао. Да сам га сачувао, јамачно се не бих толико знојио, а и иначе осећао бих се безбеднијим. Марамицу сам напинао у џепу у истом часу у коме сам се зашптао на чему онда ја то седим? Ако је моја марамица била на свом месту, на чему сам седео? С напором сам се придигао и испод себе извукао парче тканине које је уредно било распростраћено преко степеника. Тканина је, очигледно, била грубо отргнута с неког већег комада, и била је – јарко црвена. Јарко црвена и врло јефтина, судећи по каквоћи. Припадала је ЊИХОВОЈ застави, застави коју је носио ОН.

То је могло да значи само да сам са тим човеком долазио у непосредан додир и да је током тог контакта комад заставе остао у мојој руци.

А из тога се, опет, ни по каквом разумном основу није могло закључити да је између нас дошло до гушања. Ова црвена крпа могла ме је допасти и на други начин. Па иако је било гушања – није се у оном метежу било лако одржати – то још увек није морало да значи да сам га ја напао. Пре ће бити да је он на мене насрнуо, и да сам га ја онда у нужној самоодбрани својим штапом ударио.

Он је тада пао на песак не испуштајући заставу, потом се придигао окренувши ми, онако с колена, леви образ низ који су цурела два танка млаза крви образујући од младежа између себе набубрело мрко острвце, а ја сам га поново ударио штапом, овога пута не отпозади, по потиљку, већ по лицу и темену.

Ударао сам, ударао, ударао...

Али, кад је то било? И колико је година прошло отада?

У предсобљу, у конзоли чивилука, међу осталим штаповима и кишобранима, био је и тај штап са псећом њушком уместо дршке. Тамо сам га одложио чим сам се из шетње вратио, и отада га више нисам имао у рукама. Сад је ваљало само накратко прекинути рад, устати од стола, узети га и разгледати – знао бих на чему сам. Међутим, ја се нисам усуђивао. Можда ћу то учинити касније. Свакојако ћу то касније учинити. Кад будем

при крају тестаментa, и кад ми више ништа не преостане од посла који сам себи наменио – осим да наменштај наваљам на улазна врата и да чекам.

Мој прозор је сјао на загаситој позадини кућа. Као мајушно сунце у свемиру од камена. Светлост се у њему прекидала, гасила се и палила, као да ми упућује тајне сигнале, да ме позива под окриље које ми је кроз толике године пружало, и ти трептаји избијали би као искре из њега чим бих главу извео из јединог положаја у коме је његов блесак био постојан.

Дурбином сам га приближио толико да сам, чинило ми се, блиставо му стакло руком могао дотаћи, али кад сам дурбин одложио, варке је нестало, прозор је остао тамо с друге стране обале да сија. Схватио сам да је тако било одувек с тим некорисним справама. Правиле су се да ми помажу, а овамо су ме само заваравале. Сви ти дурбини којима сам се служио, без обзира на јачину и марку, били су се удружили да ме обману. Лукаво су ме учвршћивали у наопаком убеђењу да су предмети на које беху управљени *близу*, да их познајем и разумем, а ти предмети су остајали далеко од мене као и пре. Можда још и даље него што су били.

Ствари је, међутим, требало узети онаквима какве оне јесу. Арсеније Његован их је увек тако узимао. То је била права основа његовог богатства. Па и кад пођу наопако требало их је тако примати. Поготову тада.

И већ сам онамо на степеништу знао шта ми ваља чинити, већ сам био сачинио план. Најпре се требало мало дотерати, довести у ред – нисам био нарочито руниран, али опет, ни коректно нисам изгледао – затим ће се отићи кући и приступити послу. Свакојако, Катарина се још није вратила из вароши. У пратњи *Mademoiselle Foucault* отишла је да купи аутобуску карту за бању у коју је већ идућег јутра имала да отпутује, а и да посвршава друге послове који су с тим путем стајали у вези. О мени би се за време њене одсутности старала *Mademoiselle Foucault*. У свакој другој прилици овакав би ме договор гледе бриге о мени бацио у јарост, али је сада, услед неочекиваног преокрета, услед оне проклете историје, савршено одговарао мојим наумима. Нипошто

нисам желео да је и Катарина на Косанчићевом венцу кад се буде догађало оно за шта сам имао намеру да се достојно припремим, а до Фукоовице ми није било стало. Катарина ће, дакле – мислио сам одмарајући се на степеништу – отпутовати, неће ни о чему појма имати. Па чак и ако сазна за немире, што је вероватно, неће са удаљености на којој се буде налазила моћи да схвати њихов домаћај. А и ти немири се неће баш тако брзо ширити. Отпор ће им бити пружен, па иако ја не верујем у његову коначну ефикасност, он ће их задржати бар колико је потребно да Косанчићев венац не приграбе пре него што прође неколико дана.

Погледао сам у сат – на њему и сад контролишем време које ми још преостаје за писање – и констатовао да се кући ваља упутити, ако не желим да ме Катарина претекне. Пре но што сам га вратио у цеп, послушао сам куцање срца које је испод златне облоге окружено рубинима личило на модел неког патуљастог планетарног система. Механизам је беспрекорно радио, иако је часовник припадао још мојем оцу. На поклопцу са унутрашње стране била је угравирана посвета: „ПРОТИ КИРИЛУ С. ЊЕГОВАНУ, ВОЈНОМ СВЕШТЕНИКУ ПРВОГ ПЕШАДИЈСКОГ ПУКА, ДРИНСКЕ ДИВИЗИЈЕ, ЗА ВЕРУ И БОГОВОЈАЗНОСТ КОЈУ НАМ ЈЕ УСАЂИВАО, И ИЗВАНРЕДНЕ СТРЕЉАЧКЕ СПОСОБНОСТИ, КУМАНОВО, ПУКОВНИК ЖИВОЛИН Т. МАКСИМОВИЋ.“

Срце овог спомен-сата сигурно је и одсечно куцало. Али је моје наједаред почело да оклева и застајкује. То му је било други пут у току истога дана што попушта. Убрзо је узнемиреност испод грудне кости мрављим корацима сашла ми у руке, које су се мучки тресле док сам, трепћући да растерам мрену са очију и зевајући за дахом, цепао целофанску кесицу са леком.

Журио сам да прогутам пилуле, мада уистину за то нисам имао ниједан вредан разлог.

Да завршим тиме што ћу, без дволичности својствене такозваном самопосматрачком размишљању, признати да сам и овог поподнева, трећег по реду од згоде која је непредвиђено загосподарила мојом исповеди, у нарочитом расположењу. Само, док сам ономад био врло узнемирен, сатрвен од узбуђења, да не кажем пометен, данас сам миран. Не, нисам спокојан, нипошто спокојан нисам – та још се ни за долазеће нисам сасвим приправио, и још много штошта ваља позавршавати – али миран сам и начисто шта ми је чинити. У погледу судбе која чека мене и моје куће једва да још има двоумљења. То вам је као у трговини. Док се посао у коме сте до гуше ангажовани повија овамо-онамо, докле се као шеталица са та клони победи или поразу, дотле подобно клатну и срце трговчево шета амплитудом неизвесности, али чим се посао најпосле определи за једну од две могућности које му стоје на путу, те се изметне у пропаст ил' успех, и срце се трговчево стиша, узрујаност уступа место сталоженом извођењу рачуна, сабирању добитака или штете, и дабоме, припремама да се на новом нивоу реалности заснује некоји други подухват који ће евентуални губитак санирати или евентуални добитак увишестручити, али ако је као у моме случају ангажман већ узео не-исправљив смер према катастрофи, и пандил судбине већ заузео свој коначан положај, онда не преостаје друго до сновати како да се она најлакше поднесе, кад о њеном предупредивању, о превентиви, и онако не може бити говора. Као што рекох, дакле, био сам прибран, и нисам се препуштао занашењима тако драгим слабињима које је живот уз дувар притерао.

Секирало ме је једино присуство Mademoiselle Foucault која је за Катарининих ферија преузела бригу о мени. Споменуо сам, ако се не вaram, да се онога дана Катарина паковала за бању, те сада томе додајем да је већ сутрадан у њу и отпутовала, ништа наравно не сазнавши о моме избивању из куће, а о буни је ли што чула не бих умео рећи, премда држим да није, или да је то што је евентуално и начула, по обичају олако схватила. иначе се онако сербез не би на пут наклонила. Отишла је, имам утисак, изненађена нежношћу с којом сам се опростио. Отворено испољавање привржености, коју смо иначе једно према другом гајили, није међ' нама било практикувано, међутим, сматрао сам да ми миморедне околности допуштају, па и заповедају, да учиним изузетак бар при последњем виђењу, јер се ни најмање нисам колебао у убеђењу да се Катарининим и мојим узвратним нежним целовом окончава педесет година срећног брака, и, скромним средствима додуше, обележава наша златна свадба. Пре одласка дала је Катарина Фукоовици сва упутства гледе удовољавања захтевима мог начина живота, ни појма разуме се немајући да се овај у међувремену стубоком изменио и на среду изишао са свежим захтевима, а овима нико до мене није могао угодити, па ипак био бих неправичан кад бих пропустио да одам признање савесности, прилежности и лојалности с којима их је, онако излишне, Mademoiselle Foucault испуњавала, нарочито ако се има у виду нетрпељивост што је одвајкада сенчила наше односе. Крај свега тога, природно, није могла предвидети да ће ме и од буботака морати лечити, па премда сам их ја у срећном надахнућу објаснио поклизнућем по паркету и падом који је иза њега уследио, она је злоупотребљавајући моју „детинјасту несмотреност“, mon imprudence, док ми је преко бридећих масница превијала пресно месо, једнако гунђала:

– Нехразумем, Monsieur Негован, збиља нехразумем како одхрастао човек може тек тако да падне! Je ne comprends absolument pas cela... un homme de votre agilité!

– Ништа ви не разумете – одговорио бих раздражено. – Précisément rien! Баш ништа!

– А мени се опет чини да сте ви онај који ништа не хразуме! – пакост с којом би ову пресуду изрицала могадох растумачити једино њеним уображењем да се још држи завера скована за заштиту моје душевне безбедности. – Баш ништа. Précisément rien!

– Реците ми Mademoiselle Foucault – питао бих имитирајући њен мукли изговор сугласника „р“ – Махршал Фхранцуске Његова ексхеленција Franchet d'Esperey никад није изволео пасти?

– Monsieur Негован – рекла би она ауторитативно као да је учитељ историје ратова у Saint-Syr-у – Махршали, а они Фхранцуски поготову, пхадaju само кад су метком погођени! – затим би се повлачила вапећи демонстративно. – Quelle insolence! Quelle insolence! – а ја бих служећи се једним од ретких ратних података којима сам располагао, за њом викао:

– А онај Петен? А Петен? Шта ћемо са Петеном? Et que ferons-nous de Pétain, du Maréchal Pétain?!

И ова би се распра, ова моја лична „војна за независност“ понављала увек кад би ми били мењани облози на убојима. Пресно је месо, међутим, чинило своје, из сата у сат осећао сам се крепкијим, у рукама нарочито, а оне ми беху од најпретежније важности не само зарад писања тестаментa – уосталом, овај је већ и при свршетку био – него и због размештаја ствари без којег мој план не би могао да буде докрајчен.

Mlle Foucault је долазила јутром рано, ја сам писао, а она се, хвала богу, без интереса за мој рад мајала по кухињи, и тек после подне узимала би плетиво и седала у наслоњачу наспрам секретера, онако патронски као што је, претпостављам, поступала док је Ђорђије био жив, и под њеним брижним оком на ђенералштабним секцијама водио своје стратегијски савршене ратове, с том разликом, разликом за поштовање уосталом, што су ђенералове војне биле измишљене, а ова за коју сам се ја припремао *стварна*, и та би се дирљива фамилијарна позиција обнављала и после вечерњег obroка који сам по навици узимао у кабинету, све док у девет, зевнувши три пута, увек само три пута кратко и узастопно,

не би рекла: „Enfin, сад би могло и да се спава...“, плетиво уредно стала да свија у ролну и трпа у болничарску торбицу, те ми махом усред реченице енергично одузима мала дивит и упркос протестима одводила ме у спаваћу собу, где бих се свлачио – иако сам, чим би напустила кућу, опет устајао, нисам смео да ризикујем и легнем одевен – док би ми она, у кабинету, на једноногом банку са плочом од пругастог црнобелог оникса опрљеног мрљама кафе, припремала бочице са капљицама и пилуле које ћу у њеној одсутности употребити ако ми буде позлило, затим би ме са досадном ревношћу са свих страна затуткала, гасила столну лампу и, пожелевши ми лаку ноћ на француском, увек само на француском, одлазила, и последње што сам чуо, пре него што бих се одважио да устанем и опет прионом на посао, беше грубо чегртање кључа у брави.

А данас сам се по први пут усудио да преко доњег рубља навучем пижаму, те тако, у шкрипцу с временом, сведем његов утрошак на најмању меру. Чуо сам је да лупка, наизменично потпетицама и бочицама, али је још није било. Стварно сам био огорчен. Ем ми је досађивала пажњом, ем ме је уходила те због ње још не доспех ни да завири у новине које сам био купио у повратку на Косанчићев венац и држао под тепихом, јер би опажене у мојим рукама изискивале објашњење које зацело не бих умео пружити. Али, намеравао сам да их ускоро прелистам, можда чим завршим са писањем тестаментa.

А тестаменат морадох још у току ноћи завршити, сутра ујутро све мора да буде готово и запечаћено. Белој, воском запечаћеној коверти поверено и положено на дно прве десне фиоке писаћег стола чији ће кључ бити закачен међу остале кључеве о мом појасу.

Најзад је ушла и Mlle Foucault:

– Да нисте можда хради да спавам овде, Monsieur Негован?

– Благодарим... не!

– Vous me paraissez éreinté, un peu pâle, n'est-ce pas? Нисте ли нездхрави? – она ми потражи руку да измери пулс,

али, авај, под покривачем напиша манжетне кошуље, и пошто се увери да њено подозрење није неоправдано, устукну:

– Grand Dieu! Monsieur Негован! Шта значи ти дечији тхрикови? Спавати у хрубљу, но то ствахрно нисам очекивала од човека у вашим годинама! Такво охрдинахрно понашање... На часну хреч... Une telle conduite ordinaire ne s'est même pas passée dans les tranchées de Salonique!

– У мајчину са вашим Солуном!

– Молим, сместа да сте се пхреобукли.... Vite! Vite! ... И знајте да ћу пхроконтхролисати!

Док је Фукоовица чекала у кабинету, ја сам се преоблачио, да! На поштену реч, не сећам се да сам давно био тако бесан, па апелујем да ми се малко с ланца пуштен речник за зло не узме.

– Тако штогод – викао сам – тако штогод маршал Француске Franchet d'Esperey јамачно не би учинио! И ниједан проклети маршал, а не дај боже француски, не би се на то одважио! Зар не Mademoiselle Foucault?! Дотле се не би деградирао ни мој благо у Господа уснувши брат, Monsieur le Général, n'est-ce pas, Mademoiselle Foucault?... Али равнања ради да знате, њих пред врати-ма сопственог дома нису чекали дрипци са тољагама... Не, Mademoiselle Foucault! А Арсеније Његован не пристаје, чујете ли, госпођице, неће да сконча у неглижеу само зато што вама, без икаквог допуштења с моје стране, уосталом, пада на памет да ми овде изигравате гувернанту! Ја категорички одбијам да умрем у пижами! Ја нећу да проћем као руски трговци који су преко спаваћица једва доспели да бунде и пелерине навуку! А некоји и нису, у спаваћицама су их помлатили! Јесте ли ме чули Mademoiselle Foucault? Est-ce que vous m'avez entendu?!

Не знам је ли ме чула, у сваком случају и да јесте, то не би имало никаквог утицаја на њено опхођење према мени.

Ушла је чврстим мушким кораком, увукла на болнички начин ивице покривача под мадрац, угасила светлост и рекла арогантно:

– Е па сад ја идем... а ово ћемо хрзуме се сакхрити од Madame Катахрине... Bonne nuit, Monsieur!

– Идите бесграга, Mademoiselle!

Опружен у млакој и растреситој тмуши, наспрам прозора који је одонуд са Саве пропуштао, душеваља, још увек неразговетну вреву преврата, ослушкивао сам лупкање потпетица Меланијиних дубоких ципела на шини, и наједаред опет био у дечијој комори наше куће у Господској улици, на суседном дивану мешкољио се Ђорђије (Марко, будући Емилијан, већ је био на карловачкој богословији), а кораци што су замирали као откуцавање сата којег односе били су мајчини, мајка је малопре била овде, још увек је ваздухом вајао миомирис ђурђевка, с њом у трогласју, читали смо „Оче наш“ и „Богородице Дјево“, затим нас је покрила, целивала у чело и отишла, а ја сам лежећи ослушкивао како се удаљује, готов да, чим јој кораци сасвим утихну, из кревета ћипим и са братом се упустим у хајдучке пустоловине по непрегледном и тајанственом копну замрачене одаје.

Док сам се доводио у ред (одело и све што уза њ па-сује већ сам одраније био припремио), помније него обично, а да у папучама нисам, би се богами рекло и свечаније, размишљао сам о Mademoiselle Foucault. Ни-пошто нисам одобравао наклоност коју је Катарина испољавала спрам те натурализоване Српкиње, па ме у томе поколебати није могло ни исправама верификовано сазнање да је њезино друштвено порекло без замерке, ни иначе неоспориве и ратним колајнама награђене јој заслуге за српство, а душеваља ни Катаринине бајке по којима је Mlle Foucault за окупације, личну имовину продајући и братовљеву чувајући, издржавала ђенерала занетог тријумфалним вођењем својих асталских ратова, нису код мене побуђивале саучешће, стога ваљда што сам – свикао да рукујем стварним предметима као што су куће – из дна душе презирао његове игре с оловним војницима, но ћу у име справедљивости ипак дометнути да је господареће обележје њеног карактера било лојалност, лојалност домаћег живинчета, и да је она после

Ђорђијеве погибије била пренета на Катарину, а делом дабоме, и на мене, па да та пожртвованост није била демонстрирана с толико заповедничке воље, ароганције и мравље насртљивости, у чему бејаше слика и прилика прабаке моје Томаније Симеона Његована, био бих, кунем се, писао о Mademoiselle Foucault са више добре воље, овако, и надаље је задржавајући у мрској успомени, но знајући да ће Катарини бити мило ако и њеној дружбеници што оставим:

Ad 9. Mademoiselle Melanie Foucault, војној болничарки у Ценеји, са ситаном у Ламартиновој, на доживотно уживање завештавам супериорску кућу у улици Тадеуса Кошчицког, с тим да од њеног локарџума убира приход све до смрти, а да се после ње кућа претвори на мој универзалног наследника именованог овим именом.

Па, сад је и то обављено. Ако ништа друго, Катарина ће најзад увидети да ме кућевласнички послови упркос моме строгом држању нису ни најмање одалечили од свакодневних осећања, којима је госпођа Његован поклањала највећи део свог слободног времена. Легати Фукоовици, госп. Мартиновићу и настојнику мајстор Шомођију – већ они Катарини, Исидору, па и Емилијану по себи се разумеју – доказују чувство које ми је целог века оспоравано, а ако се уз зајемчено зброји и чврста решеност да ономе дволичњаку бележнику Головану ништа не оставим (ништа осим растужујуће дужности да овај тестаменат као супотписник овери) и да Отечеству немам рашта нешто остављати, јер ће ми то вајно Отечество и онако узети све до чега се буде колико сутра домогло...

Voilà!

То је оно што ме је бринуло када год са признаница, на којима сам заводио успомене, прелажах на посебне рачуне на чијим сам полеђинама састављао тестаменат. Увек бих осетио извештан отпор чије порекло не бејаш кадар да докучим. Веровах да нелагодност потиче од недоумице коме шта да оставим кад сам са успомена пре-

лазио на опоручу, и услед шкртости сопствене историје кад сам се за завештања опет на живот враћао. Мука је међутим саоме поступку била прирођена, она је почивала у непомирљивој противречности између РЕДА, који сам овим документом прописивао, реда што се, конституишући живот мог друштвеног слоја, позивао на легалност, континуитет и право, и НЕРЕДА што га је собом доносила-револуција, нереда који се, конституишући живот нижих друштвених слојева, позивао на силу, дисконтинуитет и безакоње, те је једно од овога, сећање или тестамент, морало бити узалудно. Ови узгредни мемоарски записи нису јамачно могли бити узалудни, они нису изискивали извршење и по њима се није морало поступати. Али тестамент, па он се морао извршити ако је уопште био тестамент, ако је држао до тога да буде акт који одређује будућност имовине.

А која се то револуција обазирала на имовину?

Која је признавала наследно право?

Која је поштовала ма чије власништво?

И хоће ли то можда учинити ова револуција?

Хоће ли можда за то хајати онај црвени барјактар – онај што ми је шешир упропастио – разуме се, ако је остао жив?

Хоће ли се почем он или ма ко из његове арамијске братије бринути да Mademoiselle Foucault добије своје, и своје да добије убоги настојник Шомођи? И да моје куће буду раздвојене онако како сам овим писменом одредио?

Чему онда све ово, чему уопште пишем тестамент?

А зар одустајање од њега, када је већ упола сачињен, не би био уступак руљи, инкомпатибилан са достојанством једног Његована, и још опаснији од препуштања бурског шешира њиховом рушилачком бесу? Зар одустајање од последње воље, па без обзира хоће ли она бити задовољена, хоће ли се уважавати, подврћи дифесији или једноставно пренебрегнути, не би било малодушно попуштање јавашлијском осећању неизбежности и предавање чамотињи с убеђењем да кола која низ брдо

крену ништа са странпутице не може скренути, те је свеједно у каквом стању до провалије доспеју?

Не, није Арсеније низашта на свету могао пристати да своје книговодство, коме је тестаменат круна био, остави неажурирано. То је било испод његове пословне части.

А затим, е а затим и револуција ће се једном морати приклонити некаквом реду и прокламовати законе којих ће се овај држати, а међу тим регулама, оне о својини и својинским односима, опет ће заузети своје почасно место, заузеће га чак и ако се смисао поседовања и поседништва наоко изметне. И сутра, када Арсенија Његована више не буде било, рађаће се људи који ће хтети да сабирају и сабрано својој деци у наслеђе остављају. И они који никада сабирали нису, и они ће похитати да сабирају и деци својој сабрано у наслеђе остављају. И њихова ће деца продужити да сабирају и сабраноме сабрано да додају па својој деци остављају. И тако до века. Јер осећање поседовања неуништиво је и трајаће колико и човек, а срце, ум, карактер, врлине и мане, успомење, добра и куће најзад, све је то само једно велико имање под хипотеком смрти, имање које животом својим увећавамо или растурамо.

И зарад тога не мислим перо одложити док овај тестаменат не приведем крају, па шта од њега буде – нека буде!

Ако не рачунам Емилијана, о коме нисам размишљао као о наследнику, преостају ми још два легата, допуна параграфа у коме синовцу Исидору завештавам књижницу (уколико се на градитељство односи), и анекс ономе којим Катарини препуштам Косанчићев венац 17, са целокупном покретном имовином, дабоме. Овим додацима имам да обавим најделикатнији чин у обелодањењу последње воље: да се постарам за куће-љубимице.

Да је среће, бар највиђеније од тих грађевина, и с неупоредиве красоте и с чињенице да су стицајем прилика, у којима њихов власник под заклетвом није имао никаквог удела, послужиле као позорница некојима од најзначајнијих али и најсрамотнијих збитија наше народне

повести (споменућу само официрску заверу противу краља Александра Обреновића која се ковала у Евдокији, разуме се, док још мојом није постала) морале би неизоставно да дођу под заштиту државе – о чему сам, *pota bene*, пред сам рат надлежним министарствима поднео меморандум и као што, *testantibus actis*, непобитно произилази, доказао, истинабог без икаквог последиштва, да моје куће и због архитектонске вредности и зарад своје историје заслужују конзервацију – међутим, у овим би нередовним условима, са буном под прозорима, неразумно било надати се да ће се та држава, од сада нажалост ЊИХОВА, за куће искрено заинтересовати, осим да их отме и докрајчи. С почетка сам планирао да, као што је ред и обичај у нас, куће оставим Катарини, али већ сам изнео да јој оне не беху за срце прирасле, те ми жена у својству наследника – у свему иноме особа од поверења – није пружала никакве гаранције да ће им добро бити, а кад сам ономад открио да је, истина из најплеменитијих побуда, пактирала са бележником Голованом у његовој злехудој нехатности, прошла ме је воља да се држим друштвених обзира који би моје љубљене поседе засигурно коштали живота.

Стога сам смислио да своје благо Исидору Његовану синовцу оставим, будући да је он, по моме мњењу, једина крвно ми блиска особа за коју бејаш стао да ће за куће разумевање имати, као неимар и као човек, па је за очекивање било да ће се тај здрави однос статусом власника још и усавршити, те једном можда, а зашто да не, и поистоветити са мојим.

Исидор Ј. Његован је мој синовац у другом колену а петоме степену, али да би се наше сродство, од споредног значаја за моју одлуку иначе, разумело с праве стране, врнућу се малко унатраг, никако у нашу цинцарску прошлост, већ само до Симеона, шестог по генерацијама од Симеона првога, који је, дошав однекуда искрај Греције, у Москопољу зачео род Њагоа (Накоа). То је, у ствари, онај Симеон за којег сам известио како је преконоћ вишекратно иметак увећао, јефтино купујући парцеле за гос'н Јосимовићеву реконструкцију дела Београда што

је лежао у Шанцу. Е па тај Симеон. Газда Симеон. Хаџи Сима, имађаше са женом Томанијом четири кћери и шест синова, по првенству рађања Симеона. Теодору, Антонију, Клеонта, Стефана, Георгија, Кирила. Константина, Христину и Јелену. Отац мој поч. Кирило и Исидоров дела поч. Константин беху дакле браћа. Кирило је имао Марка, по замонашењу Емилијана, доцније Његово преосвештенство Епископа-викара, поч. Ђорђија, бригадног ђенерала у пензији и мене кућевласника и кућеградитеља, сву тројицу нажалост без деце, мада за пресветлога владику не бих потписао. Константину, предузимачу и фантасти, нашли су се, да сумањешћу Христину прескочим, Јаков и Данило. Јаков архитект, Данило пак посланик на страни, академик и можда највиђенији списатељ којег имађасмо у последњих пола века. За Христину поуздано знам да је остала јалова, што се тиче Данила коме су дипломатски премештаји затурали сентименталне трагове не бих се смео заклети, у сваком случају није имао сина који би се, задовољавајући закон, тицао ове провизорне и крње генеалогije. Једино је Јаков с Ангелином из Катаринине фамилије Турјашки родио Христину и Исидора. Е па тај Исидор беше човек којег сам одабрао себи за наследника.

Није обичај да тестатор одлуке правда, осим, разуме се, ако се оне косе са природним редом наслеђивања, или одричу коме такозвани нужни део, а у мом случају ни науштрб Катарине ни противно Емилијановим интересима тога неће бити, па ипак, осећам потребу да још једном, онако за себе, претресем све разлоге који су ме навели на избор, по свим родословним диспозицијама, мало с'не руке, хоћу рећи с'не крви.

У првом реду, Исидор је куће и волео и разумевао, па иако је у њима јамачно више штовао грађевине но моје поседе, опет је ова симпатија била довољна да га стави испред осталих кандидата. Исидор је уз то био градитељ, и то један од најврснијих у чаршији, по дефиницији дакле личност која је, осим власника, кућама била најближа. Поред деде му Константина, Исидор беше једини човек с којим сам о њима могао да разговарам сло-

бодно и отворено као са самим собом. Исидор је спрема мог начина живота испољавао респект, редовно ме посећујући и снабдевајући књигама, а нарочито информацијама од виталне важности за моје пословање. Није, дабоме, без значаја и што је био син и унук најближих ми пословних компањона. Најзад, поврх свега, био је и у дубиозном породичном положају, у неку рђуку и беше и не беше сам, најближи му беху сви на броју, а опет као да их уопште није било. Исидор није имао обичај да говори о својим персоналним приликама осим ако се на његово занимање нису односиле, али ја с друге стране бејаш начуо да му је отац (Јаков) напустио земљу још 1944, потеран оптужбом да је подизањем некакве грађевине, Дома немачке културе – шта ли – починио дело националне издаје, да се његовим стопама недавно упутила и сестра му Христина, а да му мајка Ангелина борави у азилу, помрачена ума и без изгледа на оздрављење. Најпосле, Исидор је последњих месеци био запао у дубоку стваралачку чамотињу, из које би га извукло једино бављење стварним грађевинама, здањима од крви и меса, уместо што је своје богомдане способности траћио на гробља, еуфемистички названа мемо-ријалном архитектуром. Улажење у посед правих, живих кућа, могло би га подстаћи да их и сам зида, и тако се постепено врати некадањој грандиозној замисли да испројектује САВРШЕНИ ГРАД.

А у кризу да је запао беше изван сваке сумње. Криза га је обузела убрзо пошто се примио да за рачун Владе – дословце наводим синовчеве речи – сазида монумент који би на Бањици, између Шумадијске и Баштованске улице, Кружног пута и Бањичког потока – опет према Исидору – вековечио НАРОДНИ ТРИЈУМФ. С почетка беше пун елана, па и идеја како Споменик да изведе – мада ниједну од њих нисам баш сасвим поимао, градио сам се као да ме одушевљавају, а оне су то на заобилазан начин заиста и чиниле – с почетка је, велим, приступио раду понет страшћу која је дефинисала и мој однос према кућама, међутим, чак и тада се у његовом тумачењу пројектног задатка уочавало нешто нездраво, скоро бих

рекао *уволнично*, као да је нарочитим обликом меморијала хтео да изрази неку величанствену мисао, и да јој тим истим обликом на лицу места противуречи, скице које ми је доносио бивале су временом све замршеније и све противније једна другој – та да се и сврха грађевине мењала, не би се толико могле разликовати! а – Исидор постајао све јотишгенији и зловољнији. Тумаčio сам ту малодушност као последицу исцрпљујућег рвања са материјом која се не да. Како сам грешио! Како сам Исидора мало познавао! Требало је да знам да страсника његовог кова опирање грађе само изазива, и да су му најбоља дела дотада – за вољу истине, видео сам их једино на фотографијама – и настала тако што је Исидор, ломећи отпор материјала, принудио овај на облик који је првотно изгледао немогућ. Укратко, требало је знати да је посреди нешто далеко дубље од пролазне несагласности са властитим делом, да је, дакле, у питању једна виша несагласност, она са својом уметношћу, или можда чак и она највиша – несагласност са сопственим животом.

Наш последњи разговор, вођен у моме кабинету, лане у октобру, уверава ме да би будућност, бар што се Исидора тиче, могла да буде повољнија да сам до тих претпоставки на време дошао. Био је, наиме, овде да ми пред свечано откривање покаже фотографије свог Споменика, и отада га више нисам видео, али сам неколико дана позније примио писмо, по свему судећи писано непосредно после нашег сусрета:

„ДРАГИ СТРИЧЕ АРСЕНИЈЕ, НЕ ВЕРУЈЕМ ДА ЋЕ ТЕ ИЗНЕНАДИТИ МОЈ ОДЛАЗАК. ПОСЛЕДЊИ РАЗГОВОР НА КОСАНЧИЋЕВОМ ВЕНЦУ ПРУЖИЋЕ ТИ ОБЈАШЊЕЊЕ ЗА ОВАЈ ПОСТУПАК. НЕ УЗМИ ЗА ЗЛО ШТО ТЕ ПРЕ ОДЛАСКА НИСАМ ПОСЕТИО. СМАТРАО САМ ДА СМО СЕ ОНИМ РАЗГОВОРОМ И ОПРОСТИЛИ. ИСПОРУЧИ МОЈЕ ПОШТОВАЊЕ ТЕТКА КАТАРИНИ. ТЕБЕ ВОЛИ ТВОЈ ИСИДОР.“

Исидор седи на столици с које пишем овај тестамент, ја сам у својој Chippendale фотељи, на „осматрачници“ украј одишкринутог западног прозора, зебем иако ми је, пре него што је за Mademoiselle Foucault у куповину изашла. Катарина ћебетом умотала колена, роминџа киша, роминџа и влажни двоструки стаклени зид кроз који с догледом на оку надгледам замрла градилишта Новог насеља.

Никада нисам марио за кишу, киша је са кућа отирала боју, не мислим при томе само на ону фабричку, мада ни та за пренебрегавање није (влага, наиме, нагриза фарбу подмукло, месецима па и годинама траје инкубација бољке, местимичне приштиће, набреклине и подуспарења замењује кућевласник за безазлене и пролазне инфекције, те се нада да ће их неким палијативним леком, малтерисањем или молерајем, ласно отклонити, а онда једног јутра, обично после какве провале облака, са препашћу схвата да је болест захватила све зидове и читаву дрвенарију и да кући више нема помоћи), мислим у ствари на то да су моје куће, иначе тако различите и тако горде на своју различитост, под кишом, поготово оном јесењом, постајале све једнаке и стога – не бојим се рећи – као грађевине сасвим бесмислене. Зато сам и те како био обрадован кад ми је Катарина саопштила да је дошао Исидор и да пита јесам ли заузет и може ли ме видети. Разуме се да нисам био заузет, ако се беспомоћно посматрање кућа у чије се кости као отров увлачила киша, не сматра послом захвалним за једног од њихових власника. А и да сам радио, Исидор би био к мени припуштен, јер ниједан посао за ову кућу није могао да буде важнији од синовчеве посете. Убрзо потом Катарина је изашла. Знала је, наиме, да с Исидором волим бити сам. Сам у соби, свакојако, сам по могућности и у кући, а када бих притежавао такву моћ, сам и у читавом граду.

Исидор, велим, седи за радним асталом, преко којног портфеља распростро је фотографије Споменика и сад их разгледа. Одавде, под сивим и воденохладним сјајем са окана, слике личе на целулоидне рендгенске

налазе, тамне мрље прожете сплетом прозрачних канала. Ових дванаест већ ми је био показао. А било их је још осам у боји на које сам чекао.

Одмах да посведочим. Споменик је уистину био величанствен. Али – нека ми Исидор опрости на искрености – у њему једва да беше ичег људског. А ни од божанског опет ништа не имађаше. Па пошто из њега није зрачило чак ни нешто демонско, био ми је потпуно несхватљив. Величанствен али несхватљив. Као да је древним формама, формама дакле већ познатим па ипак савршено отпорним на идентификацију с ма чиме што је као рукотворина битисало, изражавао нека неприменљива осећања, исповедао сасвим непојамне идеје, приповедао неку немогућу историју и рестаурисао свет с оних страна постојања.

Упитах Исидора је ли скоро имао каквих вести од оца.

„Нисам“. Глас му је мртав и инертан као камен.

„А мајка како ти је?“

„Као и увек.“

„Набоље не иде?“

„Не, засада.“

„Шта веле лекари?“

„Да треба чекати.“

„А има ли наде?“

„Кажу да има. Извесне...“

„Посећујеш ли је?“

„Свакога дана.“

„А она? Препознаје ли те?“

„Не верујем... мада ми понекад изгледа да зна ко сам, а онда се нешто деси и ја више нисам сигуран... У ствари, ништа се и не деси, али видим да ме она не препознаје. И као да се препала што ме је уопште познала... Знам, разуме се, да је све то немогуће, али она се понаша као особа која неће, или не сме да препознаје ствари око себе, као особа којој је то из неких тајанствених разлога забрањено... Укратко, стрице, имам утисак да мајка мисли да би ми нанела зло ако би ме препознала...“

„А говори ли?“

„Понекад... коју реч.“

„Па шта радиш тамо са њом?“

„Седим и чекам да нешто каже.“ Прикупља фотографије па их изнова ређа по столу као да саставља пасијанс, пасијанс који му се никада неће отворити: „Седим тако и чекам на ту реч. А кад је најзад изговори, ја је не, разумем. Не разумем је. Можда зато што су то најобичније речи, а можда и зато што ништа не изражавају... Имају значење а ништа не изражавају. ни бол, ни наду, ни жељу... ништа. Чак ни неку особину. неки однос према стварима...“

„Па добро, шта она то каже?“

„Сати прођу, а онда каже: „сто“, „чаша“, „писмо“, „дрво“... Не, не жели она ништа да се са тим столом уради, нити да јој се донесе чаша воде... она само именује предмете... као да је из неког другог света дошла па учи како се у овом нашем зову ствари које је окружују...“

„Ангелина је била велика дама, Исидоре.“

Он нетремице зуре у фотографије. Има се утисак да их не препознаје. Затим их опет у хрпу скупља и растура по неком новом систему.

„А Христина се, чујем од Катарине, удала за неког Француза? Некога Јегота... Какав је то човек? французи су добри градитељи. А умеју и штедљиви бити... Па, надам се да јој је у Базелу добро?“

„Не тужи се.“

„На Бањици тамо, где си ТО подигао, било је пре рата стрелиште?“

„Било је и за време рата.“

„Тако?“

„И после.“

„Нисам знао. Имао сам довољно брига са мојим кућама. Човек мора сасвим да се преда ономе што ради, ако жели да успе... Као ти твој споменику. Знаш, мени се чини да је то сасвим добар споменик.“

Он ме гледа преко стола, преко фотографија које су опет измешане:

„ЧЕМУ?“

„Е, то се никад не зна, код тих споменика никад се тако нешто не може знати... Важно је да је добар. Шта ти мислиш?“

„Још не знам.“

„Како? Најзад, после свега, то је и разумљиво. И са мном се већ дешавало нешто слично. Док ми се кућа зида, знам да је то оно што желим, а кад оду радници и останем са њом tête-à-tête, убио ме бог ако сам сигуран да сам БАШ ту кућу желео. А кад рече да је откривање?“

„Двадесетог октобра...“

„Верујем да ће бити света. Катарина каже да ће бити одржана војна парада, а затим илуминација и народно славље. Вашар и ракетле... Е па волео бих да присуствујем, али те гужве више нису за мене. А хоће ли доћи Његово величанство?“

„По свој прилици.“

„Постао си чувен, Исидоре. Хоћу да знаш како ми је то мило и да се поносим с тобом... Његовани су јак сој, а?“

„Јесу.“

„Само да се опет не повећа порез на некретнине.“

„Надам се да неће.“

„Имам неке планове, па за то... Рачунао сам на твог оца, али и ти си ту... Твој отац је био добар архитекта. Чујем да се снашао у Лондону...?“

„Прилично.“

„Међу нама, она афера са грађевином коју је зидао за Немце била је ординарна глупост. C'est une erreur, une rige erreur !... Требало је да зна да живи у земљи у којој профане зграде никад нису биле на цени, осим тврђава, наравно.“

„Гледао сам му планове. Били су изврсни.“

„Верујем, верујем... само није смео да се прихвати, нипошто није смео.“

„Никада му се није пружила прилика да сагради нешто одиста значајно, и да му при томе руке буду одрешене и у погледу цене и у погледу решења!“

„А шта му је фалило док је градио моје куће?“

„Ја и нисам казао да му је нешто фалило...“

„Па онда? Моје су куће могле да задовоље и најтананије градитељске амбиције, дабоме, али твој отац је био луд. Луд као и сви Његовани. Као твој деда Константин. Они увек желе више него што могу, а после добијају мање него што им по могућностима следује... Говорио сам ја Јакову да се мане те грађевине, говорио... био је дошао да иште савет, седео је управо на тој столици на којој ти седиш, и ја сам му рекао: нађи, брате, неки изговор и гледај своја посла.“

„Каквог посла кад га за време окупације није било?“

„И није му ни био потребан. Довољно је зарадио на мојим кућама да је тих неколико година могао да живи од ренте.“

Исидор не изгледа убеђен:

„Можда.“

„Значи ли то да би на његовом месту исто тако поступио?“

„Да!“

„Градио би?“

„Градио.“

„И када би знао да ће те то у несрећу увалити, и онда би градио?“

„И онда.“

Кажем да је од мене далеко и сама помисао да је та фамозна Јаковљева грађевина некоме неваљалству требало да послужи, па износим претпоставку: да је ипак злу намењена била, да ли би је и у том случају градио?

„Градио бих и пакао“, одговара одлучно, „само ако би ми се оставиле одрешене руке! Уосталом, ја сам већ дао одговор.“ Он измахује фотографијом Споменика: „Ево га... Мој одговор је МОЈА грађевина!“

Не разабiram баш сасвим шта је тиме хтео да наговести, шта је хтео да објасни огорченим поистовећивањем Дома немачке културе, што га је пројектовао Јаков, и свог Споменика, кад су те грађевине зидане под неспоживим околностима, и непобитно беше да се нису тилале

истих моралних дилема – та Јаков је своју градио за потребе завојевача, а Исидорова је била задужена да слави сопствени му народ! – па ево ни сада, док наш последњи разговор призивам у сећање, не полази ми за руком да назрем икакву сличност између два дела, диспаратна и по врсти и по сврси, осим ако мој синовац није имао у виду сродност отпора што су га обојица спрам својих неимарских задаћа осећали – па чак и тај отпор беше у Јакова појмљив, а код сина му безразложан, осим ако не потицаше од презасићености гробљанском архитектуром – али што се тиче последица њихових професионалних поступака, оне се нипошто нису могле упоређивати, јер су Јакова у изгнанство отерале, а на Исидоров живот не имаћу никаквог утицаја.

„Сећаш ли се Le Corbusier-ове цркве, стриче?“

„Које? Оне бретањске или...“

„Оне бретањске.“

Како се не бих сећао, Са слика, наравно, јер кад сам ја у Француској боравио не беше она још ни саграђена. Није се одликовала претераном богобојазношћу, пре је личила на азил за умоболне.

„Е па, како је могуће да та црква са сваке стране изгледа савршено другојачије? Добро, и друга здања изглед мењају зависно од угла посматрања, међутим, без обзира одакле их узимамо, њихове ће фасаде природно проистицати једна из друге, па кад их гледамо одавде с лакоћом ћемо претпоставити како ће и оданде изгледати. Како је, дакле, могуће да стојећи пред северном фасадом Le Corbusier-ове цркве не можемо да опишемо јужну, ни јужну ни икоју другу?!“

„Па рекох ти, та грађевина је поремећена. Кад је гледаш изгледа ти да општиш са нервним болесником чије будуће поступке не можеш предвидети.“

„У том случају њене су четири фасаде четири различита дела, зар не? Сад, будући да су као фасаде планиметријског карактера ниједна не спада у градитељство. То су пуке слике. Гледано споља Le Corbusier-ова...“

„Црква не постоји.“

„Црква, разуме се, постоји, али НЕ ПОСТОЈИ ГРАЂЕВИНА! Грађевине нема без обзира са каквим су уметничким успехом њени зидови изведени. Грађевина, та црква у Бретањи, не егзистира. Егзистирају само њени изгледи.“

„Па ипак, до врага, у њу се може ући и молити се!“

„Може се и у шупљу букву ући па је због тога нећемо прогласити грађевином. Оно што је нестварно ништа стварно не може произвести. Разумеш, ти зидови не постоје као архитектонски елементи, па никаквим спојем ни међусобним положајем неће образовати онај унутрашњи простор са којим желимо да идентификујемо архитектуру.“

„Дакле?“

„Дакле, пошто тог простора нема, у архитектонском смислу разуме се, реално га има, дабоме да он постоји – нема ни архитектуре, то је бар јасно.“

„У случају оне цркве?“

„Не само у њеном случају. Уопште је нема. АРХИТЕКТУРА НЕ ПОСТОЈИ.“

„Merde! То значи да нема ни мојих кућа?“

„Нема.“

„Али оне постоје! Па ја их волим! Шта, ког бога, онда ја волим? Какве су сад то глупости?“

„У ствари, има твојих кућа, само у њима нема архитектуре.“

„Чега онда има? Ако архитектуре нема, чега онда има?“

„Ко то зна?“

„Нисам сигуран да те разумем“, кажем озлојеђено. „Одувек сам држао да су моје куће прворазредна архитектонска дела.“

„Преварио си се. Обојица смо се преварили. И отац се преварио.“

„Али, молим те, кад се стане испред моје Теодоре без тешкоћа се замишља каква је она са ма које друге стране. Моја Теодора није превртљива као та бретањска црква. Теодора је савршена и доследна уметничка целина!“

„Можда. Међутим, архитектура није уметност. Све што је на томе што неоправдано архитектуром зовемо *уметничко* припада другим, истинским уметностима...”

„Па добро, најзад уопште ми није стало да те куће буду уметничка дела, али оне су грађевине, и то какве грађевине! Архитектонски бисери. Исидоре, архитектонски бисери!”

„Али стриче“, опет ће он, „ГРАЂЕВИНЕ УОПШТЕ НИСУ АРХИТЕКТУРА. Ако је оно што се види уметност, дакле није архитектура, а оно што се не види празнина, систем шупљина и ништа више, дакле опет није архитектура, онда АРХИТЕКТУРА УОПШТЕ НЕ ПОСТОЈИ, ХОЋУ ДА КАЖЕМ ДА ЈОШ НЕ ПОСТОЈИ!“

Узалуд у помоћ призивам све дефиниције архитектуре које ми на памет падају. Пошто овде није место да разговор у целини препричавам, задовољићу се саопштењем да их је све одреда са перверзном немилосрдношћу обарао у име уверења да архитектуре уопште нема, наиме да је јоште нема. Са застрашујућом јеткошћу ишао је тако далеко да је спасоносне теорије и сам измишљао да би их одмах потом са још жешћом осветољубивошћу сатирао, најзад је одмахнуо руком: било је бесмислено давати шансе нечему што је само у нашој уобразиљи постојало.

Тада ме запањи, чисто препаде мисао: ако је све то тако, ако архитектуре уистину нема, то је Исидор овде преда мном, и пред замраченим лицем фотографија свог животног дела, са страшћу тврдио да се дотада ничим и није бавио, или да се, у најповољнијем случају, бавио пуким химерама. Битише ли уметност или је заблуда, опсена, варка, има ли или нема архитектуре, значи ли и једна проклета ствар на овом проклетом свету оно што мислимо да значи? Ја. Арсеније Његован, бавио сам се кућама и, без обзира на њихово стварно значење, био сам КУЋЕВЛАСНИК. А шта је, после свега, био Исидор, чиме се Исидор бавио?

Обазриво излажем своје запрепашћујуће силогизме и сместа увиђам да сам на свежем трагу – и он је био свестан немогућег положаја у који се овим сазнањем

ставио – и када му најпосле упућујем отворено питање чиме, с обзиром на све, мисли да се досада бавио, он суво одговара:

„Собом.“

„Собом?“

„Да. Собом. Узео сам да радим маузолеј у нади да ћу трагајући за новим конструктивним принципима новим суштинама и облицима доћи до *праве* архитектуре... Споменик је био експеримент у правцу уметности, правио сам опите и у обрнутом смеру. Ни за цртаћим столом нисам имао илузија, али тек сам на бањичком градилишту дефинитивно схватио зашто нисам успео и зашто никад и нећу успети! Ја сам се, у ствари, бавио собом! Нисам ја архитектуру тражио већ себе, нисам ти ја ништа градио, него сам себе самога разграђивао... Гледај!“

Исидор примиче столицу мом наслоњачу, једну од фотографија поставља тако да јој окно косо и меко осветљава површину, и узима да ми исцрпино, сопственим делом, које ми је црно и моћно почивало на умотаним коленима, излаже доказе за своја разочаравајућа открића. Немам ни снаге ни воље да их понављам тим пре што ти докази тек сасвим заобилазно колаборирају са мојим успоменама, фотографије Споменика бешумно се смењују на ћебету, а Исидорови их аргументи следе све до смираја, прекинути само два пута, Катарининим повратком и црном кафом којом нас је послужила.

Пошто их је исцрпао, поче скупљати слике са секретера и пода. Замолих га да ми их остави ако поседује копије, на шта он рече да му је то и била намера. За њега ионако не беху више ни од каквог интереса.

„Е па, време је.“

„Шта у ствари намераваш?“

Стајао је у вратима, раменом ослоњен на довратак, висок и таман као искорењено танано и мрко дрво. Осмехнуо се:

„Исто што и отац!“ рекао је. „Отићи ћу.“

И отишао је. Испред мене леже фотографије Споменика. Поред увеличаних слика мојих кућа. Предосећам извесну сродност међу њима, но не знам још у чему се она крије. Раније о томе нисам размишљао, али сада, сада ћу и о томе повести рачуна.

Али пре него што се опет на се могу вратити, и обазрети се на сумње које су већ поодавно, још од описаног разговора са синовцем, узеле да ме узнемирују, а сада су се ево већ и одважиле да грубијански атакирају на запрта врата моје животне и пословне философије, морам као што обрекох за куће да се постарам, а старајући се о њима, онако около наоколо да се и за Исидора побринем, са разложном надом да ће од тога обоје профитирати: куће ће у Исидору добити најпоузданијег заштитника а заузврат, Исидор у кућама животни *causa finalis* који је канда почео да му измиче, па имајући све то на уму:

Ad 10. Неопозиво одлучујем да се мој синовац *г. Исидор Јаковљев Његован*, инжењер архитектуре, са сјајном у улици Крунској, Лосо, после моје смрти уведе у ирајно власништво свих припадајућих ми кућа (њихов се списак са инвентаром ће изводима из *грундовнице* и *платијама* као доказима о поседу находити на дну прве десне фиоке *писаће* *стола*), осим оних чија је будућност посебним *легањима* одређена, и *Косанчићевог* венца *завештано*г сујрузи, о чему ћу своју вољу изјавити касније, а ово с њим да у наслеђе, поред раније поменутих књижнице, буде уврштено и све што се на ма који начин на куће односи: *протоколи*, *слике*, *досијен*, *рачунске књиге*, *преписка* и *макеје*. Све овако *преписујем* с надом да ће се *проглашењем* *Господина Исидора Његована* за универсалног наследника моје имање наћи у најдостојнијим рукама, као и да ће се сам наследник, *Г. Исидор*, наћи у рукама најдостојнијег имања ове *вариоши*.

Ad 11. Тестаментор би свакојачко желео да се не обистини оно што му се најболесније чини тако извесним и да извршењу овог тестаментара не буду прављене *сметње* или *спречавања* било какви *приговори*, али *in causa*, ако

би се то ипак случило, ако *наша* овај тестамент не би могао да буде извршен као што воља тестаментара изреком *прописује*, *не* имање *оде* у *друге* руке *силом* која је *виша* (јер неки природан пут за *пренебрежавање* *моје* воље не видим), молим *Господина Исидора Његована* да употребити све што је у његовој моћи и на његовим *будућим друштвеним диспозицијама* (ако ових буде), да му се у *поседу* задрже *бар* *слике*, *макеје* и *документи* мојих кућа, и да, ако му *тако* *што* *прилике* буду *допустиле*, и о *оним* *правим* *поведе* *рачуна* као да су *његове* рођене. И још му, ако се све то *тако* *наопако* збуде, у *аманети* остављам да се и у *најдирљивим* часовима који ће *за* у *то*м случају *снаћи* *опомене* да су *Његовани*, *под* *именом* *Њаџа* *уодуше*, *већ* *једном* *изгубили* *сву* *имовину* *своју* и *немилосрдно* *били* *расути* на *све* *четири* *частии* *света*, *ће* да су *ошточени* *бићисање* *још* *једаред* *ни* *из* *чежа*, *ујорношћу*, *жилавошћу*, *марљивошћу*, *способношћу* а *нарочито* *спрасном* *преданошћу* *пред* којом су *занемогале* *све* *неповољне* *тенденције* *судбине*, *ојети* *досијели* *до* *самих* *врхова* *прговачког*, *друштвеног* и *политичког* *живоши*, *па* *премда* је *од* *тог* *првог* *суновраћа* *нашег* *соја* *прошело* *више* *од* *две* *сто* *пине* *лејна*, и *премда* се *он*, у *најто* *блажем* *виду*, *поновио* *до* *данас* *још* *два* *пута* — *једном* *кад* *због* *протурског* *држања* *осамсто* *четврте* *досијесмо* *до* *руба* *протастии*, *други* *пут* *сто* *пину* *година* *касније* *кад* *као* *обреновићевци* *морасмо* *плаћати* *данак* *свом* *погреином* *одређењу* — *премда*, *дакле* *социјалне* *катастрофе* *за* *нашу* *фамилију* *нису* *новости* *него* *се* *изгледа* *понављају* у *приближно* *једнаким* *временским* *размацама*, *ми* *смо* *ојети* *тамо* *одакле* *су* *многи* *и* *многи* *покушавали* *да* *нас* *збаци*. Ако *Исидор* *схвати* *ову* *поуку* и *знадне* *из* *ње* *извући* *ујучиство* *за* *животи*, *оно* *што* *се* *зове* *принципом*, *ма* *како* *била* *уништавајућа*, *будућности* *неће* *усети* *да* *за* *ујорастии*, и *ојети* *ће* *једном* *његови* *унуци* *бићи* *тамо* *где* *смо* *ми* *данас*. А *то* *није* *мало*, *нишито* *није* *мало*.

При свему *томе* и *ујркос* *очинским* *осећањима* *што* *их* *према* *синовцу* *зајим*, *не* *могу* *да* *се* *отпресем* *уверења* *да* *би* *овај* *аманет* *уживао* *много* *више* *смисла* *да* *се* *на* *душу* *рођеном* *сину* *може* *оставити*, али *ја* *за* *немам*. А

имао сам ђа. Да, имао сам ђа, и он ће бити једина епизода ове историје за коју узимам слободу да је не узнемиравам у њеном прејубоком лежишту.

Уместо дакле да о рођеном сину говорим, сину-усвојенику пружићу последње објашњење које му дугујем, а оно се тиче Федорове инсинуације да сам својом грабежљившћу проузроковао Константинов удес, али пре него што дам одбрану на коју као и сваки оптуженик право придржавам, исприповедаћу по реду и без икаквог дометања, одузимања или преиначења у шта се, баш тим измишљотинама благодаречи, изметнула Константинова сахрана.

Крају приводећи китњасту орацију, потпредседник Удружења грађевинских предузимача г. Арсенијевић је, према утврђеном протоколу церемоније, место за пултом уступио мени, па већ и то што Константинова породица никаквих приговора није имала да и ја као покојников послодавац пошту му одам сведочи о бесмислености Федорових инкриминација. Али, нека, редом ћу ићи.

Не верујем, наравно, да је неспоразум г. Арсенијевић изазвао хотимице, биће да беше просто понесен темом, па ипак, нека је знано да је уз Федорово хронично незадовољство церемонијом – а одушка му је давао непрестаним гунђањем и злослутним интервенцијама – управо Арсенијевићева омашка била неком врстом иницијалног чина скандалозне шараде која се убрзо потом над отвореном раком почела одвијати. Дакле, in metoiam предузимачких врлина Константинових расподелајући, Арсенијевић је, и сам предузимач, допустио себи да изјави како би организаторске и градитељске, а не боји се рећи и уметничке способности непрежалнога нам покојника свакојачко дошле до још већег изражаја, те за собом роду и неимарству оставиле дела још трајније вредности да није брутално, и опет се усуђује да рекне, науштрб ове вароши и народа овога, био осујећиван и спутаван ђифтинством инвеститора и кућевласника за које је зидао.

Е. преко овакве неправде, све и да сам зарад неприкладности места желео, нисам могао прећи, нисам то могао чак ни под условом да бенеvolentно занемарим увреду мени нанесену, јер општепозната беше моја штедрост према кућама, а беше и општепознато да је Константин две предсмртне грађевинске сезоне био готово искључиво на мојим градилиштима ангажован, па сам следствено томе само ја могао да будем тај „инвеститор и кућевласник чије је ђифтинство, науштрб ове вароши и народа овога, осујећивало и брутално спутавало Константинове организаторске, градитељске, не бојмо се рећи, чак и уметничке способности“. Њега, предузимача свога морао сам у заштиту узети, јер би чињеница да је упркос „спутаним способностима“ две грађевинске сезоне са мношћом, крај толико понуда, издржао, значила да те способности није ни имао.

Најпре сам изјавио да се у овом тужном часу не могу у одавању поште надметати са уваженим ми предговорником већ и због тога што је посмртно поштовање, на које сам ја као покојников пословни партнер обавезан, нешто другачијег кова од почасти које му се указују са других, не плашим се рећи, конвенционалних страна. Оно ће, то поштовање, рекао сам, силом непријатних околности за које ни најмање не одговарам, морати да се потпомогне објашњењем, на летимичан поглед можда некорисним за покојника, али при дубљем понирању у суштину његовог племенитог позива, зацело неопходним за очување светле му успомене. А то ће се објашњење, са допуштењем тужног скупа, односити на један други позив без којег ни предузимачки ни упола толико хвале не би овде могао да заслужи, односиће се, дакле, на позив кућевласнички, јер – рекох – ако овај није како ваља, ако је овај за осуду, а малопре се нешто у том жалосном смислу и чуло, како може ваљати оно што му тек служи, што му је подређено, па се, уза све обзире којима се свесрдно придружујем, ипак држи у реду са занатлијском, пројектантском, рачуноводственом и настојничком службом кућама. Описати овај позив као најдостојнији позив поседничке класе, јер људима пружа

кров. безбедност и осећање индивидуалитета, значи као не мање достојне прогласити и све позиве који га прате, мада засад имам у виду само предузимачки. Одбранили овај часни позив од распрострањеног мишљења, коме је и овде додат један глас, и то са стране са које му се кућавласништво није могло надати, одбранили га, кажем, од оптужби да је ђифтински, зар то, господо моја и моје даме, није исто што и предузимаштво, дакле и драгога нам покојника, узети у заштиту пред оптужбама да је служио зеленаштву, среброљубљу и себичним интересима једне асоцијалне котерије?

Над хумком је владала потпуна тишина, само су се капљице кише као срца распрскавале о свилене трбушчиће кишобрана. Сада, с ове удаљености, можда бих и признао да је то био мук пренеражења – беседа зацело није била конвенционална, и то је најблаже што се о њој може мислити – онда, међутим, имао сам утисак да тај мир обезбеђује пажња која се посвећује мојим речима. Стога им дадох још више замаха:

„Ја се, даме и господо, мирне савести обраћам овоме угледном скупу с питањем на које после свега имам право: зар међу вама има и једног човека, не мора бити чак ни послован, који мисли да сам ја своје куће зидао напамет, па да сам их тек током грађења, бруталним осујећивањем и спутавањем предузимачевих способности – како је овде необазриво речено – морао доводити у склад са својим финансијским могућностима? Ја сам увек знао како и за кога шта подижем! Да, и анкете сам вршио, господо... да, читаве научне анкете пре него што бих грађењу приступио. Све је било увек узимано у обзир, социјално порекло и солвентност будућих кирација, њихов положај у друштву и њихове радне способности. Навике, обичаји, жеље морали су да им се у танчине упознају, чак и ако су се те жеље тицале оних најинтимнијих планова о којима се гласно не говори а који су нажалост и најподложнији непредвиђеним поремећајима! Затим мере и сразмере стана према човеку, критеријуми одмора свију чула, топлотни параметри, однос природног и вештачког осветљења, утицај боја –

мислим на молерај – опрема и саобраћај међу просторијама. а да и не спомињем лавовске битке које сам противу администрације морао да водим за такве локације које ће имати најповољнију удаљеност од центара забаве, снабдевања и рада!...“

Чини ми се да је то опет био Федор који је узвикнуо:

„Ма кога ми овде оплакујемо, Арсенија или Константина?“

А не, нисам се дао омести, на ваги је била моја и Константинова пословна част, бодро сам продужио:

„И све сам то ја сам морао израчунати, моја господо! А од кога сам се могао учити? На шта се угледати? Зар сам се као уважени Хаџи Неимар смео подучавати на беговским кућама? Или на троделним јужносрбијанским? Или на пречанским, са истуреним дворишним крилима? Та ми смо, тужни скупе, водовод увели тек 1892, а електрику једва годину раније! А прва је макадамска коцка у наше сокаке уграђена тек 1886! О армираном бетону све до 1912. није ни помена било, па је зграда Београдске задруге, коју сви, хвала богу, знате, због подводног терена морала бити фундирана гвозђем за стеге, да, господо, гвозђем за стеге, јер нигде округлог не имађаше!“

Неко ме је отпозади жустро вукао за рукав, склоњен је и кишобран који ми је дотад услужно држан над главом, па ми је киша квасила шешир, онај исти што ће неколико година касније бити изгажен на ћошку Космајске и Поп-Лукине, а већ ми се примицао и Јаков с једним од Константинових црнотравских предрадника који је по протоколу реч требало да узме после мене. По том истом протоколу, међутим, моје време још не беше истекло, те дајући Јакову знак да о том ограничењу водим рачуна, прегох да што пре и у неколико прегнантних мисли стигнем до онога што сам о поч. Константину имао да кажем:

„И када су се породичне куће по Паризу, Бечу и Будимпешти купале у злату, сребру, свили, брокату и племенитом дрвету, господин је Вујић Јоаким са најискренијим удивљењем писао у свом *Путешествију* како се

у једној, молим лепо, у једној јединој просторији Шабачког конака могло наићи на *европејске орнаментне и велелепнија као што су канапе*, ако добро цитирам, *једна велика с ручицама столице и дванаест малих, један аспал, с једним прелепим, белим зоре чаршафом, по које-му разном, ако сам опет при сећању, рукама човечески-ми художескиено испословано разнога вида цвеће у тле-глама наменитено стоји, и, проча, како вели, друга украшенија...* за која можемо мислити каква су била! И све што је после, *тих велелепнија* ~~мад~~ *што је канапе* учињено, и све што је *проча других Украшенија* испословано, све смо ми кућевласници морали сами да створимо! Кућевласници, даме и господо, кућевласници и наравно њихови предузимачи, међу којима је покојни Константин Његован заузимао челно и...

„Почасно место жртве твоје кућевласничке похлепе!“ повикао је Федор Његован, и ова се отпадникова упадица може означити као кобни сигнал од којег су догађаји почели да нам се отимају из руку, међутим, тада још нико од присутних на спроводу, а понајмање атакирани писац ових редова, ни слутити није могао каквом ће се страхотом, каквим предсказањем они завршити.

„Шта сад ово значи?!“ узвикнуо сам згранут Федоровом очигледном намером да ме одгурне са провизорног дашчаног подијума и заузме место за пултом.

„Значи да у тој ствари имам и ја нешто да кажем!“ галамио је безобразник, потискујући ме телом од на-лоња за који сам се био ухватио.

„Ја захтевам да се овде придржавамо реда и протокола!“

„А ја захтевам“, урлао је Федор већ сасвим окупиравши место за говорницом. „да ми овај човек овде“, при том је на мене прстом упирао, „одговори да ли је тачно да је у време несреће Константин Његован био бо-ле-стан – а то може његов лекар посведочити – да ли је тачно да је у то исто време овај човек овде посетио гра-дилиште, на коме је за његов рачун Константин подизао кућу, и да није био задовољан стањем у коме је затекао

радове – што опет посведочити може пословођа гради-лишта – да ли је тачно...“

„Господо! Редари?! То је недостојно!“ повикао сам покушавајући да уз Јаковљеву помоћ скинем напасника са подијума.

„Да ли је тачно, питам овог човека овде, да је право са градилишта отишао Константиновој кући и тамо те-шког болесника без икаквих обзира према његовом стању напао да му нехатно, и то злонамерно нехатно, води поверене радове, на шта је између њих дошло до жестоке препирке – за коју сви укућани знају – препир-ке после које је, под притиском мародерских оптужби овога човека овде, Константин Његован онако у гро-зници одјурio на градилиште где га је на скели ухватила несвестица...“

Повикао сам да је то бесрамна клевета, и да је до несреће дошло зато што скела по прописима није била утврђена, али Федор је, рвући се са гробарима, једнако понављао да је са скелом све било у реду, него да је Кон-стантина спопала несвест од узбуђења коме сам га сво-јим зликовачким насртајем извргао, и баш тада десило се тако да је у међусобном потискивању и гурању неко од нас трупом ил' ногом закачио ковчег положен преко ниског катафалка, сандук се уз штропот низ хумку пре-валио, а поклопац му спао – никад није установљено ка-ко је испало да не буде залемљен – те је из љубичастог сатенског лежаја, боже ме прости, као пајац из мађи-оничарске кутије, све до појаса у зарозаном покрову, искочило набрекло Константиново тело, као да испру-женом, у рукавицу црну увученом шаком, између сква-шених венаца и трака, још једаред жели да додирне земљу којом се толико бавило пре него јој засвакад буде препуштено.

А сада ме ево на изјашњењу што га Исидору дугујем. С почетка, док сам се предомишљао да ли о томе уоп-ште писати па и касније кад сам се одважио, мислио сам да ће бити довољно ако мој коментар, у погледу чињеница прилично веродостојном, Федеровом исказу одузме ње-гов криминални смисао: истина беше наиме да сам, ин-

дигниран хаотичним стањем на Јефимијином градилишту, Константина посетио, истина беше такође и да сам га због те неподношљиве ситуације оштро напао и да је међу нама дошло до препирке – ко зна уосталом које по реду – али је, кунем се, подла неистина да је за моје визите Константин био тешко болестан. Јесте, у постели је лежао. И нешто ватре је можда имао. Али то је била банална инфлуенца, на ноћном банку лежала је кутија Bayer аспирина и хипермангански прашак за испирање грла, а тим лековима, надам се, не лече се праве болке. Ако се томе дода и Константинова телесна снага, па преко ње и кондиција, ласно се увиђа да је стриц био у ствари здрав, у сваком случају бар толико способан да обиђе једно градилиште у суседству и да се одатле читав врати. Наравно, ја нисам могао знати да ли се он здравим и осећао, псовке којима ме је обасуо кад сам му саопштио своје примедбе нису ишле у прилог тој претпоставци, но ко зна, бива то у снажних и здравих људи да се наједаред додру и занемоћају, па не можемо да се начудимо кад у читуљи наиђемо на име човека чијој смо се форми колико јуче дивили. Ко зна, заиста?

А да си знао, Арсеније? Би ли му говорио о градилишту, би ли му навестио намеру да раскинеш уговор уколико у најкраћем року градилиште не буде доведено у ред и радови не узму корак са утврђеним терминима? („У последње време нешто се не осећам најбоље“, рекао је Константин, а ја сам га упитао: „Онда другога да нађем?“ „Ма оздравићу ја!“, побунио се, на шта сам огорчено одговорио: „Не могу ја чекати да ти оздравиш, немам ја ни новаца ни времена за то!“) искрено говорећи, мислим да бих му и тада приговорио, можда бих у формулацијама, болест му имајући у виду, био нешто обазривији, али приговорио бих. Приговорио бих и самртнику када би од њега зависила судбина мојих кућа!

А и она скела, чему крити, била је како ваља. Према комисијском налазу сви јој завртњи беху на месту, сви држачи и споне чврсти, а пајвани очувани. Да, скела је сасвим, сасвим била у реду.

Константин је мртав. Мој син такође. Можда ме то снашло што сам желео наследника, не сина. Власништво се на наслеђу држи. Понекад и с њиме, тек без њега сигурно је на пропаст осуђено. Јер каквог смисла има сабирати ако, што је у једном колену сабрано, нема могућности да се у следећим коленима умножава? И да што је у тим коленима сабрано у оним наредним умножено не буде? А тако бива и са свим другим стварима на свету. Што будућности нема, не може ни прошлост имати. Катарина је желела дете, како га је само желела, ја сам, међутим, стицајем обавеза које сам имао према мојим кућама, мислио само на наследника. Али, не рекох ли да о томе нећу писати?

И уопште, има ли сврхе писати, има ли смисла говорити? Ако више ништа корисно по куће не може да се учини, имају ли сврхе речи, и значи ли што говор?

Баш откад не бих умео казати, тек однедавно, а то се *давно* код мене већ и часовима могло одмеравати, обузела ме је нека необична потиштеност, безвољност, чамотиња, шта ли, коју сам брзоплето замењивао за смиреност, тобоже сам се за неминовношћу преврата, као послован човек са смислом за стварност, сродно, али биће ипак да моја душевна одузетост с њиме никакве везе није имала, већ да се сама од себе зачела на полеђинама рачуна и признаница, међу речима које се на прошлост одношаху. А у незнању узрока, ни лека јој није могло бити. Јер узрока јој нисам докучио, премда сам се трудио, па чак и за време писања, ево, једна ми се слободна струја мисли, разним правцима крећући, покушава том узроку приближити. С почетка сам сумњао да незадовољство – ето правог сигнала за то чувство – потиче отуда што мој кућевласнички фонд, ако баш и не по бројности нумера, а оно зацело по каквоћи, није могао издржати озбиљно поређење са величајним палатама, дворцима, замковима, *castrumima*, па ни са угледнијим грађанским домовима на које сам наилазио пригодном путовања по европејским престоницама или прелиставајући књиге, каталоге и часописе из неимарства. Како се моја Космајска Аспазија могла такмичити са *Hôtel Came-*

valet-ом, што га је (d'Agay издао под закуп Mme de Sévigné, какве је користи могла да има моја мезимица Симонида од поређења са аристократским резиденцијама по Faubourg St-Germain-у (да с примерима само у Паризу останем), чак и уз Petit-Palais (L'avenue Alexandre III) моја је раскошна Теодора, авај, на коњушницу или у најбољем случају на узкућницу за послугу личила, туцет је Александрина могло испунити само оно крило Tuileries-а које гледа на улици Rivoli, а у једној је дворници Versailles-а било више декорација него на зидовима свих мојих кућа заједно! Чињеница да су моје куће зидане за један, у грађанском смислу јоште малодобан свет, није оправдавала њихову архитектонску скромност, па да им као олакшавну околност узмемо и другу, још пресуднију чињеницу, што се око многих још увек истрајно повлачио тек исхлупели блатни смрад ћерпича, јер као што у поступцима људи нису важне побуде него последице, тако нас на грађевинама не занимају ограничења што им наметнута беху наменом ил' оскудицом у средствима, грађи, узорима и машти, већ оне, грађевине саме. А опет беше ми за утеху што величина, боље речено запремина, никад у градитељству није била пресудна, па је каква минијатурна китајска пагода, само ако је беспрекорно моделована, за критеријум свакојег доба била лепша од нескладно сазиданих царских двора. И патуљак, зна се, поседује, у скромнијим размерама разуме се све што и нормално израстао човек. Вредност кућа дакле није у њиховим димензијама, па најчешће ни у грађи, већ у пропорцијама и изражајним одликама, и наравно у њиховој личности, у персоналитету, у ономе што им називамо ДУШОМ, па кад је већ томе тако било, ни узрок моме незадовољству није могао да обитава у привидним предностима што су их туђинске грађевине имале над мојим здањима.

А што се тиче душе, све су је моје куће поседовале у највећој мери, те сам са те стране могао да будем миран.

Али, питам се, јесам ли ја имао душе?

Без имало двоумљења изјављујем да сам куће љубио преданије од ма којег кућегазде, да моја приврженост

посустајала није чак ни кад ми нису доносиле прихода, да сам са својим поседима имао не само меркантилан и службен већ и најчистији душевни однос (подсећам се само патње због Агатиног рушења и Симонидине оронулости или сентименталне историје са Нике), и да сам им жртвовао све време које сам као други могао да проћердам на друштво и уживање. А шта је то него душа, душа у дејству?

Не, изворе незадовољства на другоме месту ваља тражити. Они су свакојакo ту негде, можда око мене, и ја их осећам као што се загубљена реч осећа на врху збуњеног језика.

Давно се смркло, прегнут преко рукописа видим коцку смоластоцрног и празног неба по коме севају прозирни одсјаји електричних фењера, а можда и паљевина... можда је Београд већ потпаљен, но пожари тек тињају у предграђима, разгоревају се у Раковици, Железнику, на Душановцу, Пашином Брду, Звездари, Булбудеру, Карабурми и Чукарици да би се у свануће с ветром дохватили и наших кровова на Сењаку, Топчидерском Брду, Дедињу, Котеж Неимару, Крунском и најзад Косанчићевом венцу, ни колико је сати не знам, сат ми је стао, да кога питам – немам, а и не чини ми се више тако важним за доба да знам, ништа ми се више не чини нарочито важним. Не сећам се јесам ли споменуо да је сат припадао моме оцу и да му је на унутрашњој страни поклопца била угравирана посвета: „ПРОТИ КИРИЛУ С. ЊЕГОВАНУ, ВОЈНОМ СВЕШТЕНИКУ ПРВОГ ПЕШАДИЈСКОГ ПУКА, ДРИНСКЕ ДИВИЗИЈЕ, ЗА ВЕРУ И БОГОВОЈАЗНОСТ КОЈУ НАМ ЈЕ УСАЂИВАО, И ИЗВАНРЕДНЕ СТРЕЉАЧКЕ СПОСОБНОСТИ, КУМАНОВО, ПУКОВНИК ЖИВОЛИН Т. МАКСИМОВИЋ.“... Биће да је још далеко до јутра, још не зебем, кад зазебем знаћу да свиће, а биће свакојакo и других знакова... Одоздо са реке туле сирене пароброда, ваљда из провинцијских гарнизона доводе појачања, по свој су прилици большевици заградили путеве па се војска довлачи водом, али ко зна каква им је то војска, све ти је то сељачка багра која ће очас ћурак наопако!

Неумесно је било допустити да радничка предграђа варош опаду, требало их је у Chauvin-Mazet-ову купу, па их заједно са фабрикама демаркирати од града, али наши су ти градови душу дали за грађанске ратове, као да су и прављени да се на улицама кољемо: пословни центар са трговинама и надлештвима, па заштитни појас грађанских домова, а онда раднички квартави, али и они су опкољени господским летњиковцима, иза којих опет вребају сељаци. У тим концентричним круговима живи се један другог иза леђа, ред по ред смењују се богатство и немаштина, ред господе – ред фукаре, па опет ред господе и унедоглед тако, као годови у дрвету, као кришке... кришке затрованог воћа. Па зар је онда чудо што се уместо кућа дижу барикаде, а и те барикаде ко зна докле су већ доспеле, радија немам па не знам јесу ли и Радио-станицу заузели, можда јесу; а можда и нису, али ако су је узели, сигурно већ држе с ње своје хушкаче говоре. И ја сам био добар говорник, вероватно стога што сам имао изоштрено чуло за стварност и знао у прави час да нађем реч која би јој најбоље пасовала... ја сам био тај који је, премда по звању не бејаш дужан, говорио испред поклонствених делегација Коморе, састављао адресе и петиције, отварао пословне јубилеје, па и на гробљима, ако је требало, беседио, али увек само у границама професионалних интереса и о темама које су са тим интересима кореспондирале, разуме се, све до предавања о банкама, банкарству и банократији спремљеног за потребе Кола српских сестара, а отада су моје услуге на пољу беседништва већ мање тражене... Преко радија додуше никад нисам говорио, не верујем ни да бих умео, било би то као да саобраћам са кућама које не видим, а можда бих се баш и снашао, јер колико дуго своје куће нисам лично обишао, а опет смо се изврсно споразумевали, премда за тај савез, није искључено, ваља захвалити посредништву макета... Са радија говоре ОНИ, можда и преко новина, новине су ми додуше још под тепихом, никако нисам доспео да их разгледам, али сумњам да у њима ишта о устанку пише. Ноћас им је можда већ и штампарија пала у руке. Издају прогласе

преко целе страве. Како оно беше? Свима, свима, свима! Хлеб па земља, земља и мир. И слобода. А онда шкрипање точкова из даљине и дресина, степско амбулантно губилиште које се под мртвим товаром амо-тамо повија, а звоно обешено у врх гуравог дирека звони, звони... Са улице се, међутим, ништа не чује, душеваља ја и не чујем баш најбоље, ал' пре ће бити да се борбе још воде далеко, тек ако се бију око касарни на Топчидеру... Тамо имам Софију коју сам купио од апелационог судије Е. Апостоловића, запао је био у дугове, притисле га банке, проклете чифутске банке, па је био спреман да је будашто прода, а ипак сам му понудио цену, просто ме било срамота да кућу купим испод њене стварне вредности. Изгледало би као да је не ценим, а можда би је збиљски и презрео да сам сва преимућства искористио и прихватио понуђени окацион. А сад Софију инкрустирају – куршумима. Али не марим, све се то да поправити иако трошкове изискује, само да ми је не запале... Ако су још горе на Брду, тешко да ће до зоре и на Косанчићев венац, нема за њих Косанчићев венац стратегијски значај, и јамачно ће га добити тек када се почне са отимачином, кад крену да нас из постеља извлаче и по јендацима тамане... Доле, испред капије нема јарка онако дубоког као што је канал у Вороњежу, поред кућног фронта води само плитак жлеб са решеткастим сливником за кишницу, колико један човек да у њега клекне, а могу да се пишмане па да нас отерају некуда, изван вароши, у кукурузе или у оближњи каменолом... Добро је што нема Катарине. Премда сам мишљења да у њу не би дирали, опет би претрпела понижавања већ и гледајући шта се са мном чини, па ако би, каква је, у моју одбрану устала, и сама би страдала, али кад помислим колико ме је мука стало да је на путовање приволим, и да се решила тек пошто сам пристао да је замени Mademoiselle Foucault, све бих рекао да је у мојим наваљивањима предосећала извесну намеру, само јој домашај ни слутила није... Еј, јадна моја Катарина, није ти лак живот био покрај мене, нипошто није – уосталом не знам ни за једну жену којој је с Његовима потаман

било – нарочито откако сам се повукао, па си морала да ме одмењујеш у пословима и да радиш с кућама које си мрзела. А и пре тога, кад смо изгубили Сиду... Спустио сам шалоне. И нећу их више ни дизати. Немам више шта да гледам кроз прозор. Моја пажња мора одсада на врата да буде управљена. На врата и овај тестаменат. А остао ми је још само легат за Емилијана. У ствари, појма немам шта бих му оставио. Шта оставити човеку који ће поделити твоју судбину. И свештеницима, а нарочито високим црквеним достојанственицима, црно се пише. Као и поседницима. И ђенералима такође. Ђорђија би свакојако убили да је жив, али он је на време умро... Ти ђенерали! Та племенита со Домовине! Див-јунаци са Кајмакчалана! Косовски осветници! Сад бих волео да их видим! Умели су да нам изнуђују војне буџете, умели су да нас сатиру порезима, хоће ли тако осиони бити и на улицама? И јесу ли уопште доле на улицама? Некоји можда и јесу. Али мој Ђорђије зацело не би био, ђенерал Његован би седео горе у Ламартиновој, Mademoiselle Foucault би штрикала у наслоњачи преко пута, свуда унаоколо би се пуцало, а son bien-aimé et courageux Général би интензивно размишљао над картом Београда уредно раширеном на трпезаријском столу и учвршћеном на сва четири угла шољицама кафе и тањирима са бисквитом – на једној би можда и коњака било – и помоћу така сличног билијарском лево-десно, тактички беспрекорно померао владине ефективе да би коначну и учбеницима ратне уметности намењену победу над бунтовницима извојевао управо у тренутку кад би они, проваливши двокрилна врата, која је радио, у резби радио, мајстор Авакумовић, упали у његову штапску канцеларију, штапску канцеларију са једном француском неговатељицом у челу трпезаријско-ђенералштабног стола... Оловни војници и оловни официри, заставице од предратног клозетпапира офарбаног у бојама зараћених страна и натакнуте на Меланијине чиоде уместо копаља, тенкови на навијање, артилеријске батерије које пуцају електричним варницама, картонске фортификације, ваздушни окршаји ескадрила предвођених сигнумима

исписаним мастиљавом оловком којом се своде рачуни са Каленића пијаче, јуринске формације од тананог плеха, макете, макете... ништа до пуких макета! И Mademoiselle Foucault је била само макета, мобилна макета коју је по потребама своје добровољне сабласне службе Ђорђије амо-тамо мицао, и ја сам, рођени му брат, био за њега тек смешна, старомодна, похабана макета... цивилна макета коју је, заједно са кућама и целокупним становништвом, слободно могао да занемари приликом својих узорних операција, куће са земљом да саврни, а нас за таоце да узме ако смо грађани државе која је са њим у рату, или да нас натера да му ровове копамо ако имамо ту несрећу да му будемо компатриоти. Ја сам за Ђорђија био макета од потрошног материјала, коју је у кош бацио чим му је својом неупотребљивошћу додијала... А можда је и обрнуто било, можда сам ја њега у кош бацио. Ко ће га знати после толиких година?

Био је дошао да се договоримо око куће у Ламартиновој, у ствари, требало је да се око ње погодимо. Али ни то, тај ништавни финансијски договор није се могао обавити људски. На Косанчићев венац господин се попео у парадној униформи бригадног ђенерала, са некаквом жутом лентом преко груди. Хиљаду девет стотина четрдесет и треће, фијакером додуше, али ипак Хиљаду девет стотина четрдесет и треће! Било би боље да је на декорације мислио кад им је било време – погинуо је наима на капији Ламартинове у пантофлама и кућном капутићу с хусарским гајтанима које је Mademoiselle Foucault исплела од ројти на завесама – или је смерао да своје праве битке противу Његована, противу брата води? Ђорђије је увек полагао на то да очува марцијалан изглед, и кад му већ не беше дано да се подичи операцијама које би носиле његово име, име Његовановог клина или Ђорђијевог бочног удара, морао је бар на утисак да пази. Сад, ја не тврдим да је он био неспособан официр, далеко од тога, нису се све оне силне војне школе по Француској на зло могле дати, хоћу само да кажем како није имао среће: године 1914. био је први српски војник којег су Аустријанци заробили, онда су,

како рекох. дошле Ђенералштабне студије. али кад су нас 1941. Немци опет напали. Ђорђе је поново био заробљен, истина, овога пута тек као трећи Србин по реду... Толики трошкови и труд да би човек у рангу спао с првог на треће место! Али нисам мислио о томе да причам него о кући. Кућу у Ламартиновој наследили смо од оца, заправо тестаментарно је она Ђорђеју припала, али сам ја једну њену половину заменио за знатно скупље имање у Мачви. Будући да је мој брат волео коње и да се коњарством бављаше готово једнако страшно као и изучавањем ратне вештине, није га било тешко на ову трампу наговорити. Тешкоће су настале тек доцније. По повратку из заробљеништва, у трећој години рата Ђорђе је изјавио да одбија да учествује у трошковима њеног одржавања. Господин је имао своје идеје о томе, он није знао да и куће живе, можда и стварнијим животом него што га је он имао, и да и њима треба нега као и било коме божјем створењу, он је веровао да се на овом закрвљеном свету развијају само стратешке идеје... и да само питања тактике полажу право на озбиљну бригу. А кућа је на моју срамоту пропадала, фотографски налази упозоравали су ме из квартала у квартал на њено постојање и постепено додеравање. Стога сам предложио брату да откупим његов део, с тим да му буде не само написмено признато прецедентно право закупа, већ и да доживотно буде ослобођен плаћања локаријума. С моје стране беше то више него повољна понуда, с трговачког гледишта разуме се сасвим неоправдана, али будући да су ме за кућу у Ламартиновој везивале извесне сентименталне успомене, нисам хтео допустити да се заглибимо у ценкање које би је понижавало. На моју препаст, Ђорђе изјави да о томе ни говора не може бити, он мора да пази на свој углед, официр његовог ранга не може да буде ничији кираџија. Скренух му пажњу да он то *volens-nolens* већ јесте, уживајући и ону половину куће која мени припада, а што за њу не плаћа станарину ствар је моје беневоленције и, разуме се, његовог ноторног безобразлука, калкулисања с мојим рођачким обзирима, који, уосталом, ова-

квим развојем преговора свакојако неће бити понеговани, а што се тиче, рекох, војничког му угледа било је и прилике и места да се он доличније заштити. Он љутито одврати – грешка је била дирати му у војничко звање! – да је само под условом неплаћања закупа био спреман да ми половину куће уступи у замену за ону, како се изразио, мачванску пустишину од чије траве и најиздржљивији сељачки коњи цркавају, а што се ја сада враћам на то питање, за њега давно и дефинитивно решено, само је одвратан симптом мог среброљубља! Сад се опет ја разбеснех – за многе сам мане још и могао да будем окривљен, али за среброљубље никако! – те му одговорих да у погледу плаћања није између нас углављен никакав споразум, и да му у смислу његових речи никаква олакшица није дата, а после свега, и ова ће му, ова коју је бесправно присвојио, бити одузета. Поврх тога, рекох, нећу више толерисати ни његово дрско одбијање да се о кући стара:

„И на суд ћемо, на суд ако треба!“

„Ту идеју о суду одма’ можеш у растур да бадиш!“ у полумраку собе с груди му светлуца лента, сноп жуте косо просуте светлости. „Одма’, tout de suite!“

„Е па видећемо, Ђорђе, видећемо!“

„Стојим ти на нишанској линији, Арсеније!“ волео је да употребљава сликовите, сочне, гарнизонске изразе. „Али те упозоравам да ни пару нећу утрошити на кућу, поготово не усред рата!“

„Али, човече, оне живе и за време рата!“

„Теби су само куће у глави!“

„Оне то и заслужују, свакојако више од појединих људи!“

„Али да знаш, све ће њих једном понети ђаво! Све ћемо их под бомбе!“

„Tu es fou! Да се ниси усудио!“

„Можда се надаш... cela ne va pass être bombardé! Али ниједна. мој брајко, неће остати кад почне онај прави рат! Све ћемо слистити, што артилеријским канонадама

што атацима из ваздуха! Све! Мостове, фабрике, пруге, куће... градове. Све има у небо да лети!"

„Ти си лудак, лудак којег би требало у Ковин!"

„И ова ће кућа бити срушена! Да знаш! Концентричном ватром у прах и pepeo претворена. И ова и све твоје копијанске куће!"

Е ту сам већ и хладнокрвност начисто изгубио, да Катарина није праводобно интервенисала био бих на њега и насрнуо, колико ме његове претње беху расрдиле. Разуме се, међутим, знао сам да до њих не треба озбиљно држати, ниједна армија на свету не располаже са толико разарачке моћи да би устопице следила лудило својих војсковођа, али ме је и сама помисао на ту могућност у очај бацала.

Био је већ на капији кад сам, од Катарине ометан, на степениште истрчао, и одозго, из позиције из које се госпођа Мартиновић са мном обрачунавала, довикнуо брату да чак ни прави лудак није, већ да је обична, безопасна луда. Војник од олова!

„Tu es un soldat de plomb! Tu es de plomb! Ето шта си ти!" викао сам. „Каква паликућа! Ти си способан да палиш само оне твоје градове од клозетпапира! Твоје бедне макете!"

Отада ми у кућу није улазио, а будући да сам се из послова већ био повукао, ни ја нисам посећивао ону половину Ламартинове која је мени припадала... Можда и није требало да будем крај срца, није он био рђав човек, био је само особењак, заточник свог несрећног позива – и у томе страсник као и сви Његовани – али ни он није смео да се онако о кућама изражава. Нипошто није смео. Тек штогод! Куће да ми сруши! Да ми са земљом еравни Софију, Евгенију, Христину, Емилију, Катарину, Наталију... да ми уништи Варвару, Анастасију, Јулијану, Ангелину... да разори моју Теодору и моју Симониду. Заиста, тек штогод!

С места на коме пишем поглед може да ми се дохвати сваке од њих, у стакленој витрини, с леве стране од кувеласничке карте – десно је орман за досијеа – смештени су њихови верни модели. Савршене копије у раз-

мерама од 1:50 до 1:100, у различитој моделарској техници и у разноврсној грађи. Симонида је, на пример, сва у слоновачи, а Теодора (дедињска) извајана од румунског ћилибара, који имитира Теодорину топлу зеленкастожуту боју и племениташко држање. Не следе, међутим, све макете ове скупocene примерке. Емилија рецимо изливена је од гипса с финим стакленим љускама у прозорским отворима, а грађа Христинина је лаки јавор са плутеним пољима. За веће равне површине на Јулијани је употребљена тиковина, а за пиластре и уопште орнаментику – ради пластике – махагони. Прозори на Јулијани су целулоидни. Ламеле од целулоида покривају и Катаринине прозоре, само су јој зидови израђени од јасеновине, а дрвенарију дочарава смеђи храст...

Осећам лак немир око грудне кости, нешто као преперење мишића... Вероватно сам дуго седео у истом положају и грудима притискивао ивицу стола... Ако убрзо не престане, мораћу узети пилуле... Мора да су на банку. Mademoiselle Foucault их је спремила пре него што је отишла... У ствари, одмах би ваљало да их узмем, али тај лек успављује, а ја не смем да спавам... никако не смем... Канда и спарине има, погрешио сам што сам затворио шалоне пре јутра... а можда је већ и свануло?... Погрешио сам можда и... Шта је оно рекао Исидор? Собом се бавио, а не архитектуром... Али ја се нисам собом бавио... Кућама сам се посветио... Мојим лепим... Па где су онда, где су те куће?... Tout cela... est... UN... MOD...

POST SCRIPTUM

Како је и у ранијем изводу
 Као приређивач рукописа поч. Арсенија К. Његова-
 на, а зајим и као, додуше самозвани, хроничар клана
 Његован-Турјаиши, ја, Борислав В. Пекић, смајрам
 професионалном, грађанском иа и рођачком обавезом
 да разјасним околности под којима сам до њега дошао.

Седмог јуна прошле године био сам позван на Косан-
 чића венац. Било је око осам часова изјутра. Тамо сам
 зајпекао рођаку Кајтарину Његован-Турјаишу, Mademoi-
 selle Melanie Foucault и ђ. Михајловића, њиховог сјанара
 из приземља, иначе комерцијалног чиновника једне бе-
 оградске фабрике конзерви. Рођака Кајтарина ме је
 обавестила о мужевљевој смрти, а поштом изјавила да
 извесне околности, које ће ми убрзо бити разумаче-
 не, приликом прегледа оставишине, захтевају и моје
 присусство. Што се тиче ње, Кајтарине, она све до ју-
 трос и није била у граду, међутим, узнемирена ситуаци-
 јским демонстрацијама о којима је чинила у новина-
 ма, а онајвише могућношћу да о њима науче и Арсе-
 није, који је, као што ми је преко Исидора вероватно
 познато, иолике године провео у ајсолуитном непозна-
 вању и једне битне чињенице нашег живота (а сами до-
 бро знамо какве су оне од Хиљаду девет стотина
 четрдесет четврте), она се, никога не обавештавају-
 ћи, из бање враћала кући. Не, није она открила Арсе-
 нијеву смрт. Сјанца је пронашла Mademoiselle Foucault
 која је као и обично дошла на Косанчића венац око
 шест часова изјутра. Арсеније је устјајао веома рано,
 ие је Меланији било сумњиво што из његовог кабине-
 та не чује уобичајене шуме. Кабинет је био изнујра
 закључан. Дозивања су јој остала без дејства, а ни вра-
 та сама није могла да отвори. Знајући да је Арсенијев

Меланија - 7. 11. 1876
 адвокат ђ. Голован – који иначе у непосредној близини
 Вена сјанује – на јуту, алармирала је ђ. Михајловића
 из приземља. Враћа су била проваљена и уклоњен на-
 мешај, из неразумљивих разлога с унујрашње сјане
 наваљан. Арсеније је лежао на јатосу – мртав. На
 његовом писаном сјолу пронађен је рукопис који се бар
 ио извесним одломцима могао смајрати завештањем
 Прелисјавајући га онако на брзину, сазнала је за лежати
 Исидору, иа знајући да смо били присни пријатељи и да
 у свему што се тиче Исидора имам посебне интересе,
 не само књижевне разуме се, позвала ме је у првом реду
 да се посавештује шта да у овим помало необичним
 околностима предузме (овај део посла обависмо као
 што је прописано и ја се на њему не мислим задржава-
 ти), а и да ми рукопис на дешифровање преда, доу-
 штајући истовремено да све што у њему није изразило
 личне нарави користићу како за сходно нађем.

Мојој молби да видим покојника одмах је удовољено.
 Будући да ио карактеру нисам сјособан да се ограни-
 чим на неујтралан опис онога што сам зајпекао у њего-
 вом кабинету, закључци које из ие ситуације будем из-
 влачио нека се смајрају искључиво личним, чак и ако
 се ослањају на податке из Арсенијевог рукописа. Ушао
 сам, дакле, у кабинет на чијим вратима видљивим беху
 прагови обијања. Роло-орман за пословну каријотеку,
 сјо од храсиовине – не онај писаћи који је био на месту
 – и зломазна бержера сјајашу недалеко од улаза и изван
 својих природних положаја. Већ и на први поглед беше
 јасно да је реч о импровизованој барикади и да је Арсе-
 није од нечега мислио да се брани. Шалони на прозору
 били су зајворени. На секретеру је горела лампа. На
 кожном јорифелу зајпекао сам уредно послажане рачу-
 не са исписаним полеђинама, а свуда унаоколо расшуре-
 не фототграфије Исидоровог Сјоменика револуције.
 Свежањ кључева висео је о аlici у брави прве десне фи-
 оке. Све остало беше на месту: дурбини, фототграфије
 кућа, макеје, кућевласничка карија. Арсеније је лежао
 на средини собе. Можда нешто ближе западном зиду.
 Леви му је образ био прислоњен уз шетих, десна рука

испужена према прозору, а лева приписнућа згрченим телом. Судаћи по положају леца – а и по информацијама из манускрипција, наравно – до срчаног удара је дошло управо у тренутку када је сипарац гушећи се кренуо према прозору да га отвори. Био је одевен у сипрозо тамно одело. На снежно белој кошуљи сипао се полу-драги камен којим је свилена краваћа била причвршћена уз пласирон. Само је на ногама, преко црних кончаних чараћа, имао лепије паче. Као да је имао намеру да изађе, али му још не беше време. У његовим смо му нашла сипи који није радио и револвер марке Маузер. Лично не верујем да се из њега могло ицаћи, али ојет не знам. У оружје се не разумем, а експертима није ношен.

Да, још нешто. Новине, које се у рукопису помињу, нису нађене под његовом, већ су чипавом половином насловне сипране вириле из његових реса. Међутим, ни по чему се није могло закључити јесу ли чипане.

Све остало нема важности за овај *Post scriptum*: ње се враћам својој ипиреживачкој улози. Пошто сам од Арсенијеве удове добио дозволу да се рукописом користићим како за сходно нађем, најпре сам мислио да га инкорпорирам у „ГРАДИТЕЉЕ“. Међутим, Арсеније је био исувише снажна личност да би поред себе ипирела и друге, по значају равноправне, па макар једна од њих била и љубљени му синовац Исидор. Стога сам решио да га сипавим међу „ПОРТРЕТЕ ЊЕГОВАН-ТУРЈАШКИХ“. Тако ће, иако оикољен сродницима од којих је највећи број мрзео и ипрезирао, ипак бити довољно сам. Сам као што је био и за животиа био.

Рукопис је био сипављен из дба једва разграничена дела. Приватне су белешке чипане на посебним рачунима, а ипесипаменати ојет на посебним, мада овај ипирциј није свуда сипроведен. Тако је легаћ наипојнику Шо-мођију наипсан на ипризнаницама на којима се описује њихов сусрет ипиред „Симониде“. Уопште узев, заипси су према крају све небрижљивије вођени, као да се изгубило сиприљење или иповерење у смисао онога што се ради. Услед замора, а можда и због ипоипиености, ко-

јој узрок све до ипред саму смрт није био откритен (а за дискусипу је да ли га је и пада открито, јер се његовој ипоследњој и ипрекинутој реченици, с обзиром на све могуће наипавке слога MOD, сваковрсна значења могаху иприписати), мисао му је била све лабавије иповезана па се већ и губити почео, чак му се иначе чипиак и кипи-њасипи рукопис некако скврчио, зипемарујући уз иути ипо-једина слова па и чипаве речи.

Са формално иправне сипране, међутим, ипесипаменати је био сасвим ваљан. Поипиеноста је иочивала у ипеме ишто се он, осим у Каипаринином случају, није могао из-вршити. Све Арсенијеве куће давно већ беху експроипсане, а неке најоронулије чак и срушене, и више ништа нема од онога што је „per testamentum“ имало да ипри-падне Фукоовици или мајсипору Шо-мођију. Али, чак и да све није било ипак, да неким срећним случајем није дошло до револуције чипим се ипоследницама ни ипсац *Post scriptum*-а баш не може ипохвалити, ипак се Арсенијево завешипање не би могло ипипунити онако како га је ипесипиатор замислио: на сипрану ишто је и Исидоров случај за ипак ипреокреип везан, Арсенијев универзални наслед-ник је у време сасипављања ипесипаменатиа већ ипреко ипола године био мрпав (20. октобра 1967. године извршио је самоубиство). Једино се још нешто могло учинити са Арсенијевом надгробном илочом, па и ипо делимично, јер – како рекох – неке су му куће већ биле срушене, па је било немогуће да, као ишто је ипроипсано, и свој уга-оник сипоменику додаду. Нинаипа се нећу обавезивати, али се надам да ћу као добровољни наследник Исидорових дужности бар ову Арсенијеву жељу моћи да ипипу-ним, разуме се – чим ми финансијски ипоје побоље.

Сад ми још ипреосипаје да извешипим какве сам све ипипервенције чипио на Арсенијевом ипексипу.

1. Према обећању ишто сам га дао рођаци Каипарини, изузео сам све ишто је било исувише лично, нарочипио ако се на њу односило. Тако сам ипипуипио и са Арсенијевом ипиповешћу која се ипипцала несрећне смрти њиховог сина јединца – Исидора, Сига. Када је од ипир-лаха умрла, деипе је имало једва годину дана, а ипичу о

њему изоставио сам јер нисам могао да поднесем Арсенијева кукавна оправдавања, кад је свима а поготову Капарини било познато да је управо он, Арсеније, мада ипак на посредан начин, био одговоран за његову смрт.

2. Одломак 6. главе Прве књиге Мојсијеве ставио сам као мојо јер ми се чинило да плузионистички дух овог навода најбоље одговара необичном начину Арсенијевог живота. И наслов је, разуме се, мој (у врх рукописа Арсеније је исписао реч „ТЕСТАМЕНАТ“), мада сам и за њега инспирисан термином „ходочиште“, ипак га је за своју шешњу сам инспиратор у неколико наврата употребио. Увиђам међутим да је умесио поднаслов „порицеи“ можда пребало ствари „духотвореи“.

3. Арсенијев начин изражавања нисам саобраћавао данашњим нормама. Само сам овде-онде по коју архаичну реч заменио разумљивијом. Ни огрешања о свима познате чињенице нисам исправљао. Обавештени читалац сам ће ме грешке уочити, а онога необавештеног мој би пирог могао само да повреди.

4. Најзад, моја се најозбиљнија – многи ће рећи и недоуштива – интервенција састоји у томе ипак сам следећи Арсенијеве мисли, кад год су биле нечишке, збркане и недовршене услед годинама својствене заборавности, до њихових крајњих конзеквенција доводио, али увек у духу којег су оне саме сугерисале украјинко ипак сам, незадовољан пасивном дужношћу приређивача, можда и нехотице присвојио активну улогу приређивача.

5. Још ваља додати да сам зарад увида у положај који поч. Арсеније заузима на породичном стаблу приложио Генеалозију дома Његован-Турјашки, разуме се само део који се односи на Његоване, док сам побочне гране (Турјаке, Његоване и Турјашке) оставио за неку бољу прилику. Савесношћу ради признајем да у неке датуме нисам био сигуран, за шта ми као извињење служе чињеница да у извесним случајевима нисам располагао мањичним документима. Стога узимам слободу да ме податке мењам онако како до правих и истинитих будем долазио.

И, на крају, без коментара излажем неколико могућности које су стале пред последњом Арсенијевом реченицом пре него ипак је ова на слогу MOD била смрћу пресечена.

Пре него ипак га је оборио срчани удар, Арсеније је написао:

Tout cela est... UN... MOD...

А ипак је могло да значи: Tout cela est un mode (Све је ипак један начин, једна форма); Tout cela est un modèle (Све је ипак један образац, какав, макеја); Tout cela est un modérateur (Све је ипак један миритељ, регулатор); Tout cela est un(e) modernisation (Све је ипак једно осавремењивање); Tout cela est un(e) modification (Све је ипак једна промена, промена, промена).

Шта је стварно значило не знам. Ниједном од тумачења не дајем предности. Сваки од исписаних наставака одговарао је стању у коме се ме тога налазио дух Арсенија К. Његована, кућевласника.

Београд, 1969.

Борислав В. Пекић

Туче, тојачице и косачи. Свекла,
А. сирт открила Мелант.
Ручици из 2 део

ХРОНОЛОГИЈА ЖИВОТА И РАДА БОРИСЛАВА ПЕКИЋА

1930. У Подгорици је рођен Борислав Пекић, од оца Војислава и мајке Љубице.
- 1930–1941. Живи у Подгорици, Новом Бечеју, Мркоњић Граду, Книну и на Цетињу.
- 1941–1945. Време рата проводи на мајчином имању у Баваништу, у Банату.
1945. Породица Пекић се досељава у Београд.
- 1945–1948. Похађа Трећу мушку гиманзију и матурира 1948. године.
- 1948–1953. Издрава казну у КПД Сремска Митровица и КПД Ниш као припадник СДОЈ (Савез демократске омладине Југославије). Године 1949. осуђен је на петнаестогодишњи строги затвор, а 1953. године је помилован.
- 1954–1958. Студира експерименталну психологију на Филозофском факултету у Београду.
1958. Жени се Љиљаном Глишић, архитектом и 1959. године добија кћер Александру.
- 1958–1964. Ради као драматург и сценариста.
1965. Објављује „Време чуда“.
1970. Објављује роман „Ходочашће Арсенија Његована“ и добија НИН-ову награду.
1971. Пресељава се у Лондон, где живи као професионални писац.
1975. Објављује новелу „Успење и суноврат Икара Губелкијана“.

1977. Објављује новелу „Одбрана и последњи дани“ и роман „Како упокојити вампира“

1983. Објављује роман „Беснило“.

1984. Објављује роман „1999“.

1984. Излазе му „Изабрана дела“ у 12 књига у издању „Партизанске књиге“ из Београда, са предговором Николе Милошевића.

1987–1989. Објављује у три тома аутобиографску прозу „Године које су појели скакавци“.

1987. Објављује епистоларну прозу „Писма из туђине“.

1988. Излази му из штампе књига приповедака „Нови Јерусалим“ и роман „Атлантида“.

1992. Објављује књигу „Сентиментална повест британског царства“

1992. Борислав Пекић умире у Лондону.

1993. Из пишчеве заоставштине излази књига „Одмор од историје“ а излази и књига изабраних интервјуа са Бориславом Пекићем под насловом „Време речи“ (приређивач Божо Копривица). И наредних година из пишчеве заоставштине објављено је неколико књига.

ИЗАБРАНА ЛИТЕРАТУРА

О роману „Ходочашће Арсенија Његована“

1. Петар Цацић: „Дон-Кихот нашег времена“, Борба, 6.2.1971.
2. Марко Недић: „Узак конзервативне свести“, Књижевност бр. 12, 1970.
3. Чедомир Мирковић: „Аутопортрет кућевласника“, Савременик бр. 3, 1971.
4. Војислав Минић: „Између два времена и два свијета“ у књизи „Од етике до поетике“, Графички завод, Титоград, 1975, стр. 121–142.

О делу Борислава Пекића

1. Предраг Палавистра: „Послератна српска књижевност 1945 – 1970“ (о прози Борислава Пекића на стр. 302 – 303), Просвета, Београд, 1972.
2. Петар Пијановић: „Границе књижевног текста у Пекићевим романима“, Књижевна критика бр. 6, Београд, 1983.
3. Никола Милошевић: „Борислав Пекић и његова митомахија“, Књижевност 4–5 и 6–7, Београд, 1984.
4. Петар Пијановић: „Поетика романа Борислава Пекића“, Просвета, Београд, 1991.
5. Јасмина Лукић: „Метапроза: читање жанра“, Стубови културе, Београд, 2001.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР: Романи Борислава Пекића или како упокојити прошлост	7
<i>Борислав Пекић:</i> ХОДОЧАШЋЕ АРСЕНИЈА ЊЕГОВАНА	25
Хронологија живота и рада Борислава Пекића	329
Изабрана литература	331

БОРИСЛАВ ПЕКИЋ
ХОДОЧАШЋЕ АРСЕНИЈА ЊЕГОВАНА
Прво издање, 2002. година

Издавачи
ЗАВОД ЗА УЧБЕНИКЕ И
НАСТАВНА СРЕДСТВА
БЕОГРАД, Обилићев венац 5
СОЛАРИС
НОВИ САД, Сутјеска 2

За издавачи
РАДОСЛАВ ПЕТКОВИЋ

Графички уредник
ДУШАН КНЕЖЕВИЋ

Компјутерски слоџ
ЈУРИЈ ЛАВРОВ

Штампа:
РАДУНИЋ

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.4-31
821.163.4.09-31

ПЕКИЋ, Борислав

Ходочашће Арсенија Његована / Борислав Пекић; приредио и предговор написао Радивоје Микић. – [1. изд.] – Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002 (Београд: „Радунић“). – 401 стр. ; 20 см. – (Библиотека Избор / [Завод за уџбенике и наставна средства/Соларис])

Тираж 5 000. – Романи Борислава Пекића или Како упокојити прошлост: стр. 7–25. – Хронологија живота и рада Борислава Пекића: стр. 329–330. – Изабрана литература: стр. 331.

ISBN 86-17-09792-2

а) Пекић, Борислав (1930–1992) – Романи
COBISS-ID 98375692

ISBN 86-17-09792-2

ХОДОЧАШЪЕ АРСЕНИЈА ЊЕГОВАНА

